Istorijos
ir kultūros
žurnalas

PADUBYSIO KRONIKOS

2025 • 1 (24)

NUMERYJE:

Gyvenimą pralenkęs Romualdo Ozolo laikas
Žinomas nežinomas Peliksas Bugailiškis
Čia žydi raktažolė pelenėlė

PADUBYSIO KRONIKOS
Istorijos ir kultūros žurnalas
2025 • 1 (24)

Žurnalo steigėjas Romualdas Ozolas

Leidžia

Romualdo Ozolo paramos fondas
Barboros Mejerytės g. 1, Bazilionai, Šiaulių r.
el. p. ozolo.fondas@gmail.com, www.rofondas.lt

Remia

Šiaulių rajono savivaldybė

Viršelyje
Dubysos slėnis ties Goriške. Nuotrauka iš Kurtuvėnų regioninio parko direkcijos archyvo

Redaktorius Rimantas Gorys
Mokslinis redaktorius prof. Arūnas Gumuliauskas

Redakcinė kolegija: Bronius Maskuliūnas, Eugenijus Skrupskelis, Virginija Šiukščienė, Rimvydas Tamulaitis, Rita Regina Trimonienė, Irena Vasinauskaitė, Rita Žadeikytė

Maketas – Laura Petrauskienė
Viršelio dizainas – Dalia Raicevičiūtė
Kalba – Irutė Raišutienė

Spausdino
UAB „Petro ofsetas“
Naujoji Riovonių g. 25C, Vilnius

Tiražas 500 egz.
ISSN 2345-0460

Žurnalą galima prenumeruoti
Lietuvos pašto skyriuose
www.prenumeruok.lt
Žurnalo PADUBYSIO KRONIKOS kodas 5534

© Romualdo Ozolo paramos fondas

Turinys

2025 • 1 (24)

ŠIANDIEN

Rita ŽADEIKYTĖ |1
Gyvenimą pralenkęs Romualdo Ozolo laikas

Irena VASINAUSKAITĖ |7
19-oji Lietuvos Respublikos Vyriausybė

ISTORIJO ESKIZAI

Vaidotas KANIŠAUSKAS |14
Tacitas mūsų protėvių aisčiais nevadino!?

Jonas KIRILIAUSKAS |41
Fabrikas pastatytas, kaip viskas keitėsi

ŽYMIAUSI ŠIAULIEČIAI

Alfredas VILBIKAS |47
Žinomas nežinomas Peliksas Bugailiškis

Birutė ŽYMANTIENĖ |63
Čia žydi raktažolė pelenėlė

PRISIMINIMAI

Vidmantas VALIUŠAITIS |80
Romualdas Ozolas: mūsų pareiga – pasipriešinimas

Romualdas OZOLAS |84
Dienoraštis. 1960 metai

Jeigu apsispręstumėte paremti,
mūsų identifikacijos numeris – 192046075
atsiskaitomoji sąskaita – LT707044060000360163, SEB bankas, kodas 70440

Rita ŽADEIKYTĖ

Gyvenimą pralenkęs Romualdo Ozolo laikas

10-metis be Romualdo Ozolo

Ritos Žadeikytės nuotraukos

Susitikimas Bazilionų kultūros centre 2025 m. sausio 31 d. buvo skirtas Romualdui Ozolui. Sausio 31-ąją Romualdui Ozolui būtų sukakę 86-eri, o balandžio 6-ąją suėjo lygiai 10 metų, kai jo netekome. Nors jau 10 metų be Romualdo Ozolo, jo gimtadienį mini daug jį menančių žmonių, kultūros ir mokslo įstaigų. 10-metis be Romualdo Ozolo, o tik ką išleistas jo Rinktinių raštų IV tomas. Bazilionuose veikia įspūdinga jo kraštotyros nuotraukų ekspozicija – tai jau kelioliktoji jo nuotraukų palikimo paroda ir toli gražu ne paskutinė, nes jo fotografijų palikimas yra milžiniškas. Išleistas jau 23-iasis jo įsteigto žurnalo „Padubysio kronikos“ numeris, nors jis pats suspėjo pavartyti vos kelis pirmuosius numerius. Ar tikrai tas 10-metis buvo be Romualdo Ozolo?..

Polemikoje šia tema dalyvavo:

Arūnas GUMULIAUSKAS, profesorius, istorikas,

Vidmantas VALIUŠAITIS, žurnalistas, visuomenės veikėjas,

Algimantas SĖJŪNAS, signataras, visuomeninkas.

Arūnas GUMULIAUSKAS. Romualdas Ozolas – filosofas, rašytojas, žurnalistas, redaktorius, leidėjas ir politikas, kuris sugalvojo nuolat besisupančiai politinei švytuoklei – tai kairieji, tai dešinieji – trečiąją politinę jėgą. Jis sugalvojo, kad reikalinga trečioji jėga, kuri amortizuotų visus politinius kraštutinumus. Taip Lietuvoje atsirado Centro judėjimas, beje, įkurtas Šiauliuose, o po to 1993 m. buvo įkurta ir Centro sąjunga. Ir tas jo planas, manau, iš pradžių veikė gana gerai.

Romualdas sugebėjo surasti naują veiklą, galbūt kai kas tai ir pamiršo, kad 1990 m. kovo 11 d. jis buvo išstumtas iš rato tų, kurie turėjo atkurti Lietuvos valstybę. Jis buvo išstumtas apgaule – kas žino Romualdo Ozolo gyvenimo istoriją, tam tai nėra naujiena. Ir jis įsitraukė į Centro judėjimą, jis kūrė centrizmo politinę doktriną ir iš tikrųjų jis rado savo vietą. 1996 m., kai vyko rinkimai į trečiąjį Seimą, centristai turėjo 18 vietų – taigi centrizmas tapo rimta jėga Seime.

O po to nesėkmė 2000-asiais, kai į Seimą pateko vos keli centristai per vienmandates apygardas, o Centro sąjunga, kuri jau matavosi nugalėtojo karūną, patyrė triuškinantį pralaimėjimą, nes nesurinko reikiamo procento balsų ir pagal partijos sąrašą į Lietuvos Respublikos Seimą nepateko nė vienas žmogus.

Tada Romualdas Ozolas (ir tai pirmas bei vienintelis Lietuvoje, Lietuvos istorijoje partijos vadovas, nes niekas kitas tokio žingsnio nežengė ir nežinau, ar žengs) atsistatydino iš partijos pirmininko pareigų. Tas žingsnis buvo iš tikrųjų, sakyčiau, labai rimtas pareiškimas.

Bazilionų mėgėjų teatro aktoriai (iš kairės): Viktoras Jeselskis, Eligija Panovienė, Daiva Valančienė, Dalia Danilaitienė, Birutė Sinkevičienė, Jūratė Formanskė, Algimantas Danilaitis, Raimondas Sinkevičius, Stasys Bagūnas

O kas gi atsitiko su jo bendražygiais, jo mokiniais, jo auklėtiniais?.. Aš įsivaizduoju, kaip jam širdyje buvo skaudu, kai atvesti į politiką žmonės, kurie be Ozolo niekada ten nebūtų patekę, staiga pradėjo kalbėti, kad Romualdas Ozolas paseno, jis nebeaktualus ir jo čia visai nereikia.

Puikiai atsimenu jo bendražygių žodžius: „Mums reikia valdžios!“

Partijos pirmininko postą perėmė dabar jau a. a. Kęstutis Glaveckas. Ir tuo metu partijai svarbiausia tapo pinigai ir valdžia. Todėl, be abejonės, toks darinys ilgai gyvuoti negalėjo... Kadangi dalis partijos kalbėjo apie Lietuvą, kaip kalbėjo Ozolas, dalis buvo visiški liberalai, o kai kurie, sakyčiau, net mąstė panašiai taip, kaip dabar mąsto Laisvės partijos nariai.

2004 m. rašydamas knygą „Centrizmas Lietuvoje“ labai nuodugniai susipažinau su Centro sąjungos archyvu. Ir ten aš atradau labai įdomų dalyką, kurį pirmą kartą sakau viešai. Apie tai esu sakęs tik Romualdui ir jis labai nustebo, kaip man pavyko tai atsekti?..

Romualdas sugalvojo parodyti, kad tie, kurie perėmė partijos vairą, tėra nuogi karaliai.

2002-aisiais m. vyko Prezidento rinkimai, Centro sąjunga, kaip jau buvo įprasta, nutarė kelti savo kandidatą. 2002 m. liepos mėnesį Elektrėnuose įvyko partijos Tarybos posėdis ir Romualdas Ozolas specialiai, kaip paskui prisipažino, pasiūlė į prezidentus kelti Kęstučio Glavecko kandidatūrą.

Tuštybė sutiko! Viskas tvarkoj! Dar dabar mano žmona, buvusi ilgametė centristė, nešioja marškinėlius, ant kurių nugaros užrašyta „Glaveckas – prezidentas“, tačiau dabar ji juos nešioja tik virtuvėje, į miestą su tokiais neišeisi...

Taigi, finišas buvo toks: iš tiesų visi pamatė, kad karalius – tikrai nuogas! Kęstutis Glaveckas prezidento rinkimuose surinko 0,56 proc. balsų!..

Po tokio finišo mes visi laukėme, kad žmogus, surinkęs 0,56 proc. balsų, kaip priimta rimtoje politikoje, paseks Romualdo pėdomis, bet paaiškėjo, kad niekas taip net negalvojo. Buvo pasakyta, kad mes, centristai, per silpni, jungsimės su liberalais ir panašiai... Taigi, 2003 m. visa tai, ką Romualdas Ozolas su savo bendraminčiais kūrė, skilo, ir aš įsivaizduoju, kaip jis tuo metu jautėsi. Jautėsi žiauriai! Jis liko su žaliu, nepatyrusiu jaunimu, buvo ir keli patyrę, ilgiau politikoje dirbę žmonės, tokie kaip, pavyzdžiui, šiaulietis Mindaugas Končius, dabar jau a. a. Aldona Koskienė.

Romualdas Ozolas darė viską, kad centrizmo doktrina išliktų. Kad išliktų ateičiai. Ir kai šiandien paskaitau „Centrizmo metmenis“, Romualdo Ozolo parašytus 2003 m. vasarą, galiu pasakyti – gaila, kad Donaldas Trampas nemoka lietuviškai. Ten

Renginio dalyviai (iš kairės): Seimo narys Eimantas Kirkutis, žurnalistas, visuomenės veikėjas Vidmantas Valiušaitis, istorikas prof. Arūnas Gumuliauskas, Romualdo Ozolo paramos fondo direktorius Rimantas Gorys

parašyta tai, ką D. Trampas daro dabar – vienas prie vieno!

O pagrindinė idėja yra ta, kad mes privalome grįžti prie nacionalinės politikos. Tik nacionalinis interesas gali padėti Lietuvai išlaikyti Lietuvos valstybę! Taigi, Romualdas tą išdėstė ant popieriaus 2003-iaisiais. Aš nežinau, ar į Rinktinių raštų tomus tai pateko, ar ne, bet manau, kad šita idėja kuo toliau, tuo labiau vienys žmones, ir tas laikas jau ateina.

Ir, skaičiuojant pagal ciklus, tai įvyks 2028 m. per Seimo rinkimus. Garantuoju, kad turės įvykti didžiulis perversmas ir Lietuvoje. Atsimename M. Gorbačiovo *perestroiką* 1985 m. Kaip mes žiūrėdavome Maskvos televiziją, įvairias laidas, pavyzdžiui, laidą „Vzgliad“, kuriose pradėjo rodyti tai, kas iš tikrųjų yra sovietų sąjunga. Lietuvoje tokios mintys visuomenėje pasirodė 1988-aisiais – po trejų metų. Matot, tada kompiuterių, mobiliųjų telefonų nebuvo. Manau, kad visa tai, kas vyksta pasaulyje, pas mus pasirodys maždaug po 2–2,5 metų, taigi prieš Seimo rinkimus 2028-aisiais, ir visa tai, ką aš dabar matau praeitame Seime, dabartiniame Seime, turėti nueit kaip 1989 m. (kai vyko rinkimai į sovietų sąjungos liaudies deputatų suvažiavimą) – į politikos šiukšlyną! Taigi, tai, kas įvyks 2028-aisiais, Romualdas Ozolas prognozavo 2003-iaisiais! Manau, kad taip ir įvyks, todėl prisiimu atsakomybę už savo išsakytas mintis dabar.

Vidmantas VALIUŠAITIS. Klausiausi Bazilionų teatro parengtų Romualdo Ozolo ištraukų ir žavėjausi – kokia turtinga, vaizdinga kalba, koks žodynas! Kiekvienas žodis skamba, lyg poetas rašytų. Nors, tiesą sakant, Romualdas Ozolas savo dvasia buvo poetas, filosofas, menininkas. Pasižiūrėkime į jo nuotraukas – koks minties aiškumas, kokia perspektyva, koks Lietuvos matymas!

Romualdas Ozolas yra tarp pačių didžiausių Lietuvos filosofų – greta Stasio Šalkauskio, Antano Maceinos, Juozo Girniaus. Šiuos filosofus skaitai ir matai aiškią minties raišką. Tai liudija apie didelę asmenybę.

Nebuvau tikrasis Romualdo Ozolo bendražygis, nebuvau Centro sąjungos narys, nedalyvavau politinėje veikloje, bet kaip žurnalistas, kaip „Laisvosios Europos“ radijo korespondentas dalyvavau steigiamajame Centro sąjungos suvažiavime, labai gerai prisimenu tą renginį. Atsimenu Centro sąjungos pakilimą, o vėliau skaudų nusileidimą.

Mano pažintis su Romualdu Ozolu prasidėjo Sąjūdyje. Iki Sąjūdžio aš jo nepažinojau asmeniškai, bet jau buvau pastebėjęs „Kultūros barus“, buvau pastebėjęs tą žmogų ir jo tekstus, kuriuos verta skaityti. Tuose tekstuose yra turinio, yra apie ką susimąstyti, ir aš nepraleisdavau jo tekstų. O vėliau

Vidmantas Valiušaitis

buvo labai malonu susitikti Sąjūdžio Seime. Mes atvažiuodavome iš Kauno, žinot, kai susirenki į renginį, progų asmeniniam bendravimui nėra daug, bet aš sekiau Romualdo Ozolo politines pozicijas, jo argumentaciją ir tai man darė įspūdį.

Romualdas Ozolas netgi paveikė, kad apsigyvenau Vilniuje. Buvau pradėjęs dėstyti žurnalistiką Klaipėdos universitete, atsirado visokių pagundų keltis į Klaipėdą. Jis pasikvietė ir vienareikšmiškai pasakė, kad jokios kalbos apie Klaipėdą – tik į Vilnių. Tai turėjo labai didelę įtaką mūsų su žmona apsisprendimui pasirinkti Vilnių.

Manau, kad greta kitų Romualdo Ozolo darbų ir veiklų gal kiek mažiau yra išryškinta jo žurnalistinė veikla: „Atgimimas“, „Kultūros barai“. Didelis Romualdo Ozolo nuopelnas, kad „Kultūros barai“ tapo būtent tokiu kultūros reiškiniu per tautosaką, folklorą, krašto pažinimą. Kita pakopa jau buvo „Atgimimas“ – visiškai nauja politinė pozicija, nauja kokybė, naujos veiklos galimybės.

Arūnas Gumuliauskas teisingai pabrėžė Romualdo Ozolo išstūmimą. Tokį susvetimėjimą, valstybės susvetimėjimą tautai, mūsų lietuviškai tapatybei mes juntame iki šiol. Žmonės, kurie atstovauja nacionaliniams interesams, istorinei sąmonei, savo tapatybės aiškiam artikuliavimui, geriausiu atveju tokie žmonės yra „distansuojami“, blogiausiu – jiems taikoma vadinamoji *cancel culture*, siekiant tuos žmones sukompromituoti, pastatyti į atstumtojo pozicijas. Manau, kad šitą patyrė ir Romualdas.

Politikoje Romualdas paliko savo pėdsaką, bet, mano nuomone, žymiai didesnį pėdsaką jis paliko kaip kultūros žmogus, kaip minties žmogus, kaip visuomenės narys ir sąžinės balsas. Jis jau kalba per laikmečius. Daugybė politikų sakė pasakė ir jų žodžiai kaip garas nuo karšto akmens išgaravo, iš jų nieko neliko... O Romualdas Ozolas liko!

Tikrą žodį, tikrą mintį pažinsi iš to, kaip jis atlaiko laiko tėkmę. Romualdą skaityk ar 1966-aisiais, ar 1975-aisiais, ar 1988-aisiais, ar 1995-aisiais, ar 2015-aisiais – rasi tą patį Ozolą! Pozicijos, galimybės suvokiant laiko ribas, pats politinis kontekstas laiko tėkmėje yra kitas, bet esmė – ta pati, jis neišduoda esmės. Jis savo mintimis nepasako nieko nereikalingo, kas laiko tėkmėje taptų bereikšmis.

Romualdas Ozolas išliko žmogumi, mąstytoju, kuris dar ilgai bus mums moralinio standarto pavyzdys.

1991-aisiais m., po Sausio 13-osios įvykių, Kaune surengėme 1941 m. birželio sukilimo 50-mečio minėjimą ir ta proga pakvietėme Romualdą Ozolą skaityti pranešimą. Dar šiandien dažnai svarstoma, kada buvo mūsų rezistencijos pradžia... Romualdas Ozolas jau tada pasakė, kad mūsų pasipriešinimo pradžia yra 1940 m. birželio 15-oji d.: okupacija ir

Renginio dalyviai

čia prasideda mūsų rezistencija, o 1941 m. birželio sukilimas buvo viso to apogėjus. Subrendo situacija. Politiškai mąstant, tai turi laukti momento, kada yra prasmė rizikuoti viskuo – gyvybe, turtu, ateitimi. Taigi, buvo aiškiai suprasta, kad turim ruoštis pastatyti abu okupantus prieš faktą ir pabandyti, kas iš to išeis, – neaišku, bet tokia proga yra. Lygiai tas pats buvo 1990-aisiais m. Reikėjo laukti progos! Tą progą išnaudojome. Jeigu nebūtume tos progos išnaudoję... būtų Baltarusija, Kazachstanas ir taip toliau...

Į Birželio sukilimo 50-mečio minėjimą Romualdas Ozolas atvažiavo pervargęs. Jis tuo metu ėjo vicepremjero pareigas. Atvyko be teksto, paskutiniu momentu, prieš prasidedant minėjimui, kalbėjo be jokio plano, bet sistemiškai. Jo kalbos garso įrašą išsaugojau, iššifravau ir paskelbiau *Alkas.lt* portale.

Verta prie šio teksto sugrįžti daug kartų. Jis pradeda nuo pasipriešinimo pradžios, sukilimo ir eina į dabartį. Šį tekstą verta įsiminti ir žinoti.

Algimantas SĖJŪNAS. Daugelis nustemba, domisi, klausia, kaip atsitiko, kad Romualdo Ozolo neišrinko Aukščiausiosios Tarybos pirmininku.

Iš tiesų Sąjūdyje buvo labai daug intrigų ir jos yra neatskleistos. Buvo užkulisiai, kurie taip pat veikė...

Atėjo Kovo 11-oji. Buvo pasiūlytas Romualdas Ozolas, Kazimieras Motieka, Algirdas Brazauskas ir Vytautas Landsbergis – keturi mohikanai.

Ir Romualdas Ozolas pirmasis tada pasakė taip: „Gerbiamas pirmininke, gerbiamieji deputatai, aš siūlyčiau į šį postą Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Seimo tarybos pirmininką Vytautą Landsbergį. Samprotavimus apie savo kandidatūrą pasakyčiau vėliau."

Romualdas Ozolas pats pasiūlė Vytautą Landsbergį, nors aš važiavau į Aukščiausiąją Tarybą pasiryžęs balsuoti už Romualdą Ozolą.

Romualdas Ozolas buvo unikalus žmogus ir numatė toli į priekį.

Jis tada pasakė: „Aš labai dėkoju už pareikštą pasitikėjimą, bet manau, kad atėjo metas dirbti mažiausiomis sąnaudomis. Todėl balsavimas turi būti rimtas, aiškus ir apsiriboti vienu ratu. Būtinai vienu ratu!"

Romualdas Ozolas tada sakė, jeigu jo kandidatūra būtų iškelta, o kiti kandidatai neatsisakytų, ir įsivaizduokite, koks būtų įvykęs skilimas, balsų skaldymas. Praktiškai Kovo 11-oji būtų paaukota. Ji tiesiog nebūtų įvykusi.

Kovo 12 d. turėjo vykti TSRS liaudies deputatų suvažiavimas ir mes žinojome, kad ten prezidentu bus išrinktas Michailas Gorbačiovas.

Nepriklausomybės Akto signataras Algimantas Sėjūnas

Kovo 15 d. TSRS suvažiavimas paskelbė rezoliuciją, kad mūsų sprendimas yra neteisėtas. Kovo 16 d. prezidentas Michailas Gorbačiovas atsiuntė Vytautui Landsbergiui telegramą – per dvi dienas atšaukite Kovo 11-osios aktą. Taigi, Romualdas Ozolas tą suprato iš karto ir pasitraukė vardan Lietuvos, kad Sąjūdžio kandidatai nesudarytų vienas kitam konkurencijos.

O kodėl taip įvyko, mes turime persikelti į Kauno Sąjūdį ir pasižiūrėti, kokie procesai vyko Kaune. Ką darė kauniečiai?

Audrius Butkevičius: „Mes tada jau buvome suderinę Kazimieros Prunskienės skyrimą ministre pirmininke ir buvo kalbama apie tai, ar už Vytautą Landsbergį bus balsuojama kaip Aukščiausiosios Tarybos pirmininką? Nuėjęs pas jį vedžiau derybas dėl Romualdo Ozolo. Mes vadinomės „Kauno kraštas“, turėjome labai nemažai deputatų. Aš tiesiai sakiau – mes balsuosime už jus, bet mes norime matyti Romualdą Ozolą jūsų pavaduotoju. Vytautas Landsbergis sutiko, kad taip ir bus. Po to, kai jis (Vytautas Landsbergis) jau buvo išrinktas, ateinu pas jį, nes jis turėjo parodyti, ką siūlo savo pavaduotojais, ir sakau, kad mes esame sutarę. Jis (Vytautas Landsbergis) į mane pažiūrėjo ir sako: „O tu manai, aš to noriu?“

Taip Vytautas Landsbergis pasakė Audriui Butkevičiui, kad pavaduotoju Romualdo nesiūlys. Ar buvo kokia nors reakcija iš kitų Sąjūdžio lyderių?

Kauniečiai nutarė į Vilnių išsiųsti Algirdą Saudargą, Česlovą Stankevičių ir, man atrodo, Algirdą Patacką. Vytautui Landsbergiui buvo pasakyta ši Kauno pozicija, kad kauniečiai išsirinko 22 savo deputatus ir kad Vytautui Landsbergiui yra labai svarbu turėti kauniečių paramą.

Čia ir yra visa intriga, ir mes matome, kodėl taip įvyko. Sąjūdžio iniciatyvinė grupė susikūrė vien iš vilniečių. Čia nebuvo Lietuvos. Sąjūdžio steigiamoji taryba po suvažiavimo vėl buvo vien iš vilniečių. Žiūrėkite, kaip Vilnius klesti. Štai kodėl dabar yra Vilniaus respublika, Vilniaus valstybė.

Romualdas Ozolas stovi aukščiau viso to, jis yra Sąjūdžio lyderis, vienas iš pirmųjų Sąjūdžio organizatorių. Vaikščiojau po Tauro kalną, mačiau tą daubą, kur birželio 2 d. Romualdas Ozolas su grupele bendraminčių susitiko ir nutarė, kad birželio 3 d. bus sukurta Sąjūdžio iniciatyvinė grupė. O toliau Romualdas Ozolas rašo, kad metų pabaigoje bus suruoštas suvažiavimas, priimta programa ir tada jo darbas pasibaigsiąs.

Taigi, šis faktas rodo, kad Romualdas Ozolas atsistoja šalia Jono Basanavičiaus. Ir jis šalia Jono Basanavičiaus atsistoja kaip šitos valstybės kūrėjas.

Pažiūrėkime, koks Jono Basanavičiaus likimas?.. Jis pasitraukė!.. A. Smetona buvo prezidentas ir jo net neišrinko.

Taigi, Sąjūdžio užkulisiuose buvo daug nesusipratimų, su kuriais ir aš susidūriau...

Arūnas GUMULIAUSKAS. Jau iš vakaro buvo žinoma, kad Aukščiausiosios Tarybos pirmininku pasiūlys Romualdą Ozolą, Romualdas Ozolas atsisakys Vytauto Landsbergio naudai, bet Vytautas Landsbergis siūlys Romualdą Ozolą pavaduotoju. Tas buvo žinoma jau iki kovo 10 d. Norėjo, kad neatsitiktų taip, kad du Sąjūdžio kandidatai ir vienas Komunistų partijos... tada Sąjūdžio rinkėjų balsai išsiskirstytų. Todėl vienas iš Sąjūdžio kandidatų turi atsiimti kandidatūrą, kad Sąjūdis laimėtų rinkimus. Tai paprasčiausia matematika. Bet visi tikėjosi, kad Romualdas Ozolas bus pavaduotoju. Ir jis pats tikėjosi. Kada pradėjo siūlyti, buvo pasiūlyti Kazimieras Motieka, Bronislavas Kuzmickas ir visi laukė, kada bus pasiūlytas Romualdas Ozolas. Bet buvo pasakyta – Česlovas Stankevičius. Tuo viskas ir baigėsi.

Irena VASINAUSKAITĖ

19-oji Lietuvos Respublikos Vyriausybė

Pasižadėjau sau – rašysiu be emocijų, asmeninių vertinimų ar komentarų. Žodžiu, tik sausi faktai ir statistika. Pažiūrėsim, ar pavyks...

Šiemet minėjome Lietuvos valstybės Nepriklausomybės atkūrimo 35-ąsias metines. Dirba 14-asis Respublikos Seimas, kurio valdančiąją daugumą suformavo Socialdemokratų (52 nariai), „Nemuno aušros“ (20) ir Demokratų sąjungos „Vardan Lietuvos“ (14) frakcijos.

LR Seimo valdančioji koalicija opozicijos dirbtinai eskaluoto antisemitinio skandalo fone darbą pradėjo gana operatyviai. 2024 m. lapkričio 19 d. 19-osios Vyriausybės Premjeru paskirtas socialdemokratas Gintautas Paluckas. Už šį kandidatą balsavo 88 Seimo nariai.

Darbai vyko tvyrant nerimą keliančiai užsienio politikos ir šalies vidaus gyvenimo situacijai. Karas Ukrainoje tęsėsi, ginkluotės tiekimas iš JAV strigo, nes šis strateginis kariaujančios šalies partneris ruošėsi prezidento rinkimams. Lietuva vykdė savo įsipareigojimus Ukrainai – 0,25 proc. BVP skirti užpultosios šalies gynybai. Tačiau kilo naujų iššūkių, kuomet Valstybės gynimo taryba kariuomenės prašymu nutarė BVP dalį, skirtą apsiginkluoti, padidinti nuo dar konservatorių rengtame 2025-ųjų metų biudžeto projekte numatytų 3,2 ar 3,5 proc. iki 5–6 proc.

Paskirtasis Premjeras G. Paluckas Vyriausybę formavo prie Seimo šurmuliuojant protestams prieš neva antisemitizmo apraiškas 14-ojo Seimo valdančiojoje koalicijoje. Vilniaus visuomenės aktyvumo pakako porai mitingų. O viešojoje erdvėje dar ilgai buvo aptarinėjama socialdemokratų apgavystė, kuomet partijos lyderė Vilija Blinkevičiūtė, žadėjusi tapti Vyriausybės vadove, atsisakė šio darbo, nurodydama rinkiminės kampanijos metu pablogėjusią sveikatą ir... pensinį amžių. Todėl rinkimus laimėjusios politinės organizacijos pirmininkė premjeravimą „perleido“ jaunesniam partijos bičiuliui, vicepirmininkui G. Paluckui. Pati sau pasiliko ramesnį, sotesnį gyvenimą garantuojantį Europos Parlamento narės mandatą. Tačiau pasielgė teisingai, viešai pripažindama, kad neįstengs vadovauti Vyriausybei tokiu sunkiu ir permainingu metu.

Vyriausybės kabineto formavimas užsitęsė, nes Lietuvos Respublikos Prezidentas Gitanas Nausėda, pareiškęs, kad koalicija su „Nemuno aušra“ yra klaida, atsisakė tvirtinti Remigijaus Žemaitaičio vadovaujamos organizacijos narius, teiksimus į ministrų postus.

Gana sėkmingai buvo surasti aštuoni socialdemokratų kandidatai į Finansų (Rimantas Šadžius), Krašto apsaugos (Dovilė Šakalienė), Socialinės apsaugos ir darbo (Irena Ruginienė), Susisiekimo

(Eugenijus Sabutis), Sveikatos apsaugos (Marija Jokubauskienė), Švietimo, mokslo ir sporto (Raminta Popovienė), Vidaus reikalų (Vladislavas Kondratovičius) ir Užsienio reikalų (Kęstutis Budrys) ministerijų vadovus. Tiesa, pastarąjį socialdemokratų Vyriausybė draugiškai „paveldėjo“ iš Prezidentūros, kur anksčiau K. Budrys dirbo Prezidento G. Nausėdos patarėju. Aktyvesni visuomenininkai iki šiol juokauja, kad toks politinis „barteris“, t. y. sutartiniai mainai, įvyko dėl to, kad socialdemokratai neiškėlė savo kandidato prezidentiniuose rinkimuose. Priešingu atveju anuomet gana populiari socialdemokratų kandidatė V. Blinkevičiūtė iš G. Nausėdos būtų atėmusi nemažą dalį rinkėjų balsų.

Pagal valdančiosios koalicijos susitarimą į Demokratų sąjungai „Vardan Lietuvos“ tekusias dvi pozicijas buvo pateiktos Luko Savicko ir Žygimanto Vaičiūno kandidatūros Ekonomikos ir inovacijų bei Energetikos ministerijoms.

Ilgiausiai rinkti ir „brokuoti“ buvo „Nemuno aušros“ kandidatai į Aplinkos, Teisingumo bei Žemės ūkio ministerijų vadovus. Respublikos Prezidentui, žiniasklaidai, opozicinėms partijoms netiko akademinės bendruomenės atstovas, sferos biologijos profesorius, Gamtos tyrimų centro vadovas Sigitas Podėnas ir gamtosaugininkas, biomedicinos mokslų daktaras, judėjimo „Už gamtą“ įkūrėjas ir vadovas Tomas Kovėra. Vienas kritikuotas už politinės ar viešojo administravimo patirties stoką, kitam pačiu nekorektiškiausiu būdu buvo primintos prieš kelis dešimtmečius įvykusios asmeninės tragedijos.

Tačiau, regis, paties paskirtojo Premjero G. Palucko „aptiktas“ pretendentas į aplinkos ministrus Povilas Poderskis patiko visiems iki tol priešTaravusiems. Jis – buvęs „Laisvės“ partijos narys, Vilniaus savivaldybės administracijos direktorius. Tokios „užsižaisto populizmo“ grimasos. Išvada: nei P. Poderskis, nei šių eilučių autorė, nei, spėkime, pats „Nemuno aušros“ lyderis R. Žemaitaitis nedrįstų viešai deklaruoti, kad šis partijai tekęs kandidatas yra „nuo jo organizacijos“...

Ir būsimasis Teisingumo ministerijos vadovas Rimantas Mockus neišvengė paskyrimo skandalo. Jam buvo primintas darbas vidaus reikalų sistemoje, kuomet į prieš mažne 20 metų organizuotą policijos vadovo gimtadienį buvo pakviesta... striptizo šokėja, o vakarėlis vos nepavirto pornografiniu siautuliu. Vėliau paaiškėjo, kad būta dar vieno panašaus renginuko...

Apie teikiamo kandidato į teisingumo ministrus šėliones jaunystėje teigė nežinoję nei Premjeras G. Paluckas, nei Prezidentas G. Nausėda. Tačiau toks neatsakingas pretendentų pasirinkimas realistiškai apibūdina teisingumo raidą mūsų valstybėje: ji arba tatuiruota kaip Ewelina Dobrowolska, arba linksta į labai originalų bendravimo būdą...

Surengęs spaudos konferenciją R. Mockus atsiprašė visų – nuo striptizo šokėjos iki kiekvieno pasipiktinusio ir pan. Paprašė atleidimo ir už tai, kad... buvo spaliuku ir pionieriumi, kad kartais su draugais nuogas eina į pirtį arba kad gimė nuodėmingas, kai aplink tiek daug žmonių be nuodėmių.

Kandidatas į žemės ūkio ministrus Ignas Hofmanas – trečiasis vadinamasis „Nemuno aušros“ pretendentas – nesulaukė aršių priekaištų, neiškilo praeities nuodėmių. Tačiau ir jo paskyrimui priešTaravo žaliaisiais save vadinančių organizacijų nariai, bet tai nesutrukdė įspūdingo spalvingų traktorių protesto žygio į sostinę organizatoriaus, ūkininko I. Hofmano politinei karjerai.

Premjero G. Palucko vadovaujama 19-oji Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2024 m. gruodžio 4 d. buvo patvirtinta be dviejų ministrų – aplinkos ir teisingumo. Praėjus mėnesiui po paties Premjero patvirtinimo, gruodžio 19 d., Prezidentas G. Nausėda papildė dekretą dėl galutinio Vyriausybės suformavimo. Vadinamosios dalinės Vyriausybės egzistavimas baigėsi.

2024 m. gruodžio 12 d. G. Palucko Vyriausybė perėmė įgaliojimus iš Ingridos Šimonytės Vyriausybės. Ši data įsimintina, nes Socialdemokratų, „Nemuno aušros“ ir Demokratų sąjungos „Vardan Lietuvos“ koalicinis ministrų kabinetas ėmė vykdyti savo programą, kuri, anot Premjero, „yra didelės valstybės programa, o didelė valstybė turi didelę širdį“.

Per visą 35-erių metų Lietuvos atkurtosios Nepriklausomybės laikotarpį matėme įvairių politikų, tapusių Vyriausybės vadovais. Visi jie turėjo vieną bendrą savybę – buvo kokios nors partijos ar visuomeninės organizacijos nariai / vadovai, stokoję konkrečios veiklos įgūdžių. G. Paluckas yra antrasis Premjeras (po šviesaus atminimo pramonininko Bronislovo Lubio), kuris valstybės ūkio vystymąsi

Lietuvos Respublikos Vyriausybės rūmai. Nuotrauka iš internete laisvai prieinamų šaltinių

koordinuos remdamasis asmeninėmis verslo bei investicijų patirtimis. Be to, 19-osios Vyriausybės Premjeras yra jaunesniosios kartos atstovas, priešingai Nepriklausomybės signatarui B. Lubiui, didžiąją gyvenimo dalį dirbusiam planinės ekonomikos sąlygomis.

Kodėl išskiriu Lietuvos Premjero G. Palucko gebėjimus vadovauti šalies ekonomikai, nesinaudojant vadinamojo išsivysčiusio socializmo praktikomis, padažytomis partiniais atspalviais? Pastebiu, kad dabartinės Vyriausybės komunikavimas, tarimasis su socialiniais partneriais dėl galimų permainų mokesčių ar pensijų sistemoje skiriasi nuo ankstesniųjų. Devynioliktajam kabinetui pavyko suvaldyti „juodraštinės" informacijos sklaidą, t. y. žiniasklaidos tąsymui nepakliūva nebaigti, neaptarti norminių aktų projektai, todėl išvengta kai kurių išankstinių insinuacijų ir interesų grupių sukiršinimo.

Be to, gana netradiciškai elgiasi pats Premjeras G. Paluckas. Jis be reikalo nešmėžuoja televizijos ekranuose, o komentuoja tik labai konkrečias problemas, nepasiduoda skandalų įsižiebimui koalicijos viduje, nes besiginčijančius kolegas taiko kalbėdamasis „prie kavos su pyragaičiais" nukrauto stalo. Priešingai nei konservatorių Premjerė I. Šimonytė, socialdemokratas nekritikuoja protestuojančiųjų piliečių, nebijo išeiti susitikti su žmonėmis ir nepaliauja kartoti, kad turėti ir viešai reikšti nuomonę – „tokia demokratijos išraiška".

Priminsiu dvigubą 19-osios Vyriausybės vadovo partiškumą. Politinę karjerą pradėjo Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų gretose. Buvo jaunasis konservatorius. Vėliau, įstojęs į Lietuvos socialdemokratų partiją, sugebėjo ją suskaldyti, viešai įvardydamas organizacijos prestižui kenkiančius vyresniuosius kolegas – buvusius komunistus ir partinių mokyklų auklėtinius. Vadinasi, „susiplakė" visai neprastas „politinis miksas"...

Kadaise buvo tradicija – nekritikuoti valdžios naujokų šimtą dienų, tačiau Premjeras G. Paluckas šios privilegijos neturėjo. Utopiniai antisemitizmo kaltinimai, kandidatų į ministerijų vadovus atrankų kritika kartais tapdavo ciniška ir primindavo demokratijos imitacijas. Net valstybės Prezidentas G. Nausėda Vyriausybės formavimo procese balansavo ant savo konstitucinių galių ribos. Ne kartą girdėjau klausiant ir pati esu pagalvojusi, kokius vitaminus G. Paluckas vartoja, kad yra toks ramus, nesinervinantis, „neišmušamas" iš pusiausvyros.

Todėl gana įdomiai sutiktas ir aptartas 19-osios Vyriausybės gyvavimo šimtadienis. Valstybės finansuojamoje Lietuvos visuomeninės televizijos studijoje buvusiai konservatorių ir liberalų valdžiai simpatizuojantys politologai, ekspertai ir t. t. jau yra pripažinę Premjero G. Palucko ir kai kurių jo

vadovaujamos Vyriausybės ministrų kompetencijas. Dirbančioje Vyriausybėje išskirtines viešas padėkas gavo krašto apsaugos ministrė Dovilė Šakalienė bei socialinės apsaugos ir darbo ministrė Irena Ruginienė. Abi jos profesionaliai komunikuoja ir vadovauja dviem ekstremaliomis sąlygomis veikiančioms institucijoms.

Šiuo metu yra ruošiama ir aptarinėjama antrosios pensijų kaupimo pakopos reforma, dėl kurios palaikančiųjų ir nepritariančiųjų grupės pasidalijo mažne perpus. Todėl užtruko perengti norminius aktus, tačiau bent kol kas, atrodo, kad bandoma tartis su žmonėmis ir juos informuoti apie vykstančius procesus.

Krašto apsaugos ministrės D. Šakalienės veikla organizuojama „dviem frontais“ – darbas šalies viduje ir su užsienio partneriais. Dėl pastarosios priežasties ministrė dažnai būna užsienio komandiruotėse. Šiuo metu vyksta ginkluotės pirkimai, rengiamos naujos įsigijimų sutartys. Šalies viduje Respublikos savivaldybės nesutaria dėl karinių poligonų įrengimo. Juose turėtų treniruotis Lietuvos ar NATO partnerių kariai. Mūsų valstybė – Europos Sąjungos pasienio šalis. Esame apsupti diktatoriškų valstybių – Rusijos ir Baltarusijos. O jose ginčų dėl poligonų ar gynybos finansavimo nėra – ūkis perorientuotas į karo pramonę.

19-osios Vyriausybės veiklos pradžią sukrėtė pirmoji keturių NATO karių iš JAV žūtis Pabradės poligone. Vietovė, esanti 10 km nuo Baltarusijos sienos, labai pelkėta. Toje pasienio dalyje nepastatytas vadinamasis fizinis barjeras – vielinė užtvara, nes teritorija vadinama nepravažiuojama ir sunkiai praeinama.

Šiuo metu Lietuvos teisėsauga ir JAV karinė vadovybė aiškinasi, dėl kokių priežasčių įvyko nelaimė, taikos metu nusinešusi keturių jaunų karių gyvybes. Bene savaitę Pabradės poligono pelkėje buvo ieškoma nuskendusi šarvuota, 63 tonas sverianti karinė transporto priemonė. Buvo pasitelktos didžiulės Lietuvos valstybės, privataus kapitalo, NATO sąjungininkų iš JAV, Vokietijos ir Estijos pajėgos, kad iš 4–5 metrų gylio purvo būtų ištrauktas šarvuotis, o žuvusieji būtų pargabenti namo.

Ši tragedija kiek pridengė Krašto apsaugos ministerijos (KAM) sistemoje atlikto audito rezultatus ir ankstesnės KAM vadovybės bei Šaulių sąjungos dronų pirkimus iš trečiųjų, nedraugiškų NATO valstybėms šalių.

Rimtas išbandymas laukia finansų ministro Rimanto Šadžiaus. Jis gavo palikimą iš buvusios kolegės Gintarės Skaistės. Ši konservatorių ministrė paliko ateinančioms Vyriausybėms neįvykdytą įsipareigojimą Europos Sąjungai. Tėvynės Sąjungos ir Liberalų sąjūdžio valdančioji koalicija neprašomi pasiūlė ES mokesčių reformą ir visuotinį Lietuvos gyventojų nekilnojamojo turto apmokestinimą. Neįvykdžiusi šio įsipareigojimo, valstybė praras beveik pusės milijardo subsidijas...

Taigi, G. Palucko Vyriausybės laukia naujas demokratijos egzaminas – opozicinės partijos ir visuomeninės organizacijos grasina surengti didžiausią Lietuvos istorijoje protesto mitingą. Ir visiems didžiai nusispjauti, kad Rusija mūsų pasienyje, Baltarusijos teritorijoje, ten įrengtuose poligonuose, ruošiasi kariniams manevrams „Vakarai“. Karo ekspertai dviejų diktatorių pasiruošimuose įžiūri 2022-ųjų metų manevrų analogiją, kuomet buvo užprogramuotas Ukrainos puolimas. Neatmetama, kad yra planų „testuoti“ NATO Rytų flango valstybių pasiruošimą užkardyti priešą anksčiau nei vietinių „karo ekstrasensų“ spėlionės apie galimus išpuolius prieš Baltijos šalis ir Lenkiją... 2030–2035 m. Tačiau Lietuvos piliečiai, regis, iš buvusios Prezidentės Dalios Grybauskaitės išmoko kovoti savo „mažuosius karus“. Dažnai susimąstau, ar, įnirtingai priešindamiesi nekilnojamojo turto mokesčiams ir kitoms reformoms, nepražiopsosime lėšų telkimo gynybai momento?

Sveikatos apsaugos ministrė Marija Jokubauskienė atėjo iš medikų akademinės bendruomenės, todėl kartais atrodo, kad moteris karštligiškai ieško išeičių iš beviltiškai apleistos situacijos sistemoje. Pacientams bus bandoma suteikti teisę patiems registruotis pas specialistus – jiems ketinama palikti apie 80 proc. vietų, o likusius 20 proc. panaudos šeimos gydytojai, rašydami konkrečius siuntimus. Pirmumo ar skubos teisę bus bandoma „prognozuoti“ pagal ligos būklę, t. y. jos pavojingumą. O gydytojų priėmimo grafikai bus skelbiami viešai prieš keturis (anksčiau buvo du) mėnesius. Uždarytas stacionarias vaistines pakeis mobiliosios ir t. t.

Logiška, kad, keičiantis vyriausybėms, naujieji ministrai susipažįsta su jiems kuruoti tekusia

Iš kairės: Saulius Skvernelis, Vilija Blinkevičiūtė, Gintautas Paluckas, Remigijus Žemaitaitis. Nuotrauka iš internete laisvai prieinamų šaltinių

sistema arba atlieka auditus. M. Jokubauskienė pastebėjo, kad pacientai moka už tas medicininės paslaugas, už kurias jau kartą sumokėjo Teritorinės ligonių kasos, todėl svarstoma šią neteisybę stabdyti.

Energetikos ministrui Žygimantui Vaičiūnui teko garbė užbaigti kelių Lietuvos Respublikos vyriausybių pradėtą ir vykdytą elektros energijos sistemos atsijungimą nuo Rusijos tinklų. Šiuo metu mažne pusės reikiamos elektros pati Lietuva dar nepasigamina. Baltijos jūros kabelį iš Švedijos Rusijos ar Kinijos laivai, vilkdami dugnu inkarus, dažnokai nutraukia, o Lietuvai kyla grėsmė bent laikinai „pritemti“. Tačiau iškilmingos atsijungimo nuo Rytų šventės proga Prezidentas G. Nausėda mestelėjo Tautai telefoninio pokalbio fragmentą: „Viso gero, Leninai. Viso gero, Rusija!“ Šis anglų kalba pasakytas atsisveikinimas tapo vos ne patyčių sentencija, guodžiančia, kuomet piko valandomis per biržą perkamos elektros energijos kainos šokteli į neregėtas aukštumas. Privatūs vartotojai šį kainų šuolį pajus per teikiamų prekių ir paslaugų kainas. Tačiau niekas ir nesakė, kad Nepriklausomybė – pigi.

Vyriausybės veiklos šimtadieniui skirta apklausa byloja, kad ja pasitiki 44 proc., nepasitiki 61 proc., o neturi nuomonės 5 proc. apklaustųjų. Premjero G. Palucko asmeniniai reitingai auga, o nuolatinio vidinio valdančiosios koalicijos opozicionieriaus R. Žemaitaičio smuktelėjo.

Įdomu, kodėl Vyriausybės šimtadienis pasitiktas be antisemitinių etikečių? Nebeaktualu, opozicijos dantys atšipo ar kas paprotino nebenusišnekėti? Stebina, kad iš viešosios erdvės kol kas dingo informacija apie garsiąją R. Žemaitaičio bylą „dėl neapykantos kurstymo prieš žydų tautybės žmones, viešu pritarimu tarptautiniams nusikaltimams, jų neigimu ar šiurkščiu menkinimu“. Parlamentarui kaltinimai grindžiami jo paties įrašais veidaknygėje ir viešais pasisakymais Seime. Byla užsitęsė, nors „Nemuno aušros“ lyderis savanoriškai atsisakė tradicinės, ilgosios procedūros svarstymų dėl imuniteto panaikinimo.

Ir DAR. Užsiėmę populistinėmis peštynėmis Seime, Vyriausybėje, neatsitraukdami nuo ūkinės veiklos, dabartinės valdančiosios koalicijos nariai pamiršo arba dar neatkreipė dėmesio į esminį Lietuvos istorijos klastotoją – Desovietizacijos komisiją. Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų ir kelių atmainų liberalų sukurtas mechanizmas silpnina valstybės pamatus, naikindamas arba deformuodamas valstybės istorijos paveldą. Šitai kenkėjiškai veiklai meistriškai pasitelkiami Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro (LGGRTC) istorikai. Pastarieji, vadovaudamiesi sovietmečiu sukurtomis legendomis apie

Lietuvos dalyvavimą holokauste, stumia į istorijos paraštes nusipelniusius Tautos laisvės kovotojus. Be to, apšmeižtųjų giminės ir pilietinės organizacijos teismus apkrauna darbais. Priminsiu, kad LGGRTC dėl nesutarimų su žydais siūlė Ukmergėje nuo paminklo partizanui Juozui Krikštaponiui nuimti kovotojo bareljefą, Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio atributiką ir pakeisti užrašą. Pastarasis turėjo byloti, kad paminklinis akmuo skiriamas visiems šio krašto partizanams atminti. Tačiau Lietuvos administracinis teismas pripažino, kad nėra pagrindo niekinti vado, kapitono J. Krikštaponio veiklą įprasminantį akcentą. Tai akivaizdžiausias precedentas, kad ne centrai ar komisijos, o teismai privalo teisti arba išteisinti.

Analogiška situacija ištiko ir Šiaulius, kur, vadovaujantis to paties liūdnų tyrimų centro išvadomis, Desovietizacijos komisijai reikalaujant, Lietuvos turto bankas paliepė pastato Šiauliuose (Vilniaus g. 263) nuomininkams nuimti nuo išorinės sienos atminimo lentą antinacistinio ir antisovietinio pasipriešinimo dalyviui, karininkui, teisininkui Jonui Noreikai-Generolui Vėtrai.

Tiesa, šis istorinio vandalizmo aktas iliustruojamas unikaliais LGGRTC dokumentais, kuriuose gausu prieštaravimų, spėlionių, manymų ar prasimanymų ir t. t. Gal dėl to, kad tyrėjų sąžinė krebžda, rekomenduojama nuimtą lentą pakabinti ant gretimo namo (Vilniaus g. 265), kur gyveno Generolas Vėtra.

Šiauliuose įvyko protesto piketas, kurio dalyviai reikalavo sugrąžinti Laisvės kovų dalyvio atminimo lentą ten, kur 15 metų kabėjo, – ant Šiaulių rajono savivaldybės pastato. O grupė šiauliečių Išlaužo parapijos klebono dr. Viliaus Sikorsko paprašė aukoti šv. Mišias tokia intencija: „Pasimelskime už prieš 78 metus sovietų nužudyto Lietuvos kariuomenės karininko, teisininko, buvusio Šiaulių apskrities viršininko Jono Noreikos-Generolo Vėtros šviesų atminimą. Pasimelskime ir už tuos, kurie iki šiol nesupranta, kad mažai mūsų Tautai, išauginusiai daugiausia Pasaulio Teisuolių, pritrūko jėgų išgelbėti visus nacių pasmerktuosius. Pasimelskime už Išlaužo parapiją ir Dievo Dvarą kiekvieno širdyje, kad šių dienų geopolitinių grėsmių kontekste nurimtų susikiršinimai, o pas Kūrėją išėjusiųjų Vėlės galėtų ilsėtis ramybėje.“ Ir šimtai žmonių bažnyčioje ir nuotoliu meldėsi...

Įdomu, kiek dar gali rastis tautų, kurioms nepatiks mūsų istorijos paveldas ir kurios reikalaus pataisų, anuliavimų ar perrašinėjimų?

Beje, Kaune kyla naujas triukšmas. Musulmonų bendruomenei grąžinus jiems priklausiusią mečetę, ji pageidauja ir šalia esančio žemės sklypo. Vyksta teismai, nes teritorijoje, dėl kurios ginčijamasi, yra paveldosaugos objektas – totorių kapinės.

Iki šiol negirdėjau oficialiosios valdžios vertinimų dėl pasityčiojimo iš esminės valstybės gyvavimo dedamosios – Tautos istorinės atminties.

Tai tik keli faktai iš G. Palucko vadovaujamos 19-osios Vyriausybės 100 dienų gyvavimo etapo. Idant garbūs skaitytojai nesusidarytų įspūdžio, kad esu socialdemokratų fanė, dar kartą deklaruosiu. Jau esu sakiusi ir rašiusi, kad jokios partijos ar politikai nėra verti rinkėjų meilės. Mylėti reikia savo Tėvynę ir šeimos narius. Tik į juos investuoti mūsų darbai ir jausmai pasiteisina.

Todėl drįstu teigti, kad klysta tie, kurie, laukdami, kol Gerovės valstybę sukurs pavieniai politikai, pamiršta, kad piliečiai patys yra valstybės dalis. Tačiau kuo didesnė pykstančių piliečių masė, tuo atitinkamai sumažėja gerųjų piliečių dalis. Priminkite bent vieną pasaulinio šedevro autorių – kūrėją, garsėjusį kasdieniu įsiūčiu bei nuolatine kritika visiems ir viskam.

Mūsų nedidukę širdies formos valstybę supa griovėjų šalys, ne kartą kenkusios Lietuvai ir Tautai. Todėl keistai atrodo LR Seimo Pirmininkas, besidairantis vadinamosios 5-osios kolonos paties vadovaujamoje struktūroje. Nustebino ir šalies Prezidentas G. Nausėda, tarsi aidu atkartojantis Sauliaus Skvernelio „išmintį“. Tačiau po Valstybės saugumo departamento vadovo Dariaus Jauniškio paneigimo apie tokio darinio buvimą Parlamente J. E. teisinasi neva panašių apraiškų regintis visuomenėje...

Ne kartą girdėjau klausimą, o kas yra ta 5-oji kolona? Ką tai reiškia? Todėl perskaičiau visus man pasiekiamus apibrėžimus. Labiausiai patiko apibūdinimas „Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“: „**Penktóji kolonà**, slapta žmonių, pvz., agentų, grupė, siekianti griauti valstybės, tautos ar kitokios žmonių bendruomenės solidarumą.“

Klausite, kodėl užsimenu apie reiškinį, apie kurį nacionalinis saugumas ataskaitose praneša, tačiau neturi pajėgų užkardyti? Ogi dėl tos priežasties,

kad nė vienas iš valstybės vadovų dar neįvardijo grėsmės Tautai, kurią jau seniai griauna **TA** 5-oji kolona, kurią formuoja Lietuvoje besikuriančios, besiplečiančios kitataučių bendruomenės. Gal tik vienas Nacionalinio susivienijimo Seimo narys Vytautas Sinica nenuilsdamas apie tai kalba, tačiau jau akivaizdūs ketinimai jį užčiaupti.

Šiauliuose atliktas unikalus tyrimas, kokios gyventojų pavardės mieste dominuoja. Anksčiau buvo skelbiama, kad čia gyveno daugiausia Šimkų, Kazlauskų, Petrauskų, Balčiūnų... Dabar gi vieninteliai lyderiai – žmonės, turintys pavardę Sink. Tai Indijos piliečiai, Saulės mieste deklaravę gyvenamąją vietą ir čia dirbantys. Tokių beveik 400. Nuo 2024-ųjų m. pradžios Indijos, Tadžikijos, Kirgizijos piliečių Šiauliuose skaičius padvigubėjo. Pavakary, miesto centre, Vilniaus gatvės bulvare, pasivaikščiojančių lietuvių jau mažuma.

Šio leidinio, kuriam rašau, įkūrėjas, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras Romualdas Ozolas grėsmes nacionaliniam saugumui įžvelgė pirmas, tačiau neaiškių vizijų valdomi jo kolegos į tai nekreipė dėmesio. Priešingai – kūrė globalios Lietuvos ateities viziją „Lietuva 2050“. Tai statiškas, bedvasis valstybės vaizdelis, kur nė karto nepaminėta Tauta, Tėvynė, bet daug dėmesio skirta įvairių grupių žmonių santykiams, atvykėliams ir t. t. Perskaičiau ir supratau, kad 2050-aisiais Lietuvoje bus nedidelė lietuvių bendruomenė, garsėjanti tolerantiškumu visiems ir viskam, tik ne pačių išlikimui. Perspaudžiau? Galbūt... Todėl pabaigai – įžvalgi R. Ozolo citata:

Pastatas Vilniaus g. 263, Šiauliuose. Autorės nuotrauka

„Globalizmas – tai mutavęs komunizmas, nes abiejų tikslai vienodi – naujas betautis žmogus ir pasaulinė gerovės valstybė. Skirtingi tik jų įgyvendinimo metodai: komunizmas nesutinkančiuosius žudė, globalizmas leidžia nusižudyti patiems. Vienas naudojo nuosavybės suvalstybinimą ir tremtis, kitas – laisvąją rinką ir migraciją. Vieno kriterijus buvo ištikimybė abstrakčiai idėjai, kito – konkrečiam pinigui. Idėja žlugo, pinigas veikia.“

Taip. Vėl neišvengiau komentarų ir emocingų vertinimų... (žr. pirmąjį šios publikacijos sakinį).

VAIDOTAS KANIŠAUSKAS

Tacitas mūsų protėvių aisčiais nevadino!?

Daugelį amžių lietuviai manė, kad jų protėviai, t. y. prūsai, o gal ir kuršiai, latviai, žemaičiai, aukštaičiai ir latviai, I a. vadinosi aisčiais, nes taip juos pavadino romėnų istorikas Kornelijus Tacitas savo veikale „Germanija“. Tai buvo absoliuti tiesa, kurios nebuvo galima paneigti. Tačiau 2013 m. tą tiesą paneigė italų mokslininkas Frančeskas Parasolė (*Francesco Parasole*), ištyręs vieninteliо „Germanijos“ rankraščio, iš naujo atrasto XV a., pateikimą XVI a. istorikų darbuose – po atradimo rankraštis vėl dingo iki XV a. pabaigos, tada pasirodė tik jo nuorašai. Didžioje dalyje XVI a. istorikų darbų apie Tacito „Germaniją“ (jos pateikime arba komentaruose) vietoj lot. *Aestiorum gentes* rašoma *Ef(f)luorum gentes*. Tačiau apsukrus istorikas ir knygų leidėjas Beatas Renanas (*Beatus Rhenanus*; 1485–1547) savo spausdintoje „Germanijoje“ pataisė neaiškų vardą *Ef(f)luorum* į *Aestiorum gentes*. Vėlesnėse Tacito „Germanijos“ knygos versijose liko tik aisčių vardas, nes visiems vėlesniems knygos leidėjams Beatas Renanas buvo autoritetas, mat jis savo laiku daug bendravo su leidėjais, koreguodamas leidžiamas knygas, tarp kurių buvo ir Tacito „Germanija“.

Taigi, kas slepiasi iš istorijos ištrintame mūsų protėvių varde *Ef(f)lui*, *Ef(f)luorum*? Straipsnyje pateiktos kelios to vardo etimologijos. Pagal vieną, tai antikinė *litų* gentis, pagal kitą – *baltų* gentis, pagal trečią – *levonų* gentis, vardą gavusi iš legendinio Publijaus Libono...

Pabrėžiu, kad aisčių vardas yra mūsų, tačiau užsieniečiai juo pradėjo vadinti mūsų (prūsų, lietuvių, latvių) protėvius daug vėliau – tikriausiai nuo VI a.

Kaip mes tapome aisčiais

Kaip pasakytų šiuolaikiniai lietuvių istorijos profesoriai, Antikos laikais lietuviai savo tautovardžio neturėjo, nes nebuvo dar lietuvių tautos kaip tokios. Jūs galite man paprieštarauti, kad mūsų, tiksliau, Prūsijos, protėviai vadinosi aisčiais, ir tai yra patikimai patvirtinta I a. romėnų rašytojo Tacito veikale „Germanija“, parašytame 98 m. Ten rašoma, kad „dešinysis Svebų jūros krantas skalauja aisčių gentis, kurių apeigos ir išvaizda artimesnė svebams, o kalba – britanų kalbai. Jie garbina dievų motiną. [Jų] religijos ženklas – nešiojamos šernų figūrėlės: veikiau šis ženklas nei ginklai ir visiems teikiama globa deivės garbintoją apsaugo net ir tarp priešų. Kalavijais naudojasi retai, dažniau – vėzdais. Javus ir kitus augalus augina uoliau, nei įprasta germanų nerangumui. Bet ir po jūrą naršo, ir vieninteliai iš visų seklumose ir pačiame krante renka gintarą, kurį patys vadina žodžiu „glaesum“. Kaip ir įprasta barbarams, jie nei tyrė, nei nustatė, kokia tai medžiaga ir kaip atsiranda. Dar daugiau: ilgai gintaras gulėjo tarp kitų jūros išmetamų dalykų,

kol pagaliau mūsų prabanga pasišaukė jį tarnybon. Patys jo niekam nenaudoja: renka natūralų, atgabena neapdirbtą ir užmokestį ima stebėdamiesi“[1] (vertė Darius Alekna).

Tačiau problema ta, kad greičiausiai Tacitas neraše *Aestiorum gentes*, jis rašė *Ef(f)luorum gentes*.

Geriau pradėkime viską iš pradžių. Ne visi antikiniai rašytiniai kūriniai pasiekė mūsų laikus. Pirmiausia jie turėjo pasiekti Viduramžių laikus, dažniausiai rankraščių pavidalu, tapti prieinami to laiko mokslininkams ir per jų rankas patekti į Viduramžių spausdintines knygas, kurios galėjo pasiekti jau mūsų laikus. Tuo, kaip Tacito „Germanija“ pasiekė Viduramžius ir kaip jame buvo minima aisčių gentis, susidomėjo italų mokslininkas Frančeskas Parasolė, kuris 2013 m. paskelbė straipsnį „AESTII, EF(F)LUI E LEMOVII. IPOTESI ETNONIMICHE CINQUECENTESCHE IN MARGINE AD ALCUNI COMMENTI ED EDIZIONI DELLA *GERMANIA* DI TACITO“[2]. Iš jo mes sužinome, kad Tacito „Germanija“ Vakarų Europai tapo prieinama 1425 m., kada Fuldos abatijoje buvo atrasti „Codex Hersfeldensis“ („Germanija“ kartu su „Agricola“ ir „Dialogus de oratoribus“). F. Parasole ištyrė to laiko, t. y. XVI a. (tiksliau, nuo XV a. pabaigos iki XVI a. pabaigos), autorių darbuose aisčių etnonimo paminėjimus. Trys žinomi to laikotarpio mokslininkai Andrius Althameras (*Andreas Althamerus*; 1500–1539), Jodokas Vilichijus (*Jodocus Willichius*; 1501–1552) ir Justas Lipsijus (*Justus Lipsius*; 1547–1606) veikalo „Germaniją“ leidimuose ir komentaruose vietoje *Aestyorum gentes* rašė *Ef(f)luorum gentes*. Tik B. Renanas pateikė *Aestyorum* (*Aestiorum*) iš archetipo **Aestuorum*[3]. Manau, kad rėmimąsi archetipu **Aestuorum* reikia suprasti ne kaip nuskaitymą iš originalaus Tacito teksto „Germanijoje“, o savo samprotavimą, pasinaudojus vėlesniais rašytiniais šaltiniais, kur atsiranda aisčių vardas: *H(a)estis Theodoricus rex Cassiodoro* veikale „Variae“ („Įvairenybės“; apie 523–526); *Aestoram natio* Jordano veikale „De Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis“ („Apie getų, arba gotų, kilmę ir istoriją“; VI a.); *Aisti* Einhardo veikale „Vita Caroli Magni“ („Karolio Didžiojo gyvenimas“; apie 830); *Éstum* Vulfstano, apie 890 m. keliavusio į Prūsą, Truso apylinkes, užrašytuose laidojimo papročiuose ir t. t.[4]

Tai, kad B. Renanas buvo nepatikimas autorius, t. y. mėgstantis įvairius prasimanymus, sužinome iš Mato Pretorijaus paminėjimo: „Tiesa, randame vieną žmogų, vardu Prutas, Joano Annijaus Viterbiečio raštuose, kurį minėtasis Annijus vadina Skito sūnumi. Jis esą buvęs patriarcho Nojaus anūkas ir jo spėjamos dukters Araksos. Tačiau šis gerasis Annijus yra suklaidintas įvairių autorių prasimanymų, ypač Beato Rhenano, taigi šis spėjimas negali sulaukti pritarimo.“[5]

Tai, kad F. Parasolės atradimas yra svarbus mums, sužinome iš kalbininko Pietro Umberto Dini knygos „Baltų kalbų lyginamoji istorija“ (2019) skyrelio, pavadinto „Prarasta tradicija?“, kuriame pateikta F. Parasolės atradimo santrauka, liečianti aisčių vardo atsiradimą „Germanijoje“ Viduramžiais. P. U. Dini straipsnelio „Prarasta tradicija?“ pabaigoje rašo: „Renano variantas turėjo pasisekimą ir palaipsniui išstūmė formas *Ef(f)luorum*, *Ef(f)lui*, kurios visiškai nežinomos dabartiniuose leidiniuose. Tačiau dėl savo archajiškumo šios formos reprezentuoja variantą, į kurį dera atsižvelgti. Be to, XVI amžiuje aisčių ir lemovijų pavadinimai buvo susieti ir su etnonimu (ar hiperetnonimu) *Efluiß / Eyflender / Lifflinder* (ir toliau su *Livoni* ir *Livonia*).“[6]

Pasidomėkime išsamiau apie čia minimą šaltinį „Codex Hersfeldensis“, kuriame buvo Tacito „Germanija“. Anot F. Parasolės, nuo Kasiodoro (VI a. po Kr.) ir iki XV a. pabaigos beveik pasimeta visi Tacito kūrybos pėdsakai, o ypač smulkūs jo kūriniai, įskaitant „Germaniją“. Su nuotykiais dar ir šiandien net nevisiškai yra rekonstruotas „Codex Hersfeldensis“ (Fuldos abatija) – „Germanija“ (ir „Agricola“, ir „Dialogus de oratoribus“) pasiekia

1 Alekna D., Dar kartą apie Tacito aisčius, *Istorija*, 2010, t. 4, p. 3–20. Prieiga internete: https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/442fef37-29ba-4ec8-a615-12841e45e9e8/content.

2 Parasole F., AESTII, EF(F)LUI E LEMOVII. IPOTESI ETNONIMICHE CINQUECENTESCHE IN MARGINE AD ALCUNI COMMENTI ED EDIZIONI DELLA *GERMANIA* DI TACITO, *Res Balticae*, 2013, Nr. 12, p. 125–157. Prieiga internete: http://resbalticae.fileli.unipi.it/wp-content/uploads/2015/06/XII-125-157-Parasole-Francesco.pdf.

3 Dini P. U., *Baltų kalbų lyginamoji istorija*, Vilnius, 2019.

4 Karaliūnas S., Aisčiai, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga internete: https://www.vle.lt/straipsnis/aisciai/.

5 Pretorijus M., *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*, Vilnius, 1999, t. 1, p. 499, 501.

6 Dini P. U., *Baltų kalbų lyginamoji istorija*, Vilnius, 2019.

italų ir vokiečių humanistų rankas[7]. Oficialiai „Codex Hersfeldensis“ – ankstyvųjų Viduramžių rankraštis. Kodeksas, parašytas 830–850 m., buvo rastas Hersfeldo abatijoje XV a. pirmojoje pusėje. Jį 1455 m. Enochas iš Askolio atvežė į Italiją, kur jis buvo padalintas ir nukopijuotas. Nuo to laiko originalas buvo prarastas. „Codex Hersfeldensis“ laikomas pirminiu išlikusių trumpesnių Tacito kūrinių, tarp jų ir „Germanijos“, šaltiniu. 1425 m. Romoje viešėjęs Hersfeldo vienuolis Heinrichas fon Grebenšteinas pranešė apaštalų sekretoriui, humanistui ir lotyniškų rankraščių rinkėjui Podžui Bračoliniui (*Poggio Bracciolini*), kad abatijoje buvo aptiktos senovinių darbų kopijos. H. Fon Grebenšteinas nusiuntė darbų sąrašą Podžui, kuris pripažino radinių vertę ir nusiuntė savo agentą Nikolą Nikolį (*Niccolò Niccoli*) į Hersfeldą, kad gautų išsamų inventorių. 1431 m. N. Nikolis nustatė, kad trys Tacito raštai yra kodekse esantys kūriniai („Germanija“, „Agricola“, „Dialogus de oratoribus“), taip pat Suetonijaus „De grammaticis et rhetoribus“ fragmentas iš „De viris illustribus“. Nors Podžas bandė jį gauti, kodeksas nebuvo atvežtas į Romą, kol Enochas Askolietis jo neįsigijo. Padarius keletą atskirų kūrinio kopijų, rankraštis dingo be žinios. Vienintelis egzistuojantis rankraštis, kuris laikomas tiesiogine „Codex Hersfeldensis“ kopija, yra „Codex Aesinas Latinus 8“, atrastas 1908 m.[8]

Vokiečių mokslininkas Uvė Toperis (*Uwe Topper*) pateikė daugiau smulkmenų apie minimo rankraščio atsiradimą ir spausdinimus. Anot jo, minimas rankraštis pasiekė Romą tik 1455 m., kol 1460 m. vertingas rankraštis vėl nedingo. Pasisekė, kad Romoje buvo padarytos trys rankraščio kopijos, tik ir jos dingo. Yra tų kopijų kopijos, tačiau jų tekstai visiškai nesutampa. Pirmą kartą „Germanija“ buvo išleista 1470 m. Venecijoje, antrą kartą – 1473 m. Niurnberge. Didžiausią pasisekimą „Germanijos“ leidimas turėjo 1496 m. Leipcige. Dar vienas leidimas buvo 1501 m. ar 1505 m., po to „Germanijos“ tekstas buvo atspausdintas 1518 ir 1519 m.[9]

Po F. Parasolės darbo pasirodymo (2013 m.) jau praėjo 12 metų, po P. U. Dini užuominos – 6 metai, tačiau nei mūsų kalbininkai, nei istorikai nekalba apie kitą aisčių vardo versiją, net nebando išsiaiškinti *Ef(f)lui* vardo etimologijos. Suprantama, kad vardui *Ef(f)lui* iššifruoti reikėtų skirti daug laiko ir jėgų. O gal mums tas vardas nereikalingas – turime aisčių vardą, turime baltų vardą, kam mums savas protėvių vardas?

Koks likimas ištiko čia minimą vienintelį rankraštį „Codex Hersfeldensis“, kuriame buvo Tacito „Germanijos“ tekstas? Iš tikrųjų tai jo originalas prarastas, likusios tik perrašinėtojų kopijos[10], todėl tikrieji daiktiniai įkalčiai, kad Tacitas „Germanijoje“ vartojo vardą *Ef(f)luorum*, panaikinti. Likę tik netiesioginiai įkalčiai, surankioti italo F. Parasolės apžvelgtame 2013 m. straipsnyje apie XVI a. dar matomus nepanaikintus *Ef(f)luorum* vardo pėdsakus Tacito „Germanijos“ tekste, kurie dar nebuvo patekę į klastotojų rankas. Ką šiuo atveju darys Lietuvos mokslas: laikysis mums primesto aisčių vardo, ar ners į nežinią, kad atskleistų priešų bandytą ištrinti tikrąjį antikinį savo protėvių tautovardį?

Koks tikrasis lietuvių ir prūsų protėvių vardas slepiasi Vakarų Europos mokslininkų Viduramžiais ištrintame *Ef(f)lui* (*Ef(f)luorum*) varde? Šiame straipsnyje pateiksiu kelias galimas lietuviškas to vardo versijas, nors vieną – man netikėčiausią – pateiksiu iš karto.

Kadangi kalbininkai *Ef(f)lui* vardą sieja su Livonija, tai pirmiausia norisi tą vardą sieti su legendiniu Lietuvos valdovu Palemonu, nes jis romėniškai vadinosi Publijus Libonas (lot. *Publius Libo*) ir buvo Pompėjaus Didžiojo karinio laivyno vadas. O nuo vardo Libonas, laikui bėgant tapusiu Livonas, galėjo pasivadinti vietinės aisčių / eflų gentys, jei šis vadas, atkeliavęs į aisčių / eflų žemes, užsitarnavo vietinių žmonių autoritetą. Kad vietinės gentys gali perimti autoritetingo romėno vardą, rodo keltų ar germanų markomanų pavadinimas, kurį, kaip rašoma istorijoje, jie gavo nuo

[7] Parasole F., AESTII, EF(F)LUI E LEMOVII. IPOTESI ETNONIMICHE CINQUECENTESCHE IN MARGINE AD ALCUNI COMMENTI ED EDIZIONI DELLA *GERMANIA* DI TACITO. Prieiga internete: http://resbalticae.fileli.unipi.it/wp-content/uploads/2015/06/XII-125-157-Parasole-Francesco.pdf.

[8] *Codex Hersfeldensis*. Prieiga internete: https://en.wikipedia.org/wiki/Codex_Hersfeldensis.

[9] *Уве Топпер Великий обман. Выдуманная история Европы*, Москва, 2006, с. 46.

[10] *Codex Hersfeldensis*. Prieiga internete: https://en.wikipedia.org/wiki/Codex_Hersfeldensis.

romėno *Marco*, t. y. Marko Fabijaus Romano, kuris pabėgo iš Druso legionų per žygį prieš germanus apie 13 m. pr. Kr. ir sutelkė nedarnias germanų gentis į stiprią karinę jėgą. Pagal Palemono legendą, „tas pats Libonas pirmąją savo gyvenvietę įkūrė Baltijos jūros pakrantėje; ir upę, kuri ten į tą jūrą įteka, ir miestą, kurį pastatė prie jos žiočių, jis nuo savo vardo pavadino Liba... Pagal to paties Libo vardą Lifliandija, arba Latvių žemė, plytinti prie jūros, buvo pavadinta LIBONIA, o laikui bėgant, pakeitus b in v, imta vadinti Livonia.“[11] Cezario ir Pompėjo pilietinis karas vyko I a. pr. Kr. viduryje, todėl jei P. Libonas atvyko į aisčių / eflų žemes, tai tas turėjo įvykti panašiu laiku, tad ir I, ir II a. antikinėje Prūsijoje galėjo atsirasti libių (nereikia jos maišyti su Viduramžiais Latvijoje gyvenusia finų lybių gentimi) ar livių gentis.

Ir iš tikro II a. tokia gentis buvo – apie tai rašo Ptolemajas savo „Geografijoje“: „Į rytus nuo Kimbrų pusiasalio yra keturios salos, vadinamos Skandijomis. Trys iš jų mažos, vidurinės iš jų laipsniai yra 41°30′ / 58°. Didžiausioji, labiausiai nutolusi į rytus, yra priešais Vistulos upės žiotis; labiausiai į vakarus nutolęs jos kraštas turi laipsnius 43° / 58°; ryčiausias – 46° / 58°; šiauriausias – 44°30′ / 58°30′; piečiausias – 45° / 57°40′. Ji taip pat tikrai vadinama Skandija. Vakarinėje jos pusėje gyvena chaideinai, rytinėje – favonai ir firaisai, šiaurinėje – finai, pietinėje – gutai ir daukionai, viduryje – **levonai**.“[12] Kad ta Skandija tais laikais buvo antikinėje Prūsijoje, rašoma straipsnyje „Kas nuskandino Skandijos salą prie Lietuvos krantų?“[13]. Gali būti, kad iš asmenvardžio (Libo?) kilo vietovardžiai Kuršių nerijos rytiniame krante: Lybio įlanka[14], Lybio / Lybikio ragas[15] ir Lybio kalnas[16].

Čia paminėti faktai rodo, kad Palemono legendą reikėtų vertinti rimčiau, nes čia išvardyti sutapimai – Libonas / Livonas, Lybio vardą turintys vietovardžiai tame pat regione, levonų gentis senovės Prūsijoje ir Livonijos (greičiau pirma buvęs Libonijos) vardas, pasislėpęs Tacito minimoje *Effluorum* gentyje, – negali būti atsitiktiniai. Įdomu pastebėti, kad vokiečiai rašo *v*, bet taria *f*, tai gal anksčiau buvo atvirkščiai, nes čia minimą genties vardą *Efflu* kalbininkai sugebėjo susieti su Livonija, kur akivaizdus ryšys *f* ↔ *v*. Kalbininkas Vytautas Mažiulis, kalbėdamas apie Eblingo vardo etimologiją (žr. toliau), minėjo, kad germanizuotą *f* reikia keisti į *b*. Vadinasi, *Efflu* pirmiau vadinosi *Libonia*, o tik vėliau tapo *Livonia* dėl *b* virtimo į *v*, kas būdinga baltams.

Norint pajusti to laiko dvasią, trumpai bus apžvelgta Fuldos ir Hersfeldo abatijų istorija ir čia minimų mokslininkų A. Althamero, J. Vilichijaus, J. Lipsijaus, B. Renano biografijos, įterpiant jų darbuose buvusius *aisčių* arba *ef(f)lų* vardų paminėjimus, jei darbai bus prieinami. Minėtų mokslininkų biografijos pateiktos norint parodyti, kad tai vieni iš žymiausių to laikotarpio mokslininkų, iš kurių du profesoriai ir rektoriai, kuriems savigarba, manau, neleistų klastoti senovės rankraščių. Tai, kad visi minėti mokslininkai žinojo *ef(f)lų* vardą kaip *aisčių* vardo pakaitalą Tacito „Germanijoje“, yra rimtas argumentas jo autentiškumui – juk negalėjo jie vienodai kartu išgalvoti tą patį vardą ir toje pat Tacito „Germanijos“ vietoje!

Fuldos abatija

Kai kam gali atrodyti, kad kažkas meluoja, nes F. Parasolė savo straipsnyje sako, kad mažieji Tacito kūriniai, kuriuose yra „Germanija“, 1425 m. buvo rasti Fuldos abatijoje, nors dabar oficialiai skelbiama, kad šie Tacito kūriniai tais metais buvo rasti Hersfeldo abatijoje. Iš tikro čia nėra klaidos, nes Hersfeldo abatija buvo įkurta Fuldos abatijos abato, t. y. buvo jos dukterinė abatija, kuri net vienu metu (1513–1515 m.), neturėdama savo abato, priklausė Fuldos abatijai, be to, Fuldos abatija savo laiku buvo toks didžiulis teritorinis darinys, kuriam vadovavo princas-abatas, kuris savaime darė didžiulę įtaką ir savo dukterinėms abatijoms. Bet kuriuo atveju trumpai apžvelgsime Fuldos ir Hersfeldo abatijų istoriją. Primenu, kad abatija yra katalikų vienuolių senesniųjų ordinų (pvz.: benediktinų, cistersų ir kt.) vienuolynas, kurį valdo abatas.

Dabar Fuldos vardu yra pavadintas miestas Heseno žemėje, Vokietijos centre, prie Fuldos upės,

[11] Jankauskas B., *Nuslėptoji senovės Žemaitijos istorija*, Kaunas, 2024, p. 77–78.

[12] Alekna D., Klaudijus Ptolemajas apie Vyslą ir jos apylinkes, *Lituanistika*, 2020, t. 66, Nr. 2(120), p. 73–74.

[13] Kanišauskas V., Kas *nuskandino* Skandijos salą prie Lietuvos krantų?, *Padubysio kronikos*, 2024, Nr. 2(23), p. 32–49.

[14] Lybio įlanka, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Prieiga internete: https://www.mle.lt/straipsniai/lybio-ilanka.

[15] Lybikio ragas, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Prieiga internete: https://www.mle.lt/straipsniai/lybikio-ragas.

[16] Lybio kalnas, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Prieiga internete: https://www.mle.lt/straipsniai/lybio-kalnas.

1 pav. Fuldos miestas
Šaltinis: https://www.vle.lt/straipsnis/fulda/

tarp Reino ir Vogelsbergo kalnų. Jis susikūrė aplink Fuldos benediktinų abatiją, įkurtą VIII a. Ši abatija (vok. *Kloster Fulda*; lot. *Abbatia Fuldensis*; nuo 1221 m. – Fuldos kunigaikštiška abatija (*Fürstabtei Fulda*) ir nuo 1752 m. – Fuldos princo-vyskupija (*ürstbistum Fulda*)) buvo benediktinų centras dabartinėje Vokietijos Heseno žemėje[17]. Fuldos vyskupija egzistuoja ir dabar.

Šv. Šturmas, šv. Bonifaco mokinys, 744 m. įkūrė Fuldos vienuolyną, o 747 m. kovo 12 d. – Fuldos abatiją. Po to, kai šv. Bonifacas buvo palaidotas Fuldoje, ji tapo žinomu mokymosi ir kultūros centru Vokietijoje bei religinės reikšmės ir piligrimystės vieta VIII ir IX a. Ten buvo parašyti „Fuldos analai" – vienas svarbiausių IX a. Karolingų imperijos istorijos šaltinių. Šv. Šturmas buvo pavadintas pirmuoju naujo įsteigto vienuolyno abatu ir tuo laikotarpiu Fulda sparčiai augo. Fuldos vienuoliai vertėsi daugybe specializuotų amatų, daug produkcijos pasigamindavo vienuolyne. Rankraščių leidyba padidino Fuldos bibliotekos dydį, o kvalifikuoti meistrai pagamindavo daug prekių, – vienuolynas tapo finansiškai turtinga įstaiga. Augant Fuldai, vienuolyno nariai išsikraustė iš pagrindinio pastato ir atokiose teritorijose įkūrė kaimus, kad užmegztų ryšį su ne vienuolyno nariais. Jie įsitvirtino užsiimdami prekyba ir žemės ūkiu, tačiau ir toliau palaikė ryšį su vienuolynu. Be to, Fuldos vienuoliai įkūrė didelę biblioteką, efektyvų švietimo centrą ir plėtojo finansiškai stabilią gamybą. 774 m. mirusio Karolio Martelo sūnus Karlomanas[18] tiesiogiai kontroliavo Fuldą, kad užtikrintų tolesnę jos sėkmę. Fulda tapo svarbiu Karolingų imperijos kultūros centru, o Karlomanas tikėjosi išgelbėti savo gyventojus per Fuldos religinę veiklą[19].

Valdant antrajam abatui Bagolfo, Fulda pamažu tapo svarbiu kultūros centru – abatijoje buvo įkurta mokykla, orientuota daugiausia į religijos studijas. Ji pirmą kartą buvo atvira ir ne vienuolyno nariams. Galų gale pats Bonifacas išsiuntė pirmuosius savo pasekėjus iš Fuldos studijuoti į Frankoniją, Bavariją ir Tiuringiją, kurie grįžę į vienuolyną pritaikydavo įgytas mokslo, tekstų rašymo, literatūros ir teologijos žinias. Apie 807 m. epidemija pareikalavo daug Fuldos gyventojų. Tuo metu trečiasis Fuldos abatas Ratgaras statė naują Bagolfo pradėtą bažnyčią. 817 m. Eigilis tapo

[17] *Fuldos abatija*. Prieiga internete: https://en.wikipedia.org/wiki/Princely_Abbey_of_Fulda.

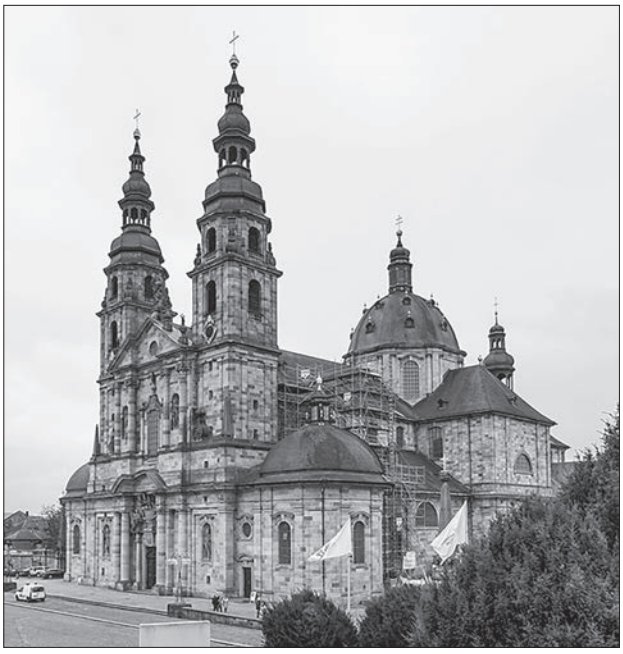
[18] Šv. vyskupas Bonifacas – Vokietijos apaštalas, *Bernardinai.lt*, 2024-06-05. Prieiga internete: https://www.bernardinai.lt/sv-vyskupas-bonifacas-vokietijos-apastalas/.

[19] *Fuldos abatija*. Prieiga internete: https://en.wikipedia.org/wiki/Princely_Abbey_of_Fulda.

ketvirtuoju komplekso abatu. Vadovaujant abatui Eigilui, bažnyčios statyba buvo atnaujinta. Jis bandė sumodeliuoti naujosios šventyklos formas pagal Šv. Petro baziliką Romoje, prie tikslaus popiežiaus bazilikos modelio pridėdamas vakarinį transeptą, kad parodytų besąlygišką Fuldos abatijos paramą to meto popiežiaus politikai. 822 m. Rabanas Mauras tapo penktuoju Fuldos abatu. Pastarasis, mokęsis vienuolyne, turėjo gilių kultūrinių žinių ir tapo vietinės mokyklos mokytoju bei rektoriumi, vėliau buvo išrinktas ir religinės bendruomenės abatu. Suprasdamas švietimo svarbą, Rabanas Mauras padarė Fuldos mokyklą viena svarbiausių visoje Šventosios Romos imperijoje. Abatas pirmasis pageidavo tam tikro mokymo skirstymo, taip atsirado mokslo, teologijos ir meno studijos. Jis taip pat buvo įsipareigojęs rinkti šventąsias relikvijas ir brangius rankraščius visoje Frankų imperijoje, todėl abatija tapo ypač svarbiu Europos kultūros centru[20].

Pirmaisiais abatijos gyvavimo šimtmečiais ir Viduramžiais Fulda buvo vienas iš pagrindinių šviečiamojo teksto gamybos centrų Vokietijoje, taip pat vienas didžiausių Vokietijos kultūros centrų. Rabanas Mauras, laiškininkas ir abatas Fuldoje, labai prisidėjo prie šios šlovės. Abatas Eigilis parašė programinę įkūrėjo abato biografiją, kurioje taip pat buvo aprašyta vienuolyno įkūrimo istorija ir propaguojama vienuolinė orientacija į benediktiniškos tradicijos vienišo asketiško vienuolyno idealą. Rabano Mauro laikais abatijoje iš viso gyveno 600 vienuolių ir ji buvo pagrindinis dokumentų ir raštų gamybos centras visoje Šventosios Romos imperijoje, pritraukęs studentus ir mokslininkus iš viso to meto pasaulio. Vienuolyno bibliotekoje, sukurtoje daugiausia Rabano Mauro ir Rudolfo iniciatyva, iš viso buvo 2 000 rankraščių ir ji tuo metu buvo viena didžiausių visoje imperijoje. Joje buvo keletas retų senovinių kūrinių, tokių kaip Tacito (*Annales*), Seksto Julijaus Frontino (*Sextus Julius Frontinus*) ir Amiano Marcelino (*Ammianus Marcellinus*) (*Res gestae*) kopijos[21]. Abatijoje vienu metu nuolat dirbo 12 rankraščių perrašinėtojų.

Fuldos abatai nuo X a. tapo benediktinų generaliniais abatais Vokietijoje. Valdant Henrikui III Fulda buvo vienuolijos reformos centras. XII a. abatai tapo imperijos kancleriais, o 1220 m. imperatoriaus Frydricho II nuopelnu jiems buvo suteiktas Šventosios Romos imperijos kunigaikščių rangas[22]. Daugiau apie Fuldos abatijos gyvenimą XV–XX a. rašoma „Catholic Encyclopedia“[23].

2 pav. Fuldos katedra (buvusi abatija)
Šaltinis: https://en.wikipedia.org/wiki/Roman_Catholic_Diocese_of_Fulda#/media/File:Kathedrale_Fulda-6385.jpg

Hersfeldo abatija

Šv. Šturmas, šv. Bonifaco mokinys, 742 m. įkūrė benediktinų vienuolyną Hersfelde. Tačiau dėl jo padėties, dėl saksų užpuolimų jį perkėlė į Fuldą. Apie 768 m., kai frankai nugalėjo saksus, Mainco vyskupas Lulas iš naujo įkūrė vienuolyną Hersfelde. Karolis Didysis (perėmęs karūną) ir kiti geradariai abatijai suteikė dotacijas, o popiežius Stepanas III atleido nuo vyskupinės jurisdikcijos. Netrukus Hersfeldo abatijai priklausė 1 050 odrų žemės ir 150 vienuolių bendruomenė. Nuo 780 m. abatija tapo piligrimystės vieta dėl atgabentų šv. Vigberto relikvijų ir žinomų stebuklų, surinktos vertingos bibliotekos, nuolat pildomo vienuolyno metraščio. Ji išgarsėjo kaip pamaldumo ir mokymosi vieta. X a. pabaigoje Hersfeldas kentėjo nuo visuotinio amžiaus nuosmukio, o vienuolijos disciplina tapo laisvesnė. Tačiau po kelerių metų apeigas reformavo šv. Gotardas (vėliau Hildesheimo vyskupas),

[20] *Ten pat.*
[21] *Ten pat.*
[22] *Ten pat.*
[23] *Fulda.* Prieiga internete: https://www.newadvent.org/cathen/06313b.htm.

3 pav. Hersfeldo vienuolyno griuvėsiai, festivalių vieta
Šaltinis: https://en.wikipedia.org/wiki/Bad_Hersfeld#/media/File:Stiftsruine_hersfeld_oben.jpg

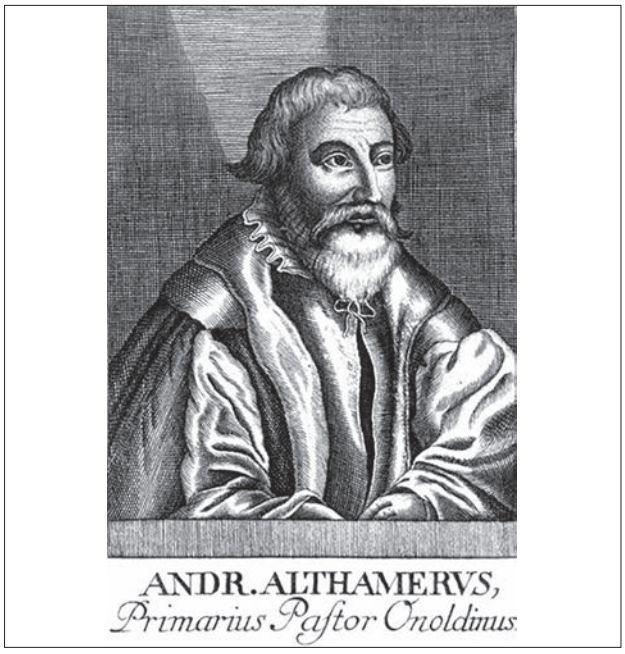
o bendruomenės nariai buvo išsiųsti į kitus ordino namus vykdyti religinio atgimimo darbų. Pats imperatorius Henrikas IV joje lankydavosi gana dažnai, kartais lydimas žmonos; o jo sūnus ir įpėdinis Konradas gimė ir buvo pakrikštytas abatijos apylinkėse. Paskutiniame XI a. dešimtmetyje abatija, atrodo, buvo visiškai pavaldi popiežiui ir klestėjo dar ilgą laiką. Pats Hersfeldo miestas, dabartinis Bad Hersfeldas, išsiplėtė už abatijos ribų ir labai klestėjo – tapo gana stiprus, kad patvirtintų savo nepriklausomybę, ir 1371 m. oficialiai pateko į Heseno landgrafų apsaugą. Laikui bėgant, vienuolyno būklė pradėjo blogėti, o 1513 m. pasiekė tokį žemą tašką, kad abatas Volpertas Riedeselis atsistatydino, o Fuldos abatas imperatoriaus Maksimilijono įgaliojimu įtraukė Hersfeldo abatiją į savo (Fuldos) abatiją. Remiantis šiuolaikiniu pasakojimu, biblioteka buvo sunykusi ir sunaikinta, daugelis brangių tomų visiškai dingo, o abatijos archyvų įrašai ir rankraščiai buvo naudojami šunų veislynuose kaip kraikas[24]. Romaninio stiliaus abatijos bažnyčia buvo pastatyta XII a. pradžioje, o 1761 m. per Septynerių metų karą prancūzai ją sunaikino. Dabar griuvėsiai yra gerai žinoma koncertų ir viešųjų renginių vieta, čia kasmet vyksta *Bad Hersfeldo* festivalis[25].

XVI a. istorikų, minėjusių *Ef(f)lui* vardą, biografijos

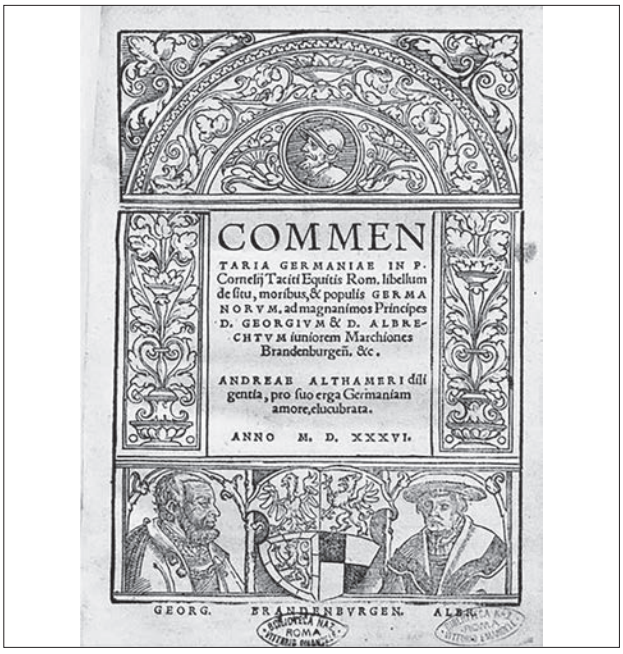
Andrius Althameras (*Andreas Althamer*, taip pat *Andreas Altheimer*; apie 1500 m. – apie 1539 m.) – vokiečių humanistas ir liuteronų reformatorius. Vargšų valstiečių vaiką dėdė kunigas Johanas Kurschneris iš pradžių leido mokytis Augsburge, paskui 1515–1518 ir 1519–1525 m. – Leipcige, o 1518 m. – Tiubingene. Jis buvo linkęs į humanistines, ypač istorijos, studijas. Po trumpo darbo Marijos mokykloje (vok. *Marienschule*) Halės mieste jis buvo dvasininkas Reutlingene ir Švabijos Gmiundo mieste. Kaip protestantų lyderis, jis 1525 m. turėjo pabėgti į Vitenbergą. Susitikimas su Liuteriu tapo jam lemtingas. 1527 m. Niurnbergo taryba paskyrė jį kunigo Volfgango Vogelio fon Eltersdorfo įpėdiniu. Pastarajam buvo įvykdyta mirties bausmė, įtariant buvus anabaptizmo šalininku. 1528 m. A. Althameras tapo šv. Sebaldo kapelionu ir vasario mėnesį dalyvavo Berno religiniame kolokviume. Vasarą markgrafas Jurgis paskyrė jį į Ansbacho miesto parapiją. Kartu su

[24] *Hersfeld*. Prieiga internete: https://www.newadvent.org/cathen/07296c.htm.

[25] *Hersfeld abatija*. Prieiga internete: https://en.wikipedia.org/wiki/Hersfeld_Abbey.

4 pav. Andrius Althameras
Šaltinis: https://en.wikipedia.org/wiki/Andreas_Althamer#/media/File:Andreas_Althammer.jpg

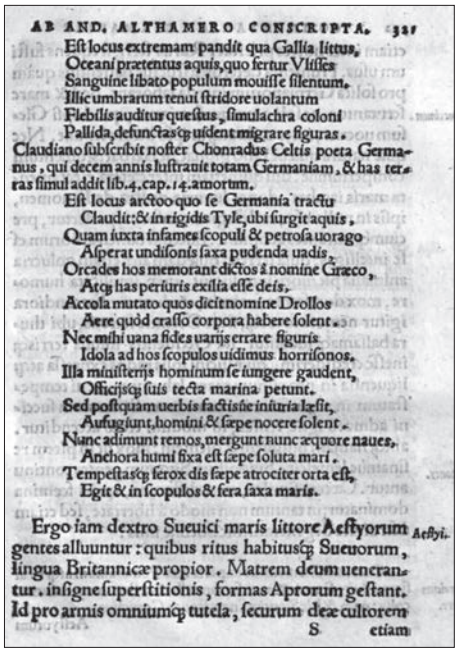
5 pav. Andriaus Althamero „Comentaria-Germaniae“
Šaltinis: https://picryl.com/media/andreas-althamerus-commentaria-germaniae-1536-title-page-9cb155

J. Rureriu jis uoliai skatino pertvarkyti protestantiškos bažnyčios Brandenburgo markgrafijoje santvarką. Pirmiausia dalyvavo Švabacho dienos minėjime ir vykdė ten nutartą bažnyčios vizitaciją, paskui skatino mokyklų sistemą ir išleido pirmąjį vadovėlį „Katekizmą“ ir pagaliau bendradarbiavo Brandenburgo-Niurnbergo reformacijos bažnyčioje 1533 m. A. Althameras parašė daugybę teologinių raštų ir paskelbė Tacito „Germanijos“ komentarą (1529)[26]. Apie 1525 m. jis įgijo Teologijos (licenciato?) laipsnį ir tapo Martyno Liuterio mokiniu[27]. Patikimų duomenų dėl A. Althamero mirties nėra: kai kurie manė, kad jis mirė apie 1540 m., anot kitų, 1544 m. jis dar buvo Ansbache, o vėliau persikėlė į savo Brandenburgo markgrafo Silezijos kunigaikštystę, kur 1564 m. mirė kaip pirmasis Jegerndorfo dvasininkas[28].

A. Althameras buvo žinomas mokslininkas, kuris išgarsėjo Tacito „Germanijos“ komentarais („Comentaria-Germaniae“) – 400 puslapių knyga (žr. jos titulinį puslapį 5 pav.), kuri yra suskaitmeninta ir prieinama internete. Peržvelgus tuos „Komentarus“ matyti, kad A. Althameras pasinaudojo anksčiau atspausdintu Tacito „Germanijos“ tekstu, kartkartėmis įterpdamas savo pastabas ir komentarus. Mums svarbu, kad jo „Komentaruose“, toje vietoje, kur kalbama apie aisčių gentį, yra paliktas aisčių vardas (6 pav.). Tačiau pabaigęs rašyti pastraipą apie aisčių gentį dar įterpė užuominų apie tose vietose buvusią *Codanus* įlanką. Po to A. Althameras paaiškino, kad B. Renanas pakeitė *Ef(f)luorum* vardą į *Aestyorum* (*Aestiorum*) iš archetipo **Aestuorum*[29]. Tekstas parašytas lotynų kalba, įgudęs skaitytojas jį lengvai perskaitys (žr. 7 pav.).

Jodokas Vilichijus (*Jodocus Willichius*, taip pat *Wilke*, *Wild*; gimė 1501 arba apie 1486 m., mirė 1552 m.) – vokiečių gydytojas, mokslininkas ir rašytojas, poliistorikas. Jis gimė Resele (Nesele), tuometinėje Ermlando vyskupijoje (Karaliaučiaus apygarda), anksti neteko tėvo, bet jo artimieji, sujaudinti puikių berniuko gabumų, parūpino jam reikalingus popierius, kad galėtų išsiųsti jį į 1506 m. įkurtą Frankfurto universitetą. J. Vilichijus 1516 m. tuomečio rektoriaus Lacherio buvo įtrauktas į universiteto studentų sąrašus. 1517 m. jis įgijo bakalauro, o 1522 m. – magistro laipsnį, po

[26] *Andreas Althamer*. Prieiga internete: https://www.deutsche-biographie.de/sfz711.html#ndbcontent.
[27] *Andreas Althamer*. Prieiga internete: https://en.wikipedia.org/wiki/Andreas_Althamer.
[28] *Andreas Althamer*. Prieiga internete: https://de.wikisource.org/wiki/ADB:Althamer,_Andreas.
[29] Althamerus A., *Comentaria-Germaniae*. Prieiga internete: https://digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10981916?page=373.

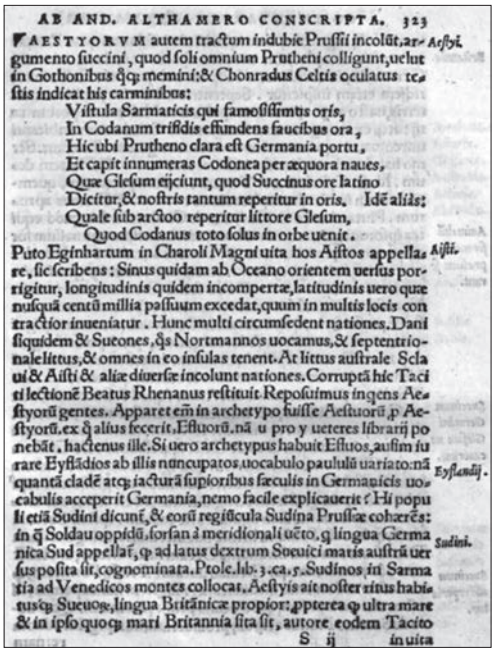

AB AND. ALTHAMERO CONSCRIPTA. 321

Est locus extremam pandit qua Gallia littus,
Oceani praetentus aquis, quo fertur Vlisses
Sanguine libato populum mouisse silentum.
Illic umbrarum tenui stridore uolantum
Flebilis auditur questus, simulachra coloni
Pallida, defunctas q; uident migrare figuras.
Claudiano subscribit noster Chonradus Celtis poeta Germanus, qui decem annis lustrauit totam Germaniam, & has terras simul addit lib. 4. cap. 14. amorum.
Est locus arctoo quo se Germania tractu
Claudit: & in rigidis Tyle, ubi surgit aquis,
Quam iuxta infames scopuli & petrosa uorago
Asperat undisonis saxa pudenda uadis,
Orcades hos memorant dictos à nomine Graeco,
Atq; has periuris exilia esse deis.
Accola mutato quos dicit nomine Drollos
Aere quòd crasso corpora habere solent.
Nec mihi uana fides uarijs errare figuris
Idola ad hos scopulos uidimus horrisonos.
Illa ministerijs hominum se fungere gaudent,
Officijsq; suis tecta marina petunt.
Sed postquam uerbis factis fe iniuria læsit,
Aufugiunt, homini & sæpe nocere solent.
Nunc adimunt remos, mergunt nunc æquore naues,
Anchora humi fixa est sæpe soluta mari.
Tempestasq; ferox dis sæpe atrociter orta est,
Egit & in scopulos & fera saxa maris.

Ergo iam dextro Sueuici maris littore Aestyorum Aestyi.
gentes alluuntur: quibus ritus habitusq; Sueuorum,
lingua Britannicae propior. Matrem deum uenerantur. insigne superstitionis, formas Aprorum gestant.
Id pro armis omniumq; tutela, securum deae cultorem
S etiam

6 pav. Aisčių (Aestyorum) vardo paminėjimas Andriaus Althamero „Comentaria-Germaniae“ Šaltinis: https://digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10981916?page=371

AB AND. ALTHAMERO CONSCRIPTA. 323

AESTYORVM autem tractum indubie Prussii incolūt, ar- Aestyi.
gumento succini, quod soli omnium Prutheni colligunt, uelut
in Gothonibus q̃q; meminí: & Chonradus Celtis oculatus te-
stis indicat his carminibus:

Vistula Sarmaticis qui famosissimus oris,
In Codanum trifidis effundens faucibus ora,
Hic ubi Prutheno clara est Germania portu,
Et capit innumeras Codonea per æquora naues,
Quæ Glesum eiciunt, quod Succinus ore latino
Dicitur, & nostris tantum reperitur in oris. Idē alibi:
Quale sub arctoo reperitur littore Glesum,
Quod Codanus toto solus in orbe uenit.

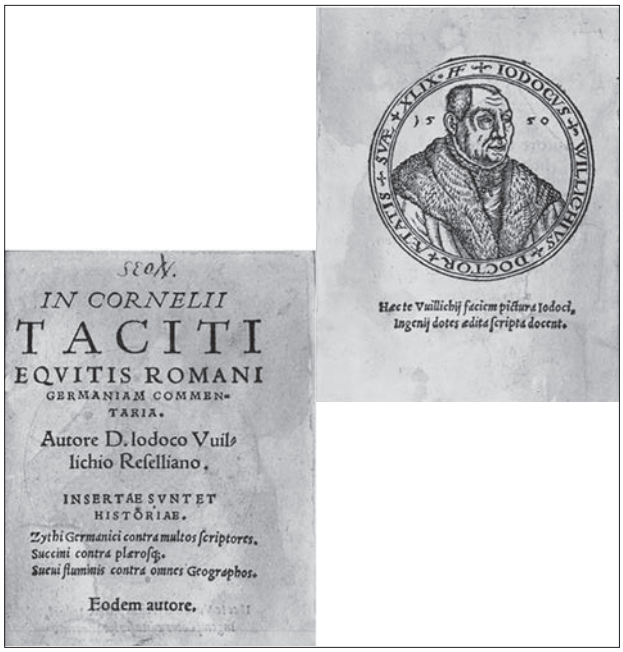
Puto Eginhartum in Charoli Magni uita hos Aistos appella- Aisti.
re, sic scribens: Sinus quidam ab Oceano orientem uersus porrigitur, longitudinis quidem incompertæ, latitudinis uero quæ nusquã centũ millia passuum excedat, quum in multis locis contractior inueniatur. Hunc multi circumsedent nationes. Dani siquidem & Sueones, q̃s Nortmannos uocamus, & septentrionale littus, & omnes in eo insulas tenent. At littus australe Sclaui & Aisti & aliæ diuersæ incolunt nationes. Corruptã hic Taciti lectionẽ Beatus Rhenanus restituit. Reposuimus ingens Aestyorũ gentes. Apparet em̃ in archetypo fuisse Aestuorũ, p Aestyorũ. ex q̃ alius fecerit, Efluorũ. nã u pro y ueteres librarij ponebãt, hactenus ille. Si uero archetypus habuit Efluos, ausim iurare Eyflądios ab illis nuncupatos uocabulo paululũ uariato: nã Eyflandij.
quantã cladẽ atq; iacturã superioribus sæculis in Germanicis uocabulis acceperit Germania, nemo facile explicauerit? Hi populi etiã Sudini dicunt, & eorũ regiũcula Sudina Prussiæ cohærẽs: in q̃ Soldau oppidũ, forsan à meridionali uẽto, q̃ lingua Germanica Sud appellat, q̃ ad latus dextrum Sueuici maris austrũ uersus posita sit, cognominata. Ptole. lib. 3. ca. 5. Sudinos in Sarmatia ad Venedicos montes collocat. Aestyis ait noster ritus habitusq; Sueuos, lingua Britãnicæ propior: ꝓpterea q̃ ultra mare & in ipso quoq; mari Britannia sita sit, autore eodem Tacito
S ij in uita

7 pav. Teksto dalis, kur kalbama, kaip Beato Renano panaudojo Aestuoru / Aestyoru vardą vietoj Efluoru Šaltinis: https://digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10981916?page=373

to jam buvo leista balotiruotis į profesorius – per balsavimus vienbalsiai buvo priimtas į profesorius. Netrukus jis kartu su profesoriumi Gregoru Faberiu (Schmidtu), iš pradžių dėsčiusiu graikų kalbą universitete, o vėliau kaip jo įpėdinis pradėjo dėstyti senovės klasiką bei retoriką, kuri tuo metu buvo ypač svarbi mokantis kalbėti lotyniškai. Be to, turėdamas intelektinę ištvermę, be kalbinių studijų, jis pradėjo studijuoti ir mediciną pas Mateusą Zimermaną (1532) ir Kristijaną Širachą (1560), siekdamas gauti prieigą prie vadinamųjų aukštosios profesūros studijų, t. y. medicinos, jurisprudencijos ir teologijos. Ir, kaip liudija ilgametis jo studentas, o vėliau biografas Mateusas Hostusas, tais metais įstojęs į Frankfurto universitetą, jau 1527 m. jis turėjo kvalifikuoto gydytojo reputaciją. 1533 m. J. Vilichijų pasikonsultuoti į Vitenbergą buvo iškvietęs sunkiai sergantis, gydymo jau atsisakęs draugas Crulijus, kuris laimingai pasveiko. Kartu J. Vilichijui ši kelionė buvo svarbi ir dar dėl vienos priežasties: jis susipažino su vietiniais reformatoriais ir ypač suartėjo su tik ketveriais metais už jį vyresniu Melanchtonu, su kuriuo bendravo ir vėliau. 1525 m. kurfiursto Joachimo I sūnus Joachimas II paskyrė Lebuso ir Ratzeburgo vyskupą Jurgį vadovauti pasiuntinybei Krokuvos dvare. J. Vilichijus buvo paskirtas jam kaip kompanionas, nes mokėjo lotynų kalbą, kuri buvo įprasta kalba Lenkijoje, bendraujant su užsieniečiais. J. Vilichijus pasinaudojo šia proga ir paskyrė vyskupui, kaip universiteto kancleriui, savo „Physiognomica“ vertimą į lotynų kalbą. Jam tai buvo proga išbandyti savo jėgas. Suprantama, kad iki šiol universitete nebuvo protestantų teologijos dėstytojo, tik 1542 m. Andrius Muskulas iš Vitenbergo. Tačiau J. Vilichijus dar 1540 m., pasitelkęs išsamų traktatą apie pasauliečių taurę senovės bažnyčioje, paskelbė sekmadienines evangelijų perikopes su paaiškinimais, t. y. po to, kai jis paneigė vyskupo išpuolį, kad jis nėra tam tinkamas, nes nėra teologas. Panašiu būdu (1540–1542 m.) buvo parašyti laiškai Titui ir du laiškai Timotiejui, pastarieji buvo skirti Prūsijos kunigaikščiui Albertui, kuris ten „vietoj tamsos skleidžia Evangelijos šviesą“. Jis taip pat išvertė Jobo knygą ir kai kurias psalmes iš hebrajų kalbos ir pateikė paaiškinimų. Grįžęs iš Lenkijos, J. Vilichijus parašė keturias „Commentarius anatomicus“ knygas apie visas žmogaus kūno dalis (1543–1544 m.), remdamasis Hipokrato ir Galeno studijomis, kurias taip pat paaiškino savo paskaitose ir iš dalies išvertė. Iki šiol minėtus raštus jis turėjo išspausdinti užsienyje – Vitenberge, Strasbūre. Universiteto reformacija

8 pav. Jodokas Vilichijus
Šaltinis: https://wellcomecollection.org/works/pdcv5j4c/images?id=aaz9b5nq

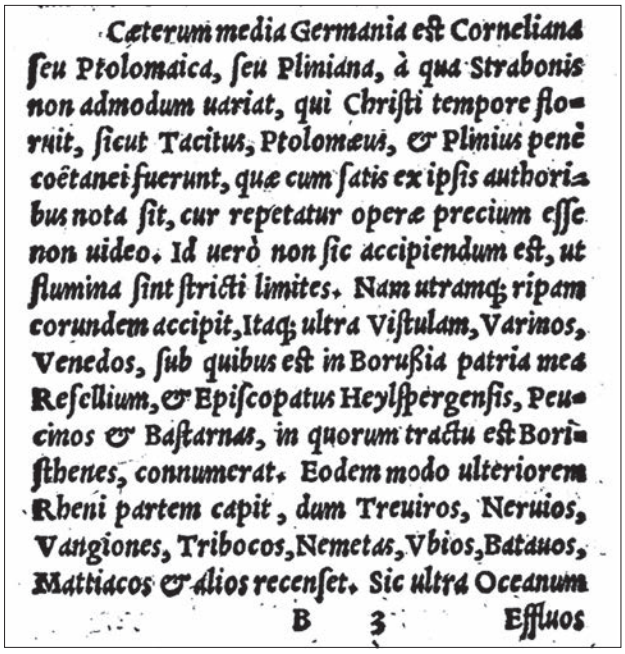
9 pav. Jodoko Villichijaus „In Cornelii Taciti Equitis Romani Germaniam Commentaria“ (1, 2 p.)
Šaltinis: https: //books.google.lt/books?id=Lu1RAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=lt&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

buvo lėta, o kadangi 1540 m. Berlynas dar neturėjo spaustuvės, kurfiurstas buvo priverstas pakviesti atvykti Johaną Veisą iš Leipcigo, kad išspausdintų „Margraviato bažnyčios ordiną“, kurį jis baigė buvusios Graueso Klostero patalpose. Vėliau universitetas Frankfurte savo spaustuvininku paskyrė Nikolą Volrabą iš Leipcigo. Tačiau N. Volrabas negalėjo išsilaikyti ir Frankfurte. 1549 m. jo vietą užėmė Johanas Eichhornas (gimė 1521 m., mirė 1581 m.) iš Niurnbergo, kuriam kurfiurstas laikinai suteikė šalia dabartinės žemutinės bažnyčios buvusio pranciškonų vienuolyno patalpas. Netrukus jis išplėtė savo spausdinimo verslą, įsigijo žemės mieste ir tapo spaustuvininkų šeimos, iki XVIII a. vykdžiusios veiklą Frankfurte, o kurį laiką ir Ščetene, protėviu. Akivaizdu, kad J. Eichhorno ir J. Vilichijaus interesai buvo panašūs: J. Vilichijus teikė rankraščius J. Eichhorno leidyklai. Tad greitai, 1550–1551 m., pasirodė Terencijaus leidimas su Gregoro Vagnerio paaiškinimais ir „Tacitus Germania“ su J. Vilichijaus komentarais. Tačiau mirus markgrafui Friedrichui iš Brandenburgo (1541 m. J. Vilichijaus mokinys Frankfurte), jo jaunesnysis brolis Zigmundas (gimė 1538 m.) perėmė arkivyskupiją, todėl J. Vilichijus nedvejodamas pakluso jo raginimui – jis grįžo pas šeimą, džiaugdamasis, kad pavojus pašalintas. Tačiau dabar ją netikėtai užgriuvo sunkios kančios – lapkričio 12 d. J. Vilichijus ryte vaikščiodamas patyrė insultą. Lapkričio 14 d. kūnas buvo pervežtas į Frankfurtą ir palaidotas Šv. Marijos bažnyčioje. J. Vilichijus buvo vedęs Frankfurto mero Hieronymo Jobsto dukrą Reginą. Su ja susilaukė trijų sūnų ir dukters[30].

J. Vilichijus yra išleidęs knygą „In Cornelii Taciti Equitis Romani Germaniam Commentaria“ (9 pav. – pirmieji du lapai). Šių „Komentarų“ tekste autorius kelis kartus pavartojo *Ef(f)lui* vardą (10 pav., 11 pav., 14 pav., 15 pav.). Įspūdingiausia vieta yra 14 pav., kur autorius ***Aestyorum*** vardą nubraukė ir jo vietoje parašė ***Liffluorum*** su paaiškinimu ***Effluorum*** paraštėje. 12 pav. ir 13 pav. šiuose „Komentaruose“ matome Lietuvos vardą: *Lithuania* ir *Lituani*.

Justas Lipsijus (*Joest Lips* arba *Joost Lips*; gimė 1547 m. spalio 18 d., mirė 1606 m. kovo 23 d.) – flamandų katalikų filologas, filosofas ir humanistas. J. Lipsijus gimė Overijse, Brabante (šiuolaikinėje Belgijoje). Tėvai anksti išsiuntė jį į Kelno jėzuitų koledžą, bet bijojo, kad jis gali tapti Jėzaus draugijos

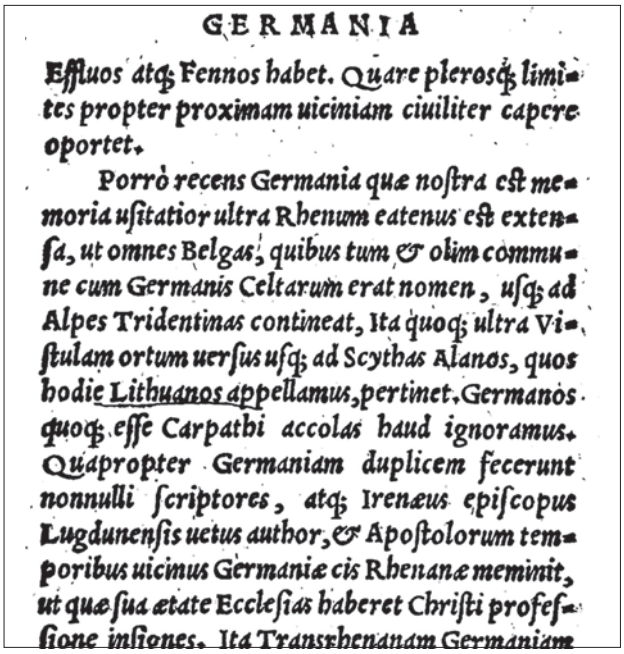
[30] Schwarze R., Willich, Jodokus, *Allgemeine Deutsche Biographie*, 1898, t. 43, p. 278–282. Prieiga internete: https://www.deutsche-biographie.de/pnd124960812.html#adbcontent.

Cæterum media Germania eſt Corneliana ſeu Ptolomaica, ſeu Pliniana, à qua Strabonis non admodum uariat, qui Chriſti tempore floruit, ſicut Tacitus, Ptolomæus, & Plinius penè coëtanei fuerunt, quæ cum ſatis ex ipſis authoribus nota ſit, cur repetatur operæ precium eſſe non uideo. Id uerò non ſic accipiendum eſt, ut flumina ſint ſtricti limites. Nam utramq; ripam eorundem accipit, Itaq; ultra Viſtulam, Varinos, Venedos, ſub quibus eſt in Boruſſia patria mea Reſellium, & Epiſcopatus Heylſpergenſis, Peucinos & Baſtarnas, in quorum tractu eſt Boriſthenes, connumerat. Eodem modo ulteriorem Rheni partem capit, dum Treuiros, Neruios, Vangiones, Tribocos, Nemetas, Vbios, Batauos, Mattiacos & alios recenſet. Sic ultra Oceanum

B 3 Effluos

10 pav. Oceanum Effluos paminėjimas Jodoko Vilichijaus „Komentaruose“

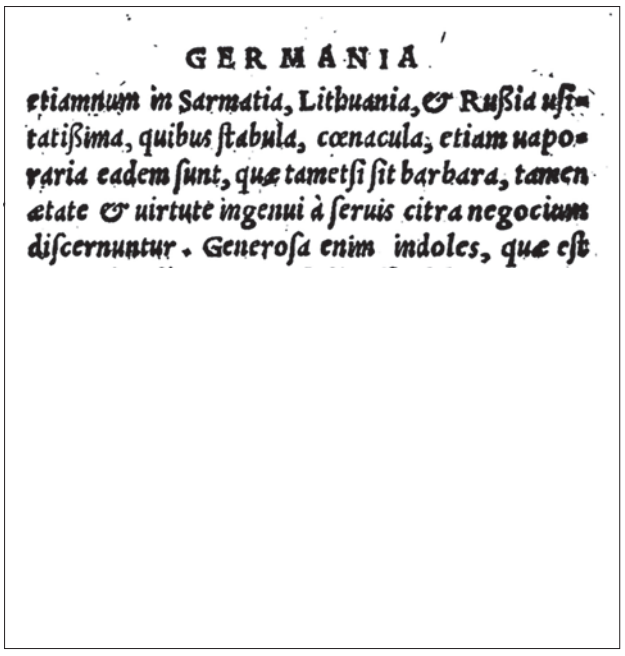
GERMANIA

Effluos atq; Fennos habet. Quare plerosq; limites propter proximam uiciniam ciuiliter capere oportet.

Porrò recens Germania quæ noſtra eſt memoria uſitatior ultra Rhenum eatenus eſt extenſa, ut omnes Belgas, quibus tum & olim commune cum Germanis Celtarum erat nomen, uſq; ad Alpes Tridentinas contineat, Ita quoq; ultra Viſtulam ortum uerſus uſq; ad Scythas Alanos, quos hodie Lithuanos appellamus, pertinet. Germanos quoq; eſſe Carpathi accolas haud ignoramus. Quapropter Germaniam duplicem fecerunt nonnulli ſcriptores, atq; Irenæus epiſcopus Lugdunenſis uetus author, & Apoſtolorum temporibus uicinus Germaniæ cis Rhenanæ meminit, ut quæ ſua ætate Eccleſias haberet Chriſti profeſſione inſignes. Ita Transrhenanam Germaniam

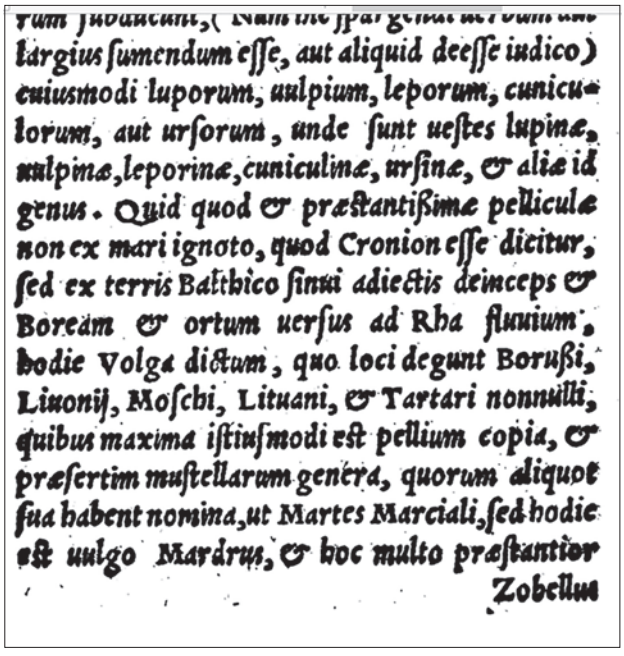
11 pav. Effluos, Scythas Alanos quos bodie Lithuanos appellamus paminėjimas Jodoko Vilichijaus „Komentaruose“

nariu, todėl, kai jam buvo šešiolika, išsiuntė jį į Leveno universitetą. Išleidęs savo knygą „Variarum Lectionum Libri Tres“ (1567), dedikuotą kardinolui Granveliui, jis buvo paskirtas lotynų kalbos sekretoriumi ir kartu su kardinolo palyda lankėsi Romoje. J. Lipsijus čia išbuvo dvejus metus, laisvu laiku studijavo lotynų klasiką, rinko užrašus ir nagrinėjo rankraščius Vatikane. Grįžęs iš Romos, jis išleido antrąjį „Antiquarum Lectionum Libri Quinque“ (1575) tomą. 1570 m. J. Lipsijus keliavo per Burgundiją, Vokietiją, Austriją ir Bohemiją, kur Jenos universitete daugiau nei metams buvo pasamdytas mokytoju, o tai reiškė, kad jo pažiūros tiko Liuteronų bažnyčiai. Grįždamas į Leveną, jis buvo sustojęs Kelne, kur tikriausiai prisistatė kaip katalikas. Tada jis grįžo į Leveną, bet aštuoniasdešimties metų karas netrukus paskatino jį per Antverpeną išvykti į Šiaurės Nyderlandus, kur 1579 m. įkurtame Leideno universitete buvo paskirtas istorijos profesoriumi. Keturias kadencijas ėjo universiteto rektoriaus pareigas – pirmaisiais metais labai skatino ir palaikė įvairias inovacijas. Vienuolika metų, kuriuos J. Lipsijus praleido Leidene, buvo produktyviausias jo laikotarpis. Per tą laiką jis parengė savo „Seneką“, patobulino savo „Tacitą“ ir išleido daugybę kitų darbų. Kai kurie buvo grynai moksliniai, kai kurie – klasikinių autorių kolekcijos, o kiti – bendro pobūdžio. Vienas iš pastarųjų buvo traktatas apie politiką („Politicorum Libri Sex“, 1589), kuriame jis atskleidė, kad, nors ir buvo viešas mokytojas šalyje, kurioje išpažįstama tolerancija, jis nenukrypo nuo Alvos ir Pilypo II valstybinių principų. Jis rašė, kad vyriausybė turi pripažinti tik vieną religiją ir ugnimi bei kalaviju panaikinti nesutarimus. Dėl šio pasižadėjimo jis buvo užpultas, tačiau apdairi Leideno valdžia jį išgelbėjo, priversdama paskelbti pareiškimą, kad jo posakis „Ure, seca“ („Sudegink ir supjaustyk“) yra energingo gydymo metafora. 1590 m. pavasarį, išvykdamas iš Leideno (pretekstas – paimti vandenį į Spa miestą), jis nuvyko į Maincą, kur susitaikė su Romos katalikų bažnyčia. Šis įvykis labai sudomino katalikų pasaulį, o J. Lipsijui pasipylė kvietimai iš Italijos, Austrijos ir Ispanijos teismų bei universitetų. Tačiau jis norėjo pasilikti savo šalyje ir pagaliau apsigyveno Levene, dėstė lotynų kalbą (*Collegium Buslidianum*). 1591 m. jis su savo jaunu draugu, vėliau Amsterdamo burmistru Jakobu Dirckszu de Graefu leidosi į didžiulę kelionę po Prancūziją, Italiją ir Vokietiją. Nesitikėjo, kad dėstys, bet, paskyrus jį Ispanijos karaliaus Pilypo II slaptu patarėju ir istoriografu, J. Lipsijui buvo suteikta nedidelė stipendija. Jis, kaip ir anksčiau, skelbė disertacijas, iš kurių pagrindinės buvo „De

GERMANIA

etiamnum in Sarmatia, Lithuania, & Rußia uſtatißima, quibus ſtabula, cœnacula, etiam uaporaria eadem ſunt, quæ tametſi ſit barbara, tamen ætate & uirtute ingenui à ſeruis citra negocium diſcernuntur. Generoſa enim indoles, quæ eſt

12 pav. Lithuania paminėjimas Jodoko Vilichijaus „Komentaruose“

largius ſumendum eſſe, aut aliquid deeſſe iudico) cuiusmodi luporum, uulpium, leporum, cuniculorum, aut urſorum, unde ſunt ueſtes lupinæ, uulpinæ, leporinæ, cuniculinæ, urſinæ, & aliæ id genus. Quid quod & præſtantißimæ pelliculæ non ex mari ignoto, quod Cronion eſſe dicitur, ſed ex terris Balthico ſinui adiectis deinceps & Boream & ortum uerſus ad Rha fluuium, hodie Volga dictum, quo loci degunt Boruſſi, Liuonij, Moſchi, Lituani, & Tartari nonnulli, quibus maxima iſtiuſmodi eſt pellium copia, & præſertim muſtellarum genera, quorum aliquot ſua habent nomina, ut Martes Marciali, ſed hodie eſt uulgo Mardrus, & hoc multo præſtantior Zobellus

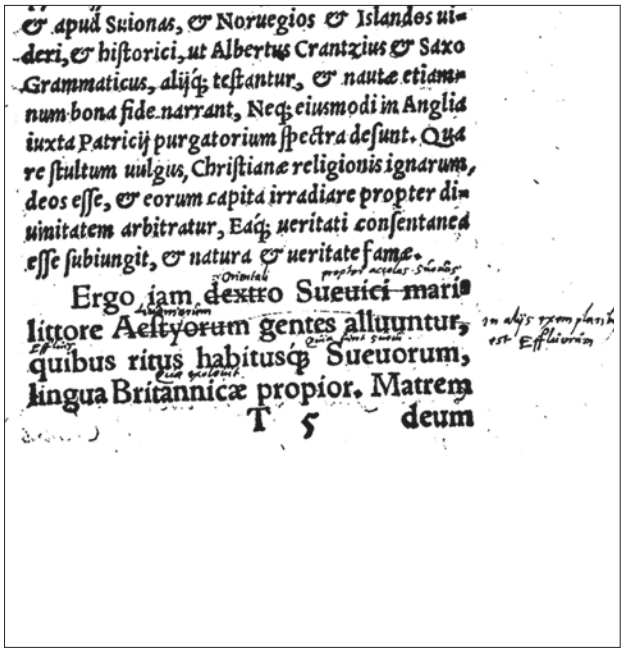
13 pav. Lituani paminėjimas Jodoko Vilichijaus „Komentaruose“

militia romana“ (1595 m.) ir „Lovanium“ (1605 m.), kaip įvadai į bendrą Brabanto istoriją. J. Lipsijus mirė Levene, sulaukęs 58 metų[31].

Už nuopelnus Justo Lipsijaus vardu pavadinta buvusi Europos Vadovų Tarybos (2004–2017 m.) ir Europos Sąjungos Tarybos (1995–2017 m.) būstinė Briuselyje (17 pav.).

Beatas Renanas (*Beatus Rhenanus*, *Batt Bild*; gimė 1485 m. rugpjūčio 22 d. Šletstadte (dabar – Selestatas), Elzase (Prancūzija), mirė 1547 m. liepos 20 d. Strasbūre) – vokiečių humanistas, rašytojas ir krikščioniškosios reformos šalininkas, kurio redakcinė veikla padėjo išsaugoti daugybę klasikinės literatūros leidinių. Jo tėvas, mėsininkas Antonas Bildas, pagal gimimo miestą buvo vadinamas *Rhinawer*, ir dėl to Beatas priėmė lotynišką pavadinimą *Rhenanus*. Jis lankė garsiąją Selestato lotynų kalbos mokyklą, kur pirmą kartą susitiko su Bruno ir Basiliumi Amerbachais, Bazelio spaustuvininko Johano Amerbacho sūnumis. 1503 m. B. Renanas prisijungė prie brolių Amerbachų Paryžiuje, kur jam dėstė Žakas Lefevrė d'Etaplė. Jis taip pat išmoko graikų kalbą ir padėjo Ž. Lefevrė redaguoti keletą klasikinių ir patristinių tekstų. 1507 m. gavęs magistro laipsnį, B. Renanas grįžo į Elzasą ir pradėjo dirbti su Strasbūro spaustuvininku Matu Šiureriu – koregavo klasikinius ir šiuolaikinius humanistinius tekstus. 1511 m. jis persikėlė į Bazelį mokytis graikų kalbos pas dominikonų mokslininką Johaną Cuno, kuris padėjo Amerbachui rengti šv. Jeronimo darbų leidimą. B. Renanas tapo neatsiejama redakcinės komandos, dirbančios Amerbachui ir jo įpėdiniui Johanui Frobenui, nariu. J. Frobeno neteisėtai perspausdintas Erazmo „Adagia“ 1513 m. patraukė žinomo humanisto dėmesį. 1514 m. rugpjūčio mėnesį Erazmas atvyko į Bazelį ir per ateinančius dvidešimt mėnesių prižiūrėjo kai kurių įtakingiausių savo kūrinių, ypač graikiškojo Naujojo Testamento su vertimu ir anotacijomis lotynų kalba, leidimą. B. Renanas buvo aktyvus humanistinės bendruomenės, susibūrusios aplink Erazmą J. Frobeno spaustuvėje, narys. Per ateinančius penkerius metus B. Renanas buvo pagrindinis Erazmo korespondentas Bazelyje ir prižiūrėjo pirmosios didelės Erazmo laiškų kolekcijos leidimą. 1521 m. pabaigoje Erazmui grįžus į Bazelį, abu mokslininkai toliau dirbo kartu. B. Renanas taip pat skatino perspausdinti keletą ankstyvųjų Liuterio darbų Bazelyje, tačiau nuo 1523 m., kai kilo valstiečių karas, jis atsiribojo nuo evangelikų judėjimo. Net ir būdamas Bazelyje, B. Renanas keliems mėnesiams grįždavo į Selestatą, o 1526 m.

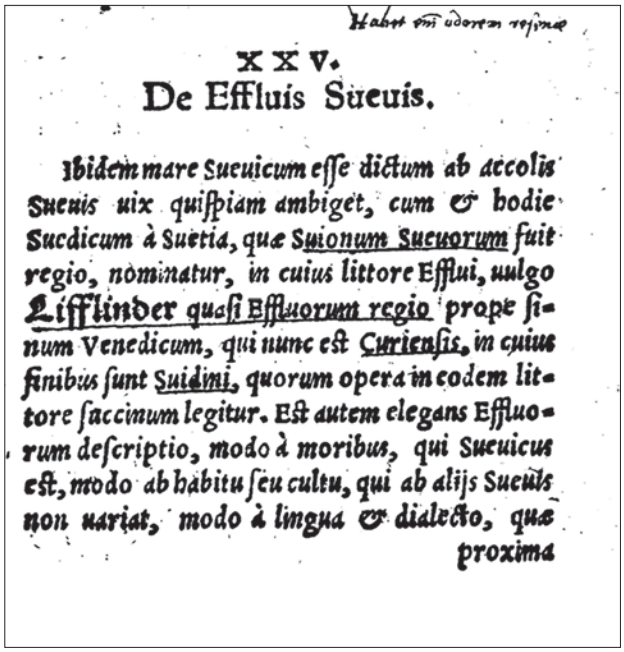
[31] *Justus Lipsius*. Prieiga internete: https://en.wikipedia.org/wiki/Justus_Lipsius.

& apud Suionas, & Noruegios & Islandos uideri, & historici, ut Albertus Crantzius & Saxo Grammaticus, alijq; testantur, & nautæ etiamnum bona fide narrant, Neq; eiusmodi in Anglia iuxta Patricij purgatorium spectra desunt. Quare stultum uulgus, Christianæ religionis ignarum, deos esse, & eorum capita irradiare propter diuinitatem arbitratur, Eaq; ueritati consentanea esse subiungit, & natura & ueritate famæ.

Ergo iam dextro Sueuici maris littore Aestyorum gentes alluuntur, quibus ritus habitusq; Sueuorum, lingua Britannicæ propior. Matrem

T 5 deum

14 pav. Aestyorum nubrauktas ir jo vietoje parašyta Liffluorum su paaiškinimu Effluorum paraštėje

Habet eni ydoru regione

XXV.

De Effluis Sueuis.

Ibidem mare Sueuicum esse dictum ab accolis Sueuis uix quispiam ambiget, cum & hodie Sucdicum à Suetia, quæ Suionum Sueuorum fuit regio, nominatur, in cuius littore Efflui, uulgo Lifflinder quasi Effluorum regio prope sinum Venedicum, qui nunc est Curiensis, in cuius finibus sunt Suidini, quorum opera in eodem littore saccinum legitur. Est autem elegans Effluorum descriptio, modo à moribus, qui Sueuicus est, modo ab habitu seu cultu, qui ab alijs Sueuis non uariat, modo à lingua & dialecto, quæ proxima

15 pav. littore Efflui, vulgo Lifflinder qudi Effluorum regio paminėjimas Jodoko Vilichijaus „Komentaruose“

apsigyveno ten visam laikui. Jis toliau dirbo su J. Frobenu ir jo įpėdiniais, leisdamas savo kūrinius ir klasikinių bei patristinių autorių leidimus. Jis mirė Strasbūre 1547 m. liepos 20 d., keliaudamas namo iš Vildbado. B. Renanas atliko pagrindinį vaidmenį J. Frobeno spaudoje, prisidėdamas prie daugiau nei šimto kūrinių išleidimo. Be „Šv. Jeronimo operos“, jis redagavo daugybę patristinių tekstų, įskaitant Grigaliaus Nysiečio, Prudencijaus, Tertuliano, Origeno ir bažnyčios istoriko Eusebijaus tekstus. Ypač domėjosi istorija ir ne tik redagavo Romos istorikų Velėjaus Paterkulio, Tacito ir Livijaus veikalus, bet ir 1541 m. išleido savo „Rerum Germanicarum libri tres“. Bendradarbiavo su Bonifacijumi Amerbachu ir Hieronimu Frobenu kuriant Erazmo „Opera Omnia“, parašė Erazmo biografiją ir įdėjo ją į šio leidimo pratarmę. Jo korespondentai buvo žymiausi Aukštutinio Reino, imperatoriškųjų Pietų Vokietijos miestų ir Šveicarijos humanistai. Po mirties jis paliko savo biblioteką – daugiau nei 1 300 knygų ir rankraščių – Selestato miestui, kur ji sudaro dabartinės Humanistinės bibliotekos (pranc. *Bibliothèque Humaniste*) šerdį[32].

[32] *Beatus Rhenanus*. Prieiga internete: http://emlo-portal.bodleian.ox.ac.uk/collections/?catalogue=beatus-rhenanus.

Effluorum vardo etimologijos

Elbingo varde pasislėpęs *baltų* genties vardas

Ef(f)luorum arba *Ef(f)lui* vardui prūsų žemėje pagal skambesį yra artimiausias Elbingo miestas ir Elbingo upė, kurią IX a. minėjo anglosaksų keliautojas Vulfstanas, vadindamas ją *Ilfing*. Iš pradžių pasidomėsime Elbingo miesto ir Elbingo upės istorija, po to – šio vardo etimologija.

Elbingas (lenk. *Elbląg*, vok. *Elbing*), Elbliongas – miestas Lenkijoje, Varmijos Mozūrų vaivadijoje, į pietryčius nuo Gdansko. Turi apskrities teises. Elbingas įsikūręs abipus Elbingo upės (didesnė dalis – dešiniajame krante), netoli Aismarių. Prekybos ir keleivių uostas. Elbingo vietoje, prūsų pagudėnų žemėje, buvusią gyvenvietę (*Drūsuo*, *Truso*) 890 m. mini anglosaksų keliautojas Vulfstanas. 1237 m. užkariautojai kryžiuočiai prie Drūsenso pradėjo statyti pilį, netoliese – uostamiestį. 1238 m. jau minimas Elbingas. Iki 1261 m. jis buvo Varmės vyskupo, 1251–1309 m. – vokiečių ordino Prūsijos magistro būstinė. Per 1242–1249 ir 1260–1274 m. prūsų sukilimus sukilėliai šturmavo Elbingo pilį, bet jos užimti nepajėgė. 1246 m. Elbingas gavo Liubeko teisę, jame apsigyveno vokiečių kolonistų. Iki XIV a. vidurio Elbingas buvo Vokiečių ordino svarbiausias uostas, prekybos

16 pav. Justas Lipsijus
Šaltinis: https://en.wikipedia.org/wiki/Justus_Lipsius

17 pav. Pastatas „Justus Lipsijus“
Šaltinis: https://www.consilium.europa.eu/lt/contact/address/council-buildings/justus-lipsius-building/

ir amatų centras (1393 m. gavo sankrovos teisę); priklausė Hanzos sąjungai. XV a. per šį centrą vyko Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės prekyba su Vakarais. Driežų sąjungai (Prūsijos ir Pamario bajorų ir miestiečių luomų politinė organizacija) 1454 m. pradėjus sukilimą prieš Ordiną, Elbingo miestelėnai sugriovė pilį ir vieni pirmųjų Prūsijoje pasidavė Lenkijos karaliui Kazimierui IV Jogailaičiui. Po Vokiečių ordino–Lenkijos Trylikamečio karo (1454–1466 m.) Torunės taikos sutartimi (1466 m.) Elbingas atiteko Lenkijai. Nuo XVI a. šis miestas buvo protestantizmo, kultūros ir švietimo centras (veikė gimnazija, spaustuvė). Po 1772 m. Abiejų Tautų Respublikos I padalijimo jis atiteko Prūsijos karalystei. 1939 m. jame gyveno daugiau kaip 28 000 žmonių. 1945 m. per kovas sugriauta apie 60 proc. miesto pastatų, beveik visas senamiestis. Nuo 1945 m. Elbingas priklauso Lenkijai[33].

Elbingas (vok. *Elbing*; lenk. *Elbląg*) – upė Rytprūsiuose, Pagudėje, prie Aismarių pakraščio, kurios ilgis – 18 km, baseino plotas – 1488 kv. km. Teka iš didelį baseiną turinčio Drūsenso ežero, telkšančio į rytus nuo Vyslos deltos. Įteka į Aismares – apie 4 km į šiaurę nuo Elbingo miesto. Vidutinis debitas žiotyse – 6,55 m^3/s. Vaga paversta kanalu ir naudojama laivybai, sujungta kanalu su Vyslos žiočių šaka Nogata. Lenkų literatūroje Elbingo aukštupiu vadinama Dzežgonio upė, įtekanti į Drūsenso ežerą. Kartu su jais ilgis sudaro 79 km. Vulfstanas 890 m. minėjo upę *Ilfing*. „Prūsų *Elbingà* yra priesagos *-ing-* vedinys iš baltų *elb-*, *-alb-*, kurio pirminė reikšmė „***baltas***“ > „baltai tekantis“, sietina su liet. upe *Ẽlb-entas* (Ežeruonos kraštas, Tauragės r.). Plg. lot. *albus* – baltas, indoeuropiečių **albh* – baltai tekantis vanduo, senąja skandinavų *elfr* – upė.“[34] Čia tinka ir vardas *Elve* „upės vaga“ iš Aleksandro Vanago „Lietuvių hidronimų etimologinio žodyno“.

Elbingo vardą tyrinėjo ir kalbininkas Vytautas Mažiulis „Prūsų kalbos etimologijos žodyne“[35]:

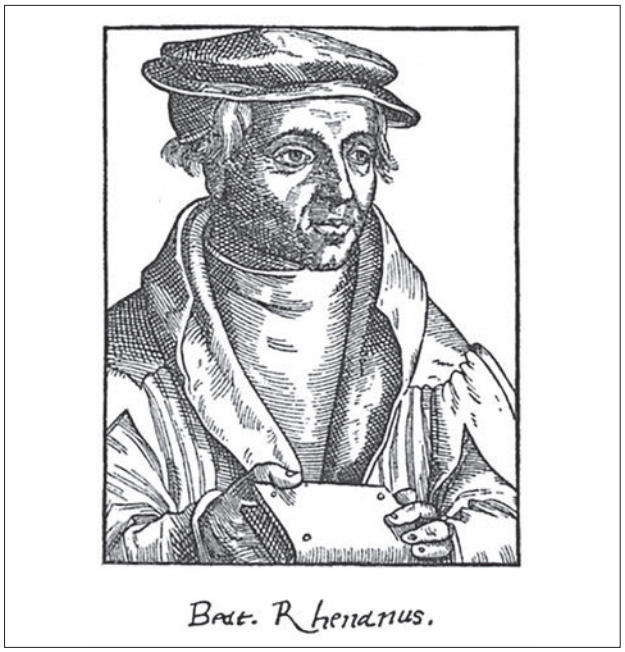
„**Elbinc** 1238 vv.; *Elwing* 1354 bei (vėliau) *Elbing* (up., vv.) ir pan. „Elbingas, (lenk.) Elbląg“ (Gerullis ON 48t., Nesselmann Thes. 35); Vulfstanas mini (IX a. gale) *Ilfing* „Elbingas“ up. (SRP I 773).

Būga manė, kad dk. (vok.) *Elbing* „Elbingas“ up. esąs iš lenk. *Elbiąg* < **Lьbęgъ* < **Ilbing-*, o šis – iš go. **Ilbing-* (> pr. **Ilbing-*, kurį Vulfstanas užrašęs

[33] Elbingas, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga internete: https://www.vle.lt/straipsnis/elbingas/.

[34] Elbingas, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Prieiga internete: https://www.mle.lt/straipsniai/elbingas-1.

[35] Mažiulis V., *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, 1-ojo leidimo 1 t., p. 248–249. Prieiga internete: http://www.prusistika.flf.vu.lt/paieska/paieska/1?id=446.

18 pav. Beatas Renanas
Šaltinis: http://emlo-portal.bodleian.ox.ac.uk/collections/?catalogue=beatus-rhenanus

Ilfing „Elbingas“), – Būga RR III 796. Tokiai nuomonei – Elbingo upės vardas esąs germaniškos kilmės – negalėčiau pritarti, kadangi: a) jis turi sufiksą *-ing-*, ypač būdingą vak. baltų hidronimų darybai, b) Vulfstano *Ilfing*, kuris yra aiškiai germanizuotas (pirmiausia dėl *-f-* vietoj originalo **-b-*), gali turėti germanizuotą ir inicialės balsį (t. y. *I-* vietoj **E-*), c) jis (dk. *Elbing*) savo šaknimi (*Elb-*) neatsietinas nuo lie. up. *EĨb-entas* (žr. toliau). Todėl reikia manyti, kad dk. *Elbing* yra baltiškos kilmės – pr. (up.) **Elbinga-* (ar **Elbingā*), žr. ir Gerullis l. c., Toporov PJ II 23t. (pagaliau plg. ir patį Būgą RR III 790). Šitą pr. (up.) **Elbinga-* germanizuojant, galėjo atsirasti ir ne tik s. angl. *Ilfing* (Vulfstanas), bet ir go. **Ilbing-*, iš kurio, matyt, ir bus išriedėjęs vak. sl. **Ilbing-* > lenk. **Lъbęgъ* > *Elbiąg* (> *Elbląg*) „Elbingas“ (žr. anksčiau). Sunku patikėti ir tuo, kad Elbingo vardas būtų atsiradęs iš s. skand. **ælbingR* (< šiaur. germ. **alb-* „upė“), – šitokią hipotezę bandė grįsti (1944 ir 1950 m.) Ekblomas (kaip nurodo Toporov l. c.), plg. Rozwadowski, Studia nad nazwami wód słowiańskich. Kraków, 1948, p. 174. Pr. up. **Elbinga-* (ar **Elbingā*), savo šaknimi sietinas su lie. up. *EĨb-entas*, yra sufikso *-ing-* vedinys turbūt iš [adj. (ar subst.) ← verb., arba tiesiog iš] verb. balt. **elb-/*alb-* „lenkti, linkti“ < ide. dial. **e/olbh-* „t. p.“, kurį galima laikyti formanto balt. **-b-* < ide. **-bh-* išplėstu verb. balt. **el-/*al-* „lenkti, linkti“ < ide. **e/ol-* „t. p.“ (dėl jo žr. Pokorny IEW I 307tt.; plg. dar s. v. *Alna*). Taip galvojant, su pr. **Elb-* (**Elb-inga-*) resp. lie. *EĨb-* (*EĨb-entas*) etimologiškai gretinamus nomina propria pr. *Alb-icke*, lie. *Alb-áitis*, *Elb-ỹs*, la. *EĨb-užs* ir kt. (Toporov l. c. ir liter.) reikėtų kildinti iš **„sulinkėlis ir pan.“. Jeigu lie. *alĨp-ti* „ohnmächtig werden“ ir kt. (iki šiol, galima sakyti, neturintys etimologijos) yra iš **„sulinkti, suglebti“, tai jie galėtų būti siejami su minėtu balt. **elb-/*alb-* „lenkti, linkti“ (dėl **-b-* : **-p-* plg., pvz., Būga RR I 448). Dėl visa to hidronimė (up.) pr. **Elb-* = lie. *EĨb-* ieškoti kitokio (homoniminio) ide. **e/ol-* yra gal ir mažiau patikima (plg. s. v. *Alna*).

Šį (up.) pr. **Elb-* = lie. *EĨb-* vesti iš ide. **albh-* „upė“ (Vanagas HŽ 100 ir liter.) nėra geriau už jo kildinimą iš ide. (dial.) **e/olbh-*: evoliuciją ide. **albh-* → (up.) pr. **Elb-* = lie. *EĨb-* paaiškinti kur kas sunkiau nei evoliuciją ide. (dial.) **e/olbh-* → pr. **Elb-* = lie. *EĨb-*; be to, ir paties ide. **albh-* „upė“ (būtent tokia reikšme!) atstatymas, kuris paremtas iš tikrųjų vien germanų kalbų duomenimis (s. isl. *elfr* „upė“ resp. v. v. ž. *elve* „upės vaga“ ir pan.), nėra nerizikingas: s. isl. *elfr* ir pan. yra nebūtinai iš ide. **albh-*, jie lengviausiai galėjo atsirasti ir iš ide. (dial.) **e/olbh-* (jo reikšmė bei jos evoliucija germanų dialektuose – jau atskirai nagrinėtinas klausimas).“

Ankstesniame savo straipsnyje „Senovinio lietuvių tautovardžio veltai kilmė“ pateikiau lietuviškus asmenvardžius su dalelytėmis *bil-*, *bel-*, *bal-*, kurių skaičius buvo 304, o asmenvardžių su šaknimi *balt-* buvo pateikta 116 vienetų[36]. Iš to dariau išvadą, kad senovėje lietuviai turėjo gentį vardu *baltai*.

Kad pagal asmenvardžius galima atsekti senovines lietuvių gentis, rašė kalbininkas A. Vanagas knygoje „Mūsų vardai ir pavardės“. Žymusis kalbininkas taip rašė: „Kaip žinoma, senovėje vardai buvo renkami ne pagal skambumą. Tais laikais, kaip minėta, buvo tikima, kad vardai kažką lemia: gina nuo visa pikta, skatina, išaukština ir pan. Tai vadinasi tabu. Vėliau, kylant civilizacijai, tabu savo reikšmės pamažu nustojo. Dėl to ir vardų

[36] Kanišauskas V., Senovinio lietuvių tautovardžio veltai kilmė, *Padubysio kronikos*, 2023, Nr. 1(20), p. 33–34. Prieiga internete: https://www.rofondas.lt/wp-content/uploads/2023/06/Padubysio-kronikos_2023_120.pdf.

19 pav. Elbingo senamiestis
Šaltinis: https://lt.wikipedia.org/wiki/Elbingas#/media/Vaizdas:Elbl%C4%85g_waterfront.jpg

pirminė prasmė pasidaro ne tokia svarbi arba visai nebesvarbi. Be to, klasinės visuomenės susidarymas ir socialinės nelygybės atsiradimas iškėlė paveldėjimo faktorių. Bet jeigu kiekvienas senovės baltų (apytiksliai nuo VII–VIII m. e. a. – lietuvių) šeimos (ar kitokios bendruomenės) narys – tėvas, motina, sūnus, duktė, senelis ir t. t. – turėjo tik po vieną skirtingą vardą, kurį miręs nusinešdavo į kapus, tuomet aišku, kad giminės tęsimas varduose neatsispindėjo. Tačiau besąlygiškai tuo patikėti sunku, o įrodyti, kad senovės baltų, ypač senovės lietuvių, giminystės ryšiai buvo matyti iš vardų, dar sunkiau. Įrodyti neįmanoma todėl, kad nėra išlikusio jokio visų vienos bendruomenės ar bent šeimos narių vardų sąrašo iš m. e. pirmojo tūkstantmečio pradžios, vidurio, paskutinių šimtmečių ir t. t. Šiek tiek čia gali padėti kitų tautų senieji vardai. Baltų senieji dvikamieniai vardai daug kuo panėši į senovės vokiečių. Senųjų vokiečių vardų tyrinėtojai aptiko nuostabių dalykų. Pasirodo, kad senovės vokiečių tarpusavio giminystė iš vardų buvo matyti net keleriopai: a) pagal skambėjimo panašumą, pavyzdžiui, brolių vardai galėjo prasidėti tuo pačių garsu: Gunther, Gernot, Giselher; b) giminystę, kartais ir tolimesnę, rodė pasikartojantis vienas sudurtinio vardo sandas, pavyzdžiui, frankų kunigaikščio Childericho (Childe-rich) sūnaus Chlodvigo (Chlod-wig) vaikai buvo Chlod-o-mir, Childe-bert, Chlothar (iš Chlod-har); c) priklausymą vienai šeimai rodė tėvų vardų vieno sando pasikartojimas vaikų varduose arba vaiko vardo susidarymas iš tėvo ir motinos vardų skirtingų sandų, pavyzdžiui, Hildebrandų giesmėje minimas tėvas, vardu Heri-brand, sūnus – Hilde-brand, anūkas – Hadu-brand; vakarų frankų sutuoktiniai Hilde-gaudus ir Agen-trudis turi keturis vaikus, kurių vieno vardas sudėtas iš tėvo vardo pirmojo sando ir motinos vardo antrojo – Hil-trudis! Tokiu būdu per ilgą laiką atsirado daugybė vokiškų dvikamienių vardų, kuriuos „išvertus“ (sandų reikšmes sujungus), turėtume nesąmones: Sneward būtų „sniego saugotojas“, Fribudald – „taika-drąsus“, Hildegund – „kova-kova“ ir t. t. Tokių ar panašių faktų būta ir kai kurių kitų kalbų vardyne. Pavyzdžiui, graikų: Aippo-machos (tėvas) ir Anti-machos (sūnus). Senovėje buvo „madinga“ vaiką pavadinti senelio vardu arba į vaiko vardą įjungti vieną sudurtinio senelio vardo sandą: persų Kambyses (senelis), Kyros (sūnus), Kambyses (anūkas), sen. graikų Hippo-krates, o jo anūkai yra Hippias ir Hipparchos.“[37]

[37] Vanagas A., *Mūsų vardai ir pavardės*, Vilnius, 1982, p. 20–21.

Toliau A. Vanagas daro išvadą: „Taigi vokiečių ir kitų senųjų kalbų asmenvardžių darybos analogija, visiškai laisvas sandų pasikeitimas vietomis ir dažnas logikos nebuvimas tarp sandų reikšmių leidžia įtarti, kad vėlesniais baltų ir ankstesniais lietuvių istorijos šimtmečiais baltų sudurtiniai vardai galėjo būti sudaromi ne tik iš bendrinių žodžių, bet ir vieni iš kitų, taigi vardais galėjo būti parodomas priklausymas šeimai ar giminei (plg. šių laikų – Rimkus, Rimkuvienė, Rimkutė, Rimkiokas).“[38]

Išvada. Prūsų ***Elbingà*** vardo pirminė reikšmė „***baltas***“ ir lietuviškų asmenvardžių su šaknimi *balt-* (116) bei gimininginomis dalelytėmis *bil-*, *bel-*, *bal-* gausa (304) duoda rimtą pagrindą teigti, kad paslaptingame Tacito tekste buvusiame žodyje *Ef(f)lui* galėjo slėptis *baltų* genties vardas. Todėl gali būti, kad mūsų *baltų* vardas yra ne sukurtas XIX a., o tik atkurtas. Anot kalbininkų, „lie. *balà* „pelkė, klampynė“, la. *bala* „t. p.“, **pr. **balta* „pelkė**“ (plg. vietovardį *Namuynbalt*); be to, su lie. *báltas*, *bálti*, la. *balts* „baltas“, *bãls* „blyškus“[39]. Kita vertus, lat. *lîvenis* „pelkėta klampi vieta; pelkėtas, klampus ežero krantas“, *lîveņs* „pelkėtas, klampus“, **lîvis** „**pelkė**, bala, klampynė“; lat. *lèvenis*, *lẽvenis* „klampynė, liūnas“ ir pr. *Lywa*, *Liwencz*, *Lewencz* sietini su liet. *Lėvuõ*[40]. Tai reiškia, kad prūsų *balta* gimininga latvių *livis*, todėl prūsų gentis *baltai* galėjo kitoje (pvz., latvių) teritorijoje vadintis *livonais*.

Litų gentis – mūsų protėviai?

Galbūt šį tą galima sužinoti iš beveik mūsų, tiksliau, vokiečių mokslininko Erazmo Stelos (1460(?)–1521), darbų, juo labiau kad jis gyveno tuo metu (XV–XVI a.), kada buvo atrastas Tacito „Germanijos“ rankraštis ir kada buvo spausdinami to rankraščio nuorašai. Kitaip sakant, E. Stela buvo tų įvykių amžininkas, kas daro jo įžvalgas ir raštus ypač vertingus. Iš pradžių susipažinkime su jo biografija.

Eugenija Ulčinaitė rašo: „**Erazmas Stella** (*Erazmus Stelle*, *Libanothanus*), tikroji pavardė – Johann Stüller, gimė Leipcige. 1470 metais minimas tarp Leipcigo universiteto studentų, 1480 metais čia gavo bakalauro, 1483 – magistro laipsnį, 1488 metais tapo filosofijos fakulteto asesoriumi. Vėliau studijavo mediciną Bolonijos universitete, ten gavo medicinos daktaro laipsnį. Grįžęs į Vokietiją, dirbo mokytoju Saksonijos kunigaikščio dvare. 1501 metais tapo Cvikau (*Zwickau*) miesto burmistru. Juo dirbdamas, ėmė rašyti Saksonijos ir Cvikau miesto istoriją, ieškojo analogijų su graikų herojiniais padavimais. Kai kunigaikščio sūnus Friedrichas, kurį Erazmas Stella mokė, tapo Vokiečių ordino didžiuoju magistru, buvęs mokytojas tarp 1501 ir 1507 metų atvyko į Prūsiją ir gyveno magistro dvare. Čia Erazmas Stella surinko žinių apie prūsų kilmę, papročius ir gyvenimo būdą. Dalis tų žinių galbūt yra prasimanytos, kai kurių autorių citatos netikslios. Erazmas Stella teigia, kad prūsai yra kilę iš gotų, ir tuo siekia įrodyti, jog Prūsijoje nuo seno gyvenę germanų kilmės žmonės. Veikalą, pavadintą „Apie Prūsijos senovę“ („De Borussiae antiquitatibus“), Erazmas Stella parašė 1498–1510 metais ir įteikė kunigaikščiui. Knyga išspausdinta Bazelyje 1518 metais, kelis kartus perspausdinta. Erazmo Stellos veikalu rėmėsi vėlesnieji kronikininkai – Simonas Grunau, Lukas Davidas, Motiejus Strijkovskis, Aleksandras Guagnini.“[41]

Greičiausiai E. Stelai buvo žinomos Tacito minimos *aisčių* ir *eflų* genčių versijos, nes jis savo knygoje „Apie Prūsijos senybes“ rašo, kad „Kornelijus Tacitas tvirtina, jog aisčių gentis, kurią dešine puse skalauja Svebų jūra (*Suionici maris*) ir dabar liaudyje yra vadinama *Lifsom*, jį (gintarą – *aut. past.*) renka seklumose ir pačiame krante tarp kitų jūros išmetamų dalykų; tai, matome, vyksta ir šiandien.“[42] Gal čia netiksliai persakyta – *Litfsame* ↔ *Litsame* „litų žemė“? Kad pas senovės prūsus galėjo būti *litų* gentis, aiškėja iš tolesnio E. Stelos pasakojimo: „Išmokęs tą tautą šių ir kitų dalykų bei įtvirtinęs tikybą, Vaidevutis išmintingai ir kuo ramiausiai valdė šalį, neleisdamas puldinėti kaimyninių tautų nei iš jų pusės patirdamas kokių nors nuostolių. Pasitraukdamas iš gyvenimo jis paliko keturis sūnus, kurie, nesutardami tarp savęs dėl valdžios, jau pripratusią prie taikos tautą stūmė į tarpusavio karus. Dėl to kovėsi tarp savęs daugelyje mūšių, tačiau

[38] *Ten pat*, p. 22.
[39] Dini P. U., *Baltų kalbų lyginamoji istorija*, Vilnius, 2019, p. 36–37.
[40] Vanagas A., *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981, p. 194–195.
[41] *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai II*, Vilnius, 2001, p. 11. Prieiga internete: https://tautosmenta.lt/wp-content/uploads/2013/12/Velius_Norbertas/BRMS_2.pdf.
[42] Erazmas Stela, *Apie Prūsijos senybes*, Vilnius, 2004, p. 43.

vyresnįjį, kadangi jį buvo pagimdžiusi motina alanė ir buvo vienintelis, gavęs alanų paramą, o prūsų nekenčiamas, broliai jį privertė pasitraukti. Taigi po daugelio žudynių, įvykdytų ir vienų, ir kitų, ginčą išsprendė taip, kad vyresnysis Vaidevučio sūnus, kurio motina buvo alanė, su savaisiais alanais turėjo pasitraukti ir sugrįžo atgal į senąsias žemes, kad jas valdytų, kaip sugebės, o Prūsijos kraštą paliko trims broliams, kurių motina buvo prūsė ir buvo gimę Prūsijos žemėje. Litalalanas, mat toks buvo vyresniojo amžiumi jaunuolio vardas, sutikęs su tokia sąlyga, su daugeliu saviškių iš Prūsijos išvyko, o kadangi jų buvo pasidarę be saiko daug, lengvai apgyvendino visas vietas, kur jų prieš tai gyventa ir kurias rado neužimtas. Nuo šio jų vado, anksčiau vadinęsi alanais, vėlesniais laikais jie buvo praminti litalalanais, o dabartiniu metu šnekamojoje kalboje vadinami litfanais (Litfani).“[43]

„Mažosios Lietuvos enciklopedijoje“ Vaidevučio ir alanės sūnus vadinamas Litalanu: „Jo žmonės buvo praminti *litalanais* (pagal savo valdovo vardą), o vėliau vadinti lietuviais (*Litfani*).“[44] Grunau kronika Vaidevučio ir alanės sūnų vadina *Litpho*, *Lyttpho*[45]. Trumpai galima paminėti kiek kitokį pasakojimą apie Vaidevutį, kurį pateikė Prūsijos kronikininkas Simonas Grunau (*Simon Grunau*; mirė apie 1530–1531 m.). 1510–1529 m. jis vokiškai parašė 24 dalių „Prūsijos žemės kroniką“, kuri buvo išleista tik XIX a. „Šioje kronikoje Grunau pasakojo ne tik apie Vaidevutį, bet ir apie jo vyresnįjį brolį Brutenį – du pirmuosius Prūsijos valdovus, kurie sukūrę Prūsijos valstybę. Tautos susirinkime Vaidevutis buvęs išrinktas šalies karaliumi, o Brutenis – vyriausiuoju žyniu, Krivių krivaičiu. Abu valdovai davė prūsams įstatymus ir išmokė juos laikytis bendrų papročių. Sulaukęs 116 metų Vaidevutis sukurtą valstybę padalinęs savo sūnums: vyriausiajam sūnui Litpui davęs valdyti dabartinę Lietuvos žemę, kitiems – skirtingas prūsų genčių žemes. Abu broliai mirė pasiaukoję dievams.“[46]

Kitas to laikmečio mokslininkas, Karaliaučiaus universiteto Lietuvių kalbos seminaro docentas Pilypas Ruigys (1675–1749)[47] taip kalba apie Litalaną: „Jei pradėsime nuo herulių kunigaikščio Litalano imperatoriaus Adriano laikais, tai lietuvių vardas bus atsiradęs 366 metais po Kr. g. Taigi, Kojelavičiaus teigimu, viena herulų atšaka, vardu alanai, įsikūrusi Didžiojoje Lietuvoje ir dėl to paminėta Litui Alani, o paskiau nuo kunigaikščio Litalano Jaunesniojo vardo lituanais.“[48] Tai, kad skitai alanai yra lietuviai (*Scythas Alanos quos bodie Lithuanos appellamus* – skitai alanai, kuriuos mes vadiname lietuviais), mini ir J. Vilichijus veikale „In Cornelii Taciti Equitis Romani Germaniam Commentaria“ (11 pav.).

Taigi, turime *Litpho* / *Litfo* vardą, kuris derinasi su *Litfsame* ↔ *Lifsom* „litų žemė“ pavadinimu.

Nemažai medžiagos apie Prūsijos senovę surinko M. Pretorijus, kuris pateikė vertingų duomenų apie Vaidevutį ir jo sūnų Litalaną, bet svarbiausia, kad jo darbuose Livonija vadinama *Liefland*. Iš pradžių trumpa M. Pretorijaus biografija.

Matas Pretorijus (Motiejus, lot. *Matthaeus Praetorius*, vok. *Prätorius*; gimė apie 1635 ar 1636 m. Klaipėdoje, mirė 1704 m. Vejherove (netoli Dancigo, dab. Lenkija)) – žymiausias XVII a. Prūsijos ir Mažosios Lietuvos istorikas, etnografas, tautosakininkas, giesmių kūrėjas ir vertėjas, Jono Bretkūno provaikaitis. M. Pretorijaus tėvas Kristoforas Pretorijus kilęs iš Šveto miestelio (Brandenburgo marka; dab. Brandenburgo žemė, Vokietija). 1627 m. jis buvo kariuomenės dalinio prie Klaipėdos pamokslininkas, 1631 m. paskirtas diakonu; vedė vietos kunigo Mateuso Kiorberio dukterį. M. Pretorijus gimė dvikalbėje šeimoje; lietuvių kalbą mokėjo iš mažens, rašė daugiausia vokiečių kalba. 1650 m. įsimatrikuliavo į Karaliaučiaus universitetą, studijavo 1655–1657 m., nuo 1657 m. studijas tęsė Rostoko universitete; 1660 m. gavo laisvųjų menų ir filosofijos magistro laipsnį. 1661 m. Karaliaučiaus universitete apgynė filosofijos magistro laipsnį. 1661 m. paskirtas Klaipėdos lietuvių parapijos klebono Johano Lehmano adjunktu, 1664 m. – šios bažnyčios kunigu. 1664–1684 m. buvo Nybudžių

[43] Erazmas Stela, *Apie Prūsijos senybes*, II knyga. Prieiga internete: http://www.šaltiniai.info/files/literatura/LC00/Erazmas_Stela._Apie_Pr%C5%ABsijos_senybes.LC1500D.pdf.

[44] Litalanas, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Prieiga internete: https://www.mle.lt/straipsniai/litalanas.

[45] Erazmas Stela, *Apie Prūsijos senybes*, komentarai, p. 115.

[46] Kuolys D., *Pasakojimas apie Vaidevutį*. Prieiga internete: http://www.šaltiniai.info/index/details/809.

[47] Pilypas Ruigys, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Prieiga internete: https://www.mle.lt/straipsniai/pilypas-ruigys.

[48] Ruigys P., *Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas*, Vilnius, 1986, p. 299.

lietuvių parapijos kunigas. Čia rinko etnografinę medžiagą apie vietos gyventojų kalbą, tikėjimą, papročius, pradėjo intensyvią istoriko ir etnografo veiklą, bendravo su Karaliaučiaus universiteto istoriku Kristofu Hartknochu, istoriku ir mediku Filipu Jakobu Hartmanu. Iki 1671 m. Prūsijos evangelikų liuteronų bažnyčia ir civilinė valdžia rėmė M. Pretorijaus veiklą, vėliau tarp jo ir Bažnyčios kilo konfliktas, trukdęs dvasininko karjerai ir mokslinei veiklai. 1684 m. M. Pretorijus išvyko iš Nybudžių, perėjo į katalikybę. 1685 m. oficialiai atsisakė kunigo pareigų ir atsidėjo moksliniam darbui[49]. Svarbiausias M. Pretorijaus veikalas – 2 tomų, suskirstytų į 18 knygų, enciklopedinio pobūdžio rankraštis (vokiečių ir lotynų kalbomis; daugiau kaip 1 500 puslapių) „Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla“ („Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne“; baigtas rašyti apie 1690 m., bet yra prierašų, rašytų iki 1698 m.). Tai kūrinys, apimantis visas Prūsijos ir Mažosios Lietuvos gyvenimo ir mokslo sritis. Iš rankraščio originalo ir XVIII a. nuorašo Vilniuje išleisti penki kūrinio tomai (9 knygos)[50].

Pastabos. Asmeniškai susipažinau su M. Pretorijaus knygos „Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla“ 1, 3 ir 6 tomais. Autorius rašė vokiškai, todėl knygoje vienas puslapis pateiktas originalo kalba – vokiškai, kitame – lietuviškas vertimas. Mūsų tematikai svarbu, kad

1) M. Pretorijus Vaidevučio sūnų laiko Lietuvos ir Livonijos valdovu: „Drumb Littwo, der Erste Sohn deß Weydiwuti, ein Fürst über Littauen, und Liefland <...>“ („Todėl Litvas, pirmasis Vaidivučio sūnus, Lietuvos ir Livonijos valdovas, <...>“)[51].

2) Vaidevutis laikomas Prūsijos ir Alanų karalius: „Weydiwouitus der Preussen und Alaner König“ („Veidivoutis, prūsų ir alanų karalius“)[52].

3) Livonija žymima Liefland vardu: „Preussen, Chur-land, Liefland, Semigallen, Littawen, und Zamaiten“ („Prūsijoje, Kurše, Livonijoje, Žiemgaloje, Lietuvoje ir Žemaitijoje“)[53].

4) Anot M. Pretorijaus, Vaidevutis galėjo gyventi V ir VI a., o gal net anksčiau, nes knygoje rašo: „Prūsijos istorikai nurodo *Weidywuitį* buvus pirmuoju įstatymdaviu, kuris, mano neprikišama nuomone, galėjo gyventi V ir VI amžiuose, gal net ir dar anksčiau, o ne X arba XI amžiuje lenkų kunigaikščio Zemovito laikais.“[54] Šią nuomonę iš archeologinės pusės pagrindžia istorikas V. Šimėnas straipsnyje „Videvutis – legenda ar tikrovė?“[55].

5) Anot M. Pretorijaus, „**valdovai pasivadindavę savo žemių vardais**, o ne žemės gaudavusios valdovų vardus, ir Chelmas vadinamas Kulmo valdovu, bet kadangi tokie vardai pagal turinį nesuteikiami asmeniui, tai iš to plaukia, kad žodis *Chulmo* arba *Kulmine* yra Chelmo miestas, kuris vardą yra gavęs nuo miesto ir savo žemės, tiesa sakant, prūsų kalba jis reiškia tik kalną ir kalvą, mat tą miestą supa daug kalvų, jų daug yra toje žemėje“[56].

Išvados. a) Legendoje apie Brutenį ir Vaidevutį yra tikslingas vaidmenų sukeitimas, kuris netyčia išlenda tekste, t. y. Brutenis, arba **Prutenis, turėjo ir buvo legendinis pirmasis valdovas**, todėl ir valstybė buvo pasivadinusi jo vardu Prūsija, o **Weidywuitis turėjo būti dvasinis vadovas,** vyriausias žynys, nes visi įvairaus rango žyniai turi pirmąjį *Weidywuičio* vardo sandą *Weid-*, t. y. jie yra visokie *Weidulutten*. Tai netyčia išduoda M. Pretorijus, sakydamas, kad „visa ta istorija su Chelmu įvyko po *Weidywuičio* valdymo laikotarpio, būtent tada, kai veidivuičiai vadinti kriviais“[57].

b) Verta atkreipti dėmesį, kad senovės Prūsijoje „vaidà, senųjų prūsų paprotys šaukti bendruomenės susirinkimą viešiesiems reikalams aptarti. Vaida rinkdavosi valdant Kryžiuočių ordinui. Manoma, vėlesnėse valsčiaus ir kaimo bendruomenėse galėjo dalyvauti visi laisvieji vyrai, o genties (žemės) vaidoje – žemesnieji bendruomenių atstovai ir kilmingieji. Vaida aprašyta „Eiliuotojoje Livonijos kronikoje“ (XIII a. pabaiga), minima XIV a. „Prūsų

[49] Matas Pretorijus, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Prieiga internete: https://www.mle.lt/straipsniai/matas-pretorijus.

[50] Lukšaitė I., Matas Pretorijus, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga internete: https://www.vle.lt/straipsnis/matas-pretorijus/.

[51] Pretorijus M., *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*, Vilnius, 2006, 3 t., p. 174–175. Prieiga internete: https://www.epaveldas.lt/static/lnb-bucket/C1B0004093833/doc/0001-447B96F53BA02AEFA33BCD2708CA7592.pdf.

[52] *Ten pat*, p. 96–97.

[53] *Ten pat*, p. 356–357.

[54] Pretorijus M., *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*, Vilnius, 2024, 6 t., p. 149.

[55] Šimėnas V., *Videvutis – legenda ar tikrovė?*. Prieiga internete: http://lad.lt/data/com_ladlibrary/707/41-49.pdf.

[56] Pretorijus M., *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*, Vilnius, 2024, 6 t., p. 151.

[57] *Ten pat*.

teisyne“, 1441 m. „Prūsijos luomų suvažiavimo nutarime“, XVI a. pradžios Simono Grunau kronikoje.“[58] Todėl Vaidevučio (*Weidywuitis*) vardas prūsiškai galėjo reikšti kažką panašaus: Vaid+dywuitis / dievaitis, t. y. Vaidevutis yra visos žmonių bendruomenės-vaidos dievaitis, dvasinis valdovas. Pats M. Pretorijus prūsų dvasininkų vardą aiškina taip: „Be krivaičių, buvo ir kitų kunigų, kurie apibendrintai raštuose vadinami *weidulutten* (ir mes to laikysimės norėdami išvengti nesusipratimų); jie šį vardą turi iš prūsų žodžio *weidiu*, *weitiu*, *wytu*, reiškiančio „žinau, suprantu“. Vadinasi, vaidulučiai laikyti puikiais, išmintingais ir protingais žmonėmis, visais atvejais galinčiais žmonėms padėti žodžiais ir darbais.“ (Orig. „Nebst den Krywaiten sind auch andere Priester gewesen, die / man *Weidulutten* gemeiniglich geschrieben, (dabey wie auch umb die / Confusion zu meiden, bleyben) genannt, diese haben den Nahmen von / *Weidiu, Weitiu, Wytu,* einem Preussischen wort, welches heist „ich weiß, verstehe“. Nemblich es sind die Weidulutten vor trefflich-weise und klu-/ge Leute gehalten worden, alß die in allen fallen haben dem Volck / mit Rath und that an die hand gehen können.“[59]) Kitoje vietoje rašoma: „Dėl šių dalykų išmanymo jie vadinti *weidullen* ir *weitullen*, t. y. išminčiais, išmintingais magais, *weitulluti* arba *weidolotti*, kaip indai vadino žynius ir išminčius. Žodis *weidulutti* buvo vartojamas malonybine reikšme – kadangi vaidulutis jiems buvo labai mielas, tai į jį kreiptasi: „Mielas kunigėli, mielas vaiduluti!“ (Orig. „Wegen dieser Dinge wissenschafft sindt die *Weidullen* et *Weitullen,* / i. e. Weise, Magi Sapientes, *Weitulluti,* oder *Weidolotti*, wie bey den Indi-/anern die Magi oder die Weisen genennet werden. Wiewol das Wort / *Weidulutti* in singnificatu blandiendi geführet worden, weil ein Weidu-/lutt ihnen sehr lieb gewesen, deßwegen sie ihm in Diminutivo zugeredet: / „Mein liebes Priesterchen, mein liebes Weidulutchen!“[60])

c) Iš tikro Vaidevučio ir Brutenio legenda siužetiniu požiūriu yra panaši į keltų legendą apie Britanijos užkariavimą, aprašytą knygoje „Britų istorija. Merlino gyvenimas“[61]. Jos pirmojoje dalyje aprašomas Britanijos įkūrėjo Bruto gyvenimas: po Trojos karo / žlugimo Enėjas kartu su sūnumi Askaniju atplaukė į Italiją. Čia jį draugiškai priėmė karalius Latinas. Bet Enėjas sukėlė neapykantą Turnui, rutulų karaliui, su kuriuo susikovė. Dvikovoje Enėjas nugalėjo Turną ir gavo Italijos karalystę bei žmoną Laviniją, karaliaus Latino dukrą. Po Enėjo mirties Askanijas tapo karaliumi ir ant Tibro upės įkūrė Albą. Jam gimė Silvijus, kuris sugundė savo močiutės Livijos dukterėčią ir jiems gimė sūnus Brutas. Jo motina mirė gimdydama, o jis, būdamas 15 metų, per klaidą medžioklėje iš lanko nušovė savo tėvą. Tai užpykdė gimines ir Brutas turėjo bėgti iš Italijos. Palikęs Italiją, laivu pasiekė Graikijos sritis, kur sutiko pavergtus Trojos gyventojus, Priamo sūnaus Galeno palikuonis, kuriuos buvo pavergęs graikų karalius Pandrasas. Brutas tapo šių trojėnų vadu ir, sugalvojęs planą, išgelbėjo juos iš vergovės. Miegodamas Brutas iš dievų gavo informacijos, kad taps naujos didelės šalies, nutolusios nuo šių vietų, karaliumi. Paėmęs į nelaisvę Pandrasą, Brutas gavo išteklių ir laivų, su kuriais išvyko ieškoti pažadėtosios žemės. Patyrę daug nuotykių Bruto žmonės praplaukė Heraklio stulpus ir pateko į Atlanto vandenyną. Kelionės metu čia sutiko keturias pabėgusių trojiečių gentis su stipruoliu jų vadu Korinėjumi. Plaukdami šalia Akvinėjos susikovė su jos karaliumi Gafarijumi Piktu. Jį nugalėjo, bet turėjo bėgti ir palikti Galiją dėl persekiotojų. Plaukdami toliau, jie pasiekė didžiulę salą, vardu Alba, kuri tiko gyventi, joje niekas negyveno, tik gigantai. Trojėnai išvarė gigantus ir patys apsigyveno. Brutas naujas žemes pavadino pagal savo vardą – Britanija, o žmones – britais. Jis tapo jos karaliumi, o jo bendravaldis Korinėjas gavo tą karalystės dalį, kurią nurodė burtas. Tą žemę jis pavadino Korinija. Bruto žmona buvo Inogena, jiems gimė trys sūnūs: Lokrinas, Albanaktas, Kombras. Po Bruto mirties sūnūs pasidalijo karalystę ir valdė kiekvienas savo dalį.

Kas bendra tarp britų ir prūsų legendų? Tai bendra legendinė tradicija, analogiškas tautos atsiradimo, kelionės ir įsikūrimo naujoje vietoje siužetas: abejose legendose yra du vadai, iš kurių

[58] Vaida, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Prieiga internete: https://www.mle.lt/straipsniai/vaida.

[59] Pretorijus M., *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla,* Vilnius, 2024, 3 t., p. 378–379. Prieiga internete: https://www.epaveldas.lt/static/lnb-bucket/C1B0004093833/doc/0001-447B96F53BA02AEFA33BCD2708CA7592.pdf.

[60] *Ten pat*, p. 380–381.

[61] Монмутский Г., *История бритов. Жизнь Мерлина,* Москва, 1984, с. 6–19.

vienas – Brutas. Abu vadai užsitarnauja naujos tautos palankumą ir tampa jų vadais, bet yra priversti palikti pradinę šalį. Naujoje vietoje įsikūrusi tauta išrenka karaliumi vieną iš vadų – Brutą, tą patį ir pas prūsus, ir pas britus, nuo kurio vardo šalis tampa Britanija / Prūsija. Antras iš vadų, nors gavo savo žemių dalį, tačiau nebuvo toks svarbus siužete – tikriausiai legendinei tradicijai svarbus dviejų vadų buvimas.

Litų gentis keltų gyvenamojoje erdvėje

Prieš kalbėdamas apie keltus senovės Prūsijoje norėčiau paviešinti informaciją, kuri buvo pražiūrėta aisčių vardo kilmės tyrinėtojų. Kad tas vardas galėjo būti keltiškos kilmės, mini knygos „Užmirštieji prūsai“ autoriai Valdemaras Šimėnas ir Vaclovas Kulakovas: „Atkreiptinas dėmesys, kad antikos laikais ir pats Sembos pusiasalis keltiškai vadintas *Ozerikta*, tai yra „Rytų karalystė“. *Ozerikta* minima kai kuriuose V–IV a. pr. Kr. šaltiniuose, surinktuose Johano Voigto knygos pirmame tome. Keltų kalbos žodžio šaknis *est-* pateko į germanų kalbas ir skamba dabar vokiškame Baltijos jūros pavadinime – *Ostsee*, kuri venecijiečių jūrlapiuose vadinta *Prūsų jūra*. Venecijiečių žemėlapiai (portolanai) paskelbti Bulgarijoje jau mūsų laikais – aštuntajame dešimtmetyje, kai buvo atverti įslaptinti Vatikano archyvai.“[62]

F. Parasolė savo minėtame darbe aptarė galimą aisčių / eflų keltiškumą. Anot jo, tikėtina, kad keltų žmonės apsigyveno Transreino regiono Baltijos jūros pakrantėse. Todėl Tacitas aisčius laikęs savotiškais vietiniais galais „bized“ (germanizuotais) taip kaip britai („laukiniai“ galai). Tacito laikais romėnui nuoroda į gintarą rodo etninį keltiškumą. Tiesą sakant, nepaisant to, kad Cezaris atrado germanų etnosą, jo manymu, šiaurės šalių barbarai buvo išskirtinai keltai, ir gintaro rinkimą bei prekybą išlaikė išimtinai keltai[63].

Panašios nuomonės buvo XVI a. mokslo gigantas klasikas, turintis tarptautinę reputaciją,

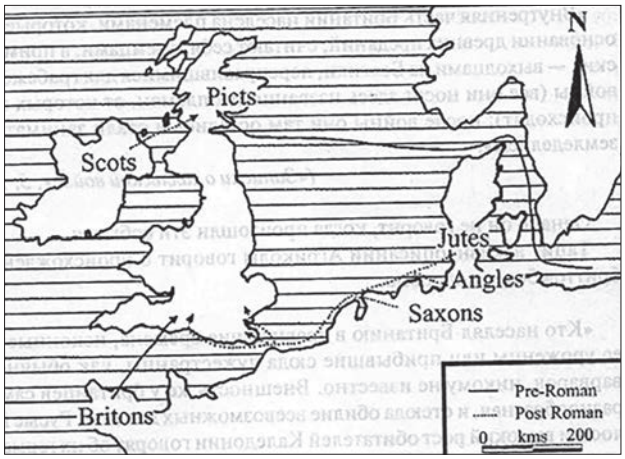

20 pav. Britų (Britannica) kalba kalbantys žmonės
Šaltinis: Коллис Дж., Кельты: истоки, история, миф, Москва, 2007, с. 45

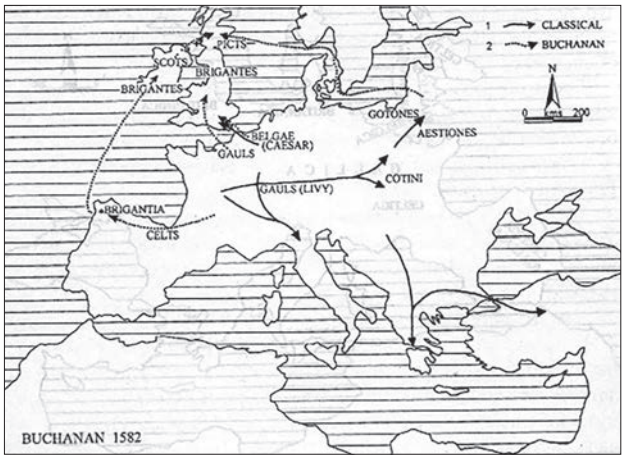
poetas ir dramaturgas, rašęs lotyniškai, taip pat Škotijos istorijos („Retum Scoticarum historie“) autorius Džordžas Bjukananas (*George Buchanan*; 1506–1582). Jis savo tyrinėjimuose taikė geografinį metodą, pagal kurį pavaizdavo „gališkai / britaniškai“ kalbančias tautas (20 pav.). Dž. Bjukananas savo darbuose taip pat pavaizdavo, kad keltų gentis *piktai* Antikos laikais iš Skitijos – praktiškai iš dabartinės Lietuvos vietos – nukeliavo į Britaniją (21 pav.). Piktai pagal savo vardo reikšmę yra ta gentis, kurią mes galėtume teisėtai „pasisavinti“, juo labiau kad jos monetose ir medalionuose vaizduojamas šernas (23 pav.), kurį mini ir Tacitas savo „Germanijoje“, aisčių / eflų aprašyme. Manau, kad ne atsitiktinumas, jog (22 pav.) iš galų kalba kalbančios kotynų (lot. *Cotini*) genties yra pavaizduota rodyklė pas *Aestiones*, žyminti galų / keltų kelionę į aisčių teritoriją. Iš tikro pagal antikinių vardų žinyną Kotynos vardą turėjo deivė motina – gal ji ir yra ta neidentifikuota aisčių deivė motina. Antikos specialistai negali atskirti kotynų ir gotonų vardų – tai gal jie ir buvo tie, kurie atvedė keltų žmones į mūsų žemes, nes keltiškai Nemunas (t. y. šaknis *Nem-* keltiškai reiškia „šventas“) yra šventa upė, o Kernūnas (lot. *Cernunnos*) buvo keltų vaisingumo, gyvybės, gyvūnų, turto ir požemio dievas. Vadinasi Antikos ar ankstyvųjų Viduramžių laikais mes turėjome tuo pačiu vardu pavadintą dievą Kernių, miestą-sostinę Kernavę ir valdovą Kernių, o tai

[62] Šimėnas V., Kulakovas V., *Užmirštieji prūsai*, Vilnius, 1999, p. 121–122. Prieiga internete: http://lad.lt/data/com_ladlibrary/866/116-123.pdf.

[63] Parasole F., AESTII, EF(F)LUI E LEMOVII. IPOTESI ETNONIMICHE CINQUECENTESCHE IN MARGINE AD ALCUNI COMMENTI ED EDIZIONI DELLA *GERMANIA* DI TACITO. Prieiga internete: http://resbalticae.fileli.unipi.it/wp-content/uploads/2015/06/XII-125-157-Parasole-Francesco.pdf.

21 pav. Piktų kelionė iš Skitijos
Šaltinis: Коллис Дж., Кельты: истоки, история, миф, Москва, 2007, с. 34

22 pav. Gališkai kalbančių tautų kelionių kryptys
Šaltinis: Коллис Дж., Кельты: истоки, история, миф, Москва, 2007, с. 46

rodo keltiškosios tradicijos[64] pėdsaką mūsų žemėje. Kita vertus, Trakijos karalius I a. turėjo Kočio (*Cotys*) vardą ir buvo Polemono I, Ponto ir kitų žemių karaliaus, anūkas[65]. Čia vėl stebime minėtą keltiškąją tradiciją – dievą / deivę *Cotina*, valdovą *Coty* ir gentį *Cotini* – visiška keltiška klasika. Likimo ironija yra ta, kad mūsų karalių Mindaugą, laikomą paskutiniu Palemonų dinastijos atstovu, sužeidė į šlaunį polovcas Kočius, būdamas Tautvilo sąjungininkas jo kovoje prieš Mindaugą[66].

Istorikas ir lenkų karaliaus vaikų auklėtojas Pilypas Kalimachas (1437–1496) teigia: „Kadangi nėra vienos nuomonės dėl šios (t. y. lietuvių – *aut. past.*) genties kilmės, todėl čia verta išdėstyti, ką apie tai mano įvairūs žmonės. Dauguma teigia, kad toji gentis atėjusi iš Italijos; tačiau šis įsitikinimas greičiau yra jokiais tikrais faktais neįrodytas prasimanymas. Kur kas tikslesnė atrodo prielaida tų, kurie lietuvius kildino iš galų. Jie sako, kad tada, kai keltų viena dalis nuėjo į Italiją, tuo pat metu kita dalis, vadovaujama Lemonijaus, kartu su vaikais ir žmonomis pajudėjo Šiaurės Okeano link, užėmė Europos pakraščius ir iš pradžių įsikūrė būtent tuose kraštuose; netrukus jis (t. y. tas kraštas – *aut. past.*), pakeitus vado Lemonijaus vardą, buvo pavadintas Livonija, jeigu galima tuo patikėti. O kai vėlesniais laikais kimbrai kraustėsi Bosforo link, jis buvo jų pramintas Kimerų (Bosforu – *aut. past.*), tarsi Kimbrų (Bosforu – *aut. past.*). Keltai, palikę savo gyvenvietes vidurio Sarmatijoje, persikėlė į tas žemes, kurias ir šiandien užima. Tenykščiai gyventojai, menkai teišmanantys apie žemdirbystę, matydami, kad dauguma jų atsidėję šitam darbui, pavadino juos *Litifani* – lietuviais pagal žemės vaisius, kuriems savo kalboje jie turi bendrą pavadinimą *litifa*. Betgi kai kas mano, kad lietuvių (*Lituani*) vardas kilęs iš pakrantės (*litus*) okeano, nuo kurio jie esą kilę. Tačiau kad ir iš ko būtų kildinamas tas vardas, jis išliko iki šių laikų. Beje, graikai, nežinodami tikros jų (t. y. lietuvių – *aut. past.*) kilmės, davė jiems keltoskitų vardą, kuris reiškia ir senąją, ir naująją jų tėvynę. Kadangi su kitomis gentimis jie susidurdavo be galo retai, tik esant būtinam reikalui, keltoskitų vardas buvo užmirštas ir išliko tik tas, kuriuo juos vadina žmonės, susiję su jais nuolatiniais glaudžiais tarpusavio ryšiais.“[67] Gintaras Beresnevičius savo tyrime

[64] Beck N., Goddesses in Celtic Religion: Territorial and War Goddesses, *Brewminate*. Prieiga internete: https://brewminate.com/goddesses-in-celtic-religion-territorial-and-war-goddesses/.

[65] Kanišauskas V., Trys lietuviški Palemonai: keltiškasis, graikiškasis ir romėniškasis, *Padubysio kronikos*, 2022, Nr. 1(18), p. 25–42. Prieiga internete: https://www.rofondas.lt/uncategorized/padubysio-kronikos-2022-nr-118/.

[66] Mindaugo kovos su feodalais giminaičiais. Iš Ipatijaus metraščio, *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, Vilnius, 1955, I t., p. 29.

[67] *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai I*, Vilnius, 1996, p. 602–603. Prieiga internete: https://archive.org/details/baltu-religijos-ir-mitologijos-saltiniai-t.-1-1996/page/602/mode/2up.

23 pav. Pictons medalionas su užrašu VIIROTAL
Šaltinis: https://books.google.lt/books?id=7zM2AQAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=fr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

„Palemono mazgas. Palemono legendos periferinis turinys“[68] įrodė, kad ši ir kitos lietuvių kilmės iš keltų ir romėnų legendos nėra tuščios pramanytos pasakos, o slepia daug gilesnius dalykus, kurių neišeina atmesti.

F. Parasolė savo minėtame darbe bandė atskleisti *Ef(f)lui* vardo ne tik atsiradimą, bet ir etimologiją. Jis atrado, kad lotyniškas etnonimas *Liuoni* yra kilęs iš liaudiško termino *Efluiβ*, kurio pavadinimas patvirtintas tuo, kad Viduramžiais Livonijos gyventojai vadinami *Eyflender*. Tai, kad XIII a. pradžioje, anot Henriko Latvio / Leto, Latvijos (Livonijos) ir Lietuvos gyventojai vadinosi beveik vienodai: latviai – letais, o lietuviai – letonais[69], gali reikšti, kad ir I a. tų vietų gyventojai galėjo vadintis vienodai: letais arba litais. Vadinasi, ir tų vardų kilmė turėtų būti panaši, tačiau, anot kalbininko Zigmo Zinkevičiaus, „iš tikrųjų pavadinimai Lietuva ir Latvija negali būti tos pačios kilmės, nes baltų kalbose nei dvibalsis *ie* (iš *ei*) nėra virtęs *a*, nei atvirkščiai, iš *a* neatsiranda *ie* (*ei*), pagaliau, abu negali būti išsirutulioję iš tariamai senesnio *e*. Tokių virtimų iš tikrųjų niekada baltų kalbose nėra buvę.“[70] Kalbininko K. Būgos nuomone, kaimynai latvio vardo pažįsta dvi lytis: *let-* ir *lat-*: *let-* forma paminėta vokiečių kalba rašytuose šaltiniuose – *Letten*, *Lethigalli*, o „*lat-* paliudytas liet. (rytiečių) *latvis*, lat. *latvietis* ir s. rus. *Lotygola* (*Лотыгола*) pirmasis sandas. <...> Senovėje *latviais* tesivadinta Talavos (Telvos) ir Latgalos srities gyventojų. <...> Tautos vardą *let-* (*Lette*, *Lethigalli*) ir *lat-* (*latvis*, *Лотыгола*) aš kildinu nuo upės vardo **Leta* ir **Lata*.“[71] Gal minėti kalbininkai nežinojo, kad „prūsų veiksmažodžio šaknyje galima atstatyti balsį *e*, nes prūsų kalbos paminkluose gana dažnai vietoj *e* randame *a* (ir atvirkščiai), pvz.: *ladis* „ledas“, *gennan* || *gannan* „žmoną“, *same E* || *semmē K*. Kita vertus, galima atstatyti ir *a*, tuomet **lang-* ir **leng-* santykis būtų panašus, kaip ir la. *laīst*: lie. *léisti* arba lie. *baĩgti*: la. *bèigt*.“[72] Gal Latvijos vardas visada Antikos laikais buvo susijęs su letais / litais, t. y. antikiniais lietuviais. Apie tų vardų pėdsakus Antikoje plačiau rašoma straipsnyje „Seniausi Lietuvos ir jos genčių vardai, pasislėpę asmenvardžiuose“[73]. Gal reikėtų

[68] Beresnevičius G., *Palemono mazgas. Palemono legendos periferinis turinys*, Vilnius, 2003. Prieiga internete: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://tautosmenta.lt/wp-content/uploads/2013/12/Beresnevicius_Gintaras/Beresnevicius_2003_PM.pdf&ved=2ahUKEwiA29OgtLyMAxXSIBAIHcHCMVQQFnoECBgQAQ&usg=AOvVaw1ORi_a5VynuSSf8WNPAzc.

[69] Latvis H., Vartbergė H., *Livonijos kronikos*, Vilnius, 1991, p. 14. Prieiga internete: https://archive.org/details/henrikas-latvis.-hermanas-vartberge.-livonijos-kronikos-1991/mode/2up.

[70] Zinkevičius Z., *Lituanistikos mokslas ir pseudomokslas*, Vilnius, 2006, p. 23.

[71] Karaliūnas S., *Baltų etnonimai*, Vilnius, 2015, p. 358–359.

[72] Kaukienė A., *Prūsų kalbos tyrinėjimai II*, Klaipėda, 2011, p. 198.

[73] Kanišauskas V., Seniausi Lietuvos ir jos genčių vardai, pasislėpę asmenvardžiuose, *Padubysio kronikos*, 2021, Nr. 1(16), p. 14–32. Prieiga internete: https://www.rofondas.lt/wp-content/uploads/2021/06/Padubysio-kronikos_2021_116.pdf.

prisiminti keltų deivę, kuri Antikoje vadinosi *Litavis*, o viduramžiais – *Letavis*, juk tarp prūsų Antikos laikais turėjo būti keltų. M. Kromeris rašo, kad lietuviai, kuršiai ir latviai garbino Ladą arba Ledą (kitur Lidą), kuriai per Jonines degino aukas, giedojo giesmes, šoko[74]. O juk pagal kalbos dėsnius Lid + tava = Litava! Litavos vardo antras sandas paliudytas Prūsijoje Tovelės (vok. *Tawelle*) upės[75], Tovės ežero (vok. *Tawener Escher*)[76] ir Tovės (vok. *Tawe*) kaimo[77] vardais. Vadinasi, teoriškai Litavis / Litava gali būti antikinių prūsų deivė, deivė motina, nes, pasak Pranės Dundulienės, viena senųjų probaltų panteono deivių buvo Didžioji deivė motina Lada ir jos duktė Lela[78].

Kita vertus, tais Antikos laikais įvairiose Romos imperijos vietose atsirasdavo gyventojų, kurių vienas iš vardų (Romos imperijoje kilmingi turėdavo paprastai tris vardus) buvo *Litugenus*, kas tiesiogiai reikštų „litų genties, arba litų palikuonis“, tačiau dėl to, kad antikinė gentis *Lita* nebuvo rasta, tai keltologai žodžiui *litu-* priskiria „šventės“ reikšmę, todėl pas juos *Litugenus* „gimęs per šventę, šventinis“[79]. Su šaknimi *Lit-* dažniausiai įvardijami tokie keltiškais laikomi vardai: *Dagolitus*, *Litucca*, *Lituccia*, *Lituccus*, *Litucenus*, *Litugena*, *Litugenius*, *Litugenus*, *Litumara*, *Litumaros*, *Lituna*, *Litullus*. Antikiniuose rašytiniuose šaltiniuose pasisekė rasti dar tokių vardų: *Lituba*, *Litana*, *Litonis*, *Smertulitanus*, *Litanobriga*, *Caralitanus*, *Conkolitanus*, *Amarcolitanus*, *Carthilitanos*, *Congennolitanos*. Taigi, vardų su *lit-* / *litu-* sąrašas gana įspūdingas, todėl jis turėjo žymėti hiperetnonimą *Lita*, kurio pėdsakai, mano nuomone, ėjo nuo antikinės Sembos Gintaro keliu iki Panonijos (latovikų genties) ir toliau iki Šiaurės Italijos Po upės regiono, iki Litanos miško (bojų žemėje) ir iki Litubos miesto (ligūrų ir bojų žemių pasienis). Nuo Litubos miesto litų vardas judėjo per ligūrų žemių paribį su Akvitanija, kur Isolos Mardės salos koplyčioje užfiksuotas *Litonis* vardas, į šiaurę per Dunojaus ir Reino upių ištakų regioną, kur gyveno dar viena latovikų gentis, o šalia esančioje edujų gentyje gyveno įžymusis kilmingasis *Litavicus*, po to į rytus nuo Paryžiaus užfiksuota *Litanobriga* – tvirtovė-tiltas per upę. Toliau *Litugenus* vardas užfiksuotas Britanijoje, Londono miesto regione, kur gyveno *Ancalites* gentis. Vakarinėje Prancūzijos dalyje, dabartinėje Bretanėje, Antikos laikais gyveno *Cariosolites* gentis, kuri galėjo būti kaip nors susijusi su litais. Gaila, bet tokia gentis, t. y. litų, Romos imperijos teritorijoje nerasta. Žymiausias tokios genties atstovas buvo vienas iš Galijos pietryčių edujų genties didikų – *Litavicus* (24 pav.). Jis – tas, kuris vadovavo 10 tūkst. kavalerijos būriui, kovojo prieš Cezario romėnų kariuomenę, šiems užkariaujant Galiją (dabartinę Prancūziją). Yra išlikę nemažai monetų ir keletas medalionų (žr. 24 pav.) su *Litavicus* atvaizdu. *Litavicus* likimas nežinomas, tačiau žinomas jo dukters likimas – ją įdukrino imperatoriaus Augusto dešinioji ranka Markas Vipsanijus Agripa (*Marcus Vipsanius Agrippa*). Prūsijos kalbos specialistas kalbininkas Vytautas Mažiulis pateikė žodį: „**waldwico** „riter (Ritter) – riteris“ nom. sg. masc. = pr. **valdvikʊ̄* (su **-v-* = bilabialis pr. **-u̯-*), t. y. **valdvikā* „riteris“ = „kilmingas asmuo“ yra, matyt, iš vak. sl. (lenk.) **voldyka* „kažkoks kilmingasis“ (plg. lenk. *włodyka* „miles, nobilis.“[80] Tai rodo, kad *Litavicus* / *Litavikus* žodis bent savo struktūra ir sudėtinėmis dalimis gali turėti kažkokią prūsišką prasmę.

Remiantis analogija su kalbininko Simo Karaliūno knygoje „Baltų etnonimai“ pateikto *latvieši* ir senesnio **latavieši* lotyniškos formos *lotavicus* „latviškas“[81], *Litavico* vardas reikštų „lituviškas“ arba „lietuviškas“. Tose monetose, medalionuose akivaizdžiai matosi šernas, apie kurį kalbama Tacito citatoje apie mūsų protėvius. Taip pat Galijos teritorijoje rastuose rašytiniuose šaltiniuose yra paliudyta žemės ir karo deivė *Litavis*[82], kuri galbūt yra ta neįvardyta dievų motina (pvz., *visų Lita*) Tacito citatoje. Keltų istorijos ir mitologijos tyrinėtoja mokslų daktarė Noémie Beck savo

[74] *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, A-K, 2000, 1 t., p. 294.
[75] Tovelė, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Prieiga internete: https://www.mle.lt/straipsniai/tovele.
[76] Tovės ežeras, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Prieiga internete: https://www.mle.lt/straipsniai/toves-ezeras.
[77] Tovė, *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Prieiga internete: https://www.mle.lt/straipsniai/tove-1.
[78] Dundulienė P., *Pagonybė Lietuvoje. Moteriškos dievybės*, Vilnius, 2018, p. 77.
[79] Litugenus, *Encyclopédie de l'Arbre Celtique*. Prieiga internete: http://encyclopedie.arbre-celtique.com/litugenus-4868.htm.
[80] Mažiulis V., *Prūsų kalbos etimologinis žodynas*, Vilnius, 1997, 4 t. p. 217. Prieiga internete: http://www.prusistika.flf.vu.lt/paieska/paieska/.
[81] Karaliūnas S., *Baltų etnonimai*, Vilnius, 2015, p. 357.
[82] *Litavi the Earth-Goddess and Mars Cicolluis*. Prieiga internete: https://earthandstarryheaven.com/2019/09/04/litavi/.

darbuose nustatė, kad dauguma atvejų įžymių keltų deivių vardą turi konkrečios vietos gentis, upė ir miestas[83]. Kaip čia buvo, kad vienos žymiausių Galų deivės *Litavis* vardu nėra nei miesto, nei genties (upių Litavos vardu yra Čekijoje, Slovakijoje, Slovėnijoje ir Lietuvoje). Galbūt *Litos* gentis iš pradžių buvo senovės Prūsijos regione, kuris dėl atvykusių keltų iš Britanijos gausos buvo laikomas keltišku, nes jie kalbėjo britų kalba. Naujausiais geologų duomenimis, Prieglius ir Nemunas buvo susijungę iki X a. ir sudarė vieną plačią upę-marias, todėl marių pakrantės ruožas buvo labai platus ir lotyniškas žodis *litus* „jūros, upės pakrantė“ turėjo pagrindo litų genčiai atsirasti. Kaip nemėgtų mūsų kalbininkai tos Tacito nuorodos, kad mūsų protėvių kalba artima britų kalbai, tačiau to laiko realybė buvo tokia, kad keltai buvo galingiausia gentis Šiaurės Europoje ir apeinant juos jokia sėkminga prekyba Sembos gintaru nebuvo įmanoma. Apie archeologinius keltų pėdsakus Semboje rašoma knygoje „Užmirš*tieji prūsai*“: „Iš Plinijaus Vyriausiojo pranešimo (apie 62 m. romėnų organizuotą pirmąją gintaro ekspediciją į Sembą – *aut. past.*) aiškėja, kad I a. Semboje buvusi ne tik gintaro gavyba, bet ir prekybos vietos, kuriose vyko prekių mainai. Viena jų buvusi Naujųjų Kuršių (vok. *Neukuhren*, rus. *Pionersko*) miesto apylinkėse. Tai pavyko nustatyti, kai 1985 m. „Baltijos“ ekspedicija į pietus nuo miesto – kopos atodangoje – aptiko gintaro lobį (bendras svoris – apie 3 kg.) Jį sudarė žaliavos gabalai – apdoroti stačiakampio formos standartiniai ruošiniai (apie 3 × 3 cm). Šis lobis – tai savotiškų „pusfabrikačių“ sandėlio dalis. Iš tikrųjų tie gintaro karoliai, kuriuos archeologai suranda Vidužemio jūros ir Centrinės Europos antikos laikų senienose, yra kaip tik tokių dydžių. Be to, 1985 m. atrasto lobio dalį sudarė nedidelio gintaro karoliuko nuolauža ir pakabutis, galbūt liudijantys lobio šeimininko keltiškąją kilmę. Iš tiesų, keltai per visą I tūkstantmečio pirmąją pusę gintaro prekyba daugiausia ir vertėsi. Per visą Gintaro kelią, kuris tęsėsi upėmis nuo Sembos šiaurėje iki Akvilėjos miesto pietuose, mums žinomi šeši panašūs lobiai su keltų daiktais. Šiauriausias jų – prie Naujųjų Kuršių.“[84]

Kad litai buvo galinga gentis, rodo tai, kad 451 m. Katolonijos mūšyje Aecijus su jungtine romėnų armija sumušė Atilos hunų jungtinę kariuomenę. Aecijaus jungtinėje armijoje buvo dar neidentifikuota *Liticiani* (apie ją diskutuojama lietuvių kalba išėjusioje Jordano „Getikoje“, jos komentaruose, 258 p.) gentis – jos paminėjimas Aecijaus kariuomenėje rodo, kad tai buvo didelė ir stipri gentis, kuri niekur Romos imperijos teritorijoje nerasta. Gal jie ir buvo tie iškreiptai vadinami *Ef(f)luorum*, minėti Tacito. Kaip minima knygoje „Užmirštieji prūsai“, prieš Katalonijos mūšį Sembos ir jos aplinkinės teritorijos labai ištuštėjo ir „nuo V a. vidurio Semba tampa prūsų kultūros periferija“[85]. Dėl gintaro prekybos Semba visais laikais buvo turtingiausia Prūsijos dalis. Antikos laikais graikai gintarą laikė brangesniu už auksą, todėl pirkliai saugojo gintaro salos – Sembos – buvimo vietą. Natūralu manyti, kad Prūsijos protėviai stengėsi išsaugoti gintaro rinkimo-kasimo monopolį, o tai įmanoma buvo padaryti tik turint pakankamai stiprią armiją, nes nedideliais būriais nieko nepadarysi. Tai gal ta armija V a. viduryje iškeliavo kautis su hunais? O be stiprios armijos, kaip rodo archeologinė medžiaga, Semba apmirė. Tai, kad istorikai ir kalbininkai nuolat nori vardus *Litavis*, *Litavicus* ir *Liticiani* susieti su *Bretania*, esančią Vakarų Prancūzijoje, yra nerimta, pvz., vien dėl to, kad *Litavis* užrašai ant paminklų dominuoja Rytų Prancūzijoje, o *Litavikus* (lot. *Litavicus*) buvo didikas iš edujų genties, buvusios Pietryčių Prancūzijoje.

Įžvalgos ir apibendrinimai

Pirmą kartą apie aisčių vardo alternatyvą sužinojau prieš kokius metus, skaitydamas kalbininko P. U. Dini knygą „Baltų kalbų lyginamoji istorija“ (2019). Man buvo keista, kodėl Lietuvos istorijos ir kalbos profesionalai tyli. Juk visi tyrinėtojai ieško tokių „iškasenų“. O čia P. U. Dini tai „pateikė ant lėkštutės“. Palaukiau keletą mėnesių ir nutariau apie tai parašyti populiarų straipsniuką. Berašant mažas straipsniukas pailgėjo. Kadangi Tacito „Germanijos“ originalas yra dingęs, tai nutariau sužinoti, iš

[83] Beck N., Goddesses in Celtic Religion: Territorial and War Goddesses, *Brewminate*. Prieiga internete: https://brewminate.com/goddesses-in-celtic-religion-territorial-and-war-goddesses/.

[84] Šimėnas V., Kulakovas V., *Užmirštieji prūsai*, Vilnius, 1999, p. 128–129.

[85] *Ten pat*, p. 104–105.

24 pav. Litavicus medalionas
Šaltinis: https://books.google.lt/books?id=7zM2AQAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=fr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

kur ir kaip jis keliavo iki Viduramžiais spausdinamų knygų. Informacijos buvo nedaug ir paieškų metu susipažinau su vokiečio U. Toperio darbais. Tai labai kritiškas antikinių kūrinių rankraščių autentiškumo vertintojas. Tai, kad Tacito „Germanijos“ rankraštis neišliko, kad jo kopijos skirtingos arba dingusios, o po to viena vėl iš kažkur atsirado, ir tai, kad rankraštis rastas Germanijos / Vokietijos vienuolyne, kur veikia rankraščių perrašinėtojų, o gal kūrėjų-klastotojų konvejeris, jam buvo akivaizdus įrodymas, kad šis atrastas „Germanijos“ rankraštis yra visiška klastotė, todėl jo originalas ir dingo. Taip Viduramžiais veikė antikinių kūrinių klastotojų ištisos gildijos. Apie tai rašoma U. Toperio knygoje „Великий обман. Выдуманная история Европы“. Jei mąstysime kaip U. Toperis, tai visai neturėsime antikinės istorijos, nes teoriškai visi mus pasiekę antikinių knygų rankraščiai gali būti klastotė.

Kita vertus, atsiradus aisčių vardo pakaitalui *Efflui*, norėjosi sužinoti, kokio lygio mokslininkai tą vardą vartojo vietoj aisčių savo Tacito „Germanijos“ komentaruose. Paaiškėjo, kad tai buvo žymūs savo laikmečio profesionalai, net B. Renanas, kuris pakoregavo vardą į *Aestuorum*. Tačiau jis elgėsi gana skubotai ir kategoriškai – tikriausiai jį to išmokė korektoriaus darbas su visokiais rankraščiais. Įdomu, kad tarp jo draugų buvo vienas vardu Brunonas... Tikiuosi, tai nebuvo kerštas, siekiant „nubausti“ tautą, nužudžiusią šv. Brunoną, paslepiant jos antikinio vardo pėdsakus...

Tyrinėdamas *Efflui* vardo vartotojų biografijas nutariau surasti jų knygose to vardo minėjimus. A. Althamero suskaitmenintą knygą „Comentaria-Germaniae“ internete buvo nesunku perskaityti. Paaiškėjo, kad italas F. Parasolė taip pat tą knygą skaitė. J. Vilichijus knygą „In Cornelii Taciti Equitis Romani Germaniam Commentaria“ taip pat nesunkiai galėjau perskaityti.

Kas atliekant šį tyrimą labiausiai nustebino? Pirmiausia tai, kad Vakarų mokslininkai, tarkim, F. Parasolė, visiškai ramiai ir užtikrintai priimdavo informaciją, kad Baltijos pajūryje, kur renkamas gintaras, gyveno keltai. Tacito pasakymas, kad jų kalba artima britų kalbai, jam buvo visiškai suprantamas ir priimtinas. Tačiau ta informacija Lietuvos mokslininkams yra visiškai nepriimtina – jie dabar remiasi naujausiu išradimu, kad tas Tacito pasakymas reiškia, jog aisčių / eflų kalba yra negermaniška. Gintaro rasta visuose antikinio pasaulio karalių lobynuose, o daugiausia jo buvo iškasama Semboje, tačiau nejaugi I tūkst. pr. Kr. Vakarų Europos galingiausia tauta – keltai – gintaro kasimo ir prekybos procesuose nedalyvavo? Visiškas absurdas. Kita vertus, Lietuvos vardas *Litava* / *Letava* Viduramžių rašytiniuose šaltiniuose tiesiogiai dubliuojasi su tokiais pat vardais Galijoje / Prancūzijoje ir kitose Romos imperijos vietose. Juk mes turime pirmąją savo šalies sostinę Kernavę, kurios

vardas skamba visiškai nelietuviškai. O juk tai keltų gamtos ir miško dievas. Pvz., kažkodėl pas mus niekas nerašo, kad Antikos laikais Čekijoje ir Prūsijoje paliudyta suduvių-sudinų tauta keltiškai reiškia kiaules (kelt. *sud* „kiaulė“), kas laikoma šernų sinonimu. Ar nekeista, kad archeologai baltų kraštuose beveik neranda šernų amuletų (o gal jie buvo daromi iš medžio, todėl sunyko?), o kad po nosimi turime šernų / kiaulių tautą, net nežinome. O juk Tacito komentare apie aisčius / eflus šernams skirta svarbi vieta. Taip pat, jei Antikos rašytiniuose šaltiniuose Prūsija pavadinta Britanija, tai mūsų šaltinių perrašinėtojai labai nustemba ir skuba tą vardą pakeisti į Bitiniją ar ką kitą. Negalima šaltinius klastoti!

Tyrinėdamas eflų vardo etimologijas ir susidūręs su Vaidevučio ir Brutenio legenda, iš karto supratau, kad tai keltiškos legendos apie Britanijos įkūrimą analogas, nes joje taip pat minima, kad iš Bruto vardo kilo Britanijos vardas ir t. t. Man buvo keista, kodėl iš karaliaus Vaidevučio vardo nekilo šalies vardas. Dabar man aišku, nes dėl keltiškos tradicijos, tebedominuojančios to laikmečio valdžios elite, nebuvo galima savivaliauti. Šalis turėjo vadintis pagal legendinį Brutą, kaip buvo ir su Britanija. O juk vardas Brutenis yra lotynizuotas, nes vietinis jis greičiausiai lietuviškai skambėtų Brudas, ir tai būtų teisingas vardas, nes istorija nutyli tautų vadų savivalę. Juk ir Cezarį nužudęs Brutas pateisina Brudo vardą.

Jei Prūsijos įkūrimo legenda keltiška, tai gal ir Lietuvos vardas *Litava*, *Letava* taip pat keltiškas, nes, pradėjus sakyti A, reikia sakyti ir B. Tuo klausimu labai naudingi keltų istorijos ir mitologijos tyrinėtojos, mokslų daktarės Noémie Beck darbai. Jos atradimas, kad dauguma keltiškų dievų žymi miestą, gentį ir upę, tiesiog nuostabus. O juk G. Beresnevičius savo darbuose nustatė baltų keltišką mitologinę tradiciją, pagal kurią turime tuo pačiu vardu dievą, karalių / karalienę, gentį ir vietovę / mišką. Labai didelis abiejų tyrinėtojų atradimo sutapimas. Tada iškyla dilema su viena svarbiausia galų žemės ir karo deive *Litavis* / *Letava*, kuri keltų teritorijoje neturi nei miesto, nei genties, nors turi genties vadą *Convictolitavis*, didiką *Litavicus* ir daugelį įžymių žmonių su vardo sandu *Lita* / *Litu*. O juk ta gentis buvo Lietuvoje – Viduramžiais ji vadinta *Litava*. Lieka rasti žemę – ji Lietuvoje ir Galijoje, kurią salų galai vadino Litava.

Kita vertus, kaip prūsų Vaidevučio ir Brutenio legendoje atsirado Vaidevučio sūnus su asmenvardžio dalimi *Lit-*, kodėl pirma vardo dalis ne *Vaid-* ar *Ala-*? Tam ir pateikiau A. Vanago darbo ištrauką apie antikinius vardus, kad suprastume, jog vardo dalis *Lit-* turėjo žymėti vieno iš tėvų giminę arba gentį. Kodėl ta gentis atsiranda iš jo? O gal antikinėje Prūsijoje egzistavo keltiška litų gentis, nes užrašas *Litugenus* tą ir rodo? Gal tą gentį rodė antikinis *Litumaros* vardas, išlikęs kaip žemės deivės Maros vardas pas kaimynus latvius. Ar nebus ta paslaptinga aisčių / eflų deivė motina vardu Litumara? Galbūt antikiniai litai buvo latviai, nes Viduramžiais jie, anot Henriko Leto, buvo vadinami letais, o jų dukterinė gentis – litonai (Viduramžiais – letonai) – lietuviai, pritaikius romėnišką tradiciją: priesaga *-an-* (tarmiškai *-on-*) romėnai žymėjo įsūnį.

Vadinasi, gali būti, kad E. Stela teisus, sakydamas, kad aisčių gentis ir dabar liaudyje yra vadina *Lifsom*, o dėl raidės *f* = *b*, anot V. Mažiulio, turime pradinę gentį *Libso* ar *Libo*. Jei P. Libonas, t. y. pagal senovės romėnų vardų suteikimo tradiciją Publijaus Libo įsūnis, atvyko į tuos kraštus I a. pr. Kr. (į Lietuvos teritoriją jis nevyko, nes ten nebuvo gintaro lobių) ir iš jo vardo susidarė gentis libonai / livonai, tai iš jos kažkaip turėjo atsirasti lietuvių gentis. Tą atsiradimą liudija Vaidevučio ir Brutenio legenda, kur svarbiausia dalis ir yra *Litfani* / *Lituana* genties atsiradimas. Atsiradus *Lituana* genčiai legendinis protėvis iš romėno karvedžio turėjo virsti karaliumi – taip atsirado Publijaus Libono antras vardas Polemonas, vėliau sulietuvintas į Palemoną, nes gintaro prekeiviai nuvykdavo į Graikiją ir žinojo apie Ponto karalių dinastiją *Polemonus*.

O dėl prūsų *Elbinga* ar *Albinga* vardo pirminės reikšmės „baltas“, galėjusios būti genties vardu *baltai*, tai čia gali būti senovinio ir pirmojo Anglijos vardo Albionas, užfiksuoto „Masalijos periple“[86] VI a. pr. Kr., palikimas, atėjęs per keltiškąją tradiciją, dar žinomą Prūsijoje ankstyvaisiais Viduramžiais.

Pabaigoje noriu padėkoti žmonai Karolinai už palaikymą, nepaprastą kantrybę ir ištvermę būnant pirmąja teksto kritike.

[86] Powell T. G. E., *Keltai*, Vilnius, 2002, p. 21–22.

Jonas KIRILIAUSKAS

Fabrikas pastatytas, kaip viskas keitėsi

Tai paskutinė dalis iš knygos rankraščio, skirto Pavenčių cukraus fabriko istorijos (1935–1940 m.) pirmajai daliai.

Taigi, 1935 m. spalio 8 d. cukraus fabrikas, dėl kurio tiek buvo kovota, buvo atidarytas, iškilmės baigėsi, užvirė darbai. Tad pats laikas pakalbėti apie tuos likusius truputį daugiau nei ketverius su puse Nepriklausomybės metų ir stebėti, kokią reikšmę mūsų kraštui turėjo tas modernėjančios Lietuvos simbolis su aukščiausiu šalyje kaminu (jei neskaičiuotume to „nelemto“ Klaipėdos celiuliozės fabriko kamino, truputį aukštesnio ir vyresnio „brolio“).

Pirmiausia, pradėjo keistis patys Pavenčiai. Enciklopedijose minima, kad Pavenčiai pradėjo augti, kai buvo nutiestas Šiaulių–Kretingos geležinkelis ir kai buvo pastatytas cukraus fabrikas[1].

Štai 1939 m. vasarą „Žemaičių prieteliuje“ rašoma:

„Pavenčiai – augantis miestelis, kurio centre stovi išdidus cukraus fabrikas. Jo aukštas mūrinis kaminas, kuris yra iš toli matomas, anot žmonių pasakojimų, esąs pastatytas taip, kad galėtų į vieną ar į kitą pusę šiek tiek svyruoti. Šiuo metu fabrikas neveikia. Jis veiks tuomet, kai bus nuimti runkeliai. Dabar jame dirba tik nedidelis kiekis darbininkų, kurie valo, taiso mašinas ir patalpas, o be to, parūpina kurą. Aplink fabriką pradeda statytis namelius to fabriko darbininkai.“[2]

Kokie pirmieji pokyčiai jau po metų buvo pastebėti pačiuose Kuršėnuose?

„Pastačius Kuršėnuose cukraus fabriką miestelis atgijo, prasidėjo didesnė statyba...“[3] Patys ugniagesiai buvo pradėję statyti gaisrinę. 1936 m. cukraus fabriko sandėliuose kilus gaisrui kuršėniškiai labai greitai jį užgesino, kaip buvo rašoma, per 8 minutes. Jeigu ne jų operatyvumas, tai ugnis būtų persimetusi į durpių sandėlius ir tada nuostolių būtų buvę labai daug – kaip Marijampolės cukraus fabrike, kai ten kilo gaisras. Atsidėkodamas už gaisro gesinimą Pavenčių cukraus fabrikas Kuršėnų ugniagesiams skyrė 1 000 Lt gaisrinei statyti – tai buvo didelė parama[4].

Tačiau pokyčiai pirmiausia lietė Kuršėnų valsčiaus savivaldybę ir jos biudžetą. Istorikas Juozas Skirius teigia, kad tai buvo naujas etapas kuršėniškių gyvenime. Nuo tada miestas aiškiai suko pramoninio miesto formavimosi kryptimi, nes

[1] Pavenčiai, *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, Vilnius, 1968, t. II, p. 801.

[2] Steponis K., Gražiosios Lietuvos laukais ir miestais, *Žemaičių prietelius*, 1939, Nr. 30, p. 2.

[3] Pasiryžo pastatyti stoginę, *Ugniagesis*, 1936, Nr. 1, p. 20.

[4] Kiriliauskas J., Šventojo Florijono legionas, *Gaisrinės istorija: seniau ir dabar – Lietuvoje, Šiaulių rajone ir Kuršėnuose*, Šiauliai, 2019, p. 81.

Kuršėnai 1934 m. Nuotrauka iš autoriaus archyvo

1936–1939 m. atsirado nemažai gamybinių objektų pačiame mieste ir jo apylinkėse[5].

Jau 1936 m. valsčiaus savivaldybė iš cukraus fabriko į biudžetą gavo 26 552 Lt[6]. Tai buvo labai didelė suma – panaši suma buvo pervedama kiekvienais metais. Galima palyginti atskirų sričių finansavimą. Štai beturčiams mokiniams 1934 m. buvo skirta 200 Lt, o 1936 m. – jau 315 litų[7]; sveikatos reikalams 1934 m. – 1358,25 Lt, o 1935 m. – 4 652 Lt, 1936 m. – 5 780 Lt[8]; beturčiams atsargos kareiviams 1934 m. – 490 Lt, o 1935 m. – 1 200 Lt[9]; susisiekimo reikalams (kelių ir tiltų statybai bei remontui) 1934 m. – 3 208 Lt, o 1936 m. – 12 541 Lt[10].

„Būtent tais metais prasideda naujas kelių taisymo ir tiesimo etapas. Šis etapas tiesiogiai susijęs su pradėjusiu veikti Pavenčių cukraus fabriku. Iš Šiaulių apskrities savivaldybės apžvalgos matome, jog buvo nutiesti arba sutvarkyti tokie vieškeliai: nuo cukraus fabriko iki Pavenčių geležinkelio stoties (756 metrai), Kuršėnai–Staugaičiai–cukraus fabrikas (1281 metras), nuo kelio Šiauliai–Kuršėnai atšaka į cukraus fabriką (3691 metras). Iš viso Pavenčių cukraus fabriko rajone parengta III rūšies vieškelių 7911 metrų, kurių sąmatinė vertė buvo 5 719 litų ir 55 centai. Be to, buvo nutiestas akmenimis grįstas kelias nuo cukraus fabriko iki Ventos tilto link Kuršėnų (468,5 metrų ilgio ir 5 metrų pločio). Pradėtas tiesti skalda dengtas plentas Šiauliai–Kuršėnai. 1936 metais jau buvo padengta 3 880 metrų ilgio ir 5 metrų pločio kelio gabalas, kainavęs apskričiai 94 936 litus ir 95 centus.

Kelių tiesimas ir tvarkymas ne tik davė darbo Kuršėnų miesto ir valsčiaus darbininkams, bet ir šiems darbams buvo pajungti visi valsčiaus gyventojai (ūkininkai, prekybininkai ir pan.). Šie darbai įėjo į vadinamąją „viešųjų darbų“ kategoriją. Į ją įėjo ir natūralių prievolių atlikimas. Reikėjo savo priemonėmis – arkliais ir vežimais – pristatyti prie kelių akmenis, žvyrą, smėlį, miestui vežti malkų ir pan.“[11]

1937 m. iš Milvydų dvaro paimtos žemės buvo suformuoti 22 sklypai prie Pavenčių geležinkelio stoties. Tais pačiais metais miestui praplėsti iš Kuršėnų dvaro paimta 21 ha žemės pietinėje Ventos pusėje, o dviejose vietose prie žydų kapinių (žydų kapinės buvo Pavenčių kaime – *aut. past.*)

[5] Skirius J., Kuršėnų miestas ir valsčius 1918–1940 metais, *Kuršėnams – 420 metų*, Kuršėnai, 2001, p. 47.
[6] *Ten pat*, p. 48.
[7] *Ten pat*, p. 39.
[8] *Ten pat*, p. 41.
[9] *Ten pat*, p. 42.
[10] *Ten pat*, p. 43.
[11] *Ten pat*, p. 44.

suformuoti 124 sklypai[12]. Tai buvo padaryta augančių Pavenčių reikmėms patenkinti.

Beje, nenorintys atlikti prievolių nuo jų galėjo išsipirkti pinigais.

1939 m. plentas Šiauliai–Kuršėnai jau buvo tiesiamas Kuršėnų valsčiaus ribose, be to, tais metais buvo numatyta Pavenčių cukraus fabriko teritorijoje akmenimis išgrįsti 3 km vieškelio.

Tai pačiais metais kelių kaimų ūkininkai parašė skundą vidaus reikalų ministrui, kad per prievoles jie nebespėja atlikti savo darbų prie ūkio, ir prašė juos atleisti nuo prievolės tiesti grindinį nuo cukraus fabriko iki geležinkelio stoties. Tačiau ministerija nesprendė šio skundo, persiuntė atgal į apskritį, o čia buvo vienas pasiūlymas – išsipirkti pinigais.

Tačiau šio skundo svarbus yra kitas aspektas, jis parodo, kad 1939 m. Kuršėnų valsčiuje nebebuvo bedarbystės, nes ūkininkai neturėjo iš kur nusisamdyti papildomos darbo jėgos, mat pildydami prievoles nepadarydavo savo ūkio darbų[13].

Galima paminėti ir tokį faktą kaip dviračių kiekis, tiksliau, jų didėjimas. 1935 m. Kuršėnų valsčiuje buvo 212 vienetų dviračių, 1936 m. – 297 vienetai, o 1937 m. – jau 365 vienetai. Apskrities mastu šis valsčius užėmė antrą vietą po Joniškio valsčiaus[14].

Kitas svarbus požymis, rodantis, kad žmonės turėjo daugiau pinigų, – atidarytos net dvi radijo parduotuvės. Tai patvirtino, kad ši gana brangi prekė miestelyje buvo paklausi.

Dar galima pasakyti, kad miestelio ir apylinkių žmonės galėjo užsiimti būsto nuoma fabriko darbininkams.

Fabrikui reikalingos kuro žaliavos – durpės – buvo gabenamos iš dviejų pradėtų intensyviau eksploatuoti durpynų – Čiuinių dvarui priklausančio Pavenčių durpyno ir iš Laukstučių kaime buvusio durpyno.

Pavenčiuose buvo pastatytas klubas, kuriame buvo rodomas kinas, vyko renginiai (apie juos toliau). Telefonizuotas buvo ne tik direktoriaus kabinetas, jo būstas, kontora, augintojų priėmimo kabinetas, bet ir techninio direktoriaus butas, Pavenčių durpyno kontora.

Be to, valsčiui gavus daugiau pajamų, miestelyje buvo atkurta ir viešoji biblioteka. Tai valsčiaus savivaldybė nusprendė padaryti 1939 m. ir jos vedėju paskyrė pradžios mokyklos Nr. 1 mokytoją K. Norvydą[15].

Visuomeninė veikla pačiuose Pavenčiuose pradėjo aktyvėti, kai čia susikūrė šaulių būrys, – to meto Lietuvoje buvo įprasta, kad kultūrinį gyvenimą organizavo ne valstybė, o visuomeninės organizacijos.

1936 m. Kuršėnuose iš Pavenčių cukraus fabriko kolektyvo narių susikūrė ketvirtasis šaulių būrys. Į būrio tarybą buvo išrinkti mechanikas B. Šomskis, technikas Pamparas, elektrikai V. Žukauskas ir P. Valaitis; į kontrolės komitetą – inžinierius Andukevičius, šaltkalvis Peleris (gal spausdinimo klaida – Pelenis – *aut. past.*) ir Baltramonaitis. Visi šauliai iki metų pabaigos jau buvo įsigiję uniformas[16]. Būriui vadovavo atsargos leitenantas Krištopavičius.

Nuo pat veiklos pradžios būrys aktyviai dalyvavo Kuršėnų miesto šaulių gyvenime – 1937 m. birželio 23 d. dalyvavo Šaulių sąjungos 17-os metų įkūrimo minėjime. Tada prie kuršėniškių būrio prisijungė net 44 cukraus fabriko šauliai. Šventės oficialioji dalis vyko Kuršėnuose, prie paminklo žuvusiesiems buvo padėta gėlių, paskui persikelta į Milvydų pušyną ant Ventos kranto. Čia buvo suvaidinta pjesė „Paparčio žiedas“, vėliau, žinoma, buvo gegužinė[17].

Skaitytojams galima būtų priminti, kad 1936 m. buvo numatyta, kad šaulių daliniai turi organizuoti net 18 švenčių, tiesa, po dvejų metų tas skaičius sumažėjo iki septynių, iš kurių svarbiausioji buvo birželio 23–24 d. – Šaulio diena, taigi Kuršėnų krašto šauliai įsakymą vykdė[18].

1938 m. balandžio 23 d. cukraus fabriko šaulių būrys naujoje pastatytoje salėje surengė šeimyninį vakarą. Buvo suvaidinta pjesė „Paskolink man savo žmoną“, kurią režisavo P. Stonis. Korespondencijoje teigiama: „*Vakaras praėjo labai gražioje ir jaukioje*

[12] Kiriliauskas J., *Kelionė į miesto centrą. Istoriniai-kultūriniai pasivaikščiojimai po Kuršėnus*, Šiauliai, 2023, p. 45.

[13] Skirius J., Kuršėnų miestas ir valsčius 1918–1940 metais, *Kuršėnams – 420 metų*, Kuršėnai, 2001, p. 45.

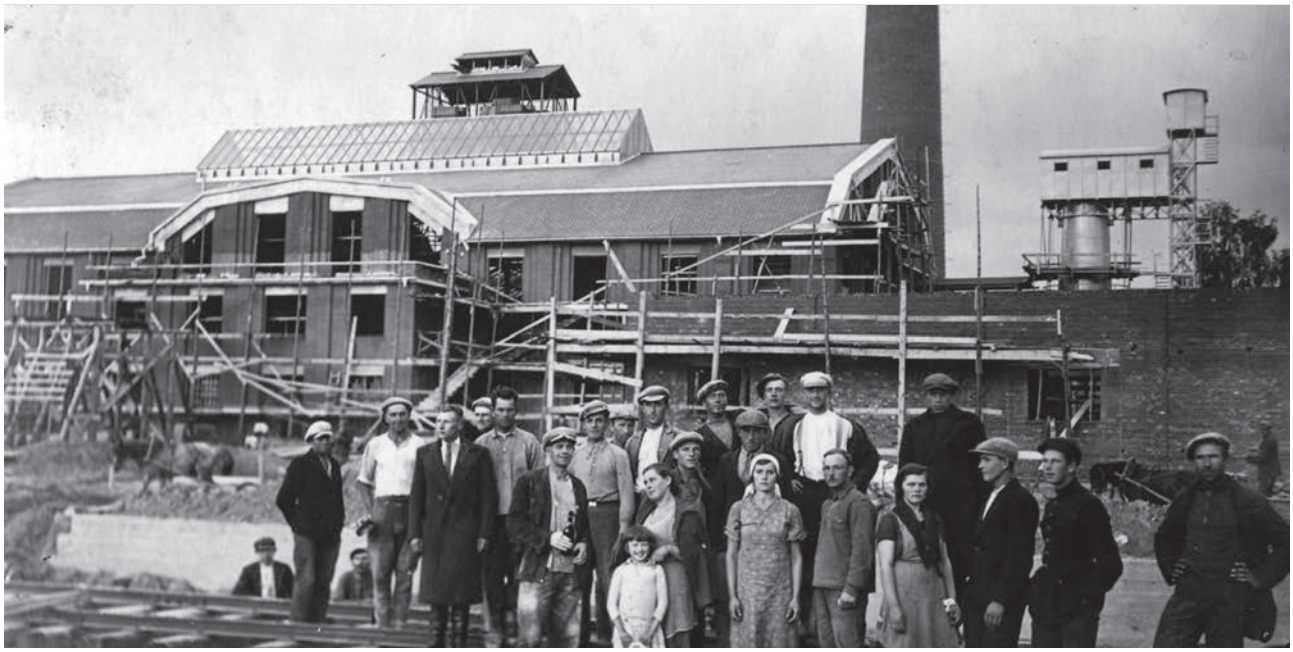
[14] *Ten pat*, p. 49.

[15] Kiriliauskas J., *Kuršėnų bibliotekos istorija (žmonės, knygos, laikas)*, Šiauliai, 2015, p. 48.

[16] Kuršėnai, *Trimitas*, 1937, Nr. 8, p. 191.

[17] Šiauliai. Kuršėnai, *Trimitas*, 1936, Nr. 28, p. 677.

[18] Nefas M., Dvasios aristokratai, *Lietuvos šaulių sąjungos siekiai ir realybė 1919–1940 m.*, Vilnius, 2019, p. 280.

Pavenčių cukraus fabriko statytojai 1935 m. Nuotrauka iš autoriaus archyvo

šauliškoje nuotaikoje. Reikia pastebėti, kad nors būrys gyvuoja antri metai, bet per tą laiką yra padaręs labai gražią pažangą. Visi šauliai uniformuoti. Be to, turi trumpus kailinukus. Uoliai mankštinasi kariniuose pratimuose. Neatsiliekama ir sporte.“[19] Čia pateikiama informacijos apie rengimąsi vėliavos šventinimo iškilmėms.

1938 m. gegužės 8 d. Pavenčių cukraus fabriko šaulių būrys organizavo būrio vėliavos pašventinimo ir įteikimo iškilmes. Renginys buvo iškilmingas ir rimtas, nes jame dalyvavo šaulių rinktinės vadas pulkininkas leitenantas Vėgėlė, Šiaulių apskrities viršininko padėjėjas Stasiulis ir dar daug aukšto rango svečių.

Šventė prasidėjo 11 val. šv. mišiomis Kuršėnų bažnyčioje, 13 val. fabriko teritorijoje vėliavą pašventino kanauninkas V. Dambrauskas. Po to rinktinės vadas iškilmingai ją įteikė būriui. „*Iškilmingame posėdyje sveikino rintinės vadas plk. ltn. Vėgėlė, cukraus fabriko direktorius S. Šidlauskas ir kiti. Buvo ir koncertinė dalis, kurią išpildė šiauliškiai kanklininkai. Gilų ir atmintiną įspūdį padarė šauliams ir svečiams mažosios kanklininkės pasveikinimas. Po koncerto buvo bendri pietūs, kurių metu pasakyta daug gražių kalbų. Po pietų smagiai pasišokta ir pasilinksminta. Būrys visuomenėje turi labai gerą vardą.*“[20]

Finansiškai stiprus Pavenčių cukraus fabriko šaulių būrys žiemai buvo įsigijęs vienodus puskailinius.

1940 m. sausio 29 d. metiniame cukraus fabriko šaulių būrio susirinkime buvo nuspręsta įkurti sporto klubą ir meno sekciją, o į būrio tarybą buvo išrinkti: Liukomas, Mitrulevičius, Valaitis ir Bariūnas[21].

Tačiau savo veiklų Pavenčių cukraus fabriko šauliai kaip reikiant nebespėjo išvystyti, nes buvo likęs tik pusmetis iki sovietinės okupacijos ir šaulių organizacijos uždraudimo.

Apibendrinant šį, pirmąjį, skyrių, galima pasakyti, kad pasirinktas pavadinimas atitinka tai, kas buvo papasakota skaitytojui. Didelis, modernus fabrikas iš esmės pakeitė viską aplink, kaip ir buvo planuota, kaip numatė tie valdžios ir ne valdžios vyrai, kai įsitraukė į tą aršią kovą dėl fabriko buvimo. Ne be reikalo buvo kalbama ir rašoma, kad miestelis dabar turi šviesią ateitį, tačiau ne tik miestelis, bet ir visas kraštas aplink. Tai puikiai atspindėjo visose išvardytose gyvenimo srityse. Žmonės turėjo daugiau pinigų, mažėjo nedarbas, kilo gyventojų gerovė, buvo tiesiami keliai, klojamas

[19] Sakalas. Šiauliai. Pavenčiai, *Trimitas*, 1938, Nr. 18, p. 443.

[20] Sakalas. Pavenčiai, *Trimitas*, 1938, Nr. 20, p. 493.

[21] Kuršėnai, *Trimitas*, 1940, Nr. 8, p. 197.

grindinys, žmonės pirko dviračius, radijo aparatus, dar turtingesni – motociklus, automobilius, pasiturintys ūkininkai įsigijo traktorius, sudėtingesnę žemės ūkio techniką, pakilo pieno ūkis – Kuršėnuose tarpusavyje konkuravo dvi pieninės, o tai irgi susiję su įspaudų, melasos keliavimu į ūkius.

Fabrike dirbantys specialistai ėmė iš banko paskolas ir statėsi namus, nes turėjo pastovių darbų iki 1935 m. Žinoma, pasaulinės krizės padariniai, kad ir vėliau pasiekę Lietuvą, irgi turėjo savo pasekmių.

Be to, čia kūrėsi nauji verslai, naujos gamybos įmonės, pavyzdžiui, Daugėlių kaime, kitoje Ventos pusėje, buvo pastatyta nauja, didelė plytų gamykla – Vlado Sirutavičiaus įsteigta akcinė bendrovė „Molis“. Joje plytas degė naudojant vietines durpes. Plytinė gamino po 5 mln. plytų per metus. 1940 m. taip pat Daugėliuose buvo baigtas statyti ir stogų dangos eternito fabrikas, buvo įsigyta įrenginių, deja, jų sumontuoti ir paleisti nebesuspėta[22].

Modernus ir šiuolaikiškas fabrikas krašte įnešė labai gaivaus modernizmo vėjo ir kas žino, jei ne sovietinė okupacija ir karas, kaip būtų pakrypusi visa Kuršėnų istorija. Tik dėl vieno galima neabejoti, kad ji būtų gerokai ramesnė, geresnė, sotesnė ir laimingesnė, nei tai buvo vokiškoje ar sovietinėje okupacijoje. Be to, kalbant apie sovietmečio pramonės plėtrą, tai iš esmės nieko naujo nebuvo įgyvendinta, o buvo kuriama ir plėtojama tarpukariu pradėta pramonė.

Sveikindamas Lietuvos gyventojus su naujaisiais 1939 m. ministras pirmininkas Mironas per radiją linkėjo: „<...> *kad per ateinančius 20 metų Lietuva pasidarytų elektrifikuota ir sumūrinta.*“[23] Premjeras žinojo, ką sako, nes 1938 m. ir Kuršėnuose jau buvo sudarytas „mūro rajono planas“ (apskrities inžinierius Gargasas), pagal kurį miestelyje, aplink turgaus aikštę (dabartinė L. Ivinskio aikštė) ir Basanavičiaus gatvėje iki Šaulių namų (Vytauto gatvės pradžia), jau buvo leista statyti tik mūrinius namus[24].

Kaip rašo M. Drėmaitė, „*1940 metų liepą Lietuvos pramonės struktūra jau buvo sukurta ir veikė. Vietinė technokratija jau buvo užsiauginusi raumenis ir turėjo plėtros viziją. Tačiau netrukus progreso meteoras sprogo. Lietuvą okupavę sovietai 1940 metų liepos 15 d. nacionalizavo stambiąsias pramonės įmones, pakeitė jų vadovybę...*“[25]

Nors Kuršėnų kraštas tik ketvirtojo dešimtmečio viduryje įsitraukė į pramonės modernizavimo progresą, Pavenčių cukraus fabrikas čia buvo to progreso etalonas – į jį važiavo ekskursijos, o kuršėniškai juo didžiavosi.

Skaitytojams bus įdomu paskaityti nedidelę ištrauką iš Prano Ambraziūno (1911–?) prisiminimų apie gyvenimą ir darbą Pavenčių cukraus fabrike 1935–1940 m., kol jis buvo perkeltas į naujai pastatytą Panevėžio cukraus fabriką.

„*...Dėkingai prisimenu vyr. buh. pavaduotoją Gedgaudą Edvardą, kuris tėviškai ir be atodairos rūpinosi kontoros darbuotojais, ne vien darbo reikalais, bet ir sveikatos atžvilgiu.*

Po pietų pertraukos visiems kontoros darbuotojams pastoviai kasdien reikėjo apie 15–20 minučių atlikti fizinę mankštą gryname ore. Po to ir kontora buvo išvėdinta ir darbas produktyvesnis.

Po darbo valandų kontoroje, Pavenčiuose mano laisvalaikis nebuvo tuščias ar nuobodus. Aš buvau įsigijęs tris sau nuolatinius „draugus“, tai: valtelę, dviratį ir fotoaparatą.

O prie šių 3-jų atsirasdavo man ir daugiau gyvųjų draugų, su kuriais praleisdavome savo laisvą laiką prasmingai. Dviračiais pravažiuodavome ekskursijas po visą gimtąjį kraštą, po žemaičių žemę ir Baltijos pajūrį...

Keturių vietų valtele plaukdavome po Ventos upės valdas: čia žuvys, grybai, uogos Paventės miškuose ir kitokios pramogos gamtoje...

...1940-06-01 man teko garbė būti perkeltam į Panevėžio cukraus fabriką...“[26]

Pabaigoje dar keletas faktų apie tai, kaip valstybė kontroliavo gamybines įmones, kaip veikė cukraus gamyba ir visa cukrinių runkelių auginimo sistema. Verslas dėjo daug pastangų, kad būtų geri rezultatai, ir rezultatai pranoko lūkesčius.

Darbo sąlygos tuo metu buvo valstybės rūpestis. Pavyzdžiui, 1936 m. atvykę iš Šiaulių apskrities

[22] Drėmaitė M., Progreso meteoras, *Modernizacija ir pramonės architektūra Lietuvoje 1920–1940 m.*, Vilnius, 2016, p. 173.
[23] *Ten pat*, p. 257.
[24] Kiriliauskas J., *Kelionė į miesto centrą. Istoriniai-kultūriniai pasivaikščiojimai po Kuršėnus*, Šiauliai, 2023, p. 45.
[25] Drėmaitė M., Progreso meteoras, *Modernizacija ir pramonės architektūra Lietuvoje 1920–1940 m.*, Vilnius, 2016, p. 268.
[26] *Panevėžio G. Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka*, Panevėžio cukraus fabriko fondas F171-8, Rankraščių fondas, l. 6.

gydytojas p. Meškys, inžinierius Liausas ir darbo inspektorius Neverauskas tikrino padėtį įmonėje. Ar buvo rasta kokių pažeidimų, nenurodyta[27].

M. Drėmaitė tai išskiria kaip modernybės vaizdinius – akcentuojami aukšti higienos ir kokybės standartai, moderni aplinka, higieniški ir modernūs produktai, modernūs paskirstymo ir vartojimo būdai, profesionalų bei specialistų parengimas[28]. Pateikti augintojo ir gamintojo santykiai yra to modernumo praktinis įgyvendinimas.

Buvo skelbiama, kad 1938 m. pradžioje abu cukraus fabrikai jau buvo atsipirkę, o už jų statymą ir įrengimą išleisti pinigai atiduoti kreditoriams. Tų metų derlius buvęs labai geras, o runkelių cukringumas – didelis, dėl to cukraus kilogramo savikaina nuo 86,3 centų pirmaisiais metais sumažėjo iki 45,1 centų.

Pavenčių cukraus fabrikas ruošėsi pradėti gaminti rafinadą ir ieškojo užsienio įmonių, parduodančių įrangą šiam procesui vykdyti.

Tais metais Pavenčių cukraus fabrikas pagamino 136 000 maišų cukraus, kai 1936 m. – tik 122 180 maišų. Cukraus buvo tiek daug, kad neužteko savo sandėlių, todėl vežė cukrų (50 000 maišų) sandėliuoti į Šiaulių, Panevėžio ir Klaipėdos privačius sandėlius.

Iš viso tais metais į fabriką buvo pristatyta 80 087 tonos runkelių, ūkininkai iš Šiaulių ir Kėdainių apskričių pristatė 65 095 tonas.

Trečiaisiais metais buvo suteikiamos lengvatos tiems ūkininkams, kurie tvarkingai pateikdavo pagal sutartį numatytus runkelius ir atsiskaitydavo už sėklas ir trąšas, jiems nereikėdavo duoti užstato – nereikėdavo laiduoti[29].

Ateitis ir perspektyva ekonomiškai pakilti mūsų kraštui buvo didžiulė.

[27] *Vakarai*, 1936, Nr. 8, p. 4.

[28] Drėmaitė M., Progreso meteoras, *Modernizacija ir pramonės architektūra Lietuvoje 1920–1940 m.*, Vilnius, 2016, p. 212.

[29] Didžiausios cukraus gamybos metai, *Vakarai*, 1938, Nr. 10, p. 2.

Alfredas VILBIKAS

Žinomas nežinomas Peliksas Bugailiškis

ANTRA DALIS

Minint Pelikso Bugailiškio 60 metų sukaktį, Jackus Sondeckis rašė, kad „Bugailiškis visuomet kratėsi politinio darbo, bet jei Tautos reikalas jį vertė tą ar kitą momentą atsistoti šiton greton, jis stojo, nes jis didelės pareigos ir pasiaukojimo žmogus“[1].

Peliksas Bugailiškis Sankt Peterburge...

1902 m. Peliksas Bugailiškis įstojo į Sankt Peterburgo imperatoriškąjį universitetą. Stojimas į universitetą jam buvo kupinas iššūkių – finansiniai sunkumai, gyvenimas didmiestyje kėlė grėsmę net pradėti aukštąsias studijas. Neturėdamas finansinės šeimos paramos, socialinių ryšių, jis turėjo remtis tik pusbrolio Prano Kisieliaus gera valia. Pastarasis suteikė esminę paramą – parėmė ne tik materialiai, bet ir moraliai, padėjo įstoti į universitetą ir įsitvirtinti akademinėje aplinkoje. Dėl vietos stokos ne iš visų Rusijos imperijos vietų buvo priimami abiturientai studijuoti į kai kuriuos fakultetus, ypač Teisės. Padedant P. Kisieliui P. Bugailiškis buvo priimtas į Gamtos skyrių – ten buvo didesnė galimybė įstoti, esant mažesnei konkurencijai. Todėl iš pradžių P. Bugailiškis mokėsi Gamtos skyriuje, o vėliau, to paties P. Kisieliaus padedamas, perėjo studijuoti į Teisės fakultetą, kurį buvo pasirinkęs jau anksčiau, nes ši specialybė buvo artimesnė jo visuomeniniams interesams[2]. Pirmaisiais studijų metais P. Kisielius priėmė P. Bugailiškį gyventi pas save, nors jis pats universitete dirbo mokslinį darbą, buvo baigęs du fakultetus – Fizikos-matematikos ir Teisės, rašė diplominį darbą iš kriminalinės teisės, kuris vėliau buvo įvertintas aukso medaliu. Tai lėmė, kad P. Kisielius kaip gabus mokslininkas buvo paliktas dirbti universitete profesoriaus Foinickio vadovaujamos Kriminalinės teisės katedros asistentu ir Kriminalinės teisės kabineto vedėju.

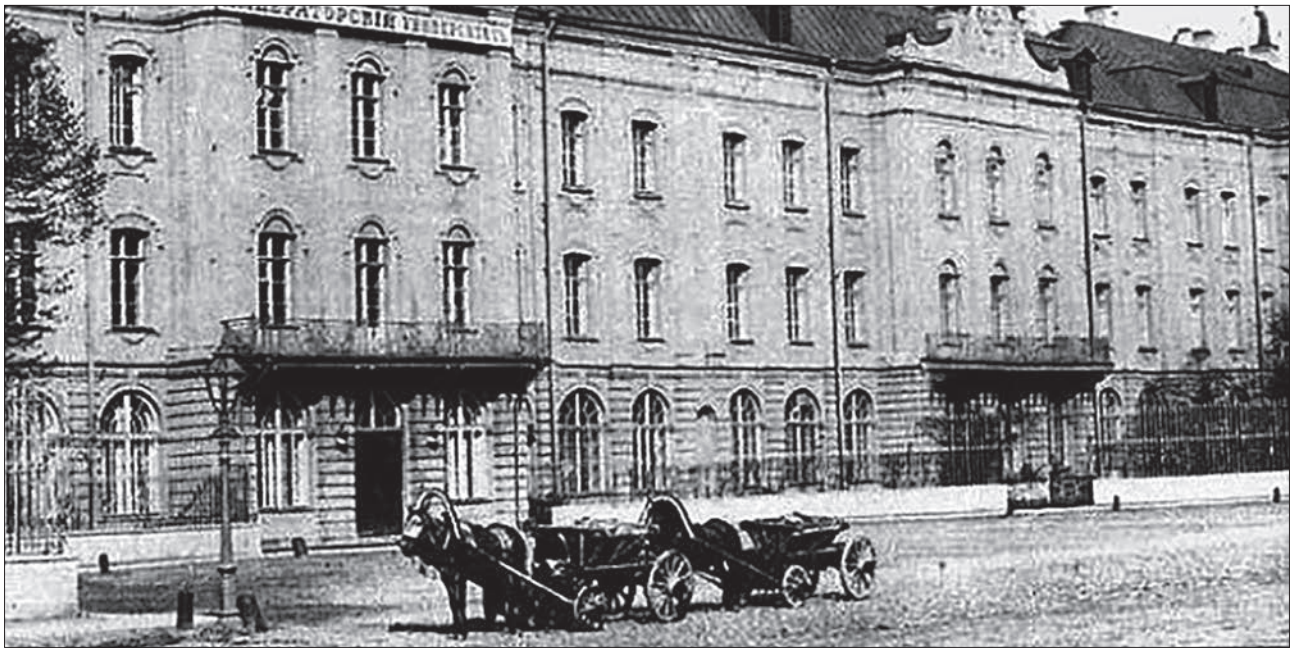
P. Kisielius Sankt Peterburge rūpinosi ne tik P. Bugailiškiu, bet ir savo krikštatėvio sūnumi Jonu Murka. Pastarasis Sankt Peterburge gyveno kukliomis sąlygomis, tačiau aktyviai bendravo su lietuvių studentija ir tapo žinomu pedagogu ir švietimo reformatoriumi[3].

Neapleido P. Kisielius P. Bugailiškio ir antraisiais jo studijų metais – padėjo gauti stipendiją ir mėnesinę 3 Rb paskolą pietums. O pats studentaudamas dėl didelio darbo krūvio ir blogo maitinimosi

[1] Sondeckis J., Garbingo žmogaus sukaktis, *Varpai*, Šiauliai, 1943, p. 299.

[2] Prieiga internete: https://www.vle.lt/straipsnis/peliksas-bugailiskis/. Ranka rašytas P. Bugailiškio gyvenimo aprašymas, *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 87-125, p. 1.

[3] Bugailiškis P., Gyvenimo vieškeliais, *Šiaulių „Aušros“ muziejus*, 1994, p. 94, 95.

Sankt Peterburgo imperatoriškasis universitetas XX a. pradžioje. Nuotrauka iš internete laisvai prieinamų šaltinių

susirgo džiova ir 1903 m. žiemą mirė[4]. Ši netektis ne tik nutraukė paskutinį artimą ryšį, bet ir privertė P. Bugailiškį dar labiau pasikliauti tik savo jėgomis.

Kaip prisimena P. Bugailiškis, kad „visiškai žaliūkas, gyvenimo nepažįstąs jaunuolis, iš karto pateko į patį audringiausią politinio gyvenimo sūkurį“[5].

Mokslų pradžia buvo sunki, teko studijuoti nelabai norimus gamtos mokslus, specializuotas disciplinas, susidurti su dideliu krūviu. Perėjus į Teisės fakultetą, studijos taip pat nebuvo lengvos – teisės teorija, jurisprudencijos istorija, ekonomika, baudžiamoji teisė ir statistika reikalavo nuolatinio ir sistemingo darbo.

Universiteto dėstytojai buvo žymūs ir populiarūs profesoriai. P. Bugailiškį žavėjo žymių profesorių paskaitos, ypač Leono Petražickio, dėsčiusio teisės enciklopediją, Diuvernos – civilinę teisę, Kovalevskio – psichopatologiją, taip pat bajoro iš Žemaitijos Dymšos – teisės istoriją, E. Volterio – lietuvių kalbos istoriją[6].

„1903 m. išvargome visą egzaminų sunkmetį, mintant duona ir silke su arbatos karštimu, kas kainavo 7 kp. per dieną“[7], – prisimena P. Bugailiškis. Nepaisant to, jis demonstravo ištvermę ir norą mokytis, kas vėliau atsispindėjo ir jo viso gyvenimo veikloje.

Universitete P. Bugailiškis susidūrė su Rusijos imperijos akademiniu pasauliu, tačiau greitai tapo ne tik studentu, bet ir aktyviu lietuvių bendruomenės dalyviu. Sankt Peterburgas tuomet buvo viena svarbiausių lietuvių inteligentijos traukos vietų Rusijos imperijoje. Studijavimas universitete skatino jį ne tik tobulėti, bet ir dar aktyviau įsitraukti į lietuvių kultūrinį bei politinį gyvenimą, kuris tuo metu virė ne tik Sankt Peterburge, bet ir Lietuvoje. Sankt Peterburge P. Bugailiškis susibičiuliavo su lietuvių inteligentais, tarp jų ir su Jonu Vileišiu[8], ir iš arti stebėjo Rusijos imperijos politinius procesus. Būtent Sankt Peterburge formavosi jo pasaulėžiūra, kurioje derėjo tautiškumas ir socialdemokratinės idėjos.

Besimokydamas P. Bugailiškis itin pamėgo statistiką, kurią ėmė „praktiškai naudoti savo pirmuosiuose raštuose apie mūsų ekonomiką bei visuomenės gyvenimo istoriją“[9]. Ir vėliau savo

[4] *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 87-155, p. 1–2.

[5] Bugailiškis P., Gyvenimo vieškeliais, *Šiaulių „Aušros“ muziejus*, 1994, p. 96.

[6] *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 87-155, p. 3.

[7] *Ten pat*, p. 2.

[8] Biržiška M., *Lietuvių tautos kelias*, Los Andželas, 1952, I t., p. 48–50.

[9] Bugailiškis P., Gyvenimo vieškeliais, *Šiaulių „Aušros“ muziejus*, 1994, p. 96.

Lietuvių laikraštis

Redakcija ir Administracija
Peterburge, Ekateringofskij kan. № 36. Telefonas 3547.

Atskiras № po 15 k. viener.

№ 1. Peterburge, 18 Lapkričio (1) Gruodžio 1904 m. Pirmi metai.

„Lietuvių laikraštis“ (1904 m.). Pelikso Bugailiškio straipsnis „Senato paaiškinimas“. Epaveldas.lt

Vilniaus Žinios

Pirmasis lietuvių dienraštis.

Prisiųsta prenumerata
nuo vienintėlio Lietuvių dienraščio
„Vilniaus Žinios“.

IŠ LIETUVOS.

„Vilniaus žinios“ (1908 m., Nr. 86). Pelikso Bugailiškio straipsnis „Ar verta bylinėtis“. Epaveldas.lt

viešojoje veikloje jis rėmėsi teisinės minties raida ir statistika bei neapleido jos visą gyvenimą. Kaip pabrėžė V. B. Pšibickis, „P. Bugailiškis vienas pirmųjų Lietuvoje statistikos metodus ėmė taikyti apibendrindamas kultūros procesus“[10]. Jau studijuodamas Sankt Peterburge jis rinko statistinę informaciją apie Lietuvos ekonomiką ir žmonių gyvenimą, laikraščių skaitymą, lietuvių moksleivių būklę.

Studentavimo metais P. Bugailiškis aktyviai dalyvavo ne tik kultūriniame, bet ir politiniame lietuvių gyvenime. Jis priklausė slaptai lietuvių studentų draugijai, buvo jos valdybos narys, platino lietuvišką spaudą darbininkams ir su jais stengėsi palaikyti ryšius, nors pripažino, kad bendravimas su Putilovo ir kitų gamyklų darbininkais nebuvo sėkmingas, dėl jo kuklumo, iškalbos stokos nebuvo jis nei agitatorius, nei propagandistas, todėl atvirai prisipažino, kad bandė „eiti į liaudį“[11], tačiau tie mėginimai liko bevaisiai.

P. Bugailiškis, būdamas nuolatiniu lietuvių kultūrinių renginių dalyviu Sankt Peterburge, jų metu susipažino su žymiais Lietuvos žmonėmis – M. K. Čiurlioniu, Žemaite, G. Petkevičaite-Bite ir kitais, kurie lankėsi šiame mieste ir dalyvavo renginiuose.

Studijų metais P. Bugailiškis aktyviai reiškėsi lietuviškoje spaudoje. Tačiau ne viskas jam buvo rožėmis klota. Savo prisiminimuose jis rašo, kad jam „pačiam atrodė keista, kad jis įsitraukė į literatūros darbą ir ypač pamėgo publicistiką. Mat pradžioje jam buvo nepaprastai sunku plunksnos pagalba mintį reikšti. <...> Savo rašytojiškais gabumais mažai pasitikėdamas ir pirmaisiais bandymais nelabai patenkintas, „Vilniaus žinių“ redakcijos ir kai kurių draugų skatinamas, jis ėmė ieškoti aktualesnių temų ir medžiagos <...>. Kai <...> J. Jablonskis pavedė jam sudaryti numerio kroniką, jis ilgai graužė plunksnakotį, beviltiškai vargdamas su tuo uždaviniu, kuris atrodė esąs ne jo jėgoms ir gabumams <...>. Tačiau J. Jablonskio ir vėliau V. Kapsuko „Skarde“ pralamdytas, greitai ėmė su tuo darbu susidoroti: jam pavesdavo, ir patsai imdavo jau ir straipsnius lipdyti, nors ir neturėdamas didesnio pasiruošimo tam darbui.“[12]

Tačiau pirmosiomis savo publikacijomis ir teismų kronika 1904 m. Sankt Peterburgo „Lietuvių laikraštyje“ P. Bugailiškis buvo nepatenkintas, sakydamas, kad „labai nevykusiai ir neaiškiai suredaguota apie vieną principinį Senato sprendimą

[10] Pšibilskis V. B., Peliksas Bugailiškis ir jo „Gyvenimo vieškeliais“; Bugailiškis P., Gyvenimo vieškeliais, *Šiaulių „Aušros“ muziejus*, 1994, p. 6.

[11] *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 87-123, Bugailiškis P., Gyvenimo vieškeliais, *Šiaulių „Aušros“ muziejus*, 1994, p. 5.

[12] Bugailiškis P., Gyvenimo vieškeliais, *Šiaulių „Aušros“ muziejus*, 1994, p. 97, 274.

„Vilniaus žinios“ (1908 m., Nr. 249). Pelikso Bugailiškio straipsnis „Tikėjimo laisvė“. Epaveldas.lt

dėl mūsų krašto“. Jis reziumavo, sakydamas, kad „taip ir tapau aš iš reikalo bei gyvenimo lemties nuolatiniu, kad ir ne profesionaliu, bet ištikimu laikraštininku“[13].

Panaikinus lietuvių spaudos draudimą, 1904 m. spalio 2 d. A. Smilga Sankt Peterburge pradėjo leisti pirmąjį lietuvišką laikraštį „Lietuvių laikraštis“, eiti jo redaktoriaus pareigas buvo pakviestas P. Bugailiškis. Redakcijai buvo nurodyta, kad laikraštis gali būti leidžiamas tik rusų kalba ir kad griežtai bus tikrinamas kiekvienas numeris. Dėl to P. Bugailiškis atsisakė siūlymo tapti redaktoriumi, nes, kaip rašė prisiminimuose, „negalėjau būti atsakingas už leidinį, kurio neturėčiau teisės pilnai tvarkyti“[14]. Tai buvo vienas ryškiausių cenzūros atvejų. Vėliau jis kartu su Antanu Purėnu aktyviai dalyvavo Sankt Peterburgo studentų organizacijose, abu rėmė švietėjišką veiklą ir palaikė knygynėlių idėją. Kartu redagavo pirmąjį legalų carinėje Rusijoje lietuvišką savaitraštį „Lietuvių laikraštis“. Su A. Purėnu P. Bugailiškis palaikė ne tik dalykinį, bet ir idėjinį ryšį – tiek spaudoje, susirinkimuose, tiek ir tautiniuose vakaruose[15]. Nuo 1905 m. jis tapo „Vilniaus žinių“[16] ir „Lietuvos ūkininko“ bendradarbiu, o nuo 1906 m. rašė ir socialdemokratinėje spaudoje: 1906 m. – „Naujojoje gadynėje“, 1907 m. – „Skarde“, 1907–1908 m. – „Žarijoje“, o nuo 1907 m. ėjo žurnalo „Žarija“ atsakingojo redaktoriaus pareigas. 1907 m. jau buvo nuolatinis „Vilniaus žinių“ korespondentas Sankt Peterburge. P. Bugailiškiui buvo sudarytos palankios sąlygos dirbti laikraščių redakcijose, nors lietuviškų laikraščių redakcijos neturėjo galimybės materialiai aprūpinti savo korespondentų[17]. Dėl papildomo darbo redakcijose P. Bugailiškis vieniems metams atidėjo universiteto baigimą.

Universiteto gyvenimas anuomet pasižymėjo didele laisve – paskaitų lankymas nebuvo griežtai kontroliuojamas, tad daugelis studentų nesistengė atsakingai perimti žinias. Kaip vėliau P. Bugailiškis rašė, „universiteto gyvenimas daugeliui mūsų pilnai nedavė to, ką galėjo ir turėjo duoti“[18], o žinios dažnai būdavo perimamos paviršutiniškai, tik

[13] *Ten pat.*

[14] Sondeckis J., Mano bendraamžiui – tik šimtas metų, *Varpai*, Šiauliai, 1993, p. 91–92.

[15] Nekrašius J., Peliksas Bugailiškis – advokatas, teisėjas, muziejininkas ir spaudos darbuotojas, *Šiaulių naujienos*, 2018-12-20.

[16] *Gyvenimas Lietuvai*, sudarytojas ir atsakingasis redaktorius J. Sireika, 1993, p. 175.

[17] Bugailiškis P., Gyvenimo vieškeliais, *Šiaulių „Aušros“ muziejus*, 1994, p. 275.

[18] *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 87-155, p. 3.

Sankt Peterburgo imperatoriškojo universiteto studentų valgykla XX a. pradžioje. Nuotrauka iš internete laisvai prieinamų šaltinių

egzaminams atmintinai iškalant kursą[19]. Dažnam studentui pritrūkdavo išsamių žinių.

1904 m. P. Bugailiškis susipažino su lietuvių bibliografu Silvestru Baltramaičiu, kuris dirbo didžiausioje Rusijoje viešojoje bibliotekoje Sankt Peterburge, ir padėdavo jam susirasti reikalingų spaudos leidinių. Bendradarbiavimas su juo tęsėsi iki 1908 m. P. Bugailiškio manymu, šios bibliotekos ir jos bibliografo dėka jis pradėjo dirbti žurnalistikos darbą:, „Peterburgo biblioteka lankytojui darė kažkokį ypatingą įspūdį ne tik skaityklos salių bei kambarių didingumu, savo labai gera ir patogia apyvoka, bet ir, nepaisant šimtų sėdinčių prie savo stalų skaitytojų bei jų judėjimo, dar viešpatavusia joje nepaprasta tyla ir kažkokia mistiška rimties ir susikaupimo nuotaika, traukte traukiančia prie knygos.“[20]

Studentija nebuvo ideologiškai vienalytė: veikė socialdemokratai, tautininkai, kai kurie palaikė krikščioniškos demokratijos idėjas. Buvo diskutuojama apie federaciją, autonomiją, žemę.

Studentai gyveno kukliai, dažniausiai nuomojo kambarius po du, o maistui gamintis naudojosi katalikų labdaros valgykla Zabalkanskio prospekte, kur lenkai tvarkė virtuvę, bet šiek tiek vėliau lietuviai išsikovojo lygias teises dėl patalpų naudojimo savo veiklai.

Pragyvenimas P. Bugailiškio studentavimo laikais Sankt Peterburge nebuvo labai brangus. Mėnesiui pragyventi studentui reikėjo apie 25–30 Rb pajamų. Su pusbrolio P. Kisieliaus pagalba išrūpinta 25 Rb mėnesinė stipendija ir papildomai atostogų metu gautos pajamos patenkindavo jo poreikius. Kaip prisimena P. Bugailiškis, maisto kainos tuomet buvo: „Duonos svaras – 2–3 kp., silkė – 2 kp., sviesto svaras – 60 kp.“ Kambarys dviem kainavo 15–20 Rb. Aleksandrovo rinkoje pigiai įsigydavo reikiamų drabužių. Studento išvaizda, pasak P. Bugailiškio, buvo „nereprezentacinė: įprasta, juoda, gerokai padėvėta palaidinė su juosta, barzda, ilgi plaukai – demokratiškumo požymis“[21].

Kultūrinės pramogos – teatrai, muziejai, meno parodos – studentams taip pat buvo prieinamos, nes pigiausi bilietai viršutinėje eilėje kainavo 17 kp. Muziejai šventadieniais buvo nemokami. Blaivybės draugijos liaudies namuose stovimos vietos taip pat buvo nemokamos, todėl galima buvo žiūrėti operos ar dramos spektaklius, naudotis atrakcionais ir pigiu bufetu[22].

[19] Bugailiškis P., Gyvenimo vieškeliais, *Šiaulių „Aušros“ muziejus*, 1994, p. 96.
[20] *Ten pat*, p. 255.
[21] *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 87-155, p. 13, 17.
[22] *Ten pat*, p. 13.

Ona Bugailiškienė, Pelikso Bugailiškio motina. Šiaulių „Aušros“ muziejus

Povilas Višinskis. Šiaulių „Aušros“ muziejus

Revoliucinį aktyvumą liudija ir P. Bugailiškio prisiminimai: „Iš pradžių buvau tik jo stebėtojas. Antraisiais ir trečiaisiais studentavimo metais ne tiek mokiausi, kiek rinkausi įspūdžių, išgyvenau „nusistatymo“ ir blaškymosi laikotarpį tarp politinių srovių bei mitinginių kalbų, kurių oratoriai, rusų revoliucionieriai, buvo vienas už kitą pranašesni savo išsilavinimu ir iškalba.“[23] Kalbos ir mintys P. Bugailiškį giliai jaudino, tačiau įtaka buvo maža. Todėl jo „politinis credo tuomet buvo buržuazinė demokratinė revoliucija, kuri jam atrodė visų negerovių išganymu ir tikruoju socializmo įgyvendinimo keliu, be kruvinų socialinės revoliucijos ir pilietinio karo žiaurumų“[24].

Sankt Peterburge P. Bugailiškis susipažino ir bendravo su J. Balčikoniu, M. ir V. Biržiškomis, K. Būga, E. Galvanausku, J. Yču, S. Kairiu, G. Liutkevičiumi, M. ir K. Petrauskais, V. Sirutavičiumi, J. Smolskiu, Z. Toliušiu, o jų pažintys tęsėsi ir baigus teisės studijas bei grįžus į Lietuvą. Studentaujant jis taip pat susipažino ir su trimis seserimis Gruzdytėmis, viena iš jų, Ona, tapo P. Bugailiškio žmona[25]. Su V. Biržiška Sankt Peterburge studijavo teisę, o M. Biržiška buvo atvykęs iš Maskvos ir skaitė referatą. Vėliau Vilniuje jie bendravo organizuojant Lietuviškų knygų draugiją. M. Biržiška, dirbdamas Žemės banke tarnautoju, P. Bugailiškiui išnuomojo kambarį savo bute, buvusiame Mažosios Poguliankos gatvėje Vilniuje.

Sankt Peterburgo metai P. Bugailiškiui buvo svarbūs ne tik kaip akademinės brandos laikotarpis, bet ir kaip asmenybės brandos laikas, savimonės stiprėjimas – pažintis su plačiu pasauliu, kultūros reiškiniais, politinėmis idėjomis ir lietuvių tautiniu atgimimu.

Sankt Peterburgo Lietuvių studentų draugija buvo aktyvi, organizuota ir veikė nuo 1898 m. 1908 m. pagal studijuojamas specialybes studentai buvo pasiskirstę taip: daugiausia – 30 – studijavo teisę, 12 – matematiką, 11 – technologijas, 7 – gamtos mokslus, o kitus dalykus studijavo jau daug mažesnis studentų skaičius. Tais pačiais metais Lietuvių studentų draugija turėjo 103 narius, iš jų 83 buvo aukštųjų mokyklų studentai. Moterų studenčių buvo tik 13, o jos daugiausia studijavo odontologiją, akušeriją, literatūrą, politechniką. Draugija pajamų gaudavo iš spektaklių, aukų ir

[23] Bugailiškis P., Gyvenimo vieškeliais, *Šiaulių „Aušros“ muziejus*, 1994, p. 96.

[24] *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 87-123, Bugailiškis P., Gyvenimo vieškeliais, *Šiaulių „Aušros“ muziejus*, 1994, p. 2.

[25] Pšibilskis V. B., Peliksas Bugailiškis: visuomeninės veiklos ir kultūros arimuose, *Šiaurės Lietuva*, 1994, p. 4.

Povilo Višinskio atvirlaiškis Peliksui Bugailiškiui apie knygos spausdinimą. Šiaulių „Aušros“ muziejus

paskolų[26]. Kituose Rusijos centruose lietuvių studentų buvo gerokai mažiau.

Lietuvaitės studentės Sankt Peterburge atsirado tik po 1905 m. revoliucijos, nes tik tada joms buvo leista lankyti universitetą laisvomis klausytojomis, taip pat ėmė kurtis daugybė joms skirtų pažangių mokslo ir specialių įstaigų.

P. Bugailiškis aktyviai dalyvavo Lietuvių studentų draugijos valdyboje ir buvo lietuviškų vakarų organizatorius. Draugijai priklausė būsimieji šviesuoliai M. ir K. Petrauskai. Jos veikla buvo plati – nuo paskaitų ir teminių vakarų iki koncertų, literatūrinių skaitymų bei spektaklių. Studentų draugija kaupė lietuviškas knygas savo bibliotekėlėje, kurią slėpė valgykloje, tačiau, policijai atliekant kratą valgykloje, ji pražuvo, todėl bibliotekėlei atkurti draugijos nariai nusprendė skirti 20 procentų nario mokesčio[27].

P. Bugailiškis aktyviai dalyvavo Sankt Peterburgo kultūrinėje veikloje – buvo ne tik žiūrovas, bet ir dalyvis: vaidino, rengė vakarus. Jis padėjo organizuoti spektaklius, kuriuose buvo statomi lietuvių autorių kūriniai: Žemaitės „Scenos veikalai“, J. Smolskio „Nutrūko“ pjesės. Veikalus scenai parūpindavo P. Višinskis[28].

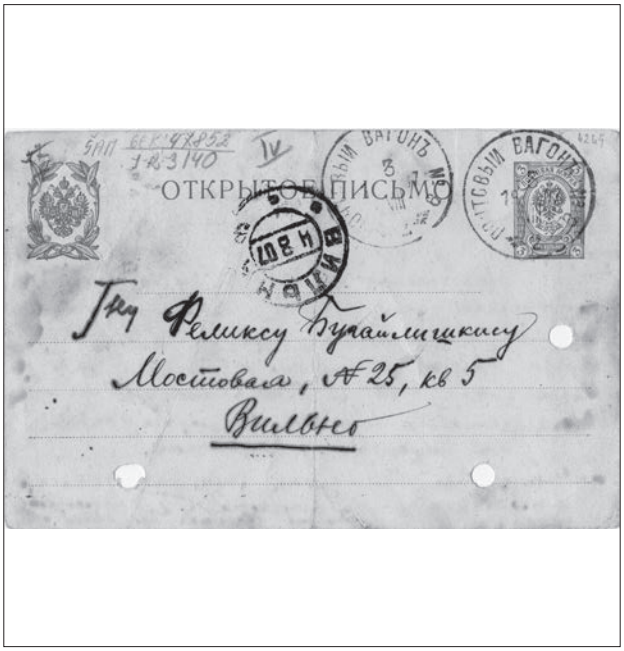
P. Bugailiškis studentaudamas susirašinėjo su P. Višinskiu. 1905 m. rugsėjo 30 d. jis gavo P. Višinskio atvirlaiškį, siustą į Sankt Peterburgą, kuriame jis klausė P. Bugailiškio apie knygos spausdinimą ir platinimą, taip pat informavo, kad jis gavo cenzūros leidimą spausdinti knygą, jos kalbą taisė J. Šlapelis[29].

Draugija organizuodavo koncertus, spektaklius, literatūrinius vakarus, kuriuose dalyvaudavo tokie menininkai kaip Fiodoras Šaliapinas (savo karjeros pradžioje), Kipras ir Mikas Petrauskai, Juozas Zikaras, Kajetonas Šklėrius, Petras Kalpokas, Paulius Galaunė. Veikė literatūrinis-muzikinis-dramaturginis būrelis, buvo vykdomas leidybinis darbas, organizuojamos vakarienės, kuriose buvo skaitomi pranešimai[30]. P. Bugailiškis dalyvavo lietuvių teatrinėje veikloje ir kaip sufleris spektakliuose, vėliau tapo nuolatiniu, visų pripažintu šios srities dalyviu. Lietuvoje 1906–1907 m. jam teko sufleruoti šiuose vaidinimuose: „Iš tamsos į šviesą“, „Neatmezgamas mazgas“, „Dumblynė“, „Nepadėjus, nėr

[26] Bugailiškis P., Gyvenimo vieškeliais, *Šiaulių „Aušros“ muziejus*, 1994, p. 7, 156.
[27] *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 87-155, p. 14, 16, 46.
[28] *Ten pat*, p. 15.
[29] P. Višinskio atvirlaiškis P. Bugailiškiui, *Šiaulių „Aušros“ muziejus*, I–R 114.
[30] Bugailiškis P., Gyvenimo vieškeliais, *Šiaulių „Aušros“ muziejus*, 1994, p. 105, 145.

Julija Žemaitė. Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešoji biblioteka

Julijos Žemaitės atvirlaiškis, rašytas 1907 m. Peliksui Bugailiškiui. Šiaulių „Aušros“ muziejus

ko kasti“, „Pilėnų kunigaikštis“, „Adomas ir Ieva“, „Eglė – žalčių karalienė“, „Pabaigtuvės“, „Amerika pirtyje“ ir kt.

Vienas iš svarbiausių lietuvių gyvenimo ir kultūrinės veiklos centrų Sankt Peterburge XX a. pradžioje buvo Lietuvių draugija, kuri glaudžiai bendradarbiavo su studentų organizacijomis ir spaudos leidėjais. Draugijoje buvo įvairių profesijų lietuviai – nuo studentų iki gydytojų, dailininkų, kunigų. Čia buvo organizuojami vakarai, paskaitos, spektakliai, vykdoma labdaringa veikla, kaupiami fondai nukentėjusiesiems nuo caro persekiojimų ir remiama naujų leidinių leidyba.

1908 m. į Sankt Peterburgą atvyko G. Petkevičaitė-Bitė, kuri perskaitė pranešimą apie P. Višinskį, o Žemaitė – apie vaikus ir tėvus lietuvių valstiečių šeimoje. Tuomet G. Petkevičaitę-Bitę jos visuomeninės ir literatūrinės 20-mečio veiklos proga pasveikino Sankt Peterburge gyvenantys lietuviai ir Lietuvių studentų draugija, kurios sveikinimą redagavo P. Bugailiškis[31].

Su Žemaite P. Bugailiškis palaikė ryšius laiškais. Julija Žemaitė 1907 m. rugpjūčio 4 d. laiške, siųstame į Vilnių, jo teiravosi apie apsakymo „Kelionė į Šidlavą“ leidimą. Jį ruošėsi išleisti P. Bugailiškis, todėl buvo tariamasi dėl honoraro[32]. 1908 m. sausio 10 d. laiške Žemaitė klausė, ar dar niekur neatspausdino jos rankraščio apie keliones, prašė pranešti, ar tekstas nebus trumpinamas, žadėjo atsiųsti dar daugiau rankraščio. Pasirašė: „Su pagarba J. Žymantienė, 1908 m. sausio 10, Puziniškis.“[33]

Lietuvių ir žemaičių labdaringoji draugija Sankt Peterburge buvo įkurta 1898 m. Jos siekis – „rūpintis gerinimu moralinės ir materialinės neturtingų Peterburge gyvenančių lietuvių ir žemaičių būkle“[34]. Draugijos gretose 1905 m. buvo 57 nariai, žymesni iš jų: V. Matulaitis, kunigas profesorius Bučys, poetas J. Mačiulis-Maironis, S. Baltromaitis, poetas J. Zubrickas ir kt. Be labdaros, draugija rūpinosi ir kultūros reikalais: lietuviškais vaidinimais, koncertais, chorais ir pramoginiais vakarais.

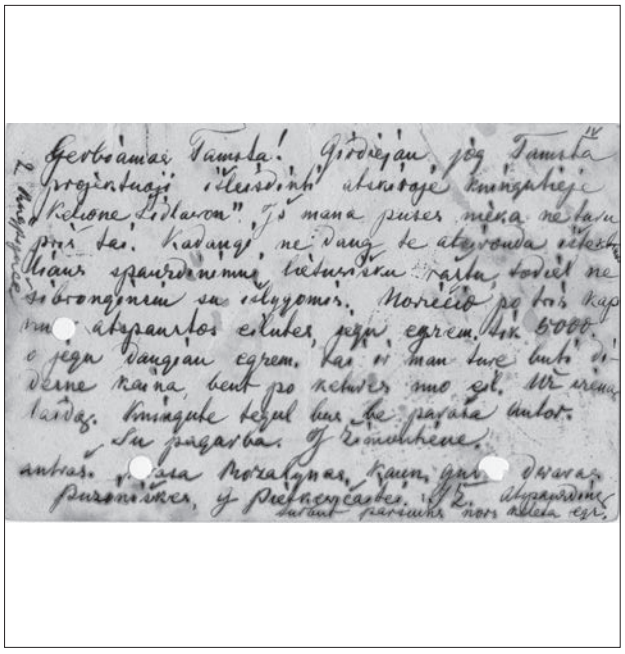
Sankt Peterburge taip pat įsikūrė Savitarpio pašalpos ir Mažturčių draugijos, kurių abiejų tikslas buvo savišalpa. Pirmoji buvo gausesnė – 1907 m. turėjo 157 narius, kurių dauguma priklausė viduriniam gyventojų sluoksniui, o Mažturčių draugija buvo mažiau gausi ir ją sudarė darbininkai bei smulkūs amatininkai. Sankt Peterburgo savitarpio

[31] *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 87-155, p. 13a.

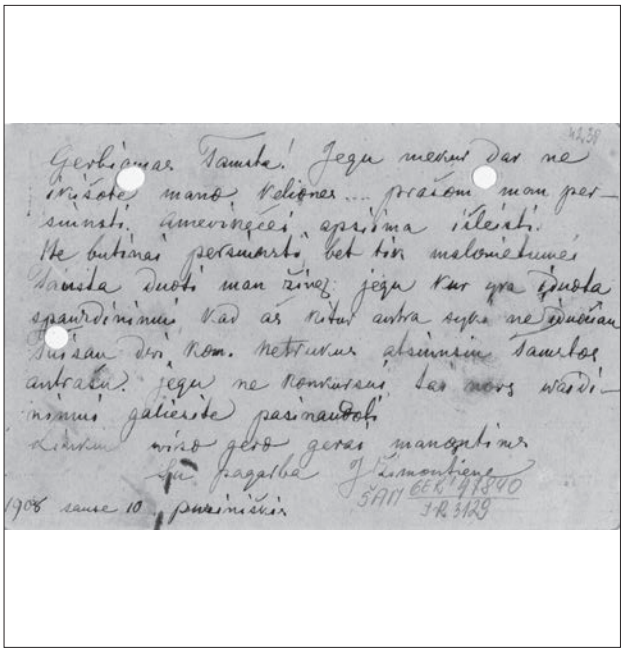
[32] 1907 m. rašytas Žemaitės laiškas P. Bugailiškiui, *Šiaulių „Aušros“ muziejus*, I–R 3140.

[33] 1908 m. rašytas Žemaitės laiškas P. Bugailiškiui, *Šiaulių „Aušros“ muziejus*, I–R 3129.

[34] *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 87-155, p. 8.

Julijos Žemaitės atvirlaiškis, rašytas 1907 m. Peliksui Bugailiškiui. Šiaulių „Aušros“ muziejus

Julijos Žemaitės atvirlaiškis, rašytas 1908 m. Peliksui Bugailiškiui. Šiaulių „Aušros“ muziejus

pašalpos draugija, tarp savo narių turėdama aktorių mėgėjų, buvo pastačiusi šiuos svarbiausius veikalus ir atspausdinusi tris veikalų knygutes, scenos veikalus: Keturakio „Amerika pirtyje“, Vaižganto „Sceniškieji vaizdeliai“ ir „Audra giedroje“. Tam tikrą laiką spektaklių sufleriu buvo K. Būga. Afišos iš pradžių buvo spausdinamos lietuvių ir rusų kalbomis, bet po cenzūros draudimų nuo 1903 m. – tik rusų[35].

Mažturčių draugija Sankt Peterburge pradėjo veikti nuo 1904 m., kai pasitvirtino įstatus, turėjo du savo skyrius miesto pakraščiuose ir per dešimtmetį surengė net 30 spektaklių, kurių temų spektras buvo platus – nuo istorinės dramos „Kęstutis“ iki komiškų pjesių, tokių kaip operetė „Kaminkrėtys ir malūnininkas“. „Kęstutį“ režisavo K. Glinskis, o vaidino studentai[36]. P. Bugailiškis dažniau bendravo su Mažturčių draugijos lietuvaičiais, t. y. su siuvėju Peliksu Vilniškiu ir batsiuviu Antanu Vizbaru, pas kuriuos buvo slepiama studentų bibliotekėlė.

1905 m. P. Višinskis iš Vilniaus, V. Bielskis iš Kauno ir K. Grinius iš Suvalkijos gubernijų kaip lietuvių atstovai Maskvoje dalyvavo zemstvų[37] ir miestų visuomeninių darbuotojų suvažiavime.

Sankt Peterburge, kaip rašė 1905 m. „Lietuvos laikraštis“ savo 40–41 numeriuose, lietuvių koloniją sudarė apie 25 tūkstančius žmonių, o per Pirmąjį pasaulinį karą jų padidėjo iki 100 tūkstančio. Didžioji dalis jų dirbo didžiosiose miesto įmonėse darbininkais, kiemsargiais, vežikais, tarnaitėmis ir buvo kotiruojami kaip sąžiningi ir geri darbuotojai – dažnai periodinės spaudos skelbimuose buvo nurodoma, kad darbams pageidaujami lietuviai[38].

Lietuvoje ir Sankt Peterburge...

Po 1905 m. Rusijos revoliucijos universiteto darbas buvo pristabdytas. Dėl prasidėjusių neramumų P. Bugailiškis buvo priverstas laikinai nutraukti studijas Sankt Peterburgo universitete. Jis po 1905 m. universitetinių streikų grįžo į Lietuvą, gyveno ir veikė Vilniuje, o į Peterburgą pas profesorius vykdavo laikyti egzaminų[39]. Sankt Peterburge dar dirbo Valstybės dūmos lietuvių grupės, kurią buvo sudaręs A. Bulota, sekretoriumi. Vilniuje

[35] *Ten pat*, p.10.

[36] Bugailiškis P., Gyvenimo vieškeliais, *Šiaulių „Aušros“ muziejus*, 1994, p. 101, 153.

[37] 1864–1918 m. Rusijos imperijoje – gubernijų, apskričių, nuo 1917 m. ir valsčių savivaldybė.

[38] *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 87-155, p. 7, 9.

[39] Bugailiškis P., Gyvenimo vieškeliais, *Šiaulių „Aušros“ muziejus*, 1994, p. 108.

VILNIUS, sausio 31 (vas. 13) d. 1907 m.

SKARDAS

№ 5. Savaitinis darbininkų, bežemių ir mažažemių laikraštis. Metai I.

Atskiro numerio kaina 7 k.

Laikraščio kaina su pristatinėjimu: Šiapus sienos metams 3 rub., pusmečiui 1 r. 50 kap., metų koriavičiui 80 kap., vienam numeriui 50 kap. Užsieniecams: metams 4 rub., pusmečiui 2 rub., metų koriavičiui 1 rub.

Už adreso permainymą 20 kap.

Už apskelbimų paėmė užmoę arba jos vietą 10 kap.

Adresas: VILNIUS, Tilto (Mostovaja) gatvė, N 23, b. 7. „SKARDO" Redakcijai.

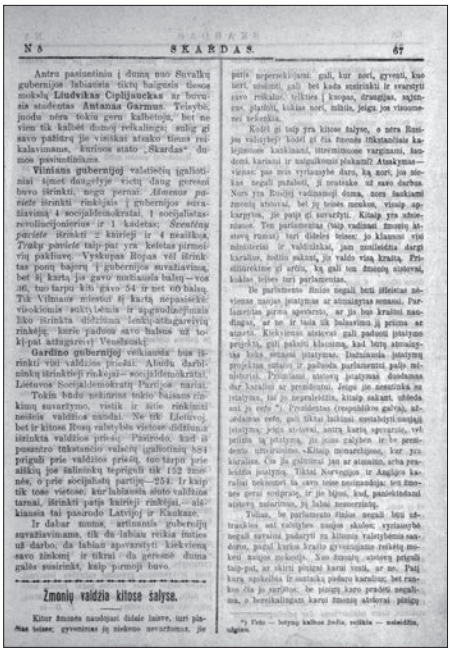
TOLIMESNIEJI RINKIMAI ŽINKSNIAI

Kuomet mes rašome perskaitymams numerį apie pirmutinius rinkimų žingsnius, da visai nedaug žinių telpa rėjome apie jų vaisius, vienok jau spręndėme, kad jie geroi einą ir geroi žeria. Dabar jau be jokio abejojimo galime tai tvirtinti. Kiekvieną dieną vis naujas ir naujas žinias gaunasme apie valdžios priešų išrinkimą. Niekо negalėdami bepadaryti, valdžios tarnai ješko viesktų priekabių ir atmeta tuos rinkimus, kur patį kuriems rinkėjai pereina, vienok ir antrieji rinkimai tuos pačius vaisius atneša.

27 sausio buvo valstiečių įgaliotinių suvažiavimai ir kokius gi jie vaisius atnešė?

18 Kauno gubernijos mes turime tikras žinias iš 6 pavietų ir kas pasirodo? Pirmųjų pirmasusia visi išrinktieji—valdžios ponų ir jų bičiulių—kunigų priešai. Kova tarp pirmovių ir kunigaiių visur gana smarki buvo, bet vistik galų gale pirmieiviai ir dargi kairieji pasiė viršų. Iš visų išrinktųjų 6 prigulі prie Lietuvos Socialdemokratų Partijos, 15 arti prie jos stovi, 10 kairiųjų, 1 neaiškus. Trokšta mums žinių iš Zarasų pavieto, bet ir ten, be abejonės, geri perėjo. Jei taip dalykai stovi, žmonės, nė kalbos negali beti apie tai, kad rinkti bent kokį vieną dvarininką ar kunigą,—susitarimas tegali būt padarytas su žydais, ir išrinktas vienas kairysis žydas ir 5 valstiečiai. Nelaimė, tarp išrinktųjų tik vienas tėra sukštesnių mokslą įėjęs, bet vistik yra gerai apsišvietusių ir supratusių žmonių rinkuose; jie negalės ten puikiai kalbėt, bet, be abejonės, mokės kartu su kitais kovoti ir darbarine mūsų valdžia, mokės reikalauti žmonėms tikros laisvės ir žemės.

Suvalkų gubernijoj be abejonės taipat bus išrinkti į dumą valdžios priešai; norint ten mūsų draugų daug mažiau buvo dirbta, negu Kauno gubernijoj Matyšiaus, kad nieko neišeis iš jų agitacijos, jau net „Šaltinio" kunigas, kurie iksišol taip šauke, kad butinai reikia rinkti „gerą" katalką, o da geriau, kunigą, dabar pradėjo teikti pirmiesiems mato, kad iš jų kandidatų nieko neišeis, tai bent tokiu budu ropinasi palaisyt savo garbę.

№ 5 SKARDAS. 67

Antrą pasiuntinių į dumą nuo Suvalkų gubernijos labiausia tiktų baigusis tiesos mokslą **Liudvikas Cipliauckas** ar buvusis studentas **Antanas Garmus**. Tiesybė, juodu nėra tokiu geru kalbėtoju, bet ne vien tik kalbėt dumoj reikalingas; sulig gi savo pažiūrų jie visiškai atsako tiems reikalavimams, kuriuos stato „Skardas" dumos pasiuntiniams.

Vilniaus gubernijoj valstiečių įgaliotiniai šįmet daugelyje vietų daug geresni buvo išrinkti, negu pernai. *Abiemose pavietė* išrinkti rinkėjais į gubernijos suvažiavimą 4 socialdemokratai, 1 socialistas-revoliucijonierius ir 1 kadetas; *Šventėnų pavietė* išrinkti 2 kairieji ir 4 neaiškus, *Trakų pavietė* taip-pat yra keletas pirmosių pakliuvę. Vyskupas Ropas vėl išrinktas ponų bajorų į gubernijos suvažiavimą, bet jį kartą jo gavo mažiausia balių—vos 36, tuo tarpu kit. gavo 54 ir net 69 balus. Tik Vilniaus miestui jį kartą nepasiseka: visokiomis sukčybėmis ir apgaudinėjimais iko surinkta didžiuma lenkų-atžagarvių rinkėjų, kurie galutinai savo balsus už kokį-pat atžagarvį Venslauską.

Gardino gubernijoj veikiausia bus išrinkti visi valdžios priešai. Abuose darbininkų išrinktųjų rinkėjuose—socialdemokratai: Lietuvos Socialdemokratų Partijos nariai.

Tokiu budu neišrinus tokio baisaus rinkimų suvaržymo, vistik ir šitie rinkimai neišeis valdžios naudai. Ne tik Lietuvoj, bet ir kitose Rosų valstybės vietose didžiuma išrinkta valdžios priešų. Pasirodo, kad iš pusantro tukstančio valsčių įgaliotinių 884 prigulі prie valdžios priešų, tuo tarpu prie atžagarų jos šalininkų tepriguli tik 152 žmonės, o prie socijalistų partijos—254. Ir kaip tik tose vietose, kur labiausia šioto valdžios tarnai, išrinkti patįs kuriejі rinkėjai,—ale kiausia tai pasirodo Latvijoj ir Kaukaze.

Ir dabar mums, artinantis gubernijų suvažiavimams, tik da labiau reikia įtiesti už darbo, da labiau apsvarstyti kiekvieną savo žingsnį ir tikrai da geresnė duma galės susirinkt, kaip pirmoji buvo.

Žmonių valdžia kitose šalyse.

Kitur žmonės naudojasi dideliu laisvės, turi plačias teises; gyvenimas jų niekuo nevaržomas, jie patįs nepersekiojami: gali, kur nori, gyventi, kuo nori, užsiimti; gali be kada susirinkti ir svarstyti savo reikalus, vykties į kuopas, draugijas, sąjungas, platintį, kokias nori, mintis, jeigu jos visuomenei tebėnkia.

Kodėl gi taip yra kitose šalyse, o nėra Rosijos valstybėj? Kodėl gi čia žmonės tiktai labai kalėjimuose kankinami, ištremiuose vargiami, laužomi kariumi ir nuplukdomi plakami? Atsakymas—viena: jos mus tyriausybė daro, ką nori, jos niekas negali paliesti, ji neatsako už savo darbus. Nors yra Rosijoj vadinamoji duma, atsiranka žmonių atstovai, bet jų teisės menkos, vienip apkarpytos, jie patįs gi suvaržyti. Kitaip yra užsieniuose. Ten parlamentas (taip vadinami žmonių atstovų rumai) turi didelės teises: jo klausosi visi ministeriai ir valdininkai, jam atsiskaito dargi karaliai, kuriie sakosi, jie valdo vien kraštą. Prieš ministerius gi eršis, ką gali ten žmonių atstovai, kokias teises turi parlamentas.

Tie parlamentai žinios negali beti išrinktas nevienu nuoju įstatymu ar atmainytas senasai. Parlamentas perma apsvarsto, ar jis bus kraštui naudingas, ar ne, ir tada tik balsavimu jį priima ar atmeta. Kiekvienas ministeris gali paduoti įstatymo projektą, gali pakeisti klausimą, kad būtų atmainytas koks senasai įstatymas. Dažniausia įstatymų projektus sudaro ir paduoda parlamentui patįs ministeriai. Priimtasai, atmetęs įstatymas duodamas dar karaliui ar prezidentui, kuris jis nesutinka su įstatymu, tai jo nepraleidžia, kitaip sakant, uždeda ant jo veto *). Prezidentas (respublikos galva), užsieniuose vedo, gali tiktai laikinai sustabdyti naująjį įstatymą, jeigu jis atrodo, senų karių sprendžia, vėl priima ją įstatymą, jis jau galįbon ir be prezidento užtvirtinimo. Kitaip monarchijose, kur yra karaliai. Čia jis galutinai jau ar atmano, arba paskelbia įstatymą. Tiktai Anglijoje ir Anglijos kolonijuose karalius neturi tos teisės nesiuodoja, ten žmonės gerai suprato, ir jie bijos, kad, panaudodami atstovų autoritetą, jį labai nesumažėja.

Tokiu, be parlamento žinios negali beti užtrauktos, nei valstybės naujos skolos; tyriausybė negali turėmi padaryti su kitomis valstybėmis sandorio, pagal kurią kraštą gyventojams reikėtų mokėti naujus mokesčius. Kas šiandie, atstovų priguli taip-pat ar skirti pinigų karui vesti, ar ne. Paskaro apskelbia ir sutaiką padaro karaliai; bet ramybės čia jo negalima, be pinigų karo padėti negalima, o beveikiaugiai karui žmonių atstovai pinigų

*) Veto — latyną kalbos žodis, reiškia — neleidžiu, uždraudžiu.

įsitraukė į spaudos darbą, tapo nuolatiniu „Vilniaus žinių" korespondentu ir bendradarbiu[40].

P. Bugailiškis aktyviai rėmė lietuvišką švietimą ir 1906 m. Vilniuje ėmėsi steigti Lietuviškų knygynėlių draugiją, kurios dėka Lietuvos kaimuose buvo įkurtos 39 nedidelės bibliotekėlės, sudaryti leidinių sąrašai ir platintos lietuviškos knygos. Tais pačiais metais P. Bugailiškis parengė Lietuviškų knygynėlių draugijos įstatus ir katalogą, kuriuos platino M. Šlapelienės knygynas. Jis palaikė ryšius su kaimo šviesuoliais, inteligentija, mokytojais ir kunigais, dirbo švietėjišką darbą – aprūpindavo juos tautine ir pažangia literatūra. Nors 1907 m. draugija buvo uždaryta, P. Bugailiškis ir toliau tęsė darbą, o draugijos veikla paliko ilgalaikį pėdsaką. Knygos, nepaisant policijos draudimų, po truputį pasiekė žmones. Šis platus ryšių tinklas padėjo P. Bugailiškiui sėkmingai derinti spaudos, švietimo ir politinio sąmoningumo sklaidą.

1907 m. rugpjūčio mėnesį Vilniuje pradėjo veikti Lietuvių mokslo draugija. Jos kasmetiniai suvažiavimai birželio mėnesį tapdavo lietuvių kultūros švente, nes į ją susirinkdavo lietuvių šviesuomenė, jaunieji mokslininkai ir vasarą į tėviškę atostogų sugrįžę studentai[41].

P. Bugailiškiui ne kartą teko slapstytis nuo baudžiamųjų būrių, žandarų, gyventi svetima pavarde. 1903 ir 1907 m. jis buvo suimtas už ryšius su socialdemokratų partija: pirmą kartą Sankt Peterburge, antrą – Vilniuje. Sankt Peterburge buvo suimtas ir už lietuviškos spaudos platinimą.

Laikraščių „Skardo" bei „Žarijos" bendradarbiai buvo nuolat sekami, tarp jų ir V. Kapsukas, kuris buvo suimtas. Už ryšių su socialdemokratais palaikymą neišvengė suėmimo ir P. Bugailiškis, kuris saugumui prisistatė svetima Vaitiekūno pavarde, nes pase turėjo jo pavardę, kuris buvo registruotas policijos nuovadoje. Bet greitai, susisiekus su Sankt Peterburgo universitetu ir gavus Vaitiekūno studento pažymėjimą su nuotrauka, buvo nustatyta jo tikroji pavardė – išaiškėjo apgavystė. Jis buvo uždarytas į Lukiškių kalėjimą ir buvo atlikta kvota. Pateikti kaltinimai dėl dalyvavimo mitinge subliuško, nes tam pritrūko įrodymų, – jais buvo atsikratyta dar prieš kratą valsčiuje, o nesant kitų įrodymų, iškalėjus mėnesį, P. Bugailiškis buvo išleistas, apkaltintas tik svetimo paso panaudojimu. Vilniaus taikos teisėjas išnagrinėjęs bylą skyrė jam tris savaites arešto, taigi buvo paskirta minimali kodekse numatyta bausmė. Areštą P. Bugailiškis atliko tik po metų Sankt Peterburge, nes ten vykdavo laikyti egzaminų ir dirbti Valstybės dūmos deputato A. Bulotos asmeniniu sekretoriumi. Areštą

„Skardas" (1907 m., Nr. 5). Pelikso Bugailiškio straipsnis „Žmonių valdžia kitose šalyse". Epaveldas.lt

[40] *Lietuvos enciklopedija*, Bostonas, 1954, 3 t., p. 324–325.

[41] Bugailiškis P., Gyvenimo vieškeliais, *Šiaulių „Aušros" muziejus*, 1994, p. 147, 148, 253.

68 SKARDAS № 5

nekuomet neaiškiu. Taip, pavyzdžiui, statiško nesmisi Vokietijos parlamente. Atstovai nedave pinigų karui vesti su Afrikos kašmijonis, Vokiečių imperatorius palošė parlamentą ir paskyre naujus rinkimus; bet naujasai parlamentas, kaip matyti iš rinkimų, bus niuliadius valdžiai. Mat, Vokietijoj valdžia, nelaikia žmonių pusė. Čia ministerija nesnaudaro, kaip kitose šalyse, iš daugumos atstovų, tiktai čia dažnai ir kyla nesusipratimai tarp ministerių ir žmonių atstovų.

Be to, žmonių atstovai turi, kiek reika tais ar kitais įstatymais suriakti iš žmonių pinigų ir kur jie išleisti, ar uždėti naujį mokesnį, ar nuimesti kurie senieji. Tam tikslui vyriausybė meta pabaigoj sesijos šitą ir kitokį aprokartą, vadinamąjį *rolstybės biudžetą*, kurį padiodą parlamentui atvirtinti. Ji negali išleisti per metus daugiau pinigų, kaip paskirta biudžete, negali taip-pat išleisti jų nepaminėtiems biudžete reikalams. Metams pasibaigus, vyriausybė duoda išleistųjų pinigų apyskaitą, atstovai gi pertikrina, ar jie tikslai ir pagal biudžetą išleisti. Kitaip gi, jie gali vaojaui pritraukti ministerius atsakomybėn.

Antgali, parlamentas turi teisę seka ir tikrina ministerių ir kitų valdininkų darbus. Kitų kraštų ministeriai neturi tokios didelės galybės, kaip Rusijoj. Jie esti paprastai renkami iš ton partijos atstovų, kuri daugiausia turi savo žmonių parlamente. Jeigu parlamente yra daug partijų, bet nevienа jų neturi savo pusėj daugumos atstovų, tai artimesnės pagal savo pažiūrų ir reikalų partijos susivienija į „partijų sąjungą", kuri sąlena daugumą parlamento atstovų. Tokiame kraštuose ministeriai sudaro ministerijų arba, kitaip vadinamąjį, *ministerių kabinetą*. Visi ministeriai veikia tea, kaip ir išvieno. Už savo darbus ir paliepimus jie atsako prieš parlamentą. Jeigu žmonių atstovai išreiškia kuriam nors ministeriui papeikimą ar nepasitikėjimą, tai reiškia, kad jie nepatinki ir visais ministeriais, visu kabinetu. Jeigu gi ir visas kabinetas papeikia to ministerio darbus ar pasielgimą, tai jis privalo atsistatydinti. Jeigu kabinetas su juo išvieno eina ir už jį stoja, tai visi ministeriai turi atsistatydinti arba karalius paleidžia parlamentą ir paskiria kitus rinkimus. Tyčiai taip-pat esti, jeigu atstovai atmeta kurį naują įstatymą, ministeriy padaugi svarstyti parlamentui: ir tada ministeriai privalo atsistatydinti arba paleidžiamas parlamentas. Žmonės, pabėgi atstovus ir paskirti naujus rinkimus — ministeriams matą nauda. Jeigu jie paslelge prieš nuomonę atstovų reikalavimus: kitaip sakant, prieš žmonių valią, tai žmonės ir kitais rinkimais išrinks atstovus, tiems ministeriams dar priešingesnius, ir

net pirmame parlamento posėdyj jie gali išreikšti kabinetui nepasitikėjimą.

Ministerius skiria paprastai valstybės galva — karalius arba prezidentas. Tokiame jie negali išnosi, kaip tinkami, išsirinkti ministerių,—jie turi skirti juos iš skaitlingosios parlamento partijos ar kelių susidėjusių partijų. Kitaip ir negali būti, nes ministeris, neturėdamas daugumos atstovų, kaip matome aukščiau, taujau turėjo atsistatydinti.

Ministerial atsako netik už savo ir kitų prikiausomųjų jiems valdininkų darbus, bet ir už pačią karalių. Nevienas karalius paliepimas negali būti išleistas be kurio-nors ministerio parašo. Pasirašęs ministeris atsako už tą paliepimą. Žmonių atstovai gali jam išreikšti nepasitikėjimą, arba priversti atsistatydinti ji ar visą kabinetą; be to dar, jie gali padaryti ministeriui tiesm. Kiekvienas atstovas gali reikalauti iš ministerių, kad jie pasiaiškintų savo ir kitų valdininkų pasielgimuose, kurie gali būti priešingi valstybės įstatymams; ministerial neturi teisės atsisakyti nuo tų pasiaiškinimų.

Reikia atminti dar, kad atstovai turi pilną teisę laisvę, jų ypata nepaliečiama, vieą laiką kolei darbuojasi parlamentas, jie negali būti nė suimti, nė kalojimu įtoti, nė dargi tiesm atiduoti. Tiktai patįs atstovai balsavimu nuspendžia, ar jis galima atiduoti tiesm, ar ne, ir teisia jį ne paprastasai teismas, bet teismas, kuris susidaro tam tyčia ir patįs atstovų. Dėl to tie atstovai gali liuosai ir atviral svarstyti ir išreikšti blogumus sukčiavimų valdininkų darbus, ginti skriaudžiamuosius ir išnaudojamuosius žmones nuo aio srvieto galingųjų.

Be to, parlamento posėdiai daromi atviri; kiekvienas paliečiis gali stebti jiesem pasiklausyje, ką kalba jų „atrinkiniai", geriej žmonės; tam tyčia paliečiiems yra įtaisyton parlamento viešos.

Visa kalbos, ir visa, kas daroni parlamente, raikoma esti laikraščiuose be jokios cenzūros. Prie to dar atstovai balsuoja ne slaptai, bet atviral, taip kad viedens žmonės, ož ką padavė balsą tas ar kitas atstovas, ir žmonės gali pasitikrinti, ar jį išrinktasai atstovas tikrai gina jų reikalus, ar gal jiems jį ir kitą karią rinkti atstovu.

Taktu būdu jiesm kraštuose, kur ministeriai atsako už savo darbus prieš parlamentą, žmonių atstovai gali sekti visą valstybės valdymą, visą vyriausybę, valdininkus, jie gali daboti, kaip pildomi ir vykdomi gyvenimo valstybės įstatymai. Tokiuse šalyse viskas daroma pagal žmonių norius pačių, galima sakyti, sprendžia apie savo likimą, patįs sau tasso gyvenimą. *P. B—is.*

„Skardas" (1907 m., Nr. 5). Pelikso Bugailiškio straipsnis „Žmonių valdžia kitose šalyse". Epaveldas.lt

VILNIUS, vasario 8 (21) d. 1907 m.

SKARDAS

№ 6. Savaitinis darbininkų, bežemių ir mažažemių laikraštis. Metai I.

Atskiro numerio kaina 7 k.

Laikraščio kaina su prisiuntimu: Šiapus sienos metams 3 rub., pusmečiui 1 r. 50 kap., metu bet. sitiniui 50 kap., vienam numeriui 10 kap. Užsienio- se metams 4 rub., pusmečiui 2 rub., metu bet. čiui 1 rub.

Už adresus permainymą 20 kap.

Už užsakymus, rašius, siųsti arba jos tiek 15 kap.

Adresas: VILNIUS, Titla (Mostovaja) gatvė, N 23, b. 7. „SKARDO" Redakcijai.

DA APIE RINKIMUS I DUMĄ.

Rinkimai į dumą beveik visur paskirti 6 (19) vasario, bet jau galime pernaityti, kokie atstovai bus išrinkti.

Tai prigali nuo to, kokie rinkėjai rinks, o apie didžiumą tų rinkėjų mes turime žinias, į kurią pusę jie yra linkę. Išviso turime žinias iš 50 gubernijų; jos renka 5 šimtasdešimtus 791 rinkėjus, o žinios yra apie 4 šimtasdešimtus 768, arba beveik 82 procentu visų rinkėjų.

Pirmiausia paeiu į akį tai, kad valdžios priešų yra didelė didžiuma, beveik dukart daugiau, negu jos šalininkų: ant 100 rinkėjų priešingųjų valdžiai išpuola 55 žmonės, o jos šalininkų—tos 33.

Apskritai imant visą Maskolijos valstybę, daugiausia valdžios priešų dave miestai: iš 12 šimtų 48 rinkėjų jiems išpuola 10 šimtų 21, arba 81 procentas. Paskui eina **valstiečiai**: iš 18 šimtų 81 rinkėjo 11 šimtų 12 prigali aiškiems valdžios priešams; tokiu budu valstiečiai iš 100 rinkėjų išrinko 60 valdžios priešų. Aiškiai pasirodė taip-pat ir ponai **dvarininkai**, bet tik iš kitos pusės: iš 15 šimtų 6 rinkėjų pirmeivių tesuskaitome vos 337, arba netoli 22 procentu. Nėra ką gan bemineti, kad **darbininkų** rinkėjai — beveik visi patįs kairieji, socijaldemokratai ar socijalistai-revoliucijonieriai.

Tai atsakymas valdžiai ant visų jos prispaudimų ir rinkimo tiesų suvaržinimo, ant pirmosios dumos išvaikymo, kalėjimų, karo lauko teismų ir kartuvių! Tai atsakymas išbadėjusių Maskolijos valstiečių ant tos Gurkos-Izdvalio istorijos, ant penėjimo jų supuvusiais grūdais, ant tų skraidytojų berių siutimo, neišmokšto mokesčių plėšimo, ant žemės, šviesos ir laisvės stokos!

Lietuva taip-pat neatsiliko nuo kitų Maskolijos valstybės kraštų: Kauno gubernija stačiai gali lygintiesi su Kaukazu; darbininkų įgaliotini tiek Vilniaus, tiek Gardino gubernijoj visi išrinkti socijaldemokratai. Aptemdo tiek tiek šitą puikų pavikalą Vilniaus gubernija, bet ir čia da yra vilties.

Ir kas mums ypatingai metasi Lietuvoj į akį? Tai pirmiausia tas, kad čia visiškai be nieko paliko mųsų **kunigai**, kurie visų laiką šaukė, kad pirmiausia reikia juos į dumą rinkti. Girdi, jie esą tikri lietuviai

„Skardas" (1907 m., Nr. 6). Pelikso Bugailiškio straipsnis „Šveicarija ir jos konstitucija". Epaveldas.lt

atliko miesto savivaldybės išlaikomuose, Kazačijo skersgatvyje esančiuose arešto namuose, kuriuose sąlygos, anot P. Bugailiškio, buvo „geresnės negu padoraus viešbučio, ypač naudojantis čia rinktinės periodikos skaitykla, susitinkant su kaliniais, tarp jų ir politiniais – latvių socialdemokratu, gruzinų laikraščio redaktorium-kunigaikščiu ir kt."[42]

P. Bugailiškis kartu su P. Avižoniu, V. Bielskiu, K. Venclauskiu, J. Gravrogku, V. Požela, A. Povyliumi, K. Puida ir A. Dokalskiu, kaip Lietuvos socialdemokratų partijos nariai Panevėžio ir Šiaulių apskrityse, kurių veiklą nuolat reikėjo stebėti, buvo įtraukti į Kauno žandarmerijos valdyboje sudarytą sąrašą[43]. Nepaisydamas persekiojimų, P. Bugailiškis padėdavo ir kitiems išvengti represijų. Rusijos valdžios atsiųstam baudžiamajam būriui nutraukus Troškūnų mitingą ir padarius kratą organizatorių, tarp jų ir studento P. Mažylio, namuose, buvo rasti du revolveriai ir spaustuvėlė su šriftu. P. Mažylis buvo suimtas, o jo vardu buvo sumokėta dalis užstato, tai yra 200 Rb, tačiau to nepakako, nes nustatyta suma buvo 300 Rb, tada P. Bugailiškis, siekdamas P. Mažylio išlaisvinimo, 1907 m. liepos 28 d. savo vardu Vilniaus žandarų korpuso rotmistrui sumokėjo papildomą 100 Rb užstatą ir P. Mažylis iš kalėjimo buvo paleistas iki teismo posėdžio, tačiau į teismą neatvyko, o pasitraukė į užsienį – Lenkiją ir Krokuvos universitete ėmė studijuoti mediciną.

P. Mažylis buvo prisistatęs kita pavarde – Maželis, kad atsiribotų nuo jo vykdomos tuo metu nelegalios veiklos tarp Šiaulių ir Panevėžio darbininkų. Kiti patraukti atsakomybėn asmenys visą kaltę suvertė pasislėpusiam studentui, o jo pabėgimas padėjo likusiems kaltininkams išvengti bausmės. Be P. Mažylio, į užsienį emigravo dalis sąjūdžio dalyvių, kuriems pavyko pasprukti nuo arešto ar būti paleistiems už užstatą: E. Galvanauskas emigravo į Juodkalniją, P. Grigaitis ir A. Vabalas – į Ameriką, J. Smalstys-Smolskis – į Belgiją, A. Rimka – į Šveicariją ir t. t.

P. Bugailiškis gyveno Vilniuje, garsiojoje „Jokūbynėje", kuri buvo Šv. Jokūbo skersgatvyje. Jos įkūrėjai buvo studentai A. Purenas ir J. Šlapelis, ir tai buvo kaip ryšių bazė, „savotiška pogrindininkų bei studentiškos „bohemos komuna", kur jų dalis gyvendavo, skirdavo pasimatymus, susirinkimus, o pakeleiviai su „įtartinu bagažu" (literatūra,

[42] Pšibilskis V. B., Peliksas Bugailiškis: visuomeninės veiklos ir kultūros arimuose, *Šiaurės Lietuva*, 1994, p. 4.

[43] Pšibilskis V. B., Peliksas Bugailiškis ir jo „Gyvenimo vieškeliais"; Bugailiškis P., Gyvenimo vieškeliais, *Šiaulių „Aušros" muziejus*, 1994, p. 8.
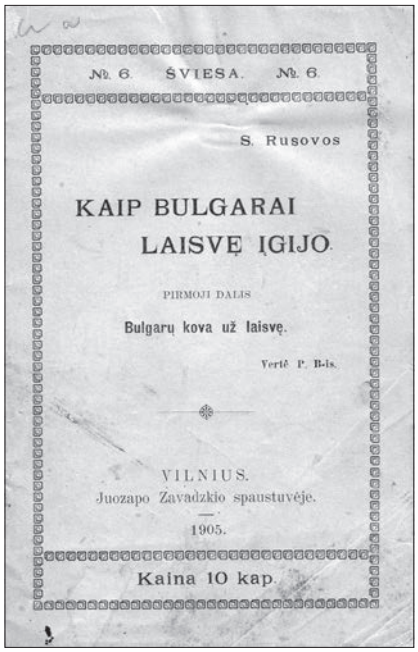

Vilniaus miesto namai, kuriuose XX a. pradžioje vyko Didysis Vilniaus seimas. Nuotrauka iš internete laisvai prieinamų šaltinių

ginklais) ir nakvynę gaudavo“[44]. P. Bugailiškis buvo aktyvus šio visuomeninio gyvenimo dalyvis.

P. Bugailiškis prisimena vieną nemalonų įvykį „Jokūbynėje“, kuris galėjo baigtis tragiškai, kai „vienas iš keturių draugų, sėdėjusių prie stalo (A. Gravrogkas), „bemeistravodamas“ su brauningu, netyčia iššovė, ir kulka rikošetu nuo mano rankogalio geležinės sagos įsmigo į rankos riešą, nukrypdama nuo priešais sėdėjusio G. Liutkevičiaus. Dr. A. Domaševičius suteikė man pirmąją pagalbą (pačią kulką tik po dvejų metų dr. Cumftas Šiauliuose išėmė, aptikęs ją priaugusią kitoje vietoje).“[45] Atsitiktinumo dėka buvo išvengta rimtų sužalojimų ir policijos įsikišimo.

P. Bugailiškis taip pat dalyvavo 1905 m. gruodžio 4–5 d. Didžiajame Vilniaus seime, kuriame dalyvavo apie 2 000 lietuvių delegatų iš Lietuvos, Latvijos, Lenkijos, Ukrainos ir Rusijos. Ilgokai užtruko, kol buvo sudarytas Seimo prezidiumas: J. Basanavičius atstovavo nepartiniams, S. Kairys – Lietuvos socialdemokratams, A. Smetona – Lietuvos demokratams, P. Bučys – krikščionims demokratams, Marijampolės teisėjas J. Stankūnas – ūkininkams. Pirmininkavo J. Basanavičius, o sekretoriavo L. Gira. Seime buvo iškelta Lietuvos autonomijos idėja ir nesmurtinis politinis kelias jai pasiekti. Lietuvai autonomija turėjo būti suteikta išrinkus Vilniaus seimą visuotinu, slaptu ir tiesioginiu, lygiu balsavimu. P. Bugailiškio dalyvavimas liudija apie jo įsipareigojimą paremti tiek socialinę, tiek tautinę pažangą. Nutarimai išgąsdino valdžią, kai pasklido gandas, kad nutarta naudojant jėgą išvaryti iš Lietuvos visus valdininkus rusus ir atimti nekilnojamąjį turtą, nes jis dovanai buvo išdalintas po 1863 m. sukilimo. Tačiau Rusijos imperijos represinės struktūros greitai viską grąžino į ankstesnę padėtį, suvažiavimo nutarimų vykdytojai buvo įkalinti arba ištremti į Sibirą, dalis jų mėgindami išvengti represijų emigravo. Dr. A. Vileišis, prisidėjęs prie Seimo darbo, buvo pasodintas į Lukiškių kalėjimą, o dr. J. Basanavičius nusprendė išvykti į Sankt Peterburgą, iš kur netrukus grįžo atgal į Vilnių. Vilniaus seimas buvo toks pirmas tautinės-valstybinės raidos etapas. Tačiau rusų administracija buvo priversta daryti ir nuolaidų, tarkim, atšaukti lietuvių kalbos draudimą mokyklose, o dėl kitų Seimo reikalavimų buvo palikta spręsti Valstybės dūmai. 1905–1906 m. žiemą P. Bugailiškis laikydamasis Didžiojo Vilniaus seimo nutarimų vyko į gimtąjį kraštą, dalyvavo valstiečių mitinguose Aluotų valsčiuje, kur protokolavo valstiečių

[44] Bugailiškis P., Gyvenimo vieškeliais, *Šiaulių „Aušros“ muziejus*, 1994, p. 136, 143.
[45] *Ten pat.*

Pelikso Bugailiškio 1905 m. išverstos knygelės „Kaip bulgarai laisvę įgijo“. Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka

politinius reikalavimus, kurie buvo išspausdinti rusų laikraštyje „Pravo“[46].

Dėl savo 1905–1906 m. revoliucinės veiklos slapstydamiesi nuo policijos nelegaliai gyveno ir kiti to laikotarpio žymūs inteligentai: dr. A. Domaševičius, P. Eidukevičius, dr. J. Brundza, o A. Janulaitis buvo suimtas ir sėdėjo Lukiškių kalėjime. Jie buvo kaltinami priešvalstybine veikla, caro santvarkos ir valdžios pamatų griovimu, siūlymu nušalinti senuosius rusų valdininkus ir mokytojus, savavališku vietinės valdžios atstovų išrinkimu. Suimtuosius ir perduotuosius Vilniaus ir karo teismams, kurie turėjo priimti taip vadinamųjų „politinių“ nusikaltėlių atžvilgiu sprendimus, stojo ginti žymūs to meto ginėjai: T. Vrublevskis, A. Bulota, V. Stašinskis, P. Leonas, S. Lukauskis, K. Venclauskis, J. Vileišis, S. Narutavičius[47], kurie sugebėdavo geriau pasiruošti byloms ir sėkmingai apginti ginamuosius, o ir teismų požiūris, paveiktas 1905 m. laisvės vėjų, švelnėjo. T. Vrublevskiui pasiekus byloje išteisinimą, teismo salėje esantys žmonės sukeldavo ovacijas.

1905 m. Rusijos revoliucija labai paveikė P. Bugailiškio gyvenimą – jis ne tik aktyviai ją stebėjo Sankt Peterburge, bet ir, atvykęs į Lietuvą, įsitraukė į revoliucinę veiklą. Jos metu jis aktyviai reiškėsi tiek Sankt Peterburge, tiek Lietuvoje. Jis, kaip ir kiti socialdemokratai, laikydamasis Didžiojo Vilniaus seimo nutarimų, važinėjo po įvairias vietoves, tokias kaip Kuršėnai, Papilė, Tryškiai, Viekšniai, dalyvavo mitinguose, valstiečių sueigose platino lietuvišką spaudą, ragino žmones šviestis ir Šiaulių komiteto kaliniams globoti pavedimu rinko aukas Šiaulių politkaliniams[48]. Jo susidomėjimas socialdemokratinėmis idėjomis ir tautiniu atgimimu skatino aktyvią viešą veiklą. Vienas artimiausių bičiulių revoliuciniu laikotarpiu buvo J. Smolskis, su kuriuo kartu dalyvaudavo viešuose pasitarimuose ir protestuose[49].

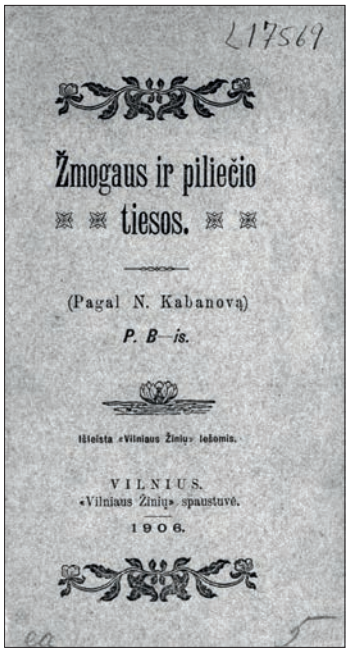
P. Bugailiškis spaudoje reiškėsi ir kaip mokslo populiarintojas, vertė ir leido populiarius leidinėlius. 1905 m. jis išvertė ir išleido Sofijos Rusovos aiškinamosios brošiūros apie tautinio išsivadavimo kovas „Kaip bulgarai laisvę įgijo“ pirmąją ir antrąją

[46] Pšibilskis V. B., Peliksas Bugailiškis ir jo „Gyvenimo vieškeliais“; Bugailiškis P., Gyvenimo vieškeliais, *Šiaulių „Aušros“ muziejus*, 1994, p. 7.

[47] Bugailiškis P., Gyvenimo vieškeliais, *Šiaulių „Aušros“ muziejus*, 1994, p. 136, 137, 156.

[48] Pšibilskis V. B., Peliksas Bugailiškis ir jo „Gyvenimo vieškeliais“; Bugailiškis P., Gyvenimo vieškeliais, *Šiaulių „Aušros“ muziejus*, 1994, p. 7.

[49] Prieiga internete: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35530&p_k=1&p_a=1000&p_kade_id=10; Bugailiškis P., Gyvenimo vieškeliais, *Šiaulių „Aušros“ muziejus*, 1994, p. 131.

Pelikso Bugailiškio 1906 m. verstos knygelės „Žmogaus ir piliečio tiesos“ ir „Kas tai yra politiška partija?“

dalis. 1906 m. pasirodė jo versta N. Kabanovo brošiūra „Žmogaus ir piliečio teisės“, kurioje aiškinamos pagrindinės pilietinės laisvės ir žmogaus teisės. 1906 m. išleido ir Ivanovo politinio švietimo vadovėlį „Kas tai yra politiška partija“, 1908 m. buvo kartotas antrasis leidimas[50]. Šie leidiniai slapta, per gerai pažįstamus asmenis buvo platinami darbininkams kaip politinio švietimo priemonės ir buvo skirti supažindinti paprastą žmogų su demokratijos principais, teisėmis ir pasauline politika[51]. Knygų platinimą ir pažangiąją spaudą nuolat sekė carinė cenzūra[52]. Tam, kad būtų sunkiau nustatyti, kas rašė ir publikavo rašinius spaudoje, autoriai juos pasirašydavo slapyvardžiais. Minėtus straipsnius P. Bugailiškis pasirašydavo slapyvardžiais P. B-kis ir Gk.

Kaip pabrėžė J. Sondeckis, P. Bugailiškis visą gyvenimą, nuo pat studijų Sankt Peterburge metų, prijautė socialdemokratinėms idėjoms, glaudžiai bendradarbiavo su partijos nariais, dalyvavo jų leidinių leidyboje, rėmė švietėjišką veiklą, rinko aukas nukentėjusiesiems ir dėl to už ryšius su Lietuvos socialdemokratų partija ne kartą nukentėjo. Anot J. Sondeckio, nepriklausomoje Lietuvoje socialdemokratų „partijos bilieto neturėjo, bet savo visuomeninę veiklą derino su socialdemokratais“[53]. Nors ir prijausdamas socialdemokratinėms idėjoms, P. Bugailiškis vengė viešai vartoti revoliucinę retoriką, o daugiau rėmėsi kultūrine autonomija ir politiniu spaudimu per teisines formas, rašė socialdemokratinei spaudai. 1906 m. P. Bugailiškis drauge su S. Kairiu, A. Purėnu, V. Kapsuku, P. Avižoniu ir kitais buvo LSDP savaitraščio „Naujoji gadynė“ nuolatiniais bendradarbiais[54].

P. Bugailiškiui „daugiausia imponavo tuomet Bebelio vadovaujamos vokiečių socialdemokratijos bei jos profesinių sąjungų sėkminga kova ir jos parlamentarizmo metodai kovojant dėl darbo žmonių teisių“[55], tai pat ir „vokiečių socialdemokratijos su Libknechtu priešaky <...> kova dėl darbo klasės ateities profesinių organizacijų ir parlamentarizmo keliu“[56].

[50] Petrauskienė I., Spaudos darbuotojas Peliksas Bugailiškis, *Žurnalistika*, 1986, Nr. 83, p. 121.

[51] Sondeckis J., *Peliksas Bugailiškis – visomis keturiomis įaugęs į savo žemę žmogus*, rankraštis „Aušros“ muziejaus Nr. I-R6789, p. 2; *Lietuvos enciklopedija*, Bostonas, 1954, 3 t., p. 324–325.

[52] Bugailiškis P., Gyvenimo vieškeliais, *Šiaulių „Aušros“ muziejus*, 1994, p. 143.

[53] Sondeckis J., Mano bendraamžiui – tik šimtas metų, *Varpai*, Šiauliai, 1993, p. 94.

[54] Pšibilskis V. B., Peliksas Bugailiškis ir jo „Gyvenimo vieškeliais“; Bugailiškis P., Gyvenimo vieškeliais, *Šiaulių „Aušros“ muziejus*, 1994, p. 7.

[55] *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 87-123; Bugailiškis P., Gyvenimo vieškeliais, *Šiaulių „Aušros“ muziejus*, p. 2.

[56] *Ten pat*, p. 3.

Vilnius XX a. pradžioje. Nuotrauka iš internete laisvai prieinamų šaltinių

Jo straipsniai 1901–1908 m. atspindėjo politines, švietimo ir socialines problemas. Vienas pirmųjų reikšmingesnių straipsnių, išspausdintų „Lietuvių laikraščio“ 1904 m. lapkričio 18 d. numeryje, buvo „Senato paaiškinimas“ dėl varžymų įsigyti žemės. Tai buvo apžvalga apie principinį Senato sprendimą, turėjusį reikšmės lietuvių teisinėms realijoms. 1907 m. „Skardo“ penktajame numeryje jis paskelbė straipsnį „Žmonių valdžia kitose šalyse“, kuriame lygino vakarietiškas demokratijas su carinės Rusijos režimu, o straipsnyje „Šveicarija ir jos konstitucija“, atspausdintame 1907 m. to paties žurnalo šeštajame ir septintajame numeriuose, analizavo konstitucinio valdymo pavyzdžius. Svarūs buvo jo straipsniai ir „Vilniaus žiniose“: tai 1908 m. 264 numeryje „Valstiečių natūralios pareigos“, 1908 m. 249 numeryje „Tikėjimo laisvė“, 1908 m. 253 numeryje „Asmens neliečiamybė“, taip pat ir straipsniai teisine tematika: 1905 m. 6 numeryje „Naujas teismas“, taip pat 1908 m. 86 numeryje „Ar verta bylinėtis?“. Šie tekstai turėjo aiškų švietėjišką bei politinio sąmoningumo ugdymo tikslą[57].

Spaudos laisvė P. Bugailiškiui buvo viena svarbiausių vertybių. Jis ją laikė pagrindine sąmoningo piliečio ugdymo priemone. Kai kurios jo publikacijos susilaukė cenzūros dėmesio ir buvo uždraustos platinti Vilniaus gubernijoje. Nors nebuvo oficialus socialdemokratų narys, P. Bugailiškis bendradarbiavo ir su lietuvių socialdemokratų grupe Sankt Peterburge. Jis nesiėmė tiesioginės agitacijos, tačiau prisidėdavo prie leidinių platinimo, dalijosi informacija, padėdavo surasti patikimus kontaktus. P. Bugailiškis Vilniuje buvo gegužinių, chorų, draugijų, spektaklių organizatorius. 1908–1909 m. gyvenimo Sankt Peterburge metais P. Bugailiškis vis dažniau lankėsi Lietuvoje, kol 1909 m. apsigyveno Šiauliuose.

Rusijos imperijos Valstybės dūma buvo išrinkta ir pradėjo veikti nuo 1906 m. P. Bugailiškis pats nebuvo Dūmos deputatas, tačiau aktyviai domėjosi jos veikla, bendravo su Dūmos atstovais lietuviais, teikė informacijos apie jos rinkimus ir darbą „Vilniaus žinioms“: 1906 m. į 41 numerį „Rinkimai į Valstybės Dūmą“, 1906 m. į 48 numerį „Valstybės taryba ir Valstybės Dūma“. P. Bugailiškis tuo pat metu jau rašė apie Valstybės dūmos darbą ir į prie „Skardo“ ir „Žarijos“ ėjusį priedą „Dūmos darbai“. 1907 m. jis buvo nuolatinis „Vilniaus žinių“ korespondentas iš Sankt Peterburgo – informuodavo apie Dūmos darbus. „Vilniaus žinių“ redaktoriui J. Vileišiui 1908 m. sukūrus specialų skyrių „Laiškai iš Dūmos ir apie dūmą“ į P. Bugailiškį kreipėsi M. Biržiška siūlydamas dažniau į tą skyrių rašyti apie III Valstybės dūmos darbą, jos

[57] Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, F11-143; Bugailiškis P., *Autobibliografija: medžiaga*, 1961.

Šiauliai XX a. pradžioje. Nuotrauka iš internete laisvai prieinamų šaltinių

atstovų įdomesnes kalbas ir savo įspūdžius. Buvo pasiūlytas ir 25 Rb atlygis per mėnesį. Tuo metu P. Bugailiškis tapo lietuvių darbiečių grupės, į kurią įėjo Dūmos nariai A. Bulota, P. Keinys ir V. Požėla, sekretoriumi. P. Vileišis studentams bedarbiams, tarp jų ir P. Bugailiškiui, suteikdavo galimybę šiek tiek užsidirbti vertimais, korektūromis[58].

Pas A. Bulotą jis ne tik sekretoriavo, bet ir gyveno, turėjo jo bute, kuriame dar gyveno Valstybės dūmos atstovai V. Požėla ir P. Keinys, kambarį. A. Bulotai padėjo surinkti reikalingą medžiagą ir parengti apybraižą leidiniui rusų kalba apie lietuvių tautą „Nacionalinio judėjimo formos“[59].

Apie tą laikotarpį P. Bugailiškis rašo, kad tai „buvo pradžia jo sąmoningesnio ir produktyvesnio visuomeninio darbo studentavimo laikais, jam suradus, pagaliau, realų uždavinį ir savo „arkliuką“, tai yra žurnalistiką“[60].

...ir Maskvoje

Dėl 1905 m. revoliucijos įvykių P. Bugailiškio studijos Sankt Peterburge nutrūko, be to, jam paskutiniais metais Sankt Peterburgo universitete nepavyko išlaikyti kriminalinės teisės egzamino pas doc. Žižilenko, todėl, nenorėdamas prarasti dar vienus metus ir stipendiją, persikėlė studijuoti į Maskvos universitetą ir ten 1909 m. baigė teisės studijas. Grįžęs į Lietuvą apsigyveno Šiauliuose[61].

1902–1909 m. laikotarpiu kelios svarbios sritys – švietimas ir kultūra, spauda ir leidyba, politinis sąmoningumas ir visuomeninis aktyvumas – formavo P. Bugailiškį kaip visuomenės veikėją. Jo darbas tiek Sankt Peterburge, tiek Lietuvoje klojosi tyliai, bet kryptingai.

[58] Bugailiškis P., Gyvenimo vieškeliais, *Šiaulių „Aušros“ muziejus*, 1994, p. 98, 142.

[59] *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 87-155, p. 12.

[60] *Ten pat*, p. 18.

[61] *Ten pat*, p. 3.

Birutė ŽYMANTIENĖ

Čia žydi raktažolė pelenėlė

Vilniaus universiteto Šiaulių akademijos Botanikos sodo istorija

Stasys Gliaudys. Nuotrauka iš autorės archyvo

Įvadas

Kuklutį drėgnų lankų augalėlį raktažolę pelenėlę prisimename tik mes, šių dienų senjorai. Nesijaučiame kalti dėl to, kad ji baigia išnykti kartu su užliejamomis pievomis – lankomis, bet juk esame kalti. Juk mūsų karta be atodairos tiesino upių vagas, melioravo, sausino pelkes ir kitaip „taisė“ Kūrėjo „klaidas“. Tiesa, toje mūsų kartoje buvo ir tokių, kurie savo žemės turtą gynė nuo naikintojų ir niekintojų, saugojo, tausojo jį, kūrė grožį ir pildė mokslo aruodus.

Ši knyga apie kultūrą ir jos kūrėjus, dažnam šiauliečiui pažįstamus kaimynus, buvusius ir esamus mūsų aukštosios mokyklos studentus ir dėstytojus, išimtinai taurius vyrus ir moteris, sodinusius, sėjusius, laisčiusius, ravėjusius ir dar tūkstančius darbų nudirbusius, kad prie Šiaulių miesto atsirastų ir vis plačiau glaustųsi Botanikos sodas, buvęs Šiaulių universiteto, o dabar – Vilniaus universiteto Šiaulių akademijos (toliau – VU ŠA) padalinys. Be visų kitų geradarių, jame užaugo bent keli mokslininkai, kurių moksliniai darbai svarbūs Lietuvai, tarp jų esama ir tarptautiniu mastu pripažintų publikacijų.

Botanikos sodo istorija „Čia žydi raktažolė PELENĖLĖ“ pradėta rašyti jubiliejiniais – 2021-aisiais – metais, kuomet dabartiniam VU ŠA Botanikos sodui sukako 60 metų. Patikslinu: nuo Šiaulių

universiteto Botanikos sodo statuso suteikimo 1997 m. buvo praėję tik 24 metai, bet juk statusas buvo suteiktas (iki jo suteikimo) net keliais vardais vadintam dariniui, jau dešimtmečius augusiam, žaliavusiam ir žydėjusiam. O tada, pačioje pradžioje, 1961-aisiais, tolokai nuo miesto buvo atmatuotas 2,5 ha niekam nereikalingos, nes niekam ir netinkamos žemės plotas: didelė pelkė prie geležinkelio, iš visų pusių apsupusi nedidelę aukštumėlę. Taip ir prasidėjo istorija, kurią atsivertėte, istorija su rimtais sprendimais, nuotykiais ir net nusikaltimais. Skaudu, kad jos neatsivers Stasys Gliaudys, savo rankomis sukalęs minėtą plotą žymėjusius kuoliukus ir pradėjęs kurti Sodą, gamtos muziejų Šiaulių universitete, daryti unikalius mokslinius tyrimus, ugdyti gamtos mylėtojus... Po daugelio metų miesto valdžia suteikė jam Šiaulių miesto garbės piliečio vardą. O 2021–2022 m. žiemą jis pasakojo ir pasakojo Sodo kūrimo džiaugsmus ir skausmus, surinko laikraščių straipsnius, kitą rašytinę medžiagą, atidavė man ir 2022 m. balandžio 15 d. išėjo į Amžinybę, viską palikęs mums...

VU ŠA Botanikos sodo istorija knygoje pateikiama chronologine tvarka. Vadovavimą jam vienas iš kito perima jauni mokslininkai, kiekvienas tvarko jį, tobulina, papildo Sodo kolekcijas, tradicijas, komunikaciją ir mielai pasakoja apie tai skaitytojui. Nuo 2003 m. Sodas yra LUBSA (Lietuvos universitetų botanikos sodų asociacijos), BGCI (Botanic Gardens Conservation International) ir Planta Europa narys. Ne mažiau svarbu ir tai, kad Sodas yra šiauliečių pasididžiavimas, jų pačių ir miesto svečių numylėtinis, į jį plūsta ekskursijos, kurias tenka vesti ne tik lietuvių, bet ir anglų bei šiuo metu negerbiamo kaimyno, buvusio okupanto, rusų kalbomis. Mat pastarąją kalbą moka visos okupacijos metais gimusios ir užaugusios kartos. Visais metų laikais gražiame Botanikos sode rengiami įvairūs edukaciniai užsiėmimai, tad vaikai, jaunimas, studentai, patyrę jame botanikos mokslo būtinybę, gamtos grožį, išmintį ir racionalumą, tikėtina, mylės ją ir tausos.

„Čia žydi raktažolė PELENĖLĖ“ – pirmoji VU ŠA Botanikos sodo, savo simboliu pasirinkusio stilizuotą raktažolės pelenėlės žiedelį, istorijos knyga. Tegul po mūsų eis turtingi ir taikūs dešimtmečiai, kad būsimiesiems šios Žemės gyventojams prireiktų dar ne vienos šito nuostabaus Sodo istorijos knygos.

Nieko mūsų Žemėje ir mūsų gyvenime neatsiranda šiaip sau.
Atsirado, vadinasi, turėjo atsirasti.
Nenunyko, vadinasi, negalėjo nunykti, nes yra būtinas.

Kodėl Šiauliams prireikė botanikos sodo? – beveik retorinį klausimą pateikiu Stasiui Gliaudžiui, Šiaulių miesto garbės piliečiui, gamtininkui, mokslininkui, tyrinėtojui, darbštuoliui, nenuoramai, Šiauliuose puikiai žinomam žmogui, kuris ir į šitą, ir į daugybę su gamta (ir ne tik su gamta!) susijusių klausimų gali atsakyti labai išsamiai. Jis prisimena viską. Nuo pat pradžių. Su šypsena prisimena ir tai, kad daug kas iš „normaliųjų“ vertino jį kaip keistą, kitonišką, gal ne visai telpantį į normos, t. y. vidutinybės, rėmus. Pridėčiau – visai netelpantį į šituos rėmus. Ir ačiū Dievui už tai. Štai ką į mano klausimą atsakė Stasys, pirmiausiai uždraudęs vadinti jį „ponu“. Sako, kad jis tik švariai apsirengęs...

Stasys Gliaudys: 2021 m. Sodui sukako 60, jeigu jo amžių skaičiuosime nuo 1961-ųjų, kai toje vietoje, kurioje jis dabar plyti, buvo pasodintos pirmosios liepaitės. Tik iki krikštynų, iki Botanikos sodo vardo ir net iki Sodo idėjos, iki minties apie jį tai bevardei aukštumėlei ir klampioms, šaltiniuotoms pelkėms aplink ją, kuri buvo paskirta tapti Šiaulių pedagoginio instituto gamtos mokslų baze, buvo dar labai toli. Neišbrendamai toli.

Neskubėkime. Tik mūsų istorijai pabandykime surasti atskaitos tašką. Tarkime, kad tai galėtų būti praėjusio amžiaus šeštojo dešimtmečio pabaiga.

1958 m. Šiaulių pedagoginis institutas pradėjo rengti pradinio mokymo pedagogikos ir metodikos (PMPM) specialybės mokytojus. Tuo tikslu, be visų kitų reikalavimų, privalėjo būti sukurta gamtos mokslų bazė.

Šiaulių pedagoginė mokykla (dar – ne institutas) už senojo parko jau turėjo kelių arų daržą, vadintą mažuoju sklypu. Šis buvo ne tik mažas, bet ir senas, varganas, atitarnavęs, su vienašlaičiu šiltnamėliu, kurio stogas jau kadais įgriuvo...

Stasys Gliaudys su sesute Maryte Gliaudyte Graužikų kaime apie 1934 m. Nuotrauka iš Stasio Gliaudžio archyvo

Bet pradėkime savo kelionę nuo pačių pradžių – nuo Jūsų. Iš kur Jūs toks, Stasy, jokių aplinkybių neįveiktas gamtos pažinimo aistruolis? Genetikos mokslininkai teigia, kad gimdami atsinešame tik pusę savęs, antrąją pusę mumyse išugdo tėvai, mokytojai, autoritetais tapę žmonės, draugai, visa aplinka.

Esu gamtos vaikas, augęs garsiame Graužikų dvare, viename iš Vlado Putvio-Putvinskio dvarų, kuriame buvo turtinga biblioteka ir vyravo tikrai demokratiškas požiūris į kiekvieną dvaro žmogų. Man, nuo mažumės smalsiam vaikui, buvo leidžiama skaityti dvaro bibliotekos knygas ir stebėti aplinkos augmeniją, selekcijos eksperimentus. Kiek save atsimenu, visada norėjau būti gamtininkas.

Bet kai Lietuvą užgriuvo 1944-ieji, o su juo ir sovietmetis, man tebuvo šešiolika. Baigę Kelmės vidurinę mokyklą dviese su draugu Albinu Steponavičiumi nusprendėme metus padirbėti, užsidirbti pinigų naujoms kelnėms, gal dar šiek tiek ir studijoms pasitaupyti ir pirmyn – į Vilniaus universitetą, į Gamtos fakultetą.

Nespėjome nė darbo susirasti, kai mus surado šaukimai į *vojenkomatą*[1]. Taigi, į sovietinę armiją. Puolėme ieškoti, kuri aukštoji mokykla dar priima būsimuosius studentus, mat aukštųjų mokyklų studentų neimdavo į kariuomenę. Radome – Kauno veterinarijos akademija. Ne visai tai, apie ką svajota, bet netoli to. Vėliau, 1960-aisiais, vis dėlto pasiekiau savo – neakivaizdiniu būdu baigiau dar ir Žemės ūkio akademijos Agronomijos fakultetą. Kodėl miniu savo draugą Albiną? Ogi jei ne draugystė su juo, komjaunuoliu, o vėliau ir Antano Sniečkaus[2] patarėju (Albinas ėjo šias pareigas septynerius metus, dvejus iš jų – Kuboje), kas žino, kaip būtų pasisukęs mano kelias, ar būčiau išvengęs dešimties metų itin speiguotose Sibiro platumose. Kita vertus, ir pogrindinis patriotinis jaunimas, siekęs atkurti Lietuvos nepriklausomybę, dėl tos pačios draugystės su Albinu (komunistu!) manimi nepasitikėjo, nors aš buvau vienas iš jų. Kai sovietiniai saugumiečiai susekė mūsų pogrindinę veiklą ir iššifravo veikėjų vardus ir slapyvardžius, mano pavardės tuose sąrašuose nebuvo... Likau Lietuvoje ir beveik išvengiau represijų.

Tuomet, praėjusio šimtmečio šeštojo dešimtmečio metais, o ir per visą sovietmetį, studijas baigę specialistai darbą gaudavo pagal vadinamuosius paskyrimus – aukštoji mokykla siųsdavo ten, kur reikėdavo specialistų. Norėjau dirbti arčiau tėviškės ir tėvų, taigi, arčiau Kelmės. Gavau paskyrimą

[1] Taip rusiškai tuomet vadintas karinis komisariatas.

[2] Komunistų partijos pirmasis sekretorius, sovietų okupuotos Lietuvos vadovas.

Graužikų dvaro kumetynas, kuriame gimė ir užaugo Vilniaus universiteto Šiaulių akademijos Botanikos sodo įkūrėjas Stasys Gliaudys. Birutės Musneckienės nuotrauka. Fotografuota 2017 m. rugsėjo 27 d.

į Tytuvėnų rajono Mašinų traktorių stotį (MTS) dirbti vyr. zootechniku. Tai buvo didelė ir galinga žemės ūkio organizacija, tarp vadovų turėjusi ir *partorgą*[3], kurio rūpestis buvo komunistinės ideologijos ir propagandos sklaida. Paprastai tariant, visų darbuotojų „auklėjimas“ ir sekimas. Tas *partorgas*, itin nemalonus, arogantiškas pasipūtėlis, be kita ko, dar ir nesaikingai geriantis tipas, sekė mus, pasinaudodamas „klapčiuku“, vienu iš mūsų – kolegų agronomų ir zootechnikų – kompanijos. Mes nieko neįtarėme – tai kokią repliką mesteldavome, tai pasijuokdavome iš kokio anekdoto, pašiepiančio sovietinę valdžią. Žodžiu, buvome atviri ir nuoširdūs, todėl kiekvieno iš mūsų požiūris į okupantą *partorgui* buvo puikiai žinomas. Aš tai jau visai buvau ideologinis priešas. Mane vieną kartą iškvietė į jo prabangų, erdvų, šviesų, raudonu kilimu išklotą kabinetą, po to iškvietė antrą kartą. Parėkavo, esą aš nieko nedaraąs, kad ūkyje didėtų išmilžiai iš karvės, ir šiaip negerbiu komunistų partijos bei atskirų jos narių. Nesišypsau! Nesisveikinu! Sekretoriui iš tiesų visi šypsodavosi, prieš jį lankstydavosi, nes be jo pritarimo vairuotojai negaudavo naujų mašinų, traktorininkai – traktorių ir net detalių remontui, šeimos – butų. Jis buvo visagalis: galėjo vidury dienos parvažiuoti girtas, užsirakinti kabinete ir parpti ant prabangios sofos, sekretorei paslaugiai referuojant, kad *partorgas* išvykęs, užimtas, dirba, šiandien nebebus...

Ta aplinkybė, kad esu nepatikimų, galbūt, net sekamų *elementų* sąraše, trukdė kūrybingai dirbti. Kelmės rajono laikraščio „Komunistinis žodis“ (Nr. 81, 1954-10-12) straipsnyje „Šalinti iškeltus trūkumus“ rašoma: „<...> nėra bolševikinio budrumo ir kadrų parinkimo atžvilgiu. Tebedirba tokie neaiškūs elementai kaip Gliaudys, Jagminienė, Dimša...“

Svarstė mane ir Tytuvėnų rajono partinis biuras, kurį sudarė visa aukščiausioji valdininkija: vietos komunistų partijos 1-asis sekretorius, 2-asis sekretorius, Vykdomojo komiteto pirmininkas, milicijos viršininkas, saugumo viršininkas, profsąjungos veikėjai... Keliolika gražiai pasipuošusių ponų. Buvo nustatyta tvarka – nusižengėlį bausti darbu. Gavau krūvą gero popieriaus plakatų, ant kurių didelėmis spalvotomis raidėmis buvo užrašyta: „Kukurūzai – tai grūdai, pienas, mėsa, lašiniai, tai gyvulininkystės produktų gausumas.“ Tuos plakatus privalėjau pėsčias išnešioti po daugybę kaimų penkių kilometrų spinduliu ir pritvirtinti matomose vietose. Autobusai tais, SSRS KP[4] generalinio sekretoriaus Nikitos Chruščiovo laikais, po

[3] Komunistų partijos atstovas, partinis darbo organizatorius.

[4] Sovietų socialistinių respublikų sąjungos komunistų partija.

Buvusi Graužikų pradžios mokykla, kurioje mokėsi Stasys Gliaudys (vyresnysis). Iš kairės: Stasys Gliaudys (sūnus), Birutė Musneckienė, Stasys Gliaudys (tėvas). Algirdo Musneckio nuotrauka. Fotografuota 2017 m. rugsėjo 27 d.

kaimus dar nevažinėjo. Vaikščioti su tais plakatais neturėjau nei laiko, nei noro. Parsinešiau visą ritinį namo – kelerius metus turėjau ką pasitiesti ant stalo, kad staltiesė ilgiau išliktų švari.

Antrą kartą iškvietę į rajono kompartijos biuro posėdį įpareigojo mane organizuoti agrokursus – supažindinti kolūkiečius su pasiekimais, išaiškinti jiems sovietinę (pagal to meto ideologiją, pačią pažangiausią!) žemės ūkio politiką. Tą darbą atlikti liepė pačiame tolimiausiame rajono pakraštyje, prie pat ribos su Šiaulių rajonu.

– Kaip aš ten nusigausiu? – paklausiau sekretoriaus.

Šis pašoko, išraudo iki pat storo sprando ir užriko:

– Kaip jūs drįstate prieštarauti partijos biuro nutarimui? Partija ir tarybinė vyriausybė jus išmokslino, žmogumi padarė! O jūs... Kaip gali, Solovjovai (tokia buvo mano tiesioginio darbo vadovo pavardė), toks elementas pas jus dirbti? Lauk!

Lauk, tai lauk. Išėjau. Netrukus sužinojau, kad man ruošiamas „vilko bilietas“, su kuriuo niekas niekur nepriims į darbą pagal išsimokslinimą ir kvalifikaciją.

Debesys virš mano galvos telkėsi vis sunkesni ir vis juodesni. Atėjo vasara. MTS direktorius išėjo atostogų, jį pavaduoti buvo įpareigota vyr. agronomė, kuri tyliai patarė man: „Spruk! Aš tau išduosiu „švarią“ darbo knygelę.“ Apsidžiaugiau tokia netikėta galimybe ir sprukau. Likau be darbo. Bet kai Dievas uždaro duris, sako, atidaro langą. Po kelių dienų susitikau savo buvusį studijų draugą ir kambarioką Gediminą Jočį, kuris pasiūlė ateiti dirbti į Agrozootechnikumą – dėstyti žemės ūkio ekonomiką ir organizaciją. O žemės ūkio ekonomika[5] pagal to meto politinę liniją ėjo iš karto po pačios svarbiausios „disciplinos“ – marksizmo-leninizmo. Buvo, regis, 1957-ieji metai. Jau nebe pokaris, bet jokių ekonomikos vadovėlių dar nebuvo! Vienintelė dėstymo medžiaga – komunistų partijos nutarimai. Artėjo valstybiniai egzaminai. Reikėjo kažko imtis, juk rengėme žemės ūkio specialistus, kuriems ypač reikėjo ekonomikos žinių.

Lakios vaizduotės man netrūko, ją ir pasitelkiau. Ekonomikos tiesas dėsčiau iš bendrojo išsilavinimo, iš gyvenimo, iš patirties, tiesa, dirbau šitą darbą tik vienus metus. Kitais metais kartu su dėstytoja Šiurkiene jau dėsčiau chemiją. Ne ką geriau buvo ir čia – trūko chemijos laboratorijos. Dėstytoja Šiurkienė jau buvo pradėjusi ją kurti, bet tik pradėjusi. Tuomet nė viena mokymo įstaiga gerų laboratorijų dar neturėjo, o mano, matyt, jau tokia dalia – kur dirbau, ten ką nors įkūriau.

[5] Ūkininkavimo menas; mokslas, tiriantis gamybinius santykius tam tikroje visuomeninės gamybos ir mainų srityje, pvz.: pramonės, žemės ūkio.

1961 m., Nikitos Chruščiovo vadovavimo laikais, atėjo direktyva visus agrozootechnikumus iškeldinti į kaimus ir kuo toliau nuo miestų, kad jau parengti žemės ūkio specialistai nenorėtų ir negalėtų likti ir apsigyventi miestuose. Darbas šitoje mokymo įstaigoje buvo košmariškas, bet perspektyva likti be jokio pragyvenimo šaltinio irgi neviliojo. Jau turėjau šeimą, augo sūnus. Dar nebuvau atleistas iš Agrozootechnikumo dėstytojo pareigų, bet jau žinojau, visi žinojome, kad galime likti be darbo. Ėjau gatve ir galvojau: esu užsigrūdinęs kumečio vaikas, žinau, ką reiškia būti basam ir alkanam. Pamenu, baisiausia buvo Kaune, kai studijų metais visus studentus iš „bendrabučio“, kurį patys improvizavome apgriautos bažnyčios palėpėje, iškeldino ir jame likome gyventi dviese su Albinu (nes neturėjome kur išeiti). Čia jokio šildymo nebuvo (rytais plaukai būdavo prišalę prie pagalvės), visiškai nebuvo vandens, kurį po paskaitų su kibiru atsinešdavome iš mokytojų seminarijos pastato, o gamtiniai reikalai nuvarydavo į Perkūno namų griuvėsius arba dar toliau – į Autobusų stotį... Juk ir tada nedejavome, nestenėjome. Išgyvenome. Mokėmės. Tai negi dabar prapulsiu?

Ir tikrai – nepražuvau, vėl išlindo baltas angelo sparnas – dėstytoja Marytė Vosylienė pakvietė mane dirbti Pedagoginiame institute, kuriame jau buvo įkurta Gamtos katedra.

Štai ir sugrįžome į mažąjį sklypą, kuris buvo ne kas kita, o tik kažkada, tiesiant gatvelę, atrėžta Šiaulių miesto senojo parko dalis. Tai rodė kreivos drevėtos obelys, lygiai tokios pačios, kaip ir kitoje gatvelės (dabar S. Lukauskio g.) pusėje. Viskas čia buvo labai apleista. O paruošti šitą sklypą studentams mokyti reikėjo nedelsiant. Kartu su Pedagoginio instituto dirbtuvių meistrais įrengėme kelis inspektų langus, puolėme remontuoti mokomąjį stelažinį, vienašlaitį, į žemę įleistą šiltnamį, jo įgriuvusį stogą. Iš kitos pusės prie jo glaudėsi varganas sandėliukas, kur žiemojo gulbės.

Gulbės? Iš kur gulbės?

Ogi garsusis gamtininkas Tadas Ivanauskas buvo paskyręs Petrą Zubavičių Žuvinto ir Žaltyčio ežerų gulbių globėju. Ten, tuose ežeruose, buvo gulbių draustinis, bet būdavo ir brakonierių, kurie medžiodavo gulbes. Geraširdis P. Zubavičius, mūsų instituto dėstytojos Marytės Vosylienės pažįstamas,

Šeima, iš kairės (sėdi): Zofija Gliaudienė (Stasio Gliaudžio vyresniojo mama), O. Bagvilienė (močiutė, Zofijos mama), Simonas Gliaudys (tėtis), stovi vaikai: Marytė Gliaudytė ir Stasys Gliaudys. 1947 m.
Nuotrauka iš Birutės Musneckienės archyvo

vieną porelę jų ir padovanojo Šiauliams. Baltosios gražuolės vaikščiojo murzinos, nepatenkintos, net piktos, joms reikėjo vandens, bet tvenkinio šiame sklypelyje nebuvo. O vieta tvenkiniui buvo ideali – šaltiniuota. Šiaulių pedagoginio instituto ūkio dalies darbuotojai bandė susitarti su Šiaulių melioracijos stotimi, kad iškastų tvenkinį. Nepavyko. Draudė įstatymai. Galima buvo kasti tik kolūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose, kitur esą reikėjo kažkokio ypatingo leidimo, tik neaišku, kur jį gauti. Reikėjo rasti išeitį. Prisiminiau! Dar iš Technikumo laikų turiu Šiaulių melioracijos stotyje gerą pažįstamą, dabar vyr. agronomą ar direktoriaus pavaduotoją Petrą Ilgūną. Susitinkame su juo ir susitariame – tvenkinį iškas. Petras atsiunčia didžiulį ekskavatorių, kuris vos telpa po elektros laidais. Žemėms išvežti atsiunčia dar ir savivarčių sunkvežimių. Ilgai jaučiau graužatį, kad taip įklampinau gerą žmogų. Bet tvenkinys, tiksliau, tvenkinėlis, su mažyte sala viduryje pradžiugino ir gulbes, ir studentus, ir dėstytojus. Visas mažasis sklypas prašviesėjo, pagyvėjo, kai tvenkinyje lyg baltos sniego gniūžtės ėmė plaukioti gulbės, o medžių paunksmėje atkūrėme lauko auditoriją – suolus studentams ir dėstytojui atsisėsti. Daug kas iš miesto visuomenės aplankydavo mūsų mažąjį sklypą ir visi išeidavo nudžiugę,

Iš kairės: Ona Gliaudienė, jos sūnus Stasys Gliaudys ir duktė Marytė Gliaudytė-Želvienė su kaimynais. Fotografuota apie 1958 m. Nuotrauka iš Stasio Gliaudžio (jaunesniojo) archyvo

nušvitę, dvasiškai praturtėję. Grožis visada apsimoka – jis padeda, gydo, guodžia.

Atnaujinome ir meteorologinius prietaisus oro drėgmei, temperatūrai, vėjo krypčiai, lietui matuoti. Pagal grafiką studentai kasdien nusirašydavo tuos duomenis, o Gamtos ir geografijos kabinete užpildydavo orų stebėjimo žurnalą.

Žinoma, norint mokyti svarbiausia, kad būtų kuo didesnė augalijos įvairovė. Įrengėme kelių tipų gėlynus, alpinariumą, per kurį takelis vedė prie tvenkinio, pas gulbes. Jų gyvenimas labai domino ir studentus, ir dėstytojus, ir visus lankytojus. Tik ne kiekvienas galėjo prisiartinti prie jų, ypač perėjimo metu. Pirmojo perėjimo irgi teko palaukti. Gulbinas dvejus metus iš eilės krovė lizdą, o jo pati vaikščiojo išdidi, bet šeimos gausinimui abejinga. Tik 1966 m. pavasarį jau abu krovė lizdą sodo kampe, o balandžio 2–10 dienomis gulbė sudėjo lizde šešis stambius žalsvus kiaušinius, kurių kiekvienas svėrė vidutiniškai 320 gramų, taigi, buvo 5–6 kartus didesnis už vištos kiaušinį. Gulbinas tvenkinį ir lizdą akylai saugojo, nieko arti neprileido. Ne vieną lankytoją savo tvirtais sparnais yra apdaužęs.

Taikiai jis elgėsi tik su V. Leškauskiene, kuri čia gyveno, dirbo sarge, maitino ne tik gulbes, bet ir visą mažojo sklypo gyvūniją: Bubių tarybinio ūkio su visais geležiniais narvais padovanotas nutrijas, gandrą Ga-ga-ga, o žiemą – ir pietinius karvelius purplelius.

Daug rūpesčio tais metais pavasaris atnešė V. Leškauskienei: balandžio 10 dieną atšalo oras, gausiai prisnigo, po kelių dienų temperatūra nukrito iki minus 10 laipsnių. Mūsų baltosios gražuolės paskendo baltame sniege, bet gulbė nė minutei nepaliko lizdo, maitinti ją teko čia pat. Nesitraukė nuo lizdo į šiltą patalpą ir gulbinas, liko ištikimas iki galo, nors šaltį gulbės sunkiai iškenčia. Tiesa, minusinė temperatūra truko neilgai, saulei pažėrus didesnį pluoštą spindulių sniego ir žymės neliko. Gulbės vėl pasijuto gerai, perėjo, bet gulbiukų nesulaukėme. Kiaušiniai buvo neapvaisinti. Kodėl? Nežinia kodėl. Gal, kad jie abu – iš vieno lizdo kilę paukščiai, tų pačių tėvų vaikai...

Mažasis sklypas klesti, žaliuoja, žydi, vien gėlių čia – per 120 rūšių ir veislių. Prie kiekvieno krūmo ir gėlės kelmelio etiketės su lietuviškais ir lotyniškais augalų pavadinimais, kuriuos užrašė laborantė Liusė Indriulytė. Palankiu oru veikia lauko auditorija. Studentai ateina ir ne paskaitų metu, mokosi atpažinti augalus – egzamino metu etiketės bus pašalintos, reikės atpažinti juos be suflerio. Patogu, nes mažasis Agrobiologinės stoties sklypas čia pat, miesto centre, senojo Didždvario, vadinamojo Zubovų parko, pakraštyje.

Senoji Šiaulių pedagoginio instituto Biologinė stotis (mažasis sklypas). Apie 1960 m. Nuotrauka iš Botanikos sodo archyvo

O koks gulbių likimas?

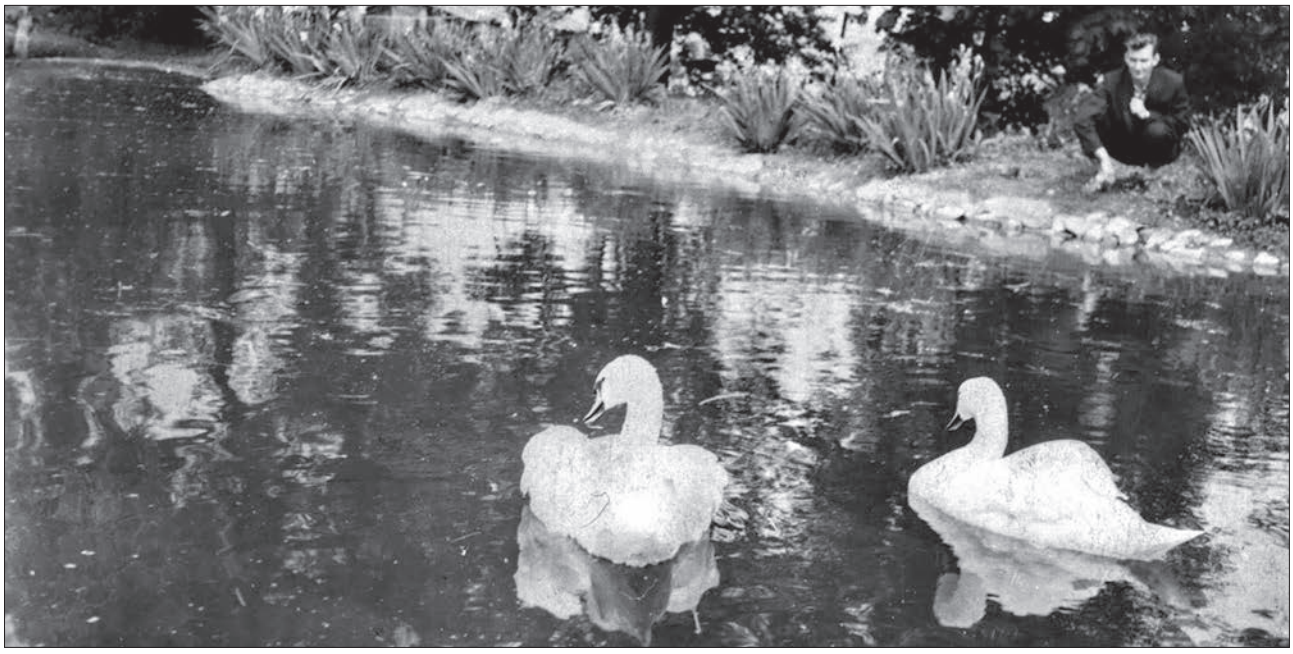
Graudus. Po kelerių metų, apie praeito šimtmečio septintojo dešimtmečio vidurį, kai mažasis mokyklinis bandymų sklypas buvo panaikintas, o paskirtame didžiajame Agrobiologinės stoties sklype, tiksliau, apleistoje pelkėje, kurioje kurkė varlės, šalia geležinkelio, buvo iškastas tvenkinys (prie jo dar sugrįšime), pirmiausia į jį perkėlėme gulbes. Atėjus rudeniui gulbės, ypač gulbinas, ėmė treniruotis skrydžiui. Stoties darbuotojai manė, kad dėl trumpo vandens kelio jos pakilti negalės. Ranka nekilo sparnus pakirpti, grožį gadinti. Gulbinas pasielgė gudriai – pakilimui panaudojo sausumą. Įsibėgėjęs nuo staigaus kranto krito į tvenkinį, atsiplėšė ir pakilo. Kelis kartus atskrido, suko ratus virš tvenkinio kviesdamas gulbę, bet nusileisti nesiryžo. Ir, matyt, išskrido be jos...

Gulbė peržiemojo. Pavasarį, ledui dar nevisiškai ištirpus, ji buvo išleista į tvenkinį. Įkišo galvą į ledo plyšį ir žuvo uždususi. Jos iškamša ir kiaušinis yra Šiaulių universiteto mano vardu , t. y. Stasio Gliaudžio, pavadintame gamtos (zoologijos) muziejuje. Dabar čia visko daug, o kadaise, atėjęs į šią patalpą (1961 m.), radau vieną vienintelę vilko iškamšą... Daugiau nieko.

Jau užsiminėte apie didįjį sklypą. Kodėl jo prireikė, jeigu mažasis atitiko reikalavimus ir atliko mokymo funkcijas, džiugino miestiečius?

Mažasis kelių arų sklypas miesto centre esą buvo per mažas, neatitiko Šiaulių pedagoginio instituto mokyklinio bandomojo sklypo reikalavimų. O kas ten iš tiesų žino, kokios buvo tos povandeninės srovės? Juk miesto centras, geras, statyboms tinkamas gruntas... Dabar ten S. Lukauskio gatvė, kuri greitai tapo nuosavų mūriukų gatve, – nė ženklo neliko iš buvusio mūsų rūpesčių ir meilės objekto...

Taigi, 1958 m. Šiaulių miesto Vykdomojo komiteto (tuomet savivaldybės funkcijas vykdžiusio valdžios organo) sprendimu pakraštyje palei geležinkelį plytinčioje bevardėje aukštumėlėje Institutui buvo paskirti 2,5 ha dirvonuojančios kaimo žemės. Kodėl tik tiek? Aplink tą aukštumėlę liūliavo šlapios, šaltiniuotos, žmogaus nejudintos pievos, pempių, perkūno ožėlių ir varliagyvių karalija. Užtat kokia įvairi buvo šlapių, šaltiniuotų pievų augalija: gegužraibė, raiboji gegūnė, pelkinis skeltalūpis, paprastoji raudoklė, kartenė, pelkinė sidabražolė, raktažolė pelenėlė... Kur čia visas beišvardysi. O paprastasis burbulis, vėliau perkeltas į gerą dirvą ir dažnai palaistytas, per vegetaciją du kartus sukraudavo žiedus.

Gulbės. Tolėliau, ant mažojo sklypo tvenkinėlio kranto, – Stasys Gliaudys. 1966 m. Nuotrauka iš Birutės Musneckienės archyvo

Bet į tą paskirtąjį plotą porą metų niekas nė kojos nekėlė, juk nebuvo nei kelio, nei takelio, nei kokios pašiūrės kastuvui pasidėti. Nieko. Bet – laiminga aplinkybė – kaip tik tada susikūrė Šiaulių tarpkolūkinė statybos organizacija. Ir dar viena palanki sąlyga – Šiaulių pedagoginis institutas gavo lėšų patalpoms kapitaliai suremontuoti. O! Apie „pogrindines“ tų laikų statybas galima parašyti ne vieną „nuotykių“ apysaką. Bet sukoncentruokime dėmesį į vieną: 1960 m. Šiaulių pedagoginio instituto rektorius Kazimieras Žukauskas šiek tiek minėtų lėšų skyrė tam, kad minėta Tarpkolūkinė statybos organizacija padėtų pamatus administraciniam ir ūkiniam pastatams ant minėtos aukštumėlės. Privažiuoti prie jos buvo įmanoma tik vidurvasaryje, kai pelkė nuo buvusios Čarno (dabar – Gumbinės) gatvės iki paskirtojo sklypo šiek tiek pradžiūdavo. Laikas buvo patogus – pats visokių vadovų atostogų įkarštis, o su pavaduojančiuoju visada lengviau susitarsi. Tik tartis kol kas nebuvo kam – vadinamasis didysis sklypas neturėjo šeimininko. Viskuo rūpinosi Instituto rektorius. Betgi kas nors turėjo tuo objektu užsiimti. 1961 m. toji vietovė palei geležinkelį pagaliau gavo globėjus: Biologinės stoties vedėją Stasį Gliaudį, t. y. mane, ir laborantę Liusę Indriulytę (pusę etato). Mergina čia darbavosi nuo dūšios, bet tik tris dienas per savaitę.

1961 m. pavasarį didžiajame sklype buvo paruoštas nedidelis žemės lopinėlis 1–4 klasių bandymų lysvėms įrengti. O į likusią dirvos dalį įsėjome kukurūzų.

Artėjo mokslų metų pradžia. Dėstytoja M. Vosylienė iš rektorato perdavė žinią, kad į mokslo metų atidarymo šventę gali atvykti aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministras V. Kuzminskis. Buvo numatytas ministro apsilankymas ir būsimojoje Biologijos stotyje, kad pamatytų Stoties kūrimosi pradžią; kelio nėra, bet, tikėkimės, per vasarą bus pradžiūvusi pelkėta pieva. Tuo metu Biologinės stoties statybų vietoje žiojėjo dvi duobės: ant vienos turėjo užtūpti administracinis, o ant kitos – ūkinis pastatai. Šalia – krūva plytų. Statybos darbai sustoję – trūksta lėšų. Gal ministras, pamatęs šį nykų vaizdą, padidins finansavimą. K. Žukauskas tuo metu ėjo rektoriaus ir Pedagogikos katedros vedėjo pareigas. Ministrą sutikti pavedė dėstytojai M. Vosylienei. Dar priminė, kad pokalbiui pagyvinti tiktų lengvas gėrimas ir truputį užkandos, bet ten tam nėra sąlygų, jokios tinkamos vietos. Dėstytoja M. Vosylienė, patyrusi gamtininkė, panašių susitikimų organizatorė, manė kitaip. Trumpą pobūvį galima surengti ir ant pievutės. Svarbiausia – palankus oras. Prie to ir apsistota.

Atėjo mokslo metų pradžios atidarymo šventė. Joje dalyvauja ir ministras. Oras puikus. Po pietų

Gulbinas gina savo šeimą net nuo Stasio Gliaudžio. 1966 m. Nuotrauka iš Birutės Musneckienės archyvo

ministras, miesto valdžios atstovas, Pedagoginio instituto ūkio dalies vedėjas, rektorius, dar vienas kitas man nepažįstamas veikėjas (neseniai dirbau) atvyksta į vadinamąjį didįjį sklypą. Pasitinkame svečius. Kol jie apžiūrinėja statybas, su dėstytoja M. Vosyliene dalykiniams pokalbiams pratęsti parenkame pievutę už dabartinio sodo. Paklota staltiesė atstoja stalą. Ant jos sudedami sumuštiniai, sausainiai, alus ir vynas. Pakviesti svečiai mielai susėda aplink „stalą“. Diena vasariška, saulėta, šilta. Vienas malonumas prisėsti, prigulti ant žole kvepiančios pievutės. Atėjus rudenėliui tokios progos nebebus.

Svečiai atsipalaiduoja, prasideda pokalbiai, geri linkėjimai. Jokių problemų. Alus pamažu senka – tada ir per pietus gerta alaus. Tad su laiku ima ryškėti ir problema: kur išpilti susikaupusias skysčių atliekas? Kiek akys užmato – jokio krūmo ar kampo, kur būtų galima prisiglausti. Plika, nuoga, viskas kiaurai matosi. Dar, kaip tyčia, darbininkų būrys tvarko geležinkelį. Kiek toliau prie geležinkelininkams skirtų pastatų dirba statybininkai. Padėtį gelbsti vešliai išaugusi mūsų kukurūzų giraitė.

Priminsiu, kad N. Chruščiovo laikais plakatai skelbė: „Kukurūzai – tai grūdai, pienas, mėsa, lašiniai, tai gyvulininkystės produktų gausumas.“ Mūsų kukurūzai parodė, kad prireikus jie gali atlikti ir kitokią paskirtį.

Apsilankymo pabaigoje rektorius pasivedė mane į šalį, pasidžiaugė pakilia nuotaika, pasirinkta pašnekesio vieta ir kukurūzų „giraite“. Pasiūlė pievutę apsodinti dekoratyviniais krūmais, kurie teiktų uždarumą. Tai ir buvo padaryta, bet, kiek pamenu, uždarumo paslaugomis nebuvo pasinaudota.

Botanikos sodo pradžia

Šiaulių universiteto Botanikos sodas gali didžiuotis turintis įdomią ir garbingą pradžią, susietą su sodo įsodinimu.

Ir žmonijos pradžia pagal Šventąjį Raštą vyko sode – Rojaus sode, kuris garsėjo augalijos įvairove ir grožiu. Tarp abiejų sodų daug panašumo. Botanikos sodo paskirtis, be mokslinio tiriamojo darbo, – pasitelkus augaliją, kurti, skleisti grožį, kad sodo lankytojai jaustųsi patekę tarsi į Rojaus sodą. Vaismedžių pasirinkimas tuo metu buvo menkas. Lankėmės Šiaulių, Joniškio, Radviliškio medelynuose, bet daugiausia obelaičių nupirkome iš Vytėnų sodininkystės-daržininkystės mokslinio tyrimo stoties, kuri irgi dar tik kūrėsi. Obelaites pasirinkome pagal to meto rekomendacijas: Lietuvos ir šafrano pepinai, rudens dryžuotasis, baltasis alyvinis, antaninis paprastasis, o „Komjaunuolę“ parsivežėme dėl ryškių raudonų žiedų. Dar parsivežėme dvi kriaušaites be pavadinimų. Pažymėjome eiles, vietas, kur bus kasamos duobės sodo medžiams

Šiaulių pedagoginio instituto gamtos mokslų dėstytojas Stasys Gliaudys savo sukurtame gamtos muziejuje. 2009 m. vasara. Nuotrauka iš Stasio Gliaudžio (sūnaus) archyvo

sodinti; dėstytoja M. Vosylienė su savo studentais iškasė jas, o mudu su laborante L. Indriulyte (daugiau darbuotojų nebuvo) visą mėnesį vežėmės sodinukus iš medelynų ir sodinome, mintyse dėkodami Instituto ūkio dalies vyrams, kad parūpino ir nutašė baslius, prie kurių pririšome kiekvieną sodinuką. Susirinkę savose statybose tuščius cemento maišus kiekvieną medelį aprišome jų popieriumi. Zuikiai nebuvo tuo patenkinti. Sodas užėmė pusę hektaro žemės; jį sodinti baigėme 1961 m. spalio 20 d. Gal ši data ir galėtų tapti Botanikos sodo gimtadieniu...

Gimtadienis – metinė šventė, o į darbą tenka eiti kasdien, tik neaišku, kokiais keliais takeliais. Ką darydavote su savo pelke, kai palydavo lietus, patiždavo pavasarinis sniegas?

Kelio į šį sklypą reikėjo labiausiai ir skubiausiai. Užsakyti brangų projektą ir laukti metų metus buvo ne mūsų variantas. Veiklos ėmiausi pats. Einant nuo tuometės Čarno (dabar – Gumbinės) gatvelės mūsų naujojo sklypo link už kokių trijų šimtų metrų kairėje kėpsojo vargana Račių sodybėlė, į kurią vedė vos įžiūrimas arkliuko tempiamų ratų išvažinėtas keliukas. Ties ta vieta atmatavau aštuonis metrus – būsimojo solidaus kelio plotį, sukaliau atsivežtus kuolus. „Projektas“ parengtas. Dar kartą nulėkiau pas P. Ilgūną prašyti pagalbos. Šis atsiuntė didžiausią ekskavatorių, kuris abiejose būsimojo kelio pusėse nuo kuolo iki kuolo iškasė gilius griovius, jų žemę suvertė į vidurį tarp griovių, suprofiliavo paaukštintą plokštumą ir... kelią turim. Tik, neduok Dieve, kuo jis virsdavo, kai palydavo lietus. Teko autis gerus guminius botus aukštais aulais ir klampoti kitoje griovio pusėje per pelkėtą pievą. O mūsų naujojo kelio „grindinį“ ėmė kloti tuo, kas kam atliko: šiferio, čerpių nuolaužomis, seno betono gabalais, akmenimis, šlaku, kitokiomis kietomis šiukšlėmis... Nužvyruoti jį Institutas neturėjo lėšų. Pamatę kur nors netoliese greiderį, bėgdavome mojuodami rankomis ir prašydami, kad pervažiuotų mūsų keliu. Ir tikrai atsirasdavo gerų – pervažiuodavo, palygindavo...

Šiek tiek grįžkime į pačią pradžią. Mūsų būsimosios Biologinės stoties kairėje pusėje ramiai tįsojo užmirkusi loma, kuri beveik niekada nepradžiūdavo. Netoliese dirbo melioratoriai. „Ar ne proga iškasti tvenkinį?“ – pagalvojau. Juk iš naikinamo mažojo sklypo reikės perkelti gulbes. Be to, tvenkinys gal ir tą lomą nusausintų. Instituto ūkio dalies darbuotojai šiai idėjai pritarė. Sudariau regimąjį būsimojo tvenkinio planą: pailgas, nutęstas į geležinkelio pusę, su sala. Krantus pavingiavau, kad natūraliau atrodytų. Su melioratoriais susitariau, pažadėjo iškasti. Rytą nuėjęs į darbą jau radau tvenkinį iškastą, tiesa, per mažą, negražų, neištęstą,

Agrobiologinės stoties pradžia. Stasys Gliaudys naujame sklype. 1961 m. Nuotrauka iš Birutės Musneckienės archyvo

nepavingiuotą, bet su sala viduryje. Liūdniausia, kad jis netiko lomos žemei sausinti – prisipildydavo sklidinai ir stovėdavo, nerasdamas, kur nuleisti vandenį. Puolėme kasti pralaidą (žuvininkai ją vadina „vienuoliu“), o nuo jos į kanalą nuvedėme drenažo vamzdžius. Tik tada ši daržo dalis tapo sausesnė.

Prie tvenkinio pasodinome švedinį šermukšnį, totorinį klevą, keletą lazdynų. Iš vakarų pusės pasodinome plačialapį šaukštį, atvežtą iš didžiulio Kražantės upės šlaito sąžalyno. Augalas retas ir įdomus: žydi anksti pavasarį, dar nė lapų neturėdamas. Kad nesijaustų vienišas, prie jo dar pora lazdynų pasodinome.

Visa tai kainuoja. Ir nemažai. Kaip išsivertėte?

Priminsiu, kad Institutas lėšų Biologinei stočiai įrengti neturėjo. Todėl jam kainavo tik pastatyti du statinius su pačiomis minimaliausiomis išlaidomis, nugvelbtomis iš Instituto kapitalinio remonto finansavimo eilutės. Užbėgdamas į priekį pasakysiu, kad rektorius K. Žukauskas už tų statinių finansavimą (už finansinės drausmės pažeidimus) viešai gavo griežtą papeikimą, o neviešai – nuoširdų ir džiugų pagyrimą: „Ot, šaunuolis! Ir Agrobiologinėje stotyje du namus pastatei, ir kapitalinį remontą Institute padarei. Na, *molodiec*!“[6]

Bet grįžkime prie ką tik iškasto tvenkinio ir ant jo krantų pasodintų liaunų medelių. Blaškymasis dėl šio objekto vietos ir ploto baigėsi. Reikia užpildyti tuščią, plyną, nykų lauką. Daržovėms ir bandymams su mikroelementais skiriu 1–1,5 ha. Kitą plotą užims parkas, sodai, pradinių klasių skyrius, gėlynai, rožynas, augalų kolekcijos, įvairovės skyrius, visokių tipų gyvatvorės, šiltnamis. Šiltnamio reikia skubiai ir, suprantama, ne tik dėl to, kad Instituto kabinetai norėtų pasipuošti gėlėmis. Esu siunčiamas į Kauno žemės ūkio projektavimo institutą – gal turi mums tinkamo šiltnamio projektą. Deja, visi jų projektai tinka tik kolūkiams ir tarybiniams ūkiams, didžiuliai, brangiai įrengiami. Grįžtu tuščiomis. Bet liaudies išmintis sako, kad vargas – pats geriausias draugas, mat jis sužadina fantaziją ir kūrybingumą. Įsirengėme šiltnamį patys – vadinamuoju ūkiniu būdu, tiesa, be centrinio šildymo. Kai ateiname prašyti pinigų, rektorius K. Žukauskas, liūdnai palinksėjęs galvą, taria: „Pinigais esame neturtingi, verskitės, kaip išmanot ir sugebat.“ Tik jis labai nemėgsta, kai ateinam pas jį be jokio pasiūlymo, be minties, kaip spręsti susidariusią situaciją. Rektorius, žemdirbių vaikas,

[6] Vertimas iš rus. kalbos *šaunuolis*.

supranta reikalą, pritaria planams, norėtų padėti, palengvinti mūsų dalią, pagreitinti naujakurystės darbus. Bet mes su studentais ir taip verčiamės: eglaičių, pušaičių išsikasame Kurtuvėnų miškuose, pakelėse, liepaitės nekainuoja – gavome leidimą išsikasti Švendrės miške. Visai neblogai mums padeda pažintys: palaikome ryšį su Kauno botanikos sodu, su Lietuvos žemdirbystės instituto mokslo tyrimo padaliniu Dotnuvoje. Iš jų gavome pašarinių ir grūdinių kultūrų sėklų kolekciniams laukeliams. Vilniaus universitete su prof. dr. J. Dagiu aptarėme bandymus su mikroelementais. Užsukęs į Vilniaus šiltnamių kombinatą gavau dovanų – kardelių (gladiolių) rinkinį. Rygos botanikos sode nupirkau jurginų gumbų, aštuonių veislių rožių. Įkursime rožyną čia, sodo pradžioje. Rožės žydės, džiugins akį. Kvepės. Taip ir padarėme: susodinome, palaistėme, pasigrožėjome. Deja, po dviejų dienų nė vienos rožės nebebuvo – visas išrovė ir išsinešė vagys. Į tą vietą pasodinome raukšlėtalapio erškėčio nekarpomą gyvatvorę. Pasiteisino. Vėliau, kai atsirado piliakalnis, erškėčių pasodinome ir ant jo, taip atbaidėme mėgėjus čiuožti, laipioti, ardyti šlaitus.

Paruošti dirvą sėjai kelia rūpesčių – didelį plotą užėmęs varputis, kuris liudija, kad kažkada čia buvo dirbamoji žemė, vėliau apleista. Teks jo šaknis išrinkti. Tuo metu, 1961-aisiais, jau buvome priėmę dirbti Biologinės stoties kaimyną Edvardą Račių su jo arkliuku ir visais padargais, bet vieno arklio jėga varputyno neįveikė. Teko samdyti traktorių, kad išartų. O tada jau rektorius suorganizavo visuotinę talką, kurioje dalyvavo ne tik Instituto visų specialybių studentai, bet ir dalis dėstytojų: mūsų globėja dėstytoja M. Vosylienė, jos kolegės A. Jacikevičienė, J. Tamošaitienė, V. Savickytė, būsimasis katedros vedėjas V. Gruzdys, pirmasis Pedagogikos katedros vedėjas V. Viriušis, Fizikos-matematikos katedros vedėjas S. Jakutis ir daug kitų. Ilgas būtų sąrašas. Dėstytojai, nepaisydami rango, nuoširdžiai dirbo, rodė pavyzdį studentams. Talkai vadovavo rektorius K. Žukauskas. Oras geras, ramus, žemė sausa. Išsirikiavę eilėmis talkininkai čiupo rankomis velėną, purtė iš jos žemę ir krovė į sunkvežimį. Su varpučiu ne taip paprasta – niekada neišrinksi visko, kad neliktų nė vienos šaknelės. Bet visus atkakliosios piktžolės likučius turėjo sutvarkyti bulvės. Sėklinių bulvių paaukojo geri žmonės – net itin kukliai gyvenęs Edvardas Račius atvežė pilną krepšį. Bulvių derlius užaugo geras. Parduosim, būsim užsidirbę pirmuosius, kad ir labai jau negausius, bet savus rublelius. Kažkas iš Pedagoginio instituto profsąjungos, išgirdęs, kad ieškome bulvių pirkėjų, nuėjo pas rektorių ir pasiūlė parduoti jas saviems, Instituto darbuotojams. Ir rektoriui, ir man ta mintis atrodė gera. Pakabinome skelbimą: „Parduodame bulves.“ Mintyse sumečiau, kad kiekvienam dėstytojui ir tarnautojui tektų... po 2 kilogramus bulvių. Nieko apie tai rektoriui nesakau, gal ne kiekvienas ir norės. Normos nenustatėme ir dėl kainos nesitarėme, tegul nustato buhalterija, ten tegul ir sumokės kiekvienas pirkėjas. Šalia bulvių krūvos pasistatėme svarstykles.

Pirmieji atvažiavo fizrukai (taip vadinome jaunus, energingus Sporto katedros vyrukus), užsilipo ant krūvos ir pradėjo rinkti pačias didžiausias, gražiausias. Prašiau rinkti nuo krašto, visokias iš eilės. O jie man linksmai aiškino liaudies išmintį: „Kas pirmesnis, tas gudresnis!“ Ir kiti pirkėjai nebuvo labai altruistiški, kol liko tik bulvytės. Tada prasidėjo pavėlavusiųjų nepasitenkinimai, grįžusiųjų po atostogų „savos dalies“ reikalavimai. Nuleidę galvas kantriai aiškinome, kad mes bulvių dideliais kiekiais neauginame, kad ne tokia Biologinės stoties paskirtis. Vienas kitas su pretenzijomis net iki rektoriaus nuėjo. Lozunginė prekyba „Daržovės saviems“ taip ir baigėsi. Rektoriaus K. Žukausko nurodymu – visiems laikams.

Visą Biologinės stoties teritoriją apsodinome dviejų trijų eilių medžių ir krūmų juostomis. Pačiame centre pagal to meto reikalavimus įrengėme pradinių klasių skyrių, kolekcinį skyrių. Nemažai augalų įsigijome Vilniaus botanikos sode, Vilniaus šiltnamiuose, Dotnuvoje.

Staiga išgirdome naujieną, kad mūsų Stoties kaimynystėje bus kuriamas kolektyvinis sodas „Šviesa“. Kol kas žvalgomasi, ieškoma jam žemės. Tos pelkės, kuri šalia mums atmatuoto ir jau tvarkomo ploto, tikriausiai niekam nereikės, bet ką gali žinoti... Nusitašau krūvą naujų kuolų ir, atmatavęs dar 2,5 ha, sukalu. Į visus klausimus, nutaisęs nekaltą veidą, atsakau: „Tai, kad nežinau... Matyt, čia jau kažkas užėmė... Girdėjau, kad šita žemė paskirta Pedagoginiam institutui. Ir kuolai va sukalti...“ Kartu padidinau žemės plotą ir dešinėje kelio pusėje iki ten esančio griovio. Taip kol kas mano užgrobtoji žemė ir liko Stočiai. O „Šviesos“ kolektyviniai

sodai įsikūrė palei Čarno (vėliau – Gumbinės) gatvę dar nepriėjus iki Biologinės stoties. Ten buvo ir man skirtas sodo plotelis, kampe prie pat Stoties, tik laiko jame dirbti niekas nepaskyrė. Siūliau Edvardui Račiui naudotis manuoju sklypeliu, bet ir jam laiko trūko – visas paskendęs Biologinės stoties rūpesčiuose. Vakare, po darbo, skubu namo, kur laukia moksleivis sūnus, augantis be mamos, išklydusios savais keliais.

1962 m. pavasarį pradėjome formuoti pačią svarbiausią Stoties dalį – pradinių klasių mokomąjį-bandomąjį mokyklinį sklypą-daržą, kuriame pagal to meto reikalavimus turėjo būti mokyklinis sodas (kelios obelys, kriaušė, vyšnia ir slyva, keli agrastų ir serbentų krūmai), 1–4 klasių bandomieji laukeliai, daigynas, skiepynas, gėlynas, kolekcinis plotelis. Kiek vėliau visą mokyklinį sklypą apsodinome kelių rūšių gyvatvorėmis: iš triskiautės lanksvos, putinlapės lanksvos, bilardinės, bumaldo, ligustro, žvilgančiojo kaulenio, sedulos, paprastosios karaganos (deja, šią mėgsta amarai), raukšlėtalapio erškėčio, žemaūgio svarainio. Mes pirmieji atgabenome į Šiaulius svarainį, kurį išpopuliarinome straipsniu „Šiaurės citrina“, vėliau gaminome iš jo vaisių kvapnų vitaminizuotą sirupą. Iš uogų virėme uogienes, džiovinome vaisius. Įrengėme lauko auditoriją. Šalia pūpsojo mano, Stasio Gliaudžio, vardu pavadintas ir mano rūpesčiu supiltas piliakalnis. Trumpai grįždamas prie gyvatvorių, pasakysiu, kad geriausiai iš visų mūsų stebėtų pasitvirtino triskiautė putinlapė lanksva: dirvai nereikli, gražiai žydi baltomis kekėmis, rudenį tampa spalvota, marga, nekarpoma, išauganti iki 1,5–1,7 metrų aukščio gyvatvorė.

Centrinis kelias ėjo per Stoties vidurį, dalijo žemę į dvi dalis. E. Račius iš abiejų pusių suarė sumetimus. Viduryje, kur susidarė kupra, išlyginome ją ir apsėjome žolės mišiniu. Kai šis sudygo, turėjome žalią, švarų, po lietaus greitai pradžiūstantį kelią. Tuo metu jau visas didžiojo sklypo plotas buvo apsodintas medžių ir krūmų juostomis: iš šiaurės ir vakarų – trijų eilių gyvatvore iš eglių, liepų, kurių pasodinome 625 medžius, ir krūmų. Iš pietryčių ir pietų pusių apsodinome vienguba gudobelių, Kaukazo slyvaičių, sedulos apsaugine juosta. Gaila, kad negaliu pateikti skaičiais, kiek tūkstančių kibirų vandens atnešta vien tik apsauginių juostų sodinukams palaistyti, kad šie prigytų, – įspūdingas būtų skaičius. Bet juk ne skaičiai svarbiausia, o tai, kad beveik visi sodinukai prigijo ir atpirko vargus savo gyvavimo džiugesiu. Apie tai dar papasakosiu išsamiau, eidamas ratais per prisiminimus, taip kaip ir mūsų darbai ėjo ratais aplink kiekvieną sodinuką.

Šiaulių pedagoginio instituto Biologinė stotis, skirta studentų mokomajai praktikai atlikti, nėra vien juodo fizinio darbo laukas, ji turi, anot Jūsų, ir savo žmogiškąją – bendravimo, tarpusavio pažinimo – pusę. Kaip ji reiškiasi? Kaip visa tai organizuojate? Kokia yra ta žmogiškoji pusė?

Biologinė (vėliau – Agrobiologinė) stotis priklauso Šiaulių pedagoginio instituto Pedagogikos katedrai. Studentų praktika šioje stotyje vyksta pagal sudarytą programą. Tikslas – įtvirtinti teorines žinias praktiniais įgūdžiais. Šie įgyjami tik darbu, o darbas padeda stočiai gyvuoti, plėstis, klestėti, nes čia visada trūksta darbo rankų. Pradinio mokymo pedagogikos ir metodikos (PMPM) specialybės pirmojo kurso studentams, atliekantiems mokomąją praktiką, rudens ir pavasario semestruose skiriama po 4 valandas; išskaičiavus kelionės laiką grynajam darbui lieka 2–3 valandos. Studentai ateina patys pagal sudarytą tvarkaraštį (grafiką). Atlikusiuosius praktiką pažymime ir pateikiame dėstytojai M. Vosylienei (vėliau – dėstytojai A. Jacikevičienei).

Kiekvieną metų laikotarpį sudaromas darbų sąrašas ir aptariama su dalykų dėstytojais, kokie darbai bus atliekami gėlyne, sode, darže, pradinių klasių skyriuje, kolekciniuose bandymų laukeliuose.

Darbo patirties su studentais jau turėjau. Agrozootechnikume buvau studentų grupės vadovas. Rūpinausi studentų mokslo ir buities reikalais. 1958 m. pora savaičių Pakapės (Šiaulių r.) kolūkyje murdėmės nuo lietaus pažliugusiame linų lauke, rovėme linus. Pirmieji sodinome Talkšos parką. Dalyvavome kitose talkose.

Pirmiausia aptarėme darbo reikalavimus, supažindinome su augalų, prie kurių dirbsime, savybėmis. Jei grupė atvykdavo pirmą kartą, tai supažindindavome ir su Stoties paskirtimi. Mūsų studentams, atėjusiems į Biologinę stotį, ne iš karto brukome į rankas kastuvą, kauptuką ar šakę.

Kokios buvo to laiko, praeito šimtmečio kolūkinių dešimtmečių, jaunimo nuotaikos?

Kaimo jaunimas tuo metu stengėsi bėgti iš kolūkių į miestus, kaip dabar – į Vakarus. Bėgo iš erdvių ir palyginti dar sočių tėvų namų. Mieste stumdėsi po kelis bendrabučio kambarėlyje arba nuomojo kambarį. Poilsio dienomis tuščiais „čemodanais“ – vėl į kaimą, pas tėvukus pasipildyti maisto. Visa tai atsispindėjo ir liaudies kūryboje: „Padejuoja ir višta, prie kolchozo pririšta. Ką nori, tą daryk, tik kolchozan nevaryk“ arba pasakose: „Gyveno trys broliai, du buvo gudrūs, trečiasis – kolūkietis.“ Suprask – kvailutis.

Prievartinis kaimo vienkiemių suvarymas į kolūkius paliko didelį randą tiek materialine, tiek ir moraline dvasine prasme. Tai neaplenkė ir jaunimo. Kolūkinė prievarta metė nepatrauklų šešėlį ant žemės ūkio darbų ir žemdirbio profesijos. Dirbant su studentais, teko išgirsti, ypač iš mergužėlių, kurių nagučiai lakuoti, kad joms žemės ūkio darbai nereikalingi, jų nedirbs, nes bus mokytojos. Tegu žemėje kapstosi kiti, atseit, kvailesni.

Dirbant geriau išryškėja žmogiškos savybės. Kaip čia praleisi pro ausis gerą progą padiskutuoti, kad ir darbo sąskaita, susipažinti su studentų nuotaikomis. Tekdavo aiškinti, kad žemės darbai, susieti su maisto gamyba, turi didžiulės globalinės reikšmės. Milijonai žmonių eina miegoti alkani, badauja. Socialiniai neramumai dažnai prasideda tuščiame pilve ir tik po to piktomis miniomis išsilieja į gatves.

Teko pasitelkti nuo seno žinomą tiesą, kad kunigas gydo žmogaus sielą, gydytojas – kūną, mokytojas moko, o žemdirbys visus visutėlius maitina – atlieka šventą pareigą. Visos profesijos yra svarbios, žemdirbio – svarbiausia. Prisiminta dar ir Krylovo pasakėčia „Kiaulė po ąžuolu“. Kiaulė, priėdusi gilių ir neturėdama ką veikti, ėmė knisti jo šaknis. Į pastabą, kad ąžuolas gali nudžiūti, atrėžė, kad ąžuolas jai nereikalingas, tik gilės reikalingos. Išvada – mūsų mąstymas turi būti logiškesnis, racionalesnis negu tos kiaulės, pagarbiai reikia žiūrėti į tuos, kurie aria, sėja, ravi daržus, augina duoną, veisia, prižiūri gyvulius.

Mėgdavau su studentais dirbti. Būdavo, taip įsijaučiu į darbą, kad lieku vienas dirbantis. Keli studentai dar krapštosi, kiti stoviniuoja ir žiūri, kaip tas vedėjas dirba. Lėtokas, žemaitiškas dūnininko būdas ir įgimtas humoro jausmas tokiais momentais padėdavo lengvai sureguliuoti iškilusius nesklandumus.

O prarasti autoritetą tokiais momentais nebijodavote?

Biologijos stotyje darbų netrūko. Trūkdavo tik dirbančiųjų. Tad ir vedėjui tekdavo nemažai laiko skirti paprastiems darbams: sėjai, sodinimui, ravėjimui, įvairiems bandymams ir t. t. Visi geri darbai svarbūs! Studentai, atvykstantys pirmą kartą, Biologijos stoties vedėją įsivaizduodavo kostiumuotą, su kaklaraiščiu, oriai žingsniuojantį sausais takais, o čia dažnai užklupdavo su darbo drabužiais ir dar dirbantį, visai nepanašų į vedėją. Todėl tam tikrą laiką sušlubuodavo mano kaip vedėjo autoritetas, nes pirmas žmogaus įvertinimas būna pagal išorę, išvaizdą, bet tik pirmas. Sakoma: pagal drabužį priima, pagal protą išlydi.

Nuo vaikystės buvau įpratęs vaikščioti basas. Net ir Lietuvos prezidentą 1934 m. Graužikų dvare pasitikau basas. Žiemą sunkios mediniais padais kurpės įgrisdavo iki gyvo kaulo. Pavasarį, kiek sušilus, kurpes numesdavome į šalį ir į Graužikų pradžios mokyklėlę ėjome basi. Todėl ir Biologijos stotyje, kai nebūdavo studentų ir jei oras būdavo palankus, dirbdavau basas. Žinojau, kad basos kojos ir paprastas darbas gali pakenkti vedėjo įvaizdžiui, bet būdavo, kad nepavykdavo to išvengti. Štai pavyzdys. Tiesa, vienintelis. Tądien studentams užsiėmimai nebuvo numatyti. Diena šilta, tad rankoves atsiraitojęs, basas, parkritęs tarp lysvių ant žemės, šalia pasidėjęs kauptuką, raviu daržą. Girdžiu – lyg kažkas klega. Atsistoju – kieme būrys studenčių. Pamačiusios mane, ateina.

– Ieškome Stoties vedėjo, liepė jam prisistatyti.

– Aš – Stoties vedėjas.

Per būrį nuvilnijo lengvas juokas.

– Nejuokaukite. Mums rimtai reikia vedėjo.

Kaip aš įrodysiu esąs vedėjas? Stoviu basas, treninginės kelnės – iki pusblauzdžių, žemėtos, rankovės atraitytos, rankose – kauptukas.

– Vedėjo nėra. Merginos, grįžtame, – pasigirdo energingas balsas. Gerai, kad tuo metu pro šalį ėjo pažįstama geležinkeliečių šeima, kuri patvirtino, kad aš ir esu tas ieškomas vedėjas.

Tokia buvo pradžia. Apie 1979 m. Nuotrauka iš Botanikos sodo archyvo

Sodinukai – brangi prekė. O jų pasodinta tūkstančiai. Iš kur ir kaip? Kas padėjo? Kas trukdė?

Užgriuvo žiema, kalendoriai rodė naują skaičių – 1963-ieji. Biologinės stoties ribos nusistovėjo. Ėmėmės visą teritoriją rėminti medžių ir krūmų juostomis: bus aiškiai matomos Stoties ribos, suteiks jaukumo, kurs uždarumo regimybę. Iš vakarų pusės sodinome liepas ir eglaites, iš šiaurės, nuo miesto pusės, kur braunasi pašaliniai žmonės, – liepas ir gudobeles (pirkome iš Radviliškio medelyno), iš pietryčių ir pietų – Kaukazo slyvaites, o pačiame gale palei griovį – sedulas. Tačiau svarbiausias apsauginės juostos medis – liepa. Jų reikia daug, bet jos brangios – ne mūsų kišenei. Šiaulių miškų ūkio direktorius A. Stonis pasiūlė liepaičių išsikasti Švendrės miške. Fizikos-matematikos fakulteto dekanas S. Jakutis tam darbui paskyrė kelis studentus. Miškas užmirkęs, sunkvežimis arti privažiuoti negali. Iškastas liepaites tolokai nešame ant pečių. Nešame atsargiai, saugome šaknis, kurios iškasant sodinuką labai nukenčia. Per du kartus parsivežėme jų kelis šimtus. Pasodinome. Bet mūsų vargeliai tuo nepasibaigė – vasara buvo sausa, pavakary po darbo daug kartų teko man pačiam kibirais prinešti vandens ir palaistyti šimtus liepų. Laimei, įprastinės mažalapės liepos pasižymi gyvybingumu ir ilgaamžiškumu. Kaži kodėl miesto želdintojai sodina labai brangias retų lapų trumpaamžes importines liepas?

Šiaulių miškų ūkio direktorius A. Stonis kaip paramą arba už visiškai simbolinę kainą vėliau parūpino mums klevų, tuopų, uosių, Kaukazo slyvaičių sodinukų. Turguje vis nupirkdamas Biologinės stoties gėlynams po vieną kitą gėlytę, susipažinau su gėlių mėgėjais ir augintojais, su kai kuriais net susidraugavau.

Tuo metu Šiaulių miesto Vykdomasis komitetas pasiūlė Pedagoginiam institutui iš užsidarančio Šiaulių agrozootechnikumo perimti 750 ha ploto mokomąjį ūkį, esantį Kuršėnų link, šalia Toločių gyvenvietės. Komunistų partija ir Vyriausybė ragino visas aukštąsias mokyklas padėti kolūkiečiams atsistoti ant kojų, kooperuotis su jais gamybos ir valdymo sektoriuose. Į tą komunistų partijos raginimą atsiliepė tik Vilniaus valstybinis pedagoginis institutas (VVPI), sovietų okupacijos metu labiausiai paraudonavusi aukštoji mokykla. Jame dirbo tokios okupaciją palaikančios „žvaigždės“ kaip Jarmalavičius, Burokevičius, Jonienė, Kučerovas, dar keli.

Mūsų, Šiaulių, pedagoginis institutas buvo panašus į ridikėlį: iš viršaus raudonas, bet vidus baltas. Rektoriui K. Žukauskui reikia atsakyti į tuo metu vienintelės ir visagalės partijos raginimą gelbėti kolūkiečius. Esu siunčiamas į Vilnių

Vilniaus universiteto Šiaulių akademijos Botanikos sodas. Nuotrauka iš internete laisvai prieinamų šaltinių

sužinoti, kaip sekasi aukštosios mokyklos ir kolūkio hibridui. Vaizdas liūdnas: atstumas nuo VVPI iki jų gelbėjamo kolūkio 9 kilometrai. Daug laiko užima kelionė. Studentai, atvežti į kolūkį, dažnai randa tabako dūmuose skęstančius neblaivius kolūkiečius, laukiančius, kol studentai atvažiuos ir visus darbus nudirbs. Studijų ir darbo kolūkyje laiką sunku suderinti ir dėstytojams, ir studentams. Nesulaukę studentų kolūkio vadovai skambina į VVPI, skundžia Institutą partijos komitetui. Žodžiu, vieni nemalonumai. Šiaulių pedagoginis institutas komunistų partijos pasiūlymų atsisakė.

Vidmantas VALIUŠAITIS

Romualdas Ozolas: mūsų pareiga – pasipriešinimas

Simboliška, kad du Atgimimo šaukliai ir Kovo 11-osios Akto signatarai – Algirdas Patackas ir Romualdas Ozolas – iškeliavo Anapiln Velykų laikotarpiu. Simboliška todėl, kad Kovo 11-oji – savotiškos Lietuvos valstybės Velykos – tautos išėjimo iš nelaisvės namų ir valstybės prisikėlimo vėliava. Tad ir atsisveikindami su mumis, jie iškėlė Velykų – gyvybės pergalės prieš mirtį – vėliavas.

Ir Algirdą, ir Romualdą teko pažinti nuo pirmųjų Sąjūdžio atsiradimo dienų 1988-aisiais. Nors savo asmenybių sanklodomis jie buvo gana skirtingi žmonės, tačiau juos siejo ir nemažai bendrų bruožų. Bene svarbiausias jų – nelygstamas įsipareigojimas tautai ir jos laisvei. Abu suprato tautą ne kaip minią, bet kaip sąmoningų ir susipratusių žmonių bendruomenę, kuri reikalinga visavertei asmenybės raiškai. Ugdyti tautą ir puoselėti jos sąmoningumą buvo svarbiausias jų tikslas, tam skyrė daug laiko, atidavė daug jėgų. Kiekvienas iš jų paliko vertingą kūrybinį palikimą. Jų abiejų reikšmė ilgainiui tik didės. Drįsčiau vadinti juos Atgimimo ąžuolais. Romualdo net ir pavardė – ąžuolas. Latviškas ąžuolas, neišraunamai įsišaknijęs lietuviškoje žemėje, išaugęs iš šios žemės kultūros syvų.

Lenkiu galvą prieš šių Sąjūdžio bendražygių šviesų atminimą. Jie buvo garbingi, tiesūs, principingi žmonės. Jų pasigesiu. Pasigesiu akių, kurios spinduliavo tikėjimu ir viltimi. Pasigesiu vyriško rankos paspaudimo – ryžto ir valios ženklo. Pasigesiu jų balso viešumoje – savotiško sąžinės aido. Kadangi net ir tais atvejais, kai nuomonės kartais išsiskirdavo, negalėdavai negerbti jų pozicijų. Jos buvo grindžiamos ne nuotaikomis ar momentiniais įspūdžiais, bet tvirtai argumentuotomis įsitikinimų nuostatomis, nuosekliai iš pasaulėžiūros plaukiančiomis vertybėmis.

Su Romualdu Ozolu man teko bendrauti daugiau negu su Algirdu Patacku. Galbūt dar bus progų apie tai parašyti plačiau. O šia, jo netekties proga, norėčiau pasiūlyti skaitytojams paties Romualdo Ozolo, mano nuomone, reikšmingą pasisakymą. Jis daug rašė, daug skelbė. Tačiau toli gražu ne visi jo tekstai yra paskelbti.

1991 m. birželio 22 d. Kauno filharmonijos rūmuose buvo surengtas 1941 m. birželio 23 d. sukilimo 50-mečio minėjimas. Man teko prisidėti prie šios konferencijos organizavimo. Romualdas Ozolas buvo vienas iš konferencijos prelegentų. Mano archyve išliko R. Ozolo kalbos, kurią jis tada pasakė, garso įrašas. Pasakė gyvai, neturėdamas jokio teksto, net kalbos plano.

Šis R. Ozolo pasisakymas nėra praradęs aktualumo ir šiandien. Ypač turint galvoje tai, kad tuo metu, kai jis kalbėjo, Lietuvos radijas ir televizija, didžiausios spaustuvės, dalis valstybinių bei komunistų partijai priklaususių pastatų buvo užgrobti

sovietų jėgos struktūrų, per įtakingiausius to meto žiniasklaidos kanalus liejosi sovietinė propaganda ir nepriklausomos Lietuvos valdžios juodinimas. 1991 m. liepos 31 d. Medininkų tragedija dar buvo tik prieš akis...

Verta šią kalbą iškelti iš nebūties.

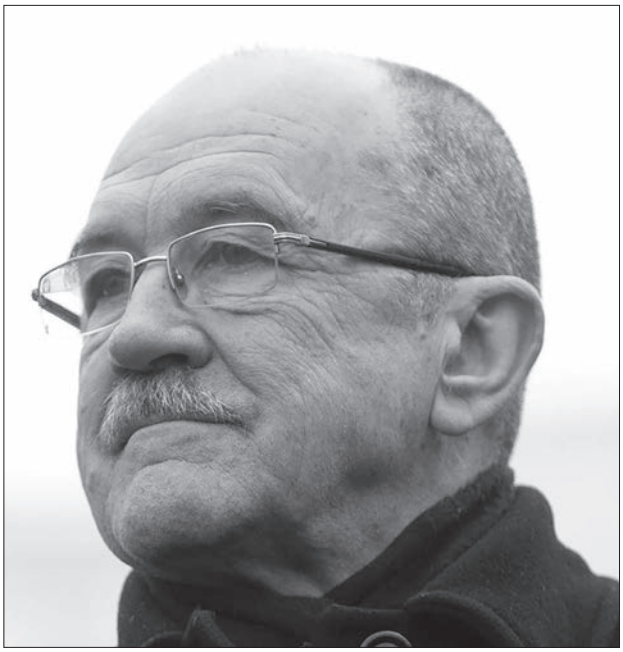
* * *

„1941 m. sukilimas yra viena grandis iš ilgos, iki šiol nenutrūkstamos, virtinės Lietuvos istorijos faktų, kurie tarsi koks būties imperatyvas eina per visą mūsų istoriją. Manau, kad Lietuvos geopolitinė padėtis nėra paskutinis faktorius. Yra kažkokia lemtis, kuri kitiems duoda geresnes sąlygas. To nereikėtų laikyti bausme. Būdama iš principo pasmerkta savo geopolitinės padėties, lietuvių tauta vis dėlto egzistuoja ir yra pakankamai stipri. Tiek stipri, kad jos buvimo faktu šiandien pasaulis neabejoja. Abejoja galbūt kai kas tik buvimo būdu. Tai ir norėčiau pasakyti, kalbėdamas apie savo pasirinktąjį laikotarpį – 1944–1988 metus.

Kad ir kaip tą laikotarpį interpretuotume, neturėtume pamiršti svarbiausio: tauta buvo pasmerkta sunaikinti, jai primesta tvarka – naikinimo tvarka. Tačiau visa tai buvo atlaikyta. Ir taip atlaikyta, kad 1988 metais Lietuva išėjo į priekį, prasidėjus pertvarkai. Kaip vadovaujanti jėga, ji praktiškai iki pat šios dienos diktavo pertvarkos procesų eigą ir pobūdį buvusios Tarybų Sąjungos teritorijoje. Kaip toliau bus – pamatysime.

Todėl nenuostabu, kad, lygindami dabartį su 1941 metais, galime rasti nemažai analogijų. Viena iš jų – gyvas tautos dvasinis pradas ir jo išraiška. 1941-uosius galėtume laikyti nerealizuotų politinių galimybių tąsa 1940-aisiais, užeinant raudonajai armijai. Tai būtų teisingiausia.

Tačiau iš kur tas fenomenalus sugebėjimas priešintis? O jis, mano manymu, kyla iš 1930–1940 metų laikotarpio, kuris reikšmingas Lietuvai kaip neįtikėtinai spartaus dvasinio, kultūrinio brendimo laikotarpis. Politiniai ir kultūriniai procesai tada dar nėra subalansuoti ir adekvatūs. Kultūra brėsta sparčiau negu politika. Politika tada tik pradeda įeiti į normalėjantį demokratinį gyvenimą, o kultūra visiškai išsiskleidžia europinei tautai būdingomis formomis. Užteks priminti tik vieną – mirti troškusį Vytautą Mačernį. Tai fenomenalus faktas.

Nepriklausomybės Akto signataras, filosofas Romualdas Ozolas. Nuotrauka iš Romualdo Ozolo paramos fondo archyvo

1941-ųjų prasmė šiuo požiūriu mums yra visiškai akivaizdi kaip kultūrinio pasipriešinimo raiškos būdas. O politinio pasipriešinimo reikšmės nesuprastume, neįvertinę rezistencijos meto. Karas po karo, trukęs tiek metų ir buvęs Europoje vienintelis tokio pobūdžio, Lietuvą atskleidė, galima sakyti, iki galo.

Dar daug neatsakytų klausimų: kokia buvo jo prasmė? Sakysim, ar nereikėjo nutraukti rezistencijos bent pora metų anksčiau? Rasti būdų toliau priešintis kitaip? Sunku atsakyti. Tai tik mintis pamąstymui. Aišku tik viena: karas po karo Lietuvą pavertė dykuma.

Kažin ar daug šioje salėje žmonių, kurie patyrė viską, kas susiję su masine kolektyvizacija Lietuvoje 1947 m.? O ypač 1949-aisiais? Daugelio iš jūsų tikrai nebuvo. Vieni buvo tremtyje, kiti – emigracijoje. Tik tie nedaugelis, kurie liko čia, tegali suvokti tą košmarą. Tą šiurpą, kuris tuo metu buvo apėmęs net vaikų ir jaunimo sąmonę. Ir lydi mus dabar visą gyvenimą.

Tai vienišumo, pamestinumo, absoliutaus nereikalingumo ir nežinios jausmas. Jį sunku įveikti. Apie tai negalima nekalbėti, jeigu norime reiškinius vertinti iš esmės: kodėl vis dėlto 1988 m. įvyko tai, kas įvyko?

Lietuvoje 1944 m. labai aiškiai mezgėsi ir plėtojosi du laikotarpiai. Pirmasis – fizinio

Romualdas Ozolas (antras kairėje) ir Algirdas Patackas (pirmas dešinėje) ant sunaikinto rusų tanko Grozne (Čečėnija) 1994 m.

pasipriešinimo (tęsėsi iki 1953-iųjų – rezistencijos sunaikinimo) ir po to jau grynai dvasinio priešinimosi erdvės. Šiose erdvėse būta keleto sluoksnių. Visų pirma – kolaboracinis. Čia šiurkščiai, tiesiog utilitariai buvo tvarkomi valdymo reikalai, kuriama sava tvarka. Antrasis – egzistencinis. Svarbu – išbūti. Nesvarbu kaip, svarbu – egzistuoti. Atsiminkime: 1 milijono žmonių netekusi tauta turi labai daug nuveikti, kad galėtų bent fiziškai išlikti tokioje stresinėje padėtyje. Trečiasis sluoksnis – kultūrinis. Tai intelektualų, netgi elito sluoksnis. Čia taip pat vyksta rezistencija, t. y. pasyvus pasipriešinimas. Suvokiant, kad reikia kurti kad ir tokias kultūros formas, kurios yra laikinos, neturinčios istorinės vertės. Jas reikia kurti, nes priešingu atveju užgrius visai kita kultūra.

Buvo metas, kai lietuvių kalbos tekstų kūrimas buvo didžiai prasmingas jau vien dėl to, kad tie tekstai buvo parašyti lietuvių kalba. Tekstų prasmės ir reikšmės klausimai atsirado vėliau. Bet nenuvertinkime ir anų. Tai buvo fizinis savęs išlaikymo būdas.

Ir pagaliau, sakyčiau, apie 1970-uosius, ėmė kilti mintis. Kilo savęs suvokimas. Kilo aiškus savo uždavinių supratimas. Šia prasme galima išskirti tam tikrus laikotarpius.

Iki 1956-ųjų vyksta, sakytume, lietuvių kultūros perskverbimas tarybine ideologija. Kada norom ar nenorom dalis žmonių ją priima. Kiti ieško, kaip šios ideologijos išvengti. O 1956-aisiais, vadinamojo Chruščiovo „atlydžio“ metu, pirmą kartą prasiveržia mūsų nesitaikstymas su esama padėtimi. Tada labai aiškiai pastebimas bandymas įdiegti į tarybinį Lietuvos gyvenimą 1930–1940 m. išugdytą tautiškumą.

Antrasis labai ryškus laikotarpis yra maždaug iki 1968 m. Čekoslovakijos aneksijos dėka Lietuva pamato, kad „nieko nebus“, kad visos iliuzijos turi būti atidėtos. Prasideda visiškai naujas, sakyčiau, vidinės brandos laikotarpis – tikrosios dvasinės rezistencijos laikotarpis. Sukuriama viena galingiausių Rytų Europoje rezistencinė spauda. Atsiranda nemažai svarbių tęstinumo prasmę turinčių kultūrinių reiškinių. Tas laikotarpis tęsiasi iki pat 1988-ųjų metų.

Nesutinku, kad mūsų poezija nieko neverta. Yra ten grynų dvasios kristalų ir grožio įkūnijimo. Reikia tiktai atsijoti, kas ne taip. Ir turėsime turtus, kurių daug kas gali pavydėti. Be abejo, teiginys, kad Lietuva – poetų žemė, dar tyrinėtinas. Tačiau joje yra tikrumo. Proza, deja, neišaugo aukščiau, neišsiplėtojo plačiau už Broniaus Radzevičiaus „Priešaušrių vieškelius“. Be 1978–1980-ųjų metų filosofijos, taip pat nebūtų to, ką mes šiandien turime. Be abejo, kai ką galėtume ir neigti.

Daug kas liktų nesuprantama be muzikos ir dailės. To laikotarpio muzika – vis dėlto yra kapitalinė. Europietiška, įvairi, konceptuali. Ir labai estetiška. Dailę gal šiek tiek kritiškiau vertinčiau. Šiaip ar taip daug ko gero ir ten galima rasti. Fotografija – unikalus, labai lietuviškas reiškinys. Ir taip toliau.

Iš tų idėjų, iš sampratų, nuostatų, kurios formavosi palaipsniui įveikiant savo negalią, kilusią dėl dykumos ištiktos kultūros, bręsta žmonės, asmenybės, visuomenė. Bręsta dvasia, kuri 1988 m. pajunta bendrumo jausmą, grožio ir gėrio siekį. Veržiasi būti laisva. Prisiminkite visus poezijos vakarus, „Poezijos pavasarius“, galima sakyti, poezijos fiestas. Pagaliau tiesos siekimo vedama dvasia išsilieja tuo, ką vadiname Sąjūdžiu.

Sąjūdis yra pirmasis žingsnis iš grynai dvasinių formų. Tos dvasios įsivisuomeninimo ženklas. Toliau jis rutuliojasi ir išsiskleidžia pačia tobuliausia, pačia nuosekliausia forma – juridine revoliucija. Juridinės revoliucijos faktas yra Kovo 11-oji – Lietuvos valstybės atkūrimas okupacijos sąlygomis.

Toliau jau pradedamas konkretus valstybės rekonstrukcijos darbas. Kada mes jį baigsime – nežinau. Bet, manau, kad amžių netruks. Tai jaučiame visiškai aiškiai. Tai artėja. Tačiau jeigu, neduok Dieve, būtų taip, kad kokia nors beprotybė kristų ant Lietuvos ir visa tai, kas čia pradėta, būtų bandoma užgniaužti, yra antroji pareiga.

Mes turime armiją, nors jos taip nevadiname. Mes neturime jai ginklų, bet privalome jų gauti. Ir jeigu mes nesipriešinsime dabar ginklu, mes nebūsime užbaigę to nelaimingo atvejo iki galo. Užbaigę taip, kaip to reikalauja istorija. Todėl pasirinkimo neturime.

Joniškėlio miestelio 1941 m. birželio sukilimo dalyvių būrys. Nuotrauka iš internete laisvai prieinamų šaltinių

Pirmoji pareiga – išvesti Lietuvą į pasaulinį pripažinimą *de facto* ir *de jure*. *De facto* mes jau pripažįstami. O juridiškai būsime pripažinti tada, kai su mumis pasirašinės sutartis.

Antroji mūsų pareiga, jeigu tai neįvyks, – pasipriešinimas. Pasipriešinimas ta forma, kuria privalo pasipriešinti valstybė. Noriu pabrėžti, kad tuo klausimu nėra apie ką diskutuoti. Reikia daryti tai, ką mums liepia daryti 1940-ieji, 1941-ieji ir 1944–1953-ieji metai.

Gyvename daugybėje parametrų, kurie nuo mūsų nepriklauso. Bet viena mes turime – tai savo laisvės jausmą. Ir sugebėjimą juo disponuoti. Aš džiaugiuosi, kad iki šiol disponuojama juo vis dėlto sėkmingai.“

Romualdas Ozolas

Romualdas OZOLAS

Dienoraštis. 1960 metai

Autoriaus nuotraukos iš kraštotyros ekspedicijos Luokėje 1973 m.

1960 m. rugsėjo 27 d., antradienis

Vakar naktį ilgai neužmigau. Galvojau, kaip sutvarkyti savo fototeką, galvojau apie rašymą. Nusprendžiau eiti į skaityklą. Ten bus aplinkos pakeitimas, nes kambaryje kaskart trukdo mano draugužiai.

Tačiau iš ryto visi išėjo, ir aš likau vienas. Bet čia atėjo Zigmas.

O, jis nežinąs kur dingti. Vakar buvęs „Karmen“. Gutauskas pagal savo amžių gerai bliovęs. Jis, Zigmas, važiuosiąs namo.

Po velnių! Visa tai seniai girdėta.

Atėjo Saulytis. Su juo aš kalbuosi, nežiūriu pro langą. Jis „puikiai pasirodęs“, užėmęs 12 vietą, ir Zigmas patenkintas krizena. O jam, Saulyčiui, čia esą menki juokai – nuplaukusios dvi kelionės. Jis siuvasi paltą už 2 000 rublių, dabar nieko neturįs.

Kažkaip aš papasakojau jiems istoriją. Berniokas su mergina nuėję ir atsisėdę prie stalelio, kur buvę padėta daug tuščių bonkų. Prie jų priėjusi padavėja ir pasakiusi:

– Du šimtai keturiasdešimt aštuoni rubliai.

Tiedu iškart nustebę, paskui vyrukas įsižeidė ir sumokėjo.

– Taip jau ir sumokėjo, – tarė Zigmas.

– Juokai, – tarė Saulytis.

– Ir sumokėjo! – atsakiau aš.

– Aš nebūčiau mokėjęs, – tarė Zigmas.

– Aš irgi nebūčiau mokėjęs, – tarė Saulytis.

– Nereikia savęs statyti visko kriterijumi.

– Tu tai tikrai būtum sumokėjęs, – tarė man Rimas.

– Būčiau!

– Ir ką tu būtum parodęs? Kad turi pinigų?

– Kad gerbiu save.

– Ir tiktai tu taip tebūtum padaręs. Aš tai niekada.

– Taip, jūsų pasaulėžiūra taip tobulai išsivystė, kad man nėra ko lygintis, – tariau aš.

Zigmas jautėsi truputį nepatogiai. Šaulytis nieko:

– Tu iškėlei tezę ir stengiesi apginti visomis priemonėmis. Šneki ir pats tuo netiki.

Man vis dar buvo velniškai pikta, nors jie nuo mano žodžių nė kiek neįsižeidė. Aš buvau keistai įsiutęs. Prisiminiau, kaip vakar ramiai, viduje virdamas, pasakiau Zigmui:

– Į antklodę batų nevalyk! Kaip tu jaustumeisi, jei į tavo valytų.

– Bet batai blizga, – atsakė Zigmas. Jis nesitikėjo.

Aš nieko tada neatsakiau. Dirbau, kalbėjau, kai jis klausė, bet šiandien prisiminiau ir tuodu įvykius, ir įvykį gastronome, pagalvojau, kad anksčiau niekad to nebuvo.

Matyt, aš per daug geriu kavos. Keli puodukai stiprios kavos, matyt, per daug. Štai neseniai aš ėjau pro duris ir tarpduryje susitikau vieną vyruką. Aš krūptelėjau taip, kad jis pastebėjo, sustojo ir praleido mane.

Aš pastebiu smegenų nervinį jautrumą. Viskas negerai. Rašau dienoraštį ir esu nepatenkintas, krypstu į smulkmenas, jaučiu, kad tai be vertės dalykai, bet grimztu, o per jas nematau svarbių dalykų. Dienos atrodo tokios niūrios, o ateitis – be jokio spindulėlio. Kas yra, nežinau.

Grįždamas namo, užsukau pas Arnašių. Kaip visada, nuėjau į informacijos skyrių. Ten jo, vargšelio, jau nėra. Pasiuntinukas nuėjo jo ieškoti ir atvedė jį iš valstiečių jaunimo skyriaus.

– O, sveikas, – kaip visada sako jis.

Mes išeinam į gatvę. Jis prašė, kad aš užeičiau. Reikalas toks: jis rašo knygutę pagal vieną medžiagą, kurią leidykla nutarė išspausdinti kaip apybraižą. Kino studija jam pasiūlė parašyti scenarijų. Su juo scenarijaus bendraautoriumi nori būti tos apybraižos režisierius, bet Arnašius kažkodėl norįs manęs. Aš paprašiau parodyti medžiagą. Ne, jis po savaitės duosiąs man paskaityti keletą knygutės skyrių.

Ką gi, gerai. Ateisiu po savaitės.

Arnašius labai pergyvena, kad jį atleido iš informacijos skyriaus vedėjo pareigų. Semaška anksčiau buvo bendradarbis. Dabar jį tik priėmė į darbą, tuoj paskyrė vedėju.

– Jis nieko nepadarys, – su kažkokia pikta viltimi kalbėjo Stasys.

Jis dabar korespondentas. Važinėja į komandiruotes. Jis nenorėjo sutikti, bet Civilkaitė pasakė, kad jis redakcijos komjaunimo organizacijos sekretorius, jis turi eiti ten, kur sunkiau, o jis dar taip kalbąs.

– Ką gi, kai taip pasakė, aš nutilau. Ką darysi su ta sena merga, – kreivai nusišiepė jis.

Dabar esą žymiai daugiau atsakomybės. Bjauru. Jau dabar vienas grasino su juo atsiskaityti. Aš, be abejo, prisimenąs, kaip jį buvo įskundę. Bet jį nuramino, kad redakcija juo pasitiki, už jį muštą du nemuštus duotų.

Jis labai nusiminęs.

Parėjęs aš skaičiau, paskui nuėjau į Kroniką. Grįždamas sutikau Česnavičių, Aleliūną ir Vijolę. Jie stovėjo ir kalbėjosi.

– Laba diena, – tarė Česnavičius. – Matai, paskelbėme neoficialų seksteto susirinkimą.

Jis pasiteiravo apie mokslą, paskui paklausė, kaip, mano nuomone, sekstetas. Ko sekstetui reikią – materialinės ar moralinės paramos.

– Materialinės, – tarė Vijolė.

Taip, Budrius pereitų į sekstetą, jeigu jis gautų etatą Filharmonijoje. Antanas su Daiva taip pat. Vijolė nesakė, kad ir jai tada būtų užtikrinta vieta Vilniuje.

Sederavičius reikalauja seksteto. Bartusevičiui etato nėra. Ar mes nesugebėtume patys vadovautis? Sugebėtume. Tegul tik būna materialinis pamatas.

– Tai būtų grandioziška, – tariau aš.

– Matai, Mykolai, kokie įvertinimai. Įpareigoju tave seksteto akivaizdoje pasirūpinti ir išspręsti tą klausimą. Jeigu nebus galima prijungti prie Filharmonijos, tai prie profsąjungų Centro tarybos. Ten materialinė bazė yra stipresnė. Jie ir profsąjungų meną pakeltų.

Mes išsiskyrėme. Šis susitikimas buvo toks netikėtas, taip netikėtai vėl gimė viltis, kad mes su Vijole ėjom tylomis cypdami iš pasitenkinimo.

– Oi, Ąžuole, – sakė ji, – tu neįsivaizduoji...

– Aš neįsivaizduoju, – šypsausi aš.

Ir vis dėlto aš įsivaizduoju.

1960 m. rugsėjo 28 d., trečiadienis

Gulėjau labai ilgai. Jau lovoje girdėjau, kaip koridoriuje triukšmauja ir šūkauja grįžtantieji iš kolūkio. Apsirengęs tuoj išėjau į koridorių. Kartas nuo karto privažiuodavo mašinos, ir į bendrabutį įvirsdavo purvini ir pasišiaušę kolegos. Prie telefono budėjo Jonė. Aš nuėjau pas ją pakalbėti. Buvau sakęs jai, kad rašau apysaką, kurioje, viename iš personažų, ji galbūt pažins save. Ji sakė baisiai supyksianti, bet aš pareiškiau, kad tai, ką man duoda gyvenimas, yra mano, ir su tuo aš galiu daryti ką noriu. Jai nieko kito nebeliko, kaip tik sutikti.

– Ką gi, turėsiu vieną pažįstamą rašytoją, – tarė ji.

– Gerai. Užtenka. Apie tai užtenka. Pakalbėkim apie ką nors kita.

Bet tada pasirodė Vida, Mažytė, Živilė ir kitokie ansambliečiai-kolūkiečiai. Koridoriumi nusirito šauksmai ir staugimas. Vida nuėjo pas mane, pasiėmė čemodaną, Mažytė atvilkusi pakišo po lova savo ir Živilės batus.

Aš išėjau į koridorių. Buvo labai šalta. Aš vaikščiojau vestibiulyje, rūkiau ir laukiau, kada pasirodys mašina ir iš jos išlips mano kursiokai.

Aš laukiau Irenos.

Aš laukiau jos visą dieną. Nėjau netgi į skaityklą. Susirinko vestibiulyje Rosinas, Ledas, Girdenis, paskui atėjo Varnasigė bei Račkaitis. Su pirmaisiais mes kalbėjomės apie ateinančius kurso rinkimus. Jaučiasi buržuazinė dvasia. Mes perkratėme visus ir numatėme, kad rinksime Žvigaitytę, Vizgirdą, Rosiną ir Girdenį. Numatėm, kad pirmininkaus Ledas, pakvies tuos norinčius pasiūlyti kandidatus, kurie pasiūlys numatytuosius. Reikalui esant, nutarėm sukčiauti. Viskas tikslui pasiekti. Man tai patiko.

Po pietų nuėjau pas Patašių, bet jo nebuvo. Vėliau jis pats atėjo pas mane. Pasakojo apie kolūkį, važiavimą motociklu, jojimą, darbą, barzdą, valgį, senį Vainį-Kristų ir daug ką kita. Buvo Ritka. Aš prašiau paskolinti pinigų, bet ji nesutiko. Tada aš užlaužiau Aleksiejūną. Gavau 50 rublių. Nusipirkom pusę litro vyno ir išgėrėm kambaryje. Čia aš nutariau su Chmielium eiti gerti. Pasiskolinau iš Rimkaus dar 25 rub. ir visi išėjom į jaunimo sodo kavinę. Pasiėmėm po pusę litro vyno ir gėrėm individualiai. Man tai labai patiko. Kavinėje buvo Čižauskas, Žilius, Šimkūnas ir Vyžintas. Jie buvo visai girti. Čižauskas pakvietė pas save. Aš išgėriau konjako, paskui Čižauskas pareiškė norįs gerti su studentais. Paskui prie mūsų prisėdo Žilius. Kai aš susipažįstant pasakiau savo pavardę, jis stabtelėjo ir paklausė:

– Jūs pažįstat Živilę?

– Pažįstu, – sakau.

– O, kur aš patekau! – dramatiškai tarė jis.

Mes nusijuokėme. Čižauskas kalbėjo apie Bartusevičių. Jis labai pergyvena. Jis galėjęs dirbti „Sporte“, būti Romoj, bet jis pasilikęs čia. Jis savo pasiekęs, dabar jis redaktorius. Bet Bartusevičius mirtinai įžeidė jį kaip žmogų. Aš pripažinau, kad Bartusevičiui svarbu tikslas, o ne žmonės. Jis sakė, kad aš protingai galvoju, ir bučiavo mane. Paskui mes atsiskyrėme, nuėjome namo. Algiui buvo bloga. Aš buvau visai girtas. Pažiūrėjau pro langą – Irenos nebuvo.

1960 m. rugsėjo 29 d., ketvirtadienis

Anksti rytą į Kauną išvažiavo Algis. Aš atsikėliau vėlai ir išėjau į skaityklą. Beveik visą dieną prasėdėjau rašydamas dienoraštį-apysaką.

Po pietų grįžau. Pavalgiau už Vyto pinigus. Vestibiulyje sutikau Toleiną ir paklausiau, ar Irena negrįžo. Ji atsakė, kad Irka po ekskursijos į Rygą išvažiavo namo. Man pasidarė liūdna ir velniškai tuščia. Šalta, danguje – juodi debesys.

Aš skaičiau Hemingvėjų, paskui Robertas parsinešė akušerijos vadovėlį, ir mes ilgai kalbėjomės aktualiais klausimais.

Ketvirto aukšto vestibiulyje sutikau Vėlių ir Ledą, kurie maloniai kalbėjo ir taršė mano, kaip rašytojo, vardą, paskui mes ėmėme laužti Vaicekauską, kaip bolševikinį korespondentą ir nepataisomą melagį. Vėlius žada gauti už dainas tūkstantuką, žada atiduoti skolą. Jis parašė keturis apsakymus.

Buvau pas Telesforą, ir jis pareiškė, kad mano pasilikimas Vilniuje užtikrintas, nes Aleliūnas kalbėjęs apie sekstetą. Reikalai juda. Žiūrėsim.

1960 m. spalio 1–10 d.

Vakar vestibiulyje sutikau Toleiną, ir ji pokalbio metu pasakė, kad iš Peikštenių jie išvažiavę jau prieš kelias dienas, kad buvę Rygoj, o Irka iš ten išvažiavusi į namus.

Aš jos laukiau užvakar, laukiau vakar ir žinojau, kad šiandien ji bus. Aš tuo neabejojau.

Pamačiau ją, grįždamas iš Telesforo. Ji ėjo į savo kambarį, tarpduryje grįžtelėjo, pamatė mane, bet tuoj pat nusisuko ir uždarė duris. Ji padarė tai visa taip gerai, lyg būtų manęs nepastebėjusi.

Aš grįžau į savo kambarį. Pavaikščiojau, išsiėmiau cigaretes ir užsirūkiau. Brėždamas degtuką pastebėjau, kad jis truputį virptelėjo. Cigaretės dūmas buvo nepaprastai malonus. Aš dar pavaikščiojau, sustojau prie lango, paskui apsisukau ir išėjau.

Ji buvo viena. Stovėjo prie stalo ir žiūrėjo. Ji žinojo, kad ateinu aš. Matyt, kai pabeldžiau, ir ji pažino, kad tai aš, jos veido išraiška nepasikeitė. Ji nemokėjo valdyti savo veido išraiškos.

– Labas, Irena.

– Labas, – atsakė ji iš susijaudinimo pažemėjusiu balsu. Ji lydėjo mane akimis.

– Tai kaip? – tariau aš.

– Gerai.

Tai buvo visiškai beprasmiška, man buvo juokinga, ir aš nusijuokiau.

– Kas? Iš ko juokiesi?

– Kas čia?

– Nekalbėk, Romka.

Ji atsisėdo ant lovos, įsikniaubė į rankas ir gulėjo nejudėdama. Paskui pakėlė galvą, pažiūrėjo ir vėl pasakė:

– Nekalbėk, Romka.

Ji šypsojosi, o akys buvo pilnos ašarų. Aš juokiausi.

– Kur tu tai?..

– Rygoj. Neprimink, namuose dvi dienas verkiau. Norėjau ištiesinti, bet negalėjau.

– Ir tu pati tai sugalvojai?

– Mes su Rūta. Abi. Kai nuėjom, pabūgau, bet merginos sako, kad cheminis sušukavimas man tiks. Paklausiau.

– Nieko sau.

– Užteks, Romka, aš pati žinau.

– Aš tik sakau, paleisk tave vieną, tai ir prikrėsi velniavos.

Ji neatsakė. Žiūrėjo ir šypsojosi.

Aš vaikščiojau po kambarį ir rūkiau.

– Ką tu veikei? – paklausė ji po kiek laiko.

– Aš? Nieko. Valgiau, miegojau, tinginiavau.

– Paleisk tave, tai iš tavęs nieko ir nebėra.

Aš pagalvojau, kad pykti nedera, ir tariau:

– Na na!

– Netiesa?

– Argi aš prieštarauju?

Aš dar kiek pavaikščiojau, paskui sustojau ir tariau:

– Šį vakarą Filharmonijoje kiniečių liaudies ansamblis. Bilietų neturiu, bet tuoj eisiu paieškoti. Paskui užeisiu pasakyti.

Ji linktelėjo.

Bilietus gavau Filharmonijos kasoje. Buvau Konservatorijoje, miesto kasoje, Vilniaus viešbutyje, bet ten jau nebuvo. Filharmonijos kasoje dar buvo. Eilėje laukė Gražvydas. Aš nepasisveikinau, nors mačiau, kad jis mane įdėmiai stebi.

Aš pagalvojau, kad tegu pajunta, ką aš galvoju.

Iki septynių valandų buvo repeticija. Aš visą kelią bėgau. Užbėgau pas Telesforą. Sesuo rengėsi nešti baltinius pati, bet jie buvo visiškai šlapi, o kitų aš neturėjau. Nuėjau pas Irką. Ten buvo Rita, Rūta, Valda. Jos rengėsi į šokius.

– Irka, aš niekur neinu.

Ji pažiūrėjo ir bejėgiškai atsisėdo.

– Gerai. Ateik čia, – tariau ir išsivedžiau. – Aš neturiu baltinių. Reikia džiovinti.

– Aš paimsiu prosą.

– Gerai, paimk, padžiovinsi.

Bet iš džiovinimo nieko neišėjo. Aš užsidėjau tautinius baltinius, ir mes bėgte nubėgome. Tačiau jaudinomės be reikalo. Atėjom netgi per anksti.

Ernesakso vyrų choras (tik dabar prisiminiau, kad tai buvo ne kiniečių liaudies ansamblis) paliko didžiulį įspūdį. Kalba nesuprantama. Lieka tik pats vokalas. Nuostabus susidainavimas. Rodos, dainuoja pati žemė. O iš balkono žiūrėti į parterį atrodo, kad tai ne žmonių eilės susėdę, o vėjo siūruojamos plaukia rugių bangos.

Po koncerto aš tariau:

– Eisim į kavinę.

– Gerai.

Apytuštėmis gatvėmis mes nusileidome į prospektą. Kavinės langai buvo tamsūs.

– Nejaugi uždaryta?

– Ir gerai.

– Ką gerai. Aš noriu kavos.

– Namuose išgersi.

– Taigi, namuose! Tingiu virti.

– Aš išvirsiu.

– Argi tu moki?

– Na, žinai!..

– Gerai, gerai. Einam!

Svetainė nebuvo uždaryta. Šviesiajame kambaryje sėdėjo keletas, tamsiajame buvo laisvi tik du staleliai.

Mes nusirengėme ir nuėjome į tamsųjį kambarį.

– Sėsim čia.

Irena linktelėjo. Aš padaviau jai meniu.

– Valgyti nenoriu, – tarė ji.

– Aš irgi nenoriu. Paimsim kavos. Tau vyno, bus gerai?

– Gerai.

– O gal konjako?

– Ne, nenoriu.

– Aš paimsiu konjako.

– Tau kavą su bulkute?

– Ne, aš nieko nenoriu valgyti.

– Taigi, tau vyno, sau konjako ir kavos.

Ji linktelėjo. Mes sėdėjom tylėdami. Aš užsirūkiau. Kavinėje pažįstamų nebuvo. Sienomis slankiojo šviesuliai. Atrodė, kad gatve juda nepertraukiamas mašinų srautas, nors jos pravažiuodavo tik kada ne kada. Į kavinę ėmė eiti žmonės.

– Po koncerto čia visada užplūsta, – tariau aš.

– Tu viską žinai, – nusišypsojo Irena.

Prie mūsų priėjo padavėja.

– Ką galima?

– Šimtą konjako, šimtą vyno ir kavos.

– Vynas pas mus tik bonkomis.

– Tuo geriau. Duokit bonkutę.

Padavėja nusišypsojo.

– O kavos kiek? Kavinuką?

– Kavinuką.

– Viskas?

– Prašom.

Padavėja nuėjo. Mes sėdėjom tylėdami.

– Pasakok ką nors, Irena.

– Ką?

– Nežinau ką. Ką nors.

– Kai tu prašai, aš visiškai nežinau, ką pasakoti.

– Nenori...

– Ne, aš nemoku. Juk tu pats žinai, kad aš nemoku.

Ji sakė tiesą. Ji nemokėjo pasakoti ir beveik visada tylėdavo. Mūsų meilė buvo kažkokia nebylė. Mes išeidavome į gatvę, vaikščiodavome ir nekalbėdavome. Man buvo malonu, kai ji eidavo šalia, aš ką nors mąstydavau, retkarčiais pažvelgdavau į ją, mes nusišypsodavome ir eidavome tolyn vis tylėdami. Aš įpratau jos jausmus skaityti iš veido išraiškos, ir ji visada daugiau pasakydavo negu jos žodžiai. Ji net savo jausmų nemokėjo išreikšti žodžiais. Nei ji, nei aš nebuvome pasakę, kad mes mylime. Kartą aš pasakiau:

– Tu mane myli?

– Kam tu klausi. Juk žinai...

– O tu pasakyk.

– Romka...

Ji priglaudė galvą ir pasakė;

– Tu juk žinai...

– O tu pasakyk.

– Juk tu žinai...

– Pasakyk!

– Myliu... – sušnibždėjo ji.

Aš pažiūrėjau jai į kais. Ji verkė. Man buvo visiškai nemalonu. Labai nemalonu.

Dabar buvo kažkas panašaus. Aš žinojau, kad ji pasakos, o aš jos neklausysiu. Ir vis tik aš pasakiau:

– Pasakok. Kaip moki, taip pasakok.

– Apie kolūkį. Gerai?

– Gerai, pasakok apie kolūkį.

Ji pasakojo. Padavėja atnešė vyną, mes išgėrėme, paskui ji vėl pasakojo. Ji kalbėjo, kaip jie dirbę, kaip pykęsi su agronomu, kaip ėję į Biržus

ir grįžę šlapi ir purvini vėlai naktį, bet aš beveik neklausiau.

Mes jau baigėme vyną, o ji prisimindavo vis naujus įvykius ir vis pasakodavo.

Aš sėdėjau ir šypsojausi.

Ji nutilo ir žiūrėjo į mane.

Aš pakėliau akis į ją ir prisimerkęs šypsojausi.

– Kas yra?

Aš neatsakiau.

– Kas yra, Romka? – jos balsas buvo labai žemas.

– Nieko nėra. Galvoju...

– Ką tu galvoji?

– Apie tave.

– Romka, nereikia...

– Galvoju apie tave.

– Nereikia, brangusis...

– Manai, kad aš noriu? Kitaip negaliu.

Aš mačiau, kaip ji krūptelėjo.

– Šis vakaras buvo toks nuostabus, – tarė ji, pakėlusi akis.

– Bet ne toks, kaip seniau.

– Aš buvau laiminga. Aš visada jį atsiminsiu.

– O aš noriu, kad tokių dienų būtų ateity. Aš noriu tave matyti, noriu girdėti tavo balsą, noriu, kad vakarais išeitume pasivaikščioti, kad nueitume į teatrą, operą. Atsiminsiu... Prisiminimai – ne gyvenimas. O gyventi ir jausti, kad šalia stovi kažkas trečias, ne, aš negaliu ir nenoriu.

– Jis nestovi.

– Tu taip sakai?

– Jis nestovi. Patikėk, tikrai nestovi. Aš tau papasakosiu. Aš taip gailėjausi, kad iš karto tau nepapasakojau.

– Nepasakok.

– Ne, aš turiu papasakoti. Tu paklausyk. Aš papasakosiu. Aš nenoriu, kad tu galvotum apie tai, ko nėra.

Aš tylėjau ir rūkiau.

– Gražvydas... jis lydėjo mane iš šokių... Mes šokom... Aš neblogai šoku, tu juk žinai. Jis šoko su manim. Mane norėjo išvesti kažkoks girtas vaikėzas. Jis neleido. Šoko... Paskui ėjom namo... Ėjom visi kartu, paskui bėgom. Jis pasivijo mane. Paskui vėl ėjom visi kartu. Sigis sako: „Irka, ar ne per daug?“ Tu žinai, kaip jis man buvo įkyrėjęs. Aš nusijuokiau ir nubėgau pas jį... pas Gražvydą. Aš taip norėjau jį paerzinti. Man buvo taip linksma... Paskui Gražvydas ateidavo į virtuvę. Plaudavo indus, o mes su Daina juokiamės... Per išleistuves man buvo labai liūdna. Visi dainuoja, o aš išėjau, atsisėdau ir verkiu... Gražvydas išėjo, norėjo apkabinti... Aš neleidau. Tu supranti, Romka, man buvo labai bjauru. Tu juk supranti?..

Aš tylėjau. Paėmiau cigaretę, išgėriau konjako, paskui užsirūkiau.

– O... dėl to... kad... Ne, aš negaliu...

Ji verkė.

– Nepasakok...

Aš paėmiau jos ranką ir nusišypsojau.

– Ne, aš pasakysiu... Aš negaliu taip, aš nenoriu, kad tu taip galvotum... Mes miegojom visi kartu... vaikinai ir mes... Kitur nebuvo... Paskui davė kitą kambarį. Merginos išėjo, bet mums su Daina vietos nebebuvo. Jis tada atsikėlė prie mūsų. Aš verkiau, aš mačiau, kaip žiūri merginos. O kai paprašiau, kad leistų gulti jų kambary, Alda pasakė, kad pas jas vietos nėra... ir kad man... kad man ten geriau... Tada aš tyčia nuėjau į savo vietą... bet aš neleidau jam prisiliesti...

Kavinėje liko tik keletas žmonių, padavėja užgesino šviesas. Degė tik lemputės prie estrados. Šviesų atšvaitai slinko sienomis. Aš pripyliau konjako.

Mes tylėjome.

– Nusišluostyk ašaras, – tariau aš.

Ji šluostėsi akis ir šypsojosi.

– Aš viską papasakojau, – tarė ji.

– Aš viską girdėjau, – tariau aš.

Aš pakėliau stiklelį.

– Už šiandieną ir rytojų.

Ji linktelėjo, akys vėl sudrėko.

– Nežiūrėk į mane. Aš tokia kvaila...

– Už šiandieną ir rytojų!..

Kai mes išėjome, kavinėje nebebuvo nė vieno žmogaus. Lauke buvo šilta. Garsiai skambėjo retų praeivių žingsniai.

– Kaip atšilo... – tarė Irena.

– Duok ranką.

Ji įsikibo parankėn.

– Tu tiki?.. Tiki manim?..

Aš pabučiavau ją į skruostą. Mes nuėjome prospektu. Univermago langai buvo apšviesti; viename buvo didžiulis geltonas lapas. Liepų lapai gatvėje irgi buvo geltoni.

– Ruduo...

– Ruduo.

Mes nuėjome prospektu. Sankryžose dar budėjo milicininkai. Retkarčiais pravažiuodavo taksi, praslinkdavo troleibusai. Praeivių buvo visiškai retai. Mes užlipome ant Tauro kalno. Bendrabutis degė šviesomis. Žmonės rengėsi gulti.

– Aš nenoriu eiti namo, – tariau aš.

– Aš irgi nenoriu.

– Kur eisim.

– Eikim. Eikim, kur akys veda. Gerai?

– Gerai.

Mes vaikščiojom iki pusės keturių.

– Tu dar nenori namo?

– Nenoriu.

– Ir aš nenoriu.

Mes vaikščiojom be jokio tikslo ir beveik nekalbėjom.

– Žinai, Irka, man labai gera.

– Nekalbėk...

– Tikrai?

Ji linksėjo ir šypsojosi.

– Gerai, nekalbėkim.

Kai mes grįžom, budėtojas įdėmiai nužiūrėjo mus. Aš pamerkiau jai, o ji tyliai nusijuokė.

– Iki rytojaus.

– Iki rytojaus.

– Aš užeisiu.

– Užeik.

– Labanakt.

– Labanakt...

Rytą paskaitos nebuvo. Mes palaukėme penkiolika minučių, paskui, nusprendę, kad ir taip jau laukta pernelyg ilgai, išsiskirstėme.

– Irka, einam į kiną.

– Einam!

– Kur?

– Nežinau. Štai ką – nupirksim laikraštį ir pažiūrėsim.

– Visai teisingai, – nusijuokė ji.

Buvo saulėtas rytas. Gorkio gatvėje kaip visada praeivių buvo gausu. Ji buvo apytamsė, nes saulė apšvietė tik pusę namų. Žmonės skubėjo, ir rodėsi, kad visi skuba ten, kur saulė.

Mes pamažu nuėjome prie kiosko, nusipirkome laikraštį ir čia pat gatvėje peržiūrėjome.

– Štai, „Pergalėje“ eina „Paprasta istorija“.

– Einam, aš nemačiau.

– Nemačiau ir aš. Eime.

Iš ryto į kiną ėjo nedaug kas. Bilietą gavome tuoj pat.

– Eikim pavaikščioti. Aš nenoriu į vidų, – tarė ji.

– Eime. Aš paskaitysiu laikraštį, tu pasėdėsi.

Suoleliai prie kino teatro buvo šešėlyje.

– Aš noriu saulės, – pasakiau aš.

– Sėskim ant laiptų, – tarė Irena.

– Sėskim.

Aš padėjau savo knygas, ir ji atsisėdo.

– O, kaip gera! Aš neisiu į kiną, – tarė ji.

– Gerai, tu galėsi neiti. Aš pažiūrėsiu ir ateisiu.

– Begėdis, – tarė Irena.

Aš užsirūkiau ir išskleidžiau laikraštį.

Vien Chruščiovo dienoraščiai ir kalbos. Atverčiau ketvirtą puslapį. Ir ten tas pat.

Sulanksčiau laikraštį, padėjau šalia, žiūrėjau į gatvę ir rūkiau. Liepos buvo visai geltonos. Daug geltonų lapų nukrito ant šaligatvio. Prie laiptų vaikščiojo du balandžiai. Retkarčiais praeidavo žmonės. Irena sėdėjo atsirėmusi man į petį.

– Romka, kas yra laimė? – tarė ji.

– Tu.

– Ne, pasakyk...

– Aš, rodos, tau sakau.

– Tai neteisinga, nes aš lygiai taip pat galiu pasakyti.

– Gerai, tada mes abu, – tariau aš.

– Ne, tada pasauly tebūtų viena laimė.

Aš nusijuokiau.

– Užteks tau filosofuoti!

– Bjaurybė! Vieną kartą pamėginau kalbėti, o jis – užteks!

– Einam, jau laikas.

– Niekur aš neisiu.

– Viso gero!

– Nedrįsk!

Aš nusijuokiau, pagriebiau ją už rankos ir nutempiau žemyn. Ji mušėsi ir juokėsi.

Skrybėliuotas pilietis sustojo ir žiūrėjo į mus. Aš taip pat sustojau, paėmiau beretę už spurgelio, pakėliau ir apsisukau. Irena juokėsi prikandusi pirštą.

Mes buvom kaip vaikai.

Kai mes grįžome, prie manęs priėjo Vaicekauskas.

– Tave kviečia į dekanatą.

– Į dekanatą?

– Ieškojo fakultete.

– Nežinai dėl ko?

– Nežinau. Rodos, dėl kolūkio.

– Velniava! Ačiū, kad pasakei.

– Padėkok, kai susitvarkysi, – nusijuokė jis.

– Susitvarkysiu!

– Prasideda, – tarė Irena.

– Nieko, – tariau aš, nors, tiesą sakant, buvo truputį neramu. Juk aš nieko nepranešiau dekanatui.

Mes ėjome kalbėdami apie šį bei tą. Filologijos kieme sutikom Kęstą.

– Romka, tuoj pat užeik į dekanatą. Tau šlubuoja stipendija, – tarė jis.

– Irka, palauk, – tariau aš. – Tuoj grįšiu.

Sekretorės mane jau gerai pažinojo. Viena iš jų nusišypsojo, atseit, aha, tinginy!

– Aš pas jus.

– Matom, – jos linksmai nusijuokė.

– Įdomu, kas čia naujo?

– Jūs neišlaikėt egzamino.

– Neišlaikiau, bet man buvo atidėta iki spalio penkioliktos.

– Taigi, kad ne iki spalio penkioliktos. Iki rugsėjo penkioliktos.

– Negali būti!

– Deja, taip yra.

Sekretorė surado bylą, pasklaidė ir, radusi protokolą, parodė.

Taip, abejonės nebuvo – rektoriaus įsakymas, kuriame pažymėta, kad tokiam ir tokiam studentui iš tokio ir tokio fakulteto, tokios ir tokios specialybės, tokio ir tokio kurso lietuvių literatūros istorijos egzaminas atidedamas iki rugsėjo penkioliktos dienos.

– Betgi aš to nežinojau.

– Rašykit pareiškimą, kad atidėtų. Kolūky nebuvot?

– Ne.

– Blogai, kurie buvo kolūky, tiems atidedame iš karto.

– Aš buvau paliktas su įpareigojimu.

– Tada parašykit. Nurodykit viską ir paprašykit atidėti.

– Galima. Kada bus dekanas?

– Tuojau.

Aš parašiau pareiškimą ir laukiau. Dekanas atėjo netrukus, bet priėmė negreitai.

Jis peržiūrėjo mano pareiškimą ir padėjo ant stalo, prispaudė ranka ir pasakė:

– Dabar aš neturiu laiko. Ateikit po paskaitos.

Aš išėjau. Koridoriuje stovėjo Irena ir laukė. Aš žvilgterėjau į laikrodį – ji laukė daugiau kaip pusvalandį.

– Tu dar lauki, Iručiuk?

– Tu juk sakei palaukti.

– Dekanas liepė ateiti po paskaitos.

– Paskaita jau prasidėjo, – tarė ji.

– Einam pavaikščioti.

– Einam.

Mes apėjom Universitetą, pavaikščiojom Gorkio gatve, kol paskaita baigėsi.

– Toliau aš nebeisiu, – tarė ji prie Filologijos kiemo arkos.

– Nebeik.

– Kai sužinosi, ateik pas mane. Gerai?

– Gerai.

Aš nusišypsojau, pamojau ranka ir nuėjau.

Aš jutau jos žvilgsnį. Ji nuostabiai valdėsi. Ji buvo labai susirūpinusi, bet neparodė, ji net nepriminė man apie tai. Ji žinojo, kad man tai būtų nemalonu, ir ji neklausinėjo.

Dekanas jau buvo atėjęs.

Aš atsisėdau, išsiėmiau „Šarūną“ ir ėmiau skaityti. Dekanate egzaminų reikalus tvarkėsi daugiau studentų. Iš savo kabineto dekanas išėjo negreitai.

Prieš mane stovėjo kažkokia mergina. Jos motina susirgo, ji norinti išvažiuoti namo, nes nėra nieko, kas jai padeda. Ją atleido.

– Kas toliau? A, jūs. Na.

Aš padaviau pareiškimą. Dekanas perskaitė, pažiūrėjo ir tarė:

– Ir ko jūs norit?

– Noriu atidėti egzaminą iki spalio penkioliktos. Medicinos komisija rekomendavo.

– Kolūky nebuvot?

– Nebuvau. Bet aš negalėjau.

– O kas jus atleido?

– Kultūros klubas.

– Tai tegul jis atkelia ir egzaminą.

– Aš dirbau ne mažiau svarbų darbą negu tie, kurie dirbo kolūky.

– Gali būti. Tačiau man tai ne priežastis. Aš netarpininkausiu. Sekantis.

Aš pasiėmiau pareiškimą, suglamžiau ir numečiau į šiukšlių dėžę. Aš ėjau namo ir spardžiau klevo lapus. Žinoma, jeigu tai ne priežastis, kad aš likau Vilniuje rinkti dainų naujam ansamblio repertuarui, tada aš nerašysiu pareiškimo. Tada aš gyvensiu be stipendijos. Pragyvensiu. Daug yra tokių, ir nė vienas nemirė. Aš galėsiu skaityti, gerai susipažinsiu su literatūra ir išlaikysiu.

Irena prašė, kad aš užeičiau pas ją. Grįžęs tuoj nueisiu. Ji bus nusiminus.

– Nieko, Irena, man esi tu, ir daugiau man nieko nereikia.

Aš ėjau ir spardžiau klevo lapus.

Kambaryje nusirengiau, užsirūkiau ir ėmiau vaikščioti. Nuėjau pas Ireną. Kambarys buvo užrakintas.

Aš grįžau į kambarį.

Štai tau ir darbas. Štai tau ir pasiryžimas mokytis. Štai tau ir naujas gyvenimas.

Ne, pasiduoti negalima. Jeigu tu nori naujai gyventi, tu turi kovoti.

Aš apsirengiau ir išėjau.

Klube buvo Telesforas.

– O, Romukas! Sveiki! Tai bilietų?

– Ne, Telesforai. Reikalai liūdnesni.

– Kas yra? – surimtėjo jis.

Aš papasakojau, kas buvo atsitikę.

– Ne, nieko nebus. Tu gausi stipendiją. Egzaminą tau atidės. Nueisi pas Lazutką, paaiškinsi reikalą. Jis apie tave geros nuomonės, padės. Rašyk pareiškimą.

Aš parašiau.

Lazutkos nebuvo.

Aš grįžau pas Telesforą.

Jis parašė rezoliuciją, kad rektorius ansambliečius perleidęs Klubo žinion ir Klubas paliko tokį ir tokį studentą rinkti dainų ansamblio repertuarui.

Kai aš užėjau į dekanatą, dekanas dar buvo.

– Na, kaip?

Aš padaviau jam pareiškimą.

Jis paskaitė, paskaitė ir tarė:

– Na, kaip nusipelniusiam meno veikėjui tarpininkausiu.

Kaip nedaug pastangų tereikėjo!

Namo grįžau švilpaudamas.

– Ką tu perskaitei? – paklausė Irena, kai mes vaikščiojom Taurakalnyje.

– Beveik viską.

– O ką? Išvardink.

– Pradėsiu!..

– „Pragiedrulius“ skaitei?

– Ne.

– „Šarūną“, „Skirgailą“ skaitei?

– Rodos, neskaičiau.

– „Šiaudinę pastogę“?

– Skaičiau.

– Meluoji, Romka. Ką tu galvoji? Juk liko tik dešimt dienų.

– Perskaitysiu.

– Nieko tu neperskaitysi. Tu skaitei jau visą vasarą, tiesa?

– Nekibk!

– Štai ką aš tau pasakysiu. Ryt rytą užeisi pas mane ir kartu eisim į paskaitas. Tu turi ką skaityti? Turi? Pasiimk. Tu paskaitas užrašinėji? Gerai. Aš neužrašinėju. Parašysiu už tave. Tu galėsi skaityti.

Ji taip kalbėjo pirmą kartą.

– Na na, – pasakiau aš. Man buvo malonu.

– Na na, – pasakė ji. – Dirbsi!

Aš tikrai dirbau. Dirbau visą dieną. Rytą nuėjom į paskaitas, susėdom šalia, ji rašė ir, kai aš imdavau dairytis, ji kumštelėdavo man į pašonę, mes nusišypsodavome ir aš vėl skaitydavau. Aš skaičiau per visas paskaitas, netgi per pertraukas.

– Koks tu rimtas, Romka, – pasakė Teresė.

– Ar ne laikas, – nusišypsojau aš.

Po paskaitų mes papietavom valgykloje prie kino teatro. Paskui neskubėdami grįžome į skaityklą ir skaitėme iki dešimtos valandos. Mes sėdėjome šalia, aš skaičiau Krėvę, ji – Forsaitų sagą, mes žiūrėdavome vienas į kitą, nusišypsodavome ir vėl skaitydavome. Kai man nusibosdavo, aš sušnibždėdavau:

– Irka, aš eisiu parūkyti.

Ji linkteli galvą ir nusišypso. Aš išeinu, parūkau ir grįžtu. Dega stalinės lempos. Kiekvienas palinkęs prie savo darbo. Aš atsisėdu, pažiūriu į ją, ji nusišypso ir sako:

– Skaityk!

Aš pagrasau jai pirštu ir skaitau.

Aš perskaičiau per dieną septynis šimtus aštuoniasdešimt puslapių, tris knygas.

Kai mes išėjome ir apytamsėmis gatvėmis ėjome namo, aš buvau taip patenkintas, kaip niekada.

– Ryt pasiimk užrašus.

– Gerai, gerai.

Aš pabučiavau ją koridoriuje.

Pro duris žiūrėjo kažkokia mergaitė. Aš pagrūmojau jai, ji nusijuokė ir pasislėpė kambaryje.

1960 m. spalio 10 d., pirmadienis

Šiandien buvo labai bjaurus oras ir dar bjauresnė nuotaika. Paskaitose išsėdėjom iki pusės septynių. Iš kabineto knygų negavau, porą pasiėmiau iš skaityklos.

– Turi perskaityti iki rytojaus.

– Perskaitysiu. Šiandien repeticija, bet turbūt neisiu.

– Ką tu, nueik!

– Nežinau.

– Nueik, šiandien tau bloga nuotaika, prasiblaškysi. Ir nebegerk juodos kavos.

– O ką gi gerti?

– Arbatą.

– Taigi, o iš kur pinigų?

– Tu jau nebeturi? – tarė ji.

– Turiu. Du rublius.

– Na žinai! Du rublius. Ką tu vakare valgysi?

– Puikiausiai pavalgysiu.

– Romka, paimk penkis rublius.

– Pasilaikyk.

– Nebūk kvailas.

– Nenoriu. Ir taip aš jau prasiskolinau.

– Koks tu, Romka, asilas.

Aš ėjau tylėdamas.

– Supykai?

– Ne.

– Nepyk. Juk tu pats sakai, kad jeigu yra pinigų – gerai, nėra – dar geriau. Pasiskolinsim. Tiesa?

– Tiesa, tiesa, – nusišypsojau aš.

Ji įkišo man pinigus į kišenę.

– Tavo batus būtinai reikia taisyti. Vaikštai kaip antis, – tarė ji.

– Toks tokį pažino, prie alučio pavadino.

– Rytoj aš gausiu pinigų, nunešim. Šiandien jau nespėsim.

– Neturėsiu laiko.

– Bet tu pagalvok, kaip tu vaikščiosi!

– Kaip ir vaikštau.

– Tikriausiai jau kojine šaligatvį šluoji.

– Sutrumpės šlavėjų darbo diena.

Mes grįžom į namus. Aš pasakiau, kad ryt užeisiu, ir atsisveikinau.

Buvo dar pusė valandos, bet aš išėjau į repeticiją. Aš norėjau pasivaikščioti, pagalvoti.

Gatvėje buvo visiškai tamsu. Aš pamažu nuėjau iki Aktų salės. Liko dvidešimt minučių. Aš nuėjau tolyn, Vingio parko link. Dienos šviesos lempų šviesoje beržai atrodė kaip dieną. Siautė vėjas. Dangus

buvo juodas. Padangė prie televizijos bokšto degė atšvaitais.

Aš nuėjau į parką, paskui takeliais prasibroviau iki Neries pakrantės, kur kažkada sėdėjau su Liuda ir buvau labai laimingas.

Dabar aš žiūrėjau į lietaus rūke skendinčius miesto žiburius, klausiausi lašų ant medžių lapų šnaresio ir galvojau, kad aš ir dabar laimingas, tik mano laimė visiškai kitokia.

Aš grįžau. Nuėjau į repeticiją. Buvo labai nuobodu, nors grojome, kalbėjome apie sekstetą (Aleliūnas sakė, kad šią savaitę bus pokalbis su sekstetu), žiūrėjau naujas šokėjas, bet vis dėlto buvo labai nuobodu.

Namo ėjau lietui lyjant. Ant šaligatvio storu sluoksniu gulėjo tuopų lapai, ir visi juos mindžiojo, ir aš taip pat juos mindžiojau.

Oras kvepėjo rudeniu, bet aš buvau ramus. Aš ėjau namo, žinojau, kad manęs laukia darbas, ir, svarbiausia, žinojau, kad dirbsiu.

Maskva, 1960 10 20

Vakar vakare buvo mano išleistuvės. Aš pareiškiau norą, kad bet kuris kambario narys į kelionę turi būti išlydimas su vynu. Visi, išskyrus Rimkų, su tuo sutiko, čia pat buvo sudėta po 10 rublių, ir Juodasis Jonas išėjo parnešti vyno.

Irena padėjo rengtis kelionei. Padėjo ir vyrukai. O kai parėjo Juodasis Jonas, mes susėdom prie stalo, Irena lygino mano rytą išskalbtus baltinius ir visi gėrėme. Aš truputį pralinksmėjau, o ji tuo labiau.

Kai vynas baigėsi, mes išėjome į koridorių. Visur degė šviesos, aplink vaikščiojo. Tada aš virtuvėje užgesinau šviesą ir pasikviečiau ją.

– Aš visiškai girta.

– Nekalbėk niekų. Eikš čia...

Pro atviras duris krito šviesos pluoštas ir apšvietė skarda kaustytą stalą, kriauklę ir ilgą primusų eilę. Koridoriumi retkarčiais kas nors praeidavo, trinktelėdavo durys ir vėl viskas nutildavo.

Šįvakar aš dar kartą pajutau, kokie švelnūs ir purūs jos plaukai. Jie nėra gražūs, labai retomis minutėmis jie būna gražūs, bet dabar aš jutau, kokie jie švelnūs ir purūs ir kokiu svaiginančiu kvapu jie kvepia.

– Jeigu manęs dabar paklaustų, koks žmogus pasaulyje yra laimingiausias, pasakyčiau, kad aš.

– Nejaugi? – tariau aš.

– Tu abejoji, – ji atsilošė ir žiūrėjo man į akis. Tamsoje jos buvo visiškai juodos ir žibėjo paslėpta baime.

– Abejoju.

– Nejaugi šitaip galima... – jos balse buvo nusivylimas.

– Tu tikrai pasakytum, kad tu laimingiausia?

– Romka...

Šito priekaištingo šnabždesio aš nebuvau užsitarnavęs, todėl pasakiau:

– O jei manęs paklaustų, aš pasakyčiau, kad aš...

– Brangusis...

Jos balsas buvo žemas ir švelnus. Man atrodė, kad ji ne kalba, o alsuoja visu kūnu, tokiu pat švelniu ir slopiu, kaip ir šnabždesys.

– Juk laimingiausia? Na, pasakyk...

Žinoma, sakyti nebuvo būtina. Juk neišsakysi to, ką jauti.

Mes ilgai vaikščiojom šį vakarą po Taurakalnį, buvom nuvažiavę į stotį, kur aš nusipirkau lagaminą.

Mes kalbėjomės apie paprasčiausius reikalus, pasakojom visokius niekus, ginčijomės.

Man kažkodėl iš nosies ėmė bėgti kraujas.

– Tuberkuliozės požymiai, – tariau aš.

– Nekalbėk!

– Ką nekalbėti. Bijai tiesos? – aš norėjau ją paerzinti ir tariau: – Man liepė ateiti į polikliniką, bet aš užmiršau.

– Vaikas. Tikras vaikas, – pyko ji. – Matyt, man reikės tave prižiūrėti kaip mažą vaiką.

– Kodėl kaip mažą, geriau kaip didelį.

– Man nesvarbu, galiu ir kaip didelį. Tuoj, kai tik grįši, eisim į polikliniką, o dabar – negerk daugiau kavos.

– Nieko nebus!..

– Kaip tau ne gėda! Aš irgi labai noriu kavos, bet stengiuosi gerti kuo rečiau.

– Tu manai, kad aš nesistengiu? Stengiuosi, bet tas mano „rečiau“ yra toks, kad tau atrodo, jog reikia gerti dar rečiau.

– O tu pasistenk...

– Ne, geriau jau aš nerūkysiu, bet kavos atsisakyti negaliu.

– Negali tai negali, negerk nors tokios stiprios.

– Nepavyks!

– Kas nepavyks? – nesuprato ji.

– Nepavyks tau įvesti diktatūros.

– Romka, argi šitaip galima?! Aš nenoriu įvesti jokios diktatūros, aš noriu, kad tau būtų gera, kad tu galėtum dirbti.

Ji ėjo nuleidusi galvą, nuliūdusi.

– Gerai, gerai. Nepyk. Nepyksti?

Aš pabučiavau ją ir mes nuėjome.

– Nepyksti?

– Ne, už ką gi... Aš tik noriu, kad tu galėtum dirbti. Dirbti daug daug...

– Kokia tu gera! Tik dirbti ir dirbti, o malonumų jokių.

– Na žinai!.. Viską, ką aš pasakau, tu apverti aukštyn kojomis. Viską tu supranti kitaip.

– O ką aš kaltas, kad tu kalbi taip, kad galima suprasti trisdešimt šešiais atvejais.

Mes juokėmės ir vėl ginčijomės. Mes ginčijomės beveik visą laiką, bet tie ginčai buvo šviesūs ir švelnūs, ir mes abu buvom jais net patenkinti.

Vis dėlto dabar aš jos paklausiau:

– O gal ir nelaimingiausia? Aš dažnai ginčijuosi, nervuoju tave.

– Tu nenervuoji manęs. Man smagu su tavim pasiginčyti. Tu juk pats matai.

– Matau, matau...

Buvo jau antra valanda, kai mes atsiskyrėme. Koridoriuje buvo labai šviesu ir dar labiau tylu. Aš ėjau pirštų galais. Irena kaukšėjo ir juokėsi.

– Sudie!

– Sudie!

Keltis buvo labai sunku. Miegojau tik keturias valandas, miego nenorėjau, bet buvo taip šalta, kad aš pasilikau gulėti atmerktomis akimis. Draugai miegojo. Jie net negirdėjo laikrodžio skambinant.

Ir vis dėlto keltis reikėjo. Burnoje buvo kartu nuo vyno ir cigarečių.

„Finalas buvo geresnis už pabudimą“, – pagalvojau aš.

Susikrovęs daiktus, nusiskutau barzdą, nusiprausiau ir su Vijole, kuri jau keletą minučių laukė manęs koridoriuje, nuėjau į Čiurlionio 21.

Atėjom šeštą ir laukėm koridoriuje. O taksi mūsų laukė gatvėje. Tuoj pirmas nesusipratimas. Maskolius šoferis keikėsi, kad reikia vežti instrumentus, o Džonsonas įrodinėjo, kad tai būtina ir „tai yra apskaičiuota“.

Už taksi – 25 rubliai. Ir tai – iš savo kišenės.

Aerouoste dar nebuvo nė tarnautojų, bet mūsų koncertinė grupė netrukus ėmė rinktis. Atvažiavo Špygelglazas su savo Žukaite (ji – dramatinis sopranas, anot Virgilijaus, gera solistė). Žiūri tas žydas į mūsų lagaminus ir sako:

– O, beveik visas ansamblis!

Su ironija, su šypsenėle.

Kiek vėliau atvažiavo kvartetas, Sabaliauskaitė su Minderiu, Aleškevičiūtė, Livontas, Končius.

Lėktuvu skristi buvo visiškai neįdomu – rūkas. Kartą buvo pasirodžiusi saulė, apšvietė kauburėtus debesėlius, o paskui vėl aplink pilka migla.

Pradžioje skaičiau, paskui su Fledžinsku kalbėjau apie Universitetą, mūsų profesorius, specialybę, perspektyvą.

Fledžinskas labai demokratiškas ir patrauklus žmogus.

Jis porą kartų stengėsi užkalbinti mane, rodydamas žurnalo karikatūras, bet aš pradžioje skaičiau, paskui miegojau ir tik prieš Maskvą įsišnekėjome.

Skridome 2 400 m aukštyje.

Kai nusileidom iki 1 500 m, debesys praskydo, ir prieš mus nutįso sniegu apklota žemė. Tai buvo taip netikėta! Vilniuje, nors ir nešilta, driekėsi drėgnas rūkas, o čia aerodrome pūtė žvarbus vėjas, tarnautojai vaikščiojo su šimtasiūlėmis, o mūsų kojos tuoj pajuto Maskvos šaltį ir styreno nepermaldaujamu virpuliu.

Mus pasitiko Federavičius. Galvojom, kad bus mašina, bet teko nusivilti ir vėl imti taksi, už kurį sumokėjom 55 rublius. Klaikios sumos, ypač mūsų kišenėms.

Malonu važiuoti šiltai ir patogiai ir žiūrėti į kaskart besikeičiančius vaizdus. Tiesą sakant, važiavimas ne visai patogus – taksi užgriozdintas instrumentais, kojos suspaustos, pajudėti nėra kur, bet mūsų proletariška išvaizda kol kas turi realų pamatą – nereiklią dūšią, mes pasitenkinam menkiausiais patogumais ir mums gera ir įdomu.

– Architektūra, architektūra... Klaiku... – sako Antaniukas.

Iš tiesų. Aš visada bjauriuosi ta rusų dvidešimtojo amžiaus šešiasdešimtųjų metų baroko lipdyba ir nežinau, kokiais žodžiais išreikšti savo priešišką abuojumą jam.

Gatvės apledėjusios ir pilkos. Žmonių masė, slenkanti šaligatviais, dar pilkesnė. Dieve mano, koks niūrus tas „komunizmo rytdienos miestas“.

Apsistojome nuolatinėje Lietuvos atstovybėje. Kambarius gavome labai negreitai. Sabaliauskaitė su Minderiu atvažiavo ekspresu, ir Fledžinskas pasakė, kad nemandagu iš mūsų pusės, jog mes jų nepaėmėme. Taip, labai nemandagu, betgi pas mus vietos nebuvo.

– Tiek to, nesvarbu, svarbiausia – mes jau esame čia.

Kai atėjo Federavičius, įsišnekėjome apie sekstetą.

– Tai sako, kad jūs labai norit dirbti Filharmonijoje, – tarė jis.

Mes patvirtinome, kad tai iš tiesų mūsų svajonė.

– Bet jūs gerai pagalvokit. Mes tai labai pageidautumėm. Štai Maskva sako – duokit mums kokį liaudies kolektyvą. Per du mėnesius penkiasdešimt koncertų. Uždarbis geras. Ir šiaip koncertuojant gerai galima uždirbti. Ločeris per mėnesį užkala apie 10 000, dabar jau net nebenori koncertuoti. Bet atsiminkit, kad jūs mokotės, o gastrolėms išvažiuoti reikia labai ilgam laikui.

Mes sutikom, kad tai sudaro šiokį tokį sunkumą, bet mes galėtume kažin ką padaryti.

– Be to, dabar naujas įstatymas ruošiamas – apie artistų apmokėjimą pagal koncertų skaičių. Pastovios algos nebebus. Kiek uždirbsi, tiek ir gausi.

Ši mintis mums buvo visiškai nauja, ir ja mes labai apsidžiaugėme. Dabar mūsų planas toks – kai Pranas nueis pas Česnavičių, sakys, kad mes norime pasilikti prie Profsąjungų centro tarybos. Ten mes gautume etatus, dirbtume už algą, parengtume programą, koncertuotume profsąjungų vardu ir tuo pat metu mes galėtume dirbti Filharmonijoje, išvažiuodami su koncertais. Neužsidarytų ir užsienis, ir Sovietų Sąjungos arena. Noreika sakė, kad jis ir mes numatyti išvykimui į Londoną ir Paryžių. Tai būtų labiau negu nuostabu.

Antanas sako, kad toks darbo pobūdis, koks dabar būtų galimas Filharmonijoje, – važinėjimas su koncertais – tai tik chaltūra. Tikrai – išvažiuoji į gastroles, paimi pinigų, o paskui nekoncertuoji – pinigų nėra. O kada yra etatas, eina alga, darbas visai kitoks. Pranas dar pastebi, kad ten būna tokios premijos, kad gali geriau gyventi už bet kokį profesionalą.

Be to, sutikimas dirbti Profsąjungoje patiktų Česnavičiui, tai būtų pagal Furcevą ir tai mums labai praverstų.

– Kol kas mums reikia būti kuo nuolankesniems. Žiūrėk, kodėl žlugo Tamošaičio grupė? Kai koncertavo Lenkijoje, kažkam išmokėjo daugiau pinigų, kiti užsigavo, kodėl ne visiems lygiai, pasakė nebekoncertuosią ir susipyko. Federavičius pasakė, kad jis daugiau nebenorįs turėti jokių reikalų. O mes buvom nuolankesni ir geriau einasi. Kol kas reikia visiems lįsti į užpakalį.

Tuo tarpu praėjo Federavičius. Mes nutilome. Kai jis praėjo antrą kartą, mes nutraukėme savo diskusijas ir svajones. Jis užkalbino mus, pasakė grįšiąs čia tik ryt, pasakė einąs pietauti, mes irgi pasisakėme eisią pietauti, ir jis išėjo. Jis buvo labai korektiškas, mandagus.

O mes juk rezgėme tinklus. Kol kas menkus tinklelius, bet, kai įgautume daugiau jėgų, velniai žino, ką padarytume. O patys piktinamės intrigomis artistų gyvenime.

Kol mes stovėjome atstovybės fojė, atėjo Paleckis, pasisveikino, paspaudė kiekvienam rankas ir paklausė:

– Tai jūs irgi iš artistų?

– Taip, – atsakiau aš.

Jis nužiūrėjo, nužiūrėjo, nusišypsojo ir tarė:

– Jaunimas, jaunimas...

O mes šypsojomės tokiomis šypsenėlėmis, kaip berniukas prieš šunį, gulintį prie pieno parduotuvės durų iš Aškenazio „Vaikystės etiudų“.

Po to mes pietavome bufetėlyje čia pat bendrabutyje. Antanas, Pranas ir Virgilijus lošė kortomis, o aš išėjau ieškoti Lidos, nes jau iš pat namų buvau nusprendęs ją surasti.

Aš ieškau Lidos.

Lauke šaltis. Nespėji išeiti į gatvę, o šalčio jau pilnos kelnės. Retkarčiais sninga sniegas, bet po valandos jis jau tirpsta. Vandens pilnos gatvės. Batai tuoj peršlampa. Einu susisukęs šalių, kaukšiu batais; su berete, su gelsva bliuze, siauromis kelnėmis, aš sudarau gana didelį kontrastą šiltai apsirengusiems maskviečiams.

Kai leidžiuosi eskalatoriumi ar važiuoju metro, visada jaučiu daug smalsių ir įdėmių žvilgsnių. Bilietą perku Arbato stotyje, nusileidžiu žemyn ir ilgai

klaidžioju metro tinkle. Klausiu vienos kontrolierės, kaip patekti į Taikos (Mir) prospektą.

– Iki Botanikos sodo, – sako man.

Važiuoju. Ten vėl klausiu. Ta nurodo į priešingą pusę. Tada nusispjaunu ir važiuoju be klausinėjimų.

Pasirodo, taip galima suveikti žymiai greičiau.

Mir prospektas – eilinė gatvė. Pavažiuoju dvi stoteles troleibusu ir iššoku. Namą tuoj surandu, bet nerandu buto. Vaikštau šen, vaikštau ten, o buto nėra. Šalta, ima lyti lietus. Įeinu į kiemą. Kažkokie du tipai krauna kefyro dėžes. Klausiu jų.

– Mes nežinom. Nevietiniai.

Vėl išeinu į gatvę. Vėl vaikštau. Pasipainioja milicijantas.

– Ne, nežinau, – sako jis ir juokiasi. – Klauskit gyventojų, – jis juokiasi, matyt, labai patenkintas, kad aš čia šąlu.

Nueinu. Pagaliau randu pirmą privažiavimą. Paskambinu į 14 kambarį. Duris atidaro jauna žydukė.

– Ne, čia negyvena, – nustebusi atsako ji.

– Ne, čia negyvena, – sako atėjusi jos motina, jauna graži žydė ir įdėmiai nužvelgia.

Aš išeinu.

Nėra tai nėra. Traukiu namo. Skubu, nes šalta kaip šiaurėje.

Ir kai grįžtu, su pasitenkinimu peraunu kojas ir sėdu rašyti.

O vis tik eidamas namo jaučiau apmaudą, kad nepavyko surasti Lidos.

Tik parvažiavęs namo pamačiau, kad patekau ne ten, kur reikia. Adresą nurašiau nuo laiško, ir vienas skaičius buvo nuplėštas. Taigi iš 147 išėjo 14. Velniop!

Penktą valandą buvo repeticija. Dirbom nedaug, daugiausia dėmesio skyrėm derinimui.

Po to aš atsiguliau ir ėmiau skaityti. Buvom susitarę po repeticijos eiti į restoraną, bet nieko neišėjo – Pranas su Antanais norėjo lošti kortomis, todėl nulėkė į Prahos restorano kavinę. Daiva su Vijole nenorėjo valgyti stovėdamos, jos supyko ir išėjo. Mes irgi pykdamiesi pavalgėm čia pat.

Paskui aš nuėjau pas Daivą ir paaiškinau reikalą. Ji nė kiek nepyko, bet man ir jai buvo nemalonu.

Vakare aš rašiau, vyrukai su Minderiu lošė kortomis.

Paskui, kai jau visi atsigulėm, užgesinom šviesą, kalbėjom apie baletą. Minderis pasakojo, kaip jis mokėsi, ką mokėsi, kaip dabar dirba.

Antano įvertinimu, Minderis esąs labai kultūringas ir draugiškas vyrukas.

1960 m. spalio 21 d., penktadienis

Iš ryto miegojom, kiek įkertam. Kėlėmės pusę dešimtos, bufete pavalgėm ir išėjom į miestą. Pradžioje vaikščiojom visi kartu, bet visiems tiek daug reikalų, kad neįmanoma jų suderinti. Vienas nori ten, kitas – ten. Cum'e aš atsiskyriau ir nuėjau į Gum'ą bei Pasažą. Pravaikščiojom pusę dienos, bet naudos iš to buvo maža.

Apžiūrėjau TASS'o fotokroniką. Nikita Sergejevičius stovi visu ūgiu. Sveikinasi, šypsosi. O čia pamėlusiomis nuo šalčio nosim vėpso maskviečiai. Prie Didžiojo teatro aikštė mėlynuoja balandžiais. Jie pasišiaušę, papurę.

– Matyt, nepatenkinti kalbomis SNO. Jeigu jau simboliai pašiurpę, tai pati taika turbūt dar labiau, – sako Antanas.

Kai grįžau, Nikita Sergejevičius kalbėjo per radiją Sporto rūmuose. Kalbėję pieš jį piliečiai dėkojo jam už jo visapusišką veiklą ir, kai pradėjo kalbėti jis, visi TSRS laimėjimai atrodė jo sukurti. Dažnai mes patys nejaučiame, kaip darome klaidas. O pas mus, kur inertiškumas toks didelis, jas atitaisyti labai labai sunku.

Prieš koncertą derinome instrumentus ir grojome. Paskui – instrumentus į rankas ir į Tautų draugystės su užsienio šalimis namą. Mes atrodome kaip čigonų taboras. Garbė. Niekas, be mūsų, nežino, kokia kaina mes perkam sau tą garbę, visi apsirengę kaip ponai, o mes – muzikinis proletariatas. Lyg mes nenorėtume gražiai atrodyti? Arba nenorėtume, kad į mus, gatve tempiančius didžiausius instrumentus, nežiūrėtų praeiviai lyg į kokias zoologines retenybes! Taksi nepaimsi – ir taip pinigai eina. O kas tau parūpins. „Į Maskvą išvyko Lietuvos meno meistrai", – rašo „Vakarinės naujienos". O tie „meno meistrai" tikrovėje yra darbo asilai. Ir vis dėlto mes nematom kito kelio ir taip skinam sau taką į gyvenimą. Revoliucijų ir garsiai reiškiamo pasipiktinimo laikai praėjo. Turim veikti tyliai. Ir veikiam. Dažnai kenčiam, bet veikiam.

Hendelio „Pasakalija“

Draugystės su užsienio šalimis namas – persaitės pilis. Ją pastatė kažkoks rusų fabrikantas savo mylimajai, kad ji galėtų įsivaizduoti esanti Persijoje.

Šįvakar čia vaikšto maskviečiai, o Muzikos salone, kur persų duktė laukdavo savo valdovo, repetuojame mes ir kvartetas.

Mes daug nedirbome. Porą kartų pergrojome savo lietuviškus „Piemenukus“, bet jie labai nesiderina su šiomis sunkaus juodmedžio lubomis, todėl mes nutylame.

Tada susirenka kvartetas.

Juodi frakai, balti marškiniai, solidūs veidai – visa tai atitinka bendrą kambario nuotaiką.

Paulauskas stovi ir vadovauja repeticijai. Šenderovas sėdi, Kalinauskaitė ir Fledžinskas irgi stovi kitoje apvalaus stalo pusėje.

– Paimsim pičikato, – sako Paulauskas.

Smuikai atsiliepia smulkiu, šiltu virpėjimu, Kalinauskaitė žiūri į Paulauską ir šypsosi. Paulauskas sugauna jos žvilgsnį ir taip pat nusišypso. Fledžinskas žiūri į juos.

Visi ima kreščendo. Fledžinskas dar kartą pažiūri į savo žmoną ir nusisuka. Jis groja palenkęs galvą, tarsi visu kūnu įsiklausydamas „Pasakalijos“ ritmo, bet groja nežiūrėdamas į juos.

Kalinauskaitė pamato savo vyrą, nuleidžia smuiką, žiūri į jį, o veide – skaidrus šypsnys.

– Gerai, užtenka. Pereisim Asadžio, – sako Paulauskas.

Fledžinskas vėl atsisuka. Jis nejučiomis pažvelgia į savo žmoną, o ji jau seniai žiūri į jį. Jis negali pakelti jos žvilgsnio, visi jau groja. Kalinauskaitė nusišypso skaidria šypsena ir įsijungia į melodiją. Ir melodija tampa sodresnė, stipresnė, šiltesnė.

Vėl jie groja visi kartu. Tik kiekvienas dabar žiūri prieš save. Paulauskas žiūri pro langą, Fledžinskas – į seno angliško židinio grotas, o Kalinauskaitės žvilgsnis baigiasi erdvėje, nepasiekęs nė vieno daikto..

Perso dukters kambaryje vėl skamba Hendelio „Pasakalija“.

Aš klausiau Prano, ką grojo kvartetas. Jis nežinojo. Antano neklausiau. Nedrįsau klausti ir ką nors iš kvarteto.

Jie išsiskirstė, paskui vėl susirinko. Natos gulėjo ant stalo. Ant vienos partitūros buvo užrašyta „Balsys. Koncertas Nr. 1“.

Kai į kambarį įėjo Fledžinskas, aš pats nepajutau, kaip paklausiau:

– Atleiskit, jūs grojot Pirmąjį Balsio koncertą?

– Ne, – nusišypsojo Fledžinskas, – Hendelio „Pasakaliją“. Tą, kur paskutinį grojom?

– Taip.

– Tai, tai Hendelio „Pasakalija“.

Aš pajutau, kad truputį raustu, ir tariau:

– Aš taip mažai žinau... Stengiuosi įeiti į muzikos gyvenimą...

Fledžinskas padrąsinančiai šypsojosi ir tarė:

– Taip, mes grojom Hendelio „Pasakaliją“.

Aš parodžiau jam visišką savo muzikos nepažinimą, bet, keista, nepasitenkinimo ilgai nejaučiau. Buvo net malonu, kad jis man taip paaiškino.

Ir tik kai grįžom namo, kai draugai man pasakė, kad „Vakarinės naujienos“ pranešė, kad „lietuvių meno meistrai išvyko į Maskvą“ ir kad ten buvo paminėtos ir visos seksteto dalyvių pavardės, aš nusišypsojau ir pagalvojau, kad kaip vis dėlto nevienodai gali būti suvokiamas bet kuris laikraščio pranešimas. Fledžinskas perskaitys ir nusišypsos. O tas, kuris mūsų nepažįsta, kuris nežino manęs, tas pasakys: „Po velnių! Tai bent!“ Ir pavydės.

Įdomu gyventi.

Koncertas buvo organizuotas Lietuvos įjungimo į TSRS sudėtį 20-mečio garbei. Kažką tai kalbėjo Paleckis, paskui kultūros ministro pavaduotoja Meškauskienė, paskui Indijos mokslininkas, kaip ten buvo kalbama, Neru brolis, paskui vėl Paleckis. Ką jie ten kalbėjo, nežinau, nes mes apžiūrinėjome Birštein o darbų, atliktų Gvinėjoje, parodą, valgėm saldainius, obuolius, gėrėm limonadą ir rūkėm cigaretes.

Iš karto visi sukinėjosi apie sienas, apžiūrinėjo paveikslus, paskui pamažu pamažu priartėjom prie staliukų ir ėmėm vaišintis. Kaip tai juokinga ir menka turi atrodyti iš šalies!

O Paulauskas su Fledžinsku atėjo drąsiai, paprašė atidaryti porą bonkų limonado, pasiėmė sausainių, užkando saldainių, ir tai atrodė normalu ir gražu.

Aš irgi elgiausi kaip jie. Nevalgiau, tik rūkiau. Apžiūrėjau parodą, parašiau atsiliepimą į knygą

ant stalo ir išėjau. Visi jau rengėsi koncertui, nes kalbėtojai išsėmė savo gražbylystės šulinius.

Virgilijus vaikščiojo iš kampo į kampą ir, truputį palenkęs galvą, mintyse kartojo savo numerius, retkarčiais įlėkdavo į Muzikos saloną, atsiprašydavo, paimdavo toną fortepijonu ir paprašydavo leidimo paimti si bemol.

– Virgilijaus balsas jau pradeda skambėti, – tarė Paulauskas.

Tai buvo tiesa. Balsas dabar buvo sodresnis negu anksčiau. Aš prisiminiau Federavičiaus žodžius. Kai mes kalbėjome, kad sekstetas galėtų važinėti kartu su Noreika, Federavičius pasakė:

– Tai bus kiek sudėtingiau. Mes norim padaryti iš Virgilijaus Aleksandrovskį. Jauną, neseną. Pradžiai siunčiam į Moldaviją ir Ukrainą. Jis turi išgarsėti.

Taip, jis ir išgarsės. Jis aukštas, gražus vyras, turi retus balso davinius.

Tik man labai keista, kad jis amžinai ką nors pučia į nosį. Tai vokiškus ekstraktus, tai rusiškus kvepalus. Tada man atrodo, kad tas balsas toks trapus, tereikia mažiausio šaltelio, ir galas jam. Ir tas jo apsirengimas – puikus, prašmatnus – verčia mane žiūrėti į jį kaip į nenormaliai gerose sąlygose augantį augalą. Tačiau, kaip ten bebūtų, jis dainavo gerai.

Žukaitė, Špygelglazo žmona, irgi dainavo gerai, bet pasisekimo neturėjo. Nors tai yra negera, bet aš jaučiau tam tikrą pasitenkinimą – tai už jos vyrą, už tą žydą kosmopolitą, kuris niekina liaudies muziką. Aš dabar negaliu žiūrėti į jį su pagarba, nors ir kažin koks autoritetas jis būtų.

Aleškevičiūtė prieš koncertą labai jaudinosi.

– Kaip jums gera, – sakė ji Fledžinskui. – Jūs jau ramūs. O aš taip jaudinuosi.

– Nesijaudinkit, priims labai gerai.

– Aš kitų žiūrovų nebijau, tik tos mūsų valdžios.

Ji sėdėjo viena prie fortepijono ir, pati sau akomponuodama, dainavo mormorando.

Mes uždarėme koncertą.

– Jaudinies? – paklausė Minderis.

Aš linktelėjau.

– Būk ramus. Jūs ir taip įvertinti. Juk geriausi numeriai duodami pabaigoje.

– Kad taip būtų...

Nuotaiką jau iškart sugadino Tabu. Ji pasakė „nusipelniusio“, paskui, matyt, atsiminė, kad mūsų sekstetas dar nenusipelnęs, ir pabaigė: „...kolektyvo, Vilniaus valstybinio Kapsuko vardo universiteto studentų...“

– Ką ji kalba!.. Ką ji sako! – iš pykčio paraudo Sederavičius.

Mes tik rankomis numojome.

Mums išeinant salė plojo. Kai grojom, Paleckis visą laiką šypsojosi.

Mums plojo ilgai, bet mes nemokam elgtis scenoje. Mums reikėjo atsistoti, nusilenkti, būtume ištraukę bisą, o dabar sėdėjome ir laukėme, kol kas pradės, tuo tarpu plojimai ir rimo.

Virgilijaus dainas priėmė gerai. Tai buvo 99-as seksteto koncertas.

Dar prieš koncertą pas mus atėjo vienas vyrukas ir rusiškai mūsų paprašė, kad po koncerto nenusirengtume, o sutiktume nusifilmuoti „su juodukais“.

Mes sutikome.

Po koncerto prasidėjo šokiai. Atėjo tas pats vyrukas ir jau lietuviškai pakvietė eiti į šokių salę.

– Velnias, jis net mūsų tautinių rūbų nežino, – tarė Antanas. – Pašnekino rusiškai, galvojo, kad mes rusai.

Eiti velniškai nesinorėjo. Vis dėlto tautiniai rūbai yra scenos rūbai, trainiotis su jais po maskoliškus šokius nedera. Mes tai pareiškėme kino žurnalistams.

– Mes labai trumpai. Penkiolika minučių.

– Žinom jūsų penkiolika minučių.

– Na, pusę valandos maksimum.

Mus susodino kampe prie stalo, atitempė kažkokią baškirę, kiną ir vokietį, susodino, o mums ką daryti?

Kalbuosi aš su tuo vokietuku. O Praną su ta baškire filmuoja. Tik sulaukęs tos kankynės pabaigos, atsisveikinau ir nuėjau persirengti.

Praną dar filmavo šokantį su ta mergaite.

– Jos bernas kad žiūrėjo! Drebėdamas, – juokėsi grįžęs Pranas. – Kad juos perkūnai, tuos žurnalistus.

Taigi mums nemalonu, gali būt nemalonu ir tai mergaitei – o ką, jei tas jos vyrukas supyks? Nemalonu ir patiems žurnalistams.

Aš susitikau vėliau vieną iš jų fojė.

– Nufilmavom Pabaltijo dailės parodą. Sužinojom, kad čia koncertas, ir atlėkėm. Va, net

nusiskusti nespėjau, – kalbėjo jis, tvarkydamas apšvietimo laidus.

Tikrai, apžėlęs kaip katorgininkas, nuvargęs. Bet filmuoti reikia. Tema gera, medžiaga tikrai eis, nes tai – tautų draugystė. Kaip ji suorganizuota, kino žiūrovai nematys. Jie matys tik linksmai besikalbančius ir paskui dar linksmiau šokančius jaunuolius. Kad jie kalbėjo, o galvojo, kaip čia greičiau išsiskirti, niekas nežinos, nes diktorius čia duos prakalbą apie didžią tarybinių ir užsienio šalių draugystę.

Tiesą sakant, draugystė tą vakarą mezgėsi. Tiksliau – ją mezgiau aš.

Kai vieną iš daugelio kartų aš išėjau iš Muzikos salono, prieš duris stovinčioje sofoje sėdėjo dvi merginos ir vienas vyriškis. Aš grįžau į saloną, mergina labai atidžiai mane nužiūrėjo.

Kai aš vėl išėjau parūkyti, geltonplaukė po kai kurių dvejojimų tarė:

– Jūs galit pasėdėti su mumis?

– Prašom, – tariau atsisėsdamas.

– Mus labai domina jūsų rūbai, ypač batai. Jie tokie keisti.

Tai buvo lėkštas rusiškas susipažinimo būdas. Man nepatiko tai, bet aš atsakiau:

– Tai mūsų tautiniai rūbai.

– Ir pas jus taip gatvėse vaikšto?

Aš jai paaiškinau, kad gatvėse taip vaikšto tik per šventes, kad dabar visi stengiasi populiarinti tuos rūbus, bet kalbos labai strigo.

Mes pasisakėm vardus, bet aš tuoj pat pamiršau juos, o ji mano tai turbūt visai nesuvokė. Aš rūkiau ir bėriau pelenus į degtukų dėžutę.

Kai atėjo vyriškis, pakvietęs jas eiti klausyti koncerto, aš buvau beveik patenkintas.

– Jūs klausysit mūsų koncerto, – tariau aš. – Tai po koncerto man būtų įdomu išgirsti jūsų nuomonę.

– Gerai, mes ateisim, – tarė geltonplaukė.

Ji buvo imponuojanti, nors ir grynai rusiška dažyta lėliukė.

Kai mes baigėme reikalus su žurnalistais, kai aš persirengiau, išėjau paieškoti jos.

Juodvi su drauge sėdėjo fojė. Aš priėjau ir paklausiau:

– Na kaip, kokie įspūdžiai?

– O, aš jūsų nepažinau, – atsakė ji, matuodama mane žvilgsniu. – Aš labai mažai nusimanau apie jūsų meną, bet jūsų dalykėlis man labiausiai patiko.

Aš nusišypsojau:

– Taip! Šitaip ir reikia sakyti.

– Ne, tikra tiesa.

Ji buvo nesusigaudanti ir atrodė žioplutė. Akių nenuleido. Man tai patiko.

– Šįvakar čia labai nuobodu, – tarė ji, kai mes kiek patylėjome.

„Nieko nebus, mergaite, aš neturiu laiko“, – pagalvojau sau ir tariau:

– Kodėl? Man neatrodo, kad čia turėtų būti nuobodu. Tiesa, taip dažnai būna iš šalies žiūrint.

– Nuobodu, – tarė ji.

– Man išvis šokiai nepatinka. Ypač nežinomoj vietoj.

Mes vėl patylėjome. Paskui tariau:

– Bjauri šįkart jūsų Maskva. Toks šaltis...

– Taip, šaltis nevykęs, – sutiko ji.

– Nieko nespėjau apžiūrėti. O ryt jau išvažiuojame. Su malonumu dabar pasilikčiau porą dienų ir, jums vadovaujant, apžiūrėčiau Maskvą.

– Tikrai? – nudžiugo ji.

– O kaipgi? Tačiau aš tikiuosi vėl greitai atvažiuoti ir, galbūt, atidėsime tą reikalą ateičiai.

Ji linktelėjo tylėdama tokia veido išraiška, kad pasiūlius tuojau pat eitų susipažinti su Maskva. Aš tęsiau:

– Taip, bet kaip aš žinosiu, kur jus rasti?

– Jūs turit pieštuką? – tarė ji.

– Čia aš neturiu, bet tuojau...

Atsiprašęs nuėjau į saloną. Ji nulydėjo žvilgsniu ir kažką šnibždėjosi su drauge.

Pieštuko niekas neturėjo. Tada aš paprašiau Vijolės lūpų dažų, paėmiau programą ir nuėjau pas jas.

– Aš klausau, – tariau atsisėdęs.

Ji pasakė savo adresą, darbo ir namų telefono numerį, aš padėkojau ir atsisveikinęs nuėjau.

Jei ji parodė iniciatyvą susipažįstant, tai dabar iniciatyva buvo mano. Ji, matyt, buvo visiškai patenkinta.

Kai, grįžęs į Vilnių, šį įvykį papasakojau draugams, jie išklausė jį su dideliu entuziazmu.

Vakar parašiau laišką Lidai. Mano naujoji draugė yra Olia. Žinoma, toks žaidimas yra nevisiškai

gražus, bet jis taip paįvairina keliones, kad jo atsisakyti aš nenoriu.

Irenai nieko apie tai nepasakojau. O tai juk negarbinga. Žmogiška silpnybė prisipažįsta klystanti ir nenori pasitaisyti.

O, mūsų proletariškos sielos! Kaip jūs mėgstate kontrastus!

Sniegui sningant mes tempėme ant savo pečių instrumentus beveik kilometrą.

– Oho!

– Kokia bandūra!

– Na ir didybė!

Tai vis praeivių pastabos. Ir tuo labiau nemalonu jų klausytis, kad mes vieni iš viso mūsų atvykusiųjų kolektyvo tokie darbo mulai. Tik tiek gera, kai pagalvoji, kad tu kartu su kontrabosu neši lietuvių liaudies meną. Jei sakytų tokias pastabas lietuviai, būtų dar bjauriau. O sakė. Ir sakė ne kartą, ne du.

Įvirtau į kambarį ir beveik visu svoriu pastačiau kontrabosą ant grindų.

– Vargšas, visiškai nuilsai, – tarė Minderis.

– Tegul jį velniai, – atsakiau aš.

– Bet ir tempą tu gi davei, – tarė Antanas.

– Greičiau – lengviau.

Grįžo kiti.

– Eime valgyti.

– Kur?

– Kavinės uždarytos. Į restoraną.

– Gerai.

Mes skubiai persirengėme ir išėjome.

– Kažin ar įeisim... Jau vienuolikta.

Būgštavom be reikalo. Restoranas buvo atidarytas. Čia mes kažkada buvome ieškodami Pilzeno. Dabar lipome laiptais, prisimindami anas dienas. Jos atrodė tokios tolimos.

Iš karto pataikėm į kažkokią viryklą, paskui grįžom. Šį kartą buvo salė. Kelneris maloniai ir primygtinai kvietė mus prie stalo.

Paskui, apžiūrėdami ir skaitydami meniu, suradome, kad 6 procentai visos klientų sumos eina kelneriui. Algos jis negauna.

– Čia tai gerai. Man tai patinka, – tarė Pranas.

Užsakinėjau aš. Ilgai rinkęsi, paėmėm Pilzeno alaus, salotų ir eskalopų. Paskui dar paprašėme obuolių.

– Kelneris nustebo, kad mes nieko neužsakėm gerti.

– Kur nenustebs. Jei ateini į restoraną, tai reikia gerti, – tarė Antanas.

– Tai gal paimam. Reikia išlaikyti formą, – pasiūliau aš.

– Aš negersiu, – tarė Pranas. Jis sakėsi labai surimtėjęs, nerūkė, atsisakė ir gerti.

– O kaip į tai žiūri, Antanai? – tariau aš.

Jonušas tylėjo. Jis nemėgo greitai atsakyti. Raudonius tarė:

– Man nereikia.

– Tai tu manai, kad man reikia, – tariau aš įsiutęs.

– Ale Ąžuolas! – nusistebėjo Daiva.

Daugiau mes apie tai nekalbėjome. Žiūrėjom, kaip liaudis šoka, ką kas daro, šnekučiavomės, apie gėrimą neužsimindami. Dvyliktą valandą aš paprašiau sąskaitos. Sumokėjau 135 rublius. Daiva 20 rublių atidavė tuoj gatvėje. Nijolė net nesiklausė. Ji nebuvo įpratusi atiduoti nei skolų, nei mokėti už ką nors. Mane tai irgi pykdė. Po perkūnų, jei esame proletarai, tai ir gyvenkim jais.

Vestibiulyje koliojosi du girti rusai, vadindami vienas kitą kvailiais.

– Gaila, kad aš tave sutikau, šunyti, – rėkė pilvotas senis.

– Iš kur tu nutvėrei tokią skrybėlę, – juokėsi vidutinio amžiaus vyras.

– Jeigu tu nebūtum galvijas, kvailas galvijas, tau nerūpėtų mano skrybėlė.

Apskritai senis sakė tiesą.

– Iš kur tu paėmei tą skudurą, – neatlyžo jaunesnysis.

– Tu esi nekultūringas, neraštingas, kvailas šunytis. Gaila, kad aš tave čia sutikau! Labai gaila, – tvirtino senis.

Jį ištempė lauk jo draugas.

Jaunesnysis svirdinėdamas žengė durų link:

– Aš eisiu su juo pakalbėti.

– Mušis, – tarė rūbininkas. – Neleiskit.

Vyrą sulaikė. Daug išeinančių žmonių stovėjo pakampėm, tyčia lėtai rengėsi ir mėgavosi kvailystėmis.

Aš prisiminiau, kad buvau įsiutęs ant Antano, kai jis pasakė, kad vyno jam nereikią. Prisiminiau ir susigėdau.

Juk kas būdavo, kai jie prisigerdavo. Kas buvo Šilutėje, kas buvo Maskvoje, Altajaus viešbutyje! Ką Antanas padarė Vilniuje! Jis dėl to daug kentėjo. Labai daug. Ir jei jis sugebėjo nugalėti save, jei jis nebegeria, tai ne siusti reikia, o gerbti jį. Man buvo nepatogu.

Ir Pranas. Jį tik girti reikia. Jis skundžiasi radikulitu, mes pravardžiuojam jį, bet aš dabar jaučiu jam pagarbą.

– Tu labai atsilikai tam ansamblyje, – tarė kartą Raudonius, – ir nuėjai su tuo Tamošaičiu velniai žino kur.

Pranas neturėjo ką atsakyti.

Ir jeigu jis pakeis gyvenimo būdą, tai tik girti jį reikia.

Grįžus namo vyrai sėdo lošti kortomis, aš susitvarkiau ir atsiguliau skaityti B. Šou „Šventąją Joaną“.

Rytą vyrai kėlėsi ir važiavo į Grand Hotel, nes ten jų laukė autobusas, kuris turėjo juos nuvežti į aerodromą. Jie išėjo, o aš likau, nes dar vakar vakarą buvau pasakęs Federavičiui, kad su instrumentais važiuosiu aš. Jie jau rengėsi, o aš dar gulėjau ir gailėjausi savo karštakošiškumo. Kai jie išėjo, aš atsikėliau, nusiprausiau, nuėjau į bufetą ir valgiau. Iki pusės dešimtos dar buvo daug laiko, ir slankiojau be darbo, nerasdamas sau vietos.

Pagaliau pas mane atėjo komendantas ir pasakė, kad mašina jau laukia. Gatvėje stovėjo „Moskvičius“. Aš išnešiau kontrabosą. Jis vienas užėmė beveik visą mašiną. O ja turėjo važiuoti dar ir kelmas, ir skrabalai, ir du žmonės.

Kai aš išnešiau kelmą, gatvėje jau stovėjo „Volga“. Čia tai jau kitas reikalas. Suvilkau visus instrumentus, atsisveikinau su moterimis, prižiūrinčiomis kambarius.

Oras buvo ramus, bet naktį lijo ir šalo. Gatvėse buvo slidu, sankryžose atsirasdavo automašinų „kamščiai“.

– Šiandien tai bus keli šimtai avarijų, – tarė mūsų šoferis.

Mano bendrakeleiviai, kažkokie viršininkai, vienas sėdėjo priekyje, prie šoferio, kitas – antroje sėdynėje, skersai perspaustas būgno, su tuo sutiko.

– Ir kodėl niekas nepabarsto gatvių! Mašinos, skirtos žvyrui vežti, dabar stovi. Kai atsitiks avarija, tada atlėks, pribers tą vietą, paskui kaltins kiemsargį, kad anksčiau nepabarstė.

– Tvarkos nėra. Giriasi, kad Maskva švariausias miestas pasaulyje, o užtenka pažvelgti į kiemus... Baisu!

Mes važiavome laibai pamažu. Tik išsiskverbę į autostradą pasijutome kiek laisviau. Mašina lėkė devyniasdešimt kilometrų per valandą greičiu. Užmiestyje kelias buvo pabarstytas smėliu.

Laukai buvo visiškai apsnigti, bet žemė dar nebuvo įšalusi. Po puriu, paviršiuje apledėjusiu sniegu jautėsi drėgmės primirkusi žemė. Namukščiai apsnigti, bet žmonės nusiteikę dar nežiemiškai. Ir dūmai kyla kažkaip rudeniškai – pakyla ir sklaidosi, o nekyla aukštyn ir nestovi nejudančiu baltu stulpu.

Pakelėse pasitaikydavo vis daugiau skydų, reklamuojančių keliones lėktuvu. Čia mergina aerodromo tarnautojo kepure su saldžia viliojančia šypsena siūlo bilietą, čia tiesiog užrašas, skelbiantis, kad aerodromas gali patarnauti jums, pristatyti į bet kurią pasaulio dalį. Ir kuo arčiau aerodromo, tuo jų, tų skydų, daugiau. Atrodo, kad visi susirūpinę, jog bilietą nusipirkęs keleivis nepabėgtų, negrįžtų atgal.

Gerai paskui Federavičius sakė:

– Žinot, kur baigiasi tvarka? Kur prasideda aeroportas.

Viskas prasidėjo nuo to, kad mus stuktelėjo kažkoks užpakaly važiavęs savivartis, „maksafalas“, kaip sako mama.

Per posūkį mūsų šoferis neatsargiai užvažiavo į kairę pusę. Prieš mus važiavo automašina. Mūsų šoferis sustojo, sustojo ir prieky važiavusi mašina. Bet tuo metu mus kažkas stuktelėjo. Mūsų „Volga“ šoktelėjo iš vietos, bet labai lengvai. Aš pagalvojau, kad, staigiai stabdant, trūko koks nors trosas.

Bet mūsų šoferis nusikeikė ir iššoko lauk. Aš pažiūrėjau pro langą – įrėmęs nosį į „Volgos“ užpakalį, stovėjo sunkvežimis.

– Stuktelėjo, – tarė mano kaimynas.

Visų trijų mašinų šoferiai išėjo lauk, sustojo ir ėmė ginčytis. Pro mus važiavo mašinos, ir visi žiūrėjo, ką čia tokius „suslėgė“. Žiūrėjo taip, kaip mes būtume žiūrėję, bet dabar man buvo visai nelinksma. Iki lėktuvo išskridimo liko tik pusė valandos. O juk viską reikėjo apiforminti!

Iš trobų lindo bobos, atkėblino senis, atstireno šlapia panose berniūkštis ir žiūrėjo, stirendamas kojomis.

Atsirado milicininkas. Jis rašė. Stuktelėjusio sunkvežimio šoferis keikėsi ir, skėtodamas rankomis, kažką įrodinėjo. Bobos irgi rėkavo ir, matyt, kaltino mūsų šoferį. O tas šypsojosi ir įrodinėjo savo.

Aš sėdėjau ir žiūrėjau į laikrodį. Liko dvidešimt minučių. Mūsų šoferis nė negalvojo važiuoti. Tada vienas iš mano bendrakeleivių sustabdė autobusą ir mes, slysdami ir virsdami, bendromis pastangomis sunešėme instrumentus. Stotį pasieksim, bet kaip bus ten? Dabar aš galvojau, kai įveikti kiekvieną kliūtį.

Atvažiavom. Instrumentus išmečiau lauk ir po vieną ėmiau nešioti į vidų. Federavičius dar buvo įdavęs dvi dėžes su kino juostomis, tai tas nešioti apsiėmė mano bendrakeleiviai.

Sunešiau vidun. Liko dešimt minučių. Aš lakstau ieškodamas, kur sverti. Randu. Tempiu instrumentus ten. Senis ima sverti. Sveria skubėdamas. Todėl aš imu skubėti dar labiau.

– Užrašiau dešimt kilogramų virš normos, – mirkteli jis man. Aš suprantu, ką tai reiškia, nes mano bagažas virš normos yra žymiai didesnis.

Jis man paduoda kvitą, ir aš lekiu ieškoti kasos. Nerandu. Jis pats man parodo. Mergaitė kasoje visai neskuba. Aš noriu ją paraginti, bet tyliu. Kai sumoku, lekiu atgal tiesiog galvotrūkčiais.

Senis prie svarstyklių ima kvitą ir duoda kažkokiam tipui, sėdinčiam toliau. Seniui paduodu dešimt rublių. Jis meta man juos atgal.

– Kam man jie, – dairydamasis sako jis.

Aš trukteliu pečiais ir pasiimu. Jie man išduoda talonus ir aš išlekiu su skrabalais ir kontrabosu pro siaurut siaurutėles duris kaip sviedinys.

Mūsų autobuso nematyti, mūsų draugų irgi nėra. Aš lekiu paimti kelmo. Čia prie durų mane sustabdo tas pats bagažą svėręs senis ir sako:

– Štai stovi vyrukas. Tu jam duosi trisdešimt rublių, nes aš tau užrašiau tik dešimt. Jis tau padės ir išnešti.

– Gerai, – tariu aš ir nulekiu.

Kai vėl išeinu, nešdamas kelmą, prie tvorelės jau stovi visi mūsiškiai. Aš lengviau atsikvepiu. Noriu atsikratyti tuo nešiku. Ieškau pinigų. Bet pas mane tik dvidešimt rublių. O kur tie, kuriuos gavau kaip grąžą iš šimto kasoje? Kol kas nerandu. Paimu tuos dvidešimt rublių, pridedu dar tris ir, bijodamas, kad tas tipas nesakytų, jog per maža, paduodu susuktus. O anas tik dirsteli, suspaudžia kumštyje, ranka bematant dingsta kišenėje.

– Eikit, – sakau aš, – mūsiškiai jau atvažiavo. Mes patys susitvarkysim.

Tipas nuolankiai linkteli ir tuoj pat pradingsta. Aš einu pas savuosius. Jie sutinka mane džiaugsmingai. Klausinėja, kaip kelionė. Aš numoju ranka ir sakau, kad daugiau to nebūsią. Visus nervus

ištampo, o paskui, dar neatsikvošėjęs nuo lakstymo, imu pasakoti apie avariją, apie lakstymą, apie pinigus.

– Negerai išėjo, – sako Antanas. Tik dabar aš atsimenu, kad kažkas netvarkoj su mano pinigais.

Apieškau kišenes. Jos tuščios. Trys šimtai, duoti Burbulevičiaus, yra, o kitų – grąžos – nėra.

– Lėktuvas vėluos pusę valandos, – sako atėjusi bobiūkštė. Mes imame savo lagaminus ir grįžtame į stotį.

– Po velnių! – sakau aš, dar kartą patikrinęs kišenes. – Pamečiau 80 rublių.

– Ką tu sakai? – nustemba Violė.

– Ką, tikrai? – taria Daiva.

– Tikrai, – sakau aš ir matau, kad visas rūpestis tuo ir parėjo. Jos jau kažkur dairosi.

Prieina Federavičius.

– Tu daug sumokėjai už bagažą. Jei turi kvitą, duok, Filharmonija apmokės.

Aš paduodu jam kvitą su 22 rublių suma. Ką reiškia 22 rubliai prieš 122!

Tik dabar aš imu prisiminti, kad aš kasoje buvau išėmęs daugiau kaip 20 rublių palaidų ir 100 banknotu. Tik dabar aš imu galvoti, kad vietoj grąžos aš būsiu paėmęs tuos 20 savų rublių, pagriebęs kvitus ir nubėgęs. O mergaitė bus nutylėjusi.

Aš stoviu vienas. Mergiotės sukrovė daiktus, kažkur nuėjo, vyrukai irgi nuėję rašo laiškus, o aš stoviu ir galvoju.

Mergaitė kasoje retkarčiais pažvelgia į mane. Aš irgi pažiūriu. Ji ar ne ji? Nežinau. Todėl stoviu ir tyliu.

Vienas po kito skrenda lėktuvai į Leningradą, į Rygą, keleiviai įeina ir išeina, užplūsta ir nuplūsta, o aš stoviu ir nieko nematau. Galvoju.

Ant mūsų lagaminų guli vakar po koncerto dovanotos gėlės. Kažkokia mergytė kaip sviedinukas prisirita prie lagaminų, žiūri į gėles, paskui pasiima du bukietėlius ir nešasi. Visi keleiviai sužiūra ir šypsosi. Šypsausi ir aš.

– Duok man, – sako vienas vyras.

Mergaitė galvoja, galvoja, paskui ryžtingai paduoda gėles ir nueina. Vyriškis padeda jas atgal ant lagamino.

Gėlės...

Aš įsižiūriu į jas ir vėl nieko nematau. Galvoju.

Kartais per daug jau kvailai skaudžios būna pamokos. Tokios priešingybės, tokios beprasmybės...

Ir vis dėlto prieš mane guli gėlės, jas gavom mes, jas gavau aš, jos simbolizuoja mūsų garbę, ir man tampa lengviau. Kas man tie šimtai, jei aš juos galiu pakeisti garbe!

Atskridom sėkmingai. Aš išėjau paskutinis, visi juokavo ir kalbėjo, kad man reikia keisti instrumentą, o aš tylėjau ir šypsojausi.

Šalia manęs prie lango sėdėjo kažkoks Odesos ruselis, aeromechanikas, pasakojo apie lėktuvus, jų markes, ekonomiškumą ir apie tai, kad „Tu“ kelias grįstas červoncais. Jis man pasakojo, kiek kiekvienas lėktuvas turi arklio jėgų, kiek sunaudoja kuro, kiek paima keleivių, bet aš jo mažai klausiau. Vis dar pergyvenau nelemtąją istoriją. Paskui ėmiau skaityti tos dienos „Tiesą“ ir perskaičiau ją nuo pradžios iki pabaigos.

Norėjau valgyti, ir man buvo truputį bloga.

Skridome beveik trijų kilometrų aukštyje. Apačioje buvo debesys kaip lengvo sniego lygumos be properšos, be pabaigos.

Ir tik prie Vilniaus debesų praretėjo, pasimatė žemė. Mes nusileidome žemyn, o netrukus, lėktuvui smarkiai pakrypus, po sparnais pranėrė Vilniaus gatvės. Vis dėlto labai įdomu įprastą vaizdą stebėti iš šono.

Aerodrome buvo Arnašius, Meškauskas ir pora žydų iš „Sovietskaja Litva“. Jie tuoj mus sustatė, nufotografavo ir, sėdę autobusan, mes nuvažiavome į Čiurlionį.

Oras gražus, šiltas. Šviečia saulė. Čia dabar Maskva atrodo kaip ledo ir šalčio šalis.

Aš nutariau išnaudoti mūsų išvyką į Maskvą ir parašyti žinutę „Vakarinėms“.

Bet, parvažiavus namo, draugai pasakė, jog „Vakarinės“ davė žinutę, kad „lietuvių meno meistrai išvyko į Maskvą“ ir suminėjo visas pavardes.

– Ir tavo buvo, – tarė Jonas.

Tada reikalas rašyti atpuolė. Negi kalbėsi pats apie save!

Aš išdalinau ką kam buvau nupirkęs ir jau ruošiausi eiti pas Ireną, kai atsidarė durys ir įėjo Jonas.

Mudu pasibučiavome ir kažkaip iš karto pasijutome laisvai. Jis nieko nelaukęs paklojo penkiasdešimt rublių, ir aš išėjau parnešti degtinės.

Visi, kas sutinka, sveikinasi ir klausinėja, kodėl aš ne Maskvoje. Aš visiems aiškinu ir gera, kad vėl esi tarp savų, kad vėl bendrabuty, vėl savo kambary.

Degtinės ir duonos gavau tuoj pat, bet dešros laukiau gerą pusvalandį. Už manęs stovėjo kažkokie suknisti lenkpalaikiai ir burbėjo savo žargonu. Boba vis lipo man ant kulnų. Aš kenčiau, kad nesušukčiau ant jos, nes ji ėste ėdė nervus.

Į bendrabutį grįžau bėgte. Jonas jau spėjo susidraugauti su kambario bendrais ir kalbėjo.

Kai grįžo Vytelis, jie pažino viens kitą ir tuoj ėmė plepėti apie žuvis.

Atėjo Stanaitis. Kalba nejučiom nukrypo nacionalizmo linkme. Jonas atvirai piktinosi rusais, keikė juos kaip įmanydamas, įrodinėjo jų kultūros atsilikimą bent šimtui metų.

– Žiūrėk, Vokietijoj kiekvienas tiltelis per griovį mūrinis. Jei kas išgriauna, tuoj sutvarko!.. Ką čia kalbėt.

Kai mes baigėm gerti čia, aš išėjau palydėti jo. Jis norėjo nuvažiuoti pas Milę ir aplankyti ją. Bet negalėjo pakęsti Helės.

– Romai, aš ją gatavas užmušt! Tokia gėda mūsų šeimai.

Jis būtinai norėjo išgerti vyno. Mes nuėjom į kavinukę prie Operos teatro ir išgėrėm po bonką.

Jonas dainavo vis tą pačią eilutę. Kai išėjom, jis atsisveikino ir nusvirdinėjo. Aš nuėjau pas Ireną. Bet čia man pasidarė taip bloga, kad aš nuėjau į savo kambarį. Ten aš ilgai įsakinėjau jai, kol man pasidarė visai blogai. Tada aš užmigau, o Irena nurengė mane ir paguldė.

Sekmadienis buvo nuobodus ir pilkas. Burbulevičiui atidaviau pinigus ir pirkinius, pavaikščiojau po bendrabutį, paskui nuėjau pas Ireną, paskui ji pas mane, dar paskui kažką skaičiau. Vakare buvau nusprendęs smarkiai rašyti, bet, sužinojęs, kad Septintojoje vyksta tautininkų vakaras, išėjau su Irena. Pasistumdėm, apšokom trejetą šokių, paskui aš nusispjoviau ir išėjom namo. Perėjom prospektu, grįžau į kambarį ir atsiguliau.

Visa diena nuėjo velniais. Tai daugiau negu nachališka.

Pirmadienį buvau paskaitose. Po paskaitų nuėjau į Literatūros institutą pakalbėti dėl dainų rinkinio. Moteriškė labai maloni, nuvedė pas sektoriaus vedėją, pasisiūlė net pati parodyti kai kurias dainas, nes ji gerai žinanti, rengianti geriausių liaudies dainų penkiatomį. O vakare nuvažiavau į repeticiją pakalbėti su vadovu. Dirbo jaunėliai šokėjai ir choristai. Vadovas kalbėjo su Petru ir Morkūniene. Pasijuokė iš mūsų „meno meistrų“, bet ne geraširdiškai, o su „adatėle“. Aš pasakiau apie avariją, tai jis juokais klausia, ar nesudaužė instrumentų. Paskui įsišnekom apie naują programą. Nori naujų dainų, šokių. Žada statyti suansamblintą „Dalios“ II veiksmą. Nori subaltinti kai kuriuos šokius, pašokti dainas. Violė vakar pasakė:

– Jei atmestume jo kūrybinę fantaziją, iš jo liktų karjeristas, net avantiūristas su gan žemomis veikimo priemonėmis.

Tikra tiesa.

Ir vis dėlto, matydamas visas Bartusevičiaus neigiamybes, aš seku juo, mokausi iš jo, nes tokių žmonių yra nedaug. Tarp jo ir mūsų kyla konfliktas. Jei mes ir nenugalėsim, tai daug ko toje kovoje pasimokysim.

Vakar per visas paskaitas ir po paskaitų rašiau dienoraštį.

Pirmosios – tarybinių tautų literatūros – nebuvo. Pavalgiau blyninėje (ten girtas senis kaišiojo visiems po nosimis blynelius su mėsa ir įrodinėjo, kad tokio valgio darbo žmogus valgyti negali). Grįžęs į skaityklą rašiau.

Per antrą paskaitą, Meškausko, taip pat rašiau – galima nesislėpti, atrodo, kad užsirašinėji. Po to buvo dviejų valandų pertrauką, kuras taip pat praleidau rašydamas. Netgi per MPVO, po pat Žukovo nosim, ir tai rašiau. Grįžęs į skaityklą, dirbau dar iki 7 val., tada jau įskaudo ranka, ypač smilius, ir aš išėjau namo.

Galvoju dažnai apie tą savo dienoraštį. Niekas nerašo. O aš duodu su visomis smulkmenomis, visai nereikalingomis, antraeilėmis. Tačiau tai darau ne tam, kad būtų daugiau prirašyta.

Kiekvienas sąsiuvinis, kiekviena eilutė turi kažkokią mintį ar vaizdą, kurie, daugeliui metų parėjus, kada aš jau pažinsiu gyvenimą, ištobulinsiu stilių, valdysiu mintį ir turėsiu visa kita, ko reikia, norint rašyti (pabrėžiu – gerai rašyti), po daugelio metų, skaitydamas šią šiandien fiksuojamą gyvenimo medžiagą, aš galbūt džiaugsiuosi, kad nepagailėjau parašyti viena eilute daugiau, negu

tada man atrodė būtina. Gal ta eilutė, ir kaip tik ta, virš būtino, įrašyta eilutė padvelks man ta nuotaika, kuria aš gyvenu dabar rašydamas ir kurios galbūt nebejausiu kada nors skaitydamas. Ir galbūt aš tada laiminsiu save, kad nepagailėjau pasėdėti ilgėliau prie sąsiuvinio, kuris dabar daug kam pasirodytų (kartais taip būna ir man) tuščias ir beprasmiškas.

Aš sakau:

– Reikia matyti savo gyvenimą tokį, koks jis iš tikrųjų yra. Jį reikia matyti tam, kad žinotum, kaip reikia gyventi – ką keisti, ką palikti, ką stiprinti, ko atsikratyti. Dienoraštis lyg užbaigia kiekvieną dieną. Rašydamas jį tu susikaupi, dar kartą giliai ir nuosekliai pergalvoji dienos įvykius, ir jie yra lyg apdailinta, nugludinta plyta, ir kitą dieną pagamintą plytą tu vėl apdailinsi ir nugludinsi vakare ir dėsi į gyvenimo statinį. Tu nežinai, ką tu pastatysi: ar tai bus svaiginančio aukščio obeliskas, ar gatvė, kuria ramiai riedės mašinos, ar paprasta plytų krūvelė, ant kurios atsisės pailsėti atsitiktinis praeivis. Tu šito nežinai, bet tu žinai, kad gamini, statai ir kursi. Ir tai jau yra puiku. Tai jau teikia laimę ir pasitenkinimą. Todėl aš rašau savo dienoraštį ir rašysiu. Rašau taip, kaip gyvenu. Jeigu, kaip Lebedys sakė, po 200–300 metų kas nors susidomės mūsų rankraščiais, tai, manau, nekeis nė vieno žodžio ir nieko neišmes. Ir turbūt negirdėsiu tokių pastabų, kaip šiandien iš draugo Polianino-Polio, mūsų rašytojo:

– Tu šaunus vyras, bet aš tau padarysiu pastabą.

– Na!

– Rėšiu į akis.

– Rėžk.

– Skaičiau tavo ištrauką ten, redakcijoje. Ir labai nepatiko tavo pastaba.

– Kodėl?

– Taip rašyti nedera.

– Gal nedera, bet reikia. Aš buvau pergalvojęs kiekvieną ištraukos žodį ir, jei ką nors išmestų, galėtų nukentėti visa prasmė.

– Aš žinau, kad tu pergalvojai. Kiekvienas mes pergalvojame, bet taisyti verta ir naudinga. Be to, iš jos nuskambėjo toks tonas. Jei tu būtum parašęs, kad prašai gerbiamos redakcijos, jei yra galimybė, netaisyti... ar kaip nors panašiai...

– A... – tariau aš ir nuėjau į kambarį.

Įsivaizduoti reikia – jam negerai nuskambėjo! Paprasčiausia frazė „Jeigu ištrauka bus tinkama spaudai, norėčiau išvysti ją be taisymų“ jam nuskambėjo negeru tonu. Atleisk, draugas rašytojau, kuris savo akyse esi didesnis už Gedimino pilį, atleisk, didis rašytojau, bet, kai aš grįžau į kambarį, man buvo linksma. Tą tavo pastabą aš būčiau greit užmiršęs, bet ją pasakei prieš porą valandų ir, atsiradus progai, įamžinu ją. Ir vis dėlto aš gerbiu,

drg. Polianinai, tave, kad tu sakai tiesą, sakai, ką galvoji. Gerai.

Išėjęs iš skaityklos, laukiau autobuso. Buvo jau tamsu. Atsirėmusi į akmeninę sieną, autobuso laukė viena iš tų mūsų filologijos mergaičių, kurias aš įsidėmiu iš gilių jų žvilgsnių, bet nepažįstu jų arčiau ir niekada nesisveikinu.

Autobusas buvo pilnutėlis. Aš tik tik įsigrūdau.

Konduktorės vietoje sėdėjo girtas senis ir triukšmavo. Mergaitė, laukusi kartu su manim, atsistojo šalia jo. Senis įdėmiai žiūrėjo į ją, paskui išsiviepęs sudainavo lenkiškai kažkokią nešvankią dainą. Mergaitė sumišo.

Aš pažiūrėjau į senį ir tariau:

– Nutilk!

– Ką? Ką šneki? Aš nesuprantu, – tarė jis lenkiškai.

– Nutilk! – pakartojau aš.

– Ką? Kalbėk lenkiškai. Lietuviškai aš nesuprantu.

Aš mačiau, kad jis supranta.

– Tuoj suprasi, – tariau aš.

– Nesuprantu, – parpė senis ir ėmė dainuoti lenkišką talalušką.

Prie manęs prisijungė kažkoks vyrukas.

– Užteks tau triukšmauti, seni, – tarė jis.

Senis žiūrėjo, žiūrėjo į jį ir užplušo:

– Kas tu toks? A? Kas tu toks? Š... Aš Vilniuj gimiau ir užaugau. Aš lenkas! Aš Vilniaus plėšikas! Kas tu toks? Aš nieko nesuprantu lietuviškai.

– Netriukšmauk, dėde, aš tau sakau lenkiškai, – tarė trečias vyrukas.

– Aš nieko nesuprantu, – tvirtino senis.

Autobusas sustojo.

– Išmetam, ar ką? – kreipiausi aš į pirmą vyruką.

– Pakvieskit miliciją. Štai eina, – ėmė patarinėti keleiviai.

Senis šįkart atsisėdo ir nutilo.

– Milicija... Kam milicija... Kokia čia stotis, konduktore, – paklausė jis jau lietuviškai.

– Lietuviškai prakalbo, – nusijuokiau aš.

Artimiau sėdėję keleiviai irgi juokėsi. Senis, rodos, nieko negirdėjo.

– Kokia čia stotis? Jeigu jūs konduktorė, turit žinoti!..

– Nežinau, užmiršau!..

– Kokia jūs konduktorė! Jūs turit žinoti, – neatlyžo senis.

– Kaip mane gyvą matai! Nustok triukšmavęs, nes pakviesiu miliciją, – tariau jam.

Senis pažiūrėjo ir nusisuko.

– Kokia bus stotis, – paklausė jis vieno vyruko.

– Konservatorija.

– A... Ačiū. Štai kur žmogus! O tie... milicija...

Jis jau nebešaukė, o burbėjo. Paskui visai nutilo. O kai autobusas sustodavo, jis vis klausdavo:

– Kokia čia stotis?

Ir pramurmėdavo;

– A... Gerai...

Prie Aktų salės mes išlipome. Senis tai matė. Jis tuoj atgijo, nutvėrė jaunam vyrukui už skrybėlės ir kažką vėl vogrojo lenkiškai.

Kai aš praėjau pro atviras užpakalines autobuso dureles ir sustojau paklausyti, ką jis sako tam vyrukui, senis pamatė mane ir sucypė plonu balseliu;

– Ajajai!.. Aš nieko nesuprantu lietuviškai!

Pro šalį praėjo mergaitė ir nusišypsojo. Aš apsisukau eiti ir taip pat nusišypsojau.

Vadovą sutikau koridoriuje. Jis apžiūrinėjo medikų sienlaikraštį. Aš buvau labai sušalęs. Jis paspaudė ranką:

– Vaikščiok be pirštinių.

Kiek palaukęs, nuėjau į sandėliuką. Daiva derino kankles.

– Kaip?

– Kalbėjau su Pranu. Sakė, kad kol kas viskas eina gerai. Tik kažkas tai klausė apie tave ir sakė, kad tavo mokslo padėtis silpna.

Man tai buvo ne visai malonu.

– Parazitai, tegul žiūri priežastis, o paskui konstatuoja faktus.

Bet mes nusprendėme, kad visa tai niekai. Seksteto tai neišardys. Federavičius paima mus pas save. Reikia tik surasti kažkokias tai papildomas lėšas. Instrumentai turi būti mūsų. Bet, rodos, mano kontrabosas užrašytas. Aš nenusimenu – okupuočiau dabar šį, o paskui pasidirbinčiau savo.

Svarbiausia – gerai veikti.

Aš veikiu. Alei pavaizdavau nieko nežinąs apie tai, kas ką galvoja apie sekstetą, o ji pasakė, kad rektoriui vis skambina ir skambina Česnavičius, liepia rūpintis mumis. Ji pažadėjo sužinoti daugiau,

o man liepė pasiklausti pas Budrių. Taip, taip, aš būtinai pasiklausiąs.

Per repeticiją atėjo vadovas. Kalbėjomės apie artimiausius ansamblio reikalus. Kai kalbėjom apie kontrabosus, vadovas, kažką atsiminęs, tarė:

– Tiesa, kad neužmirščiau. Tavo markė kyla. Reikės eiti groti į Konservatorijos orkestrą. Ateik penktadienį. Pasiimk popieriaus, nusirašysi šūsnį natų. Pazurinsi ir išmoksi.

Vijolė labai džiaugėsi:

– Tau bus užtikrinta mokykla!

O Daiva pridūrė:

– Ir trys šimtai rublių.

Kadangi groti reikia antradienį nuo keturių, tai aš sugalvojau laikyti MPVO anksčiau. Eidamas namo, kūriau didžiausius planus. Kai pasakė, kad reikės groti orkestre, truputį išsigandau, bet labiau nudžiugau. Viskas atrodė miela ir gražu.

Antanas labai nervavosi, kad jo niekas neklauso. Tikrai, repeticijoje garsų velniava. Jis užrašė šūkį, bet aš mačiau, kad mūsų orkestrantams atrodė esą naivu.

Po repeticijos nuėjau pas Ireną. Ji išėjo į koridorių. Iš karto lyg buvo nusiminusi, kad aš jos nekviečiu, o kai pakviečiau ir papasakojau, ji ėmė davinėti patarimus, ėmė rūpintis ir tikrai moteriškai susijaudino. Ji tikrai mane labai myli. Ir aš be jos negaliu.

1960 m. spalio 26 d., trečiadienis

Atsikėliau pusę devynių. Skubiai apsirengiau, skubiai surijau keletą sardinių alyvoje ir išlėkiau. Užrašinėjau tris paskaitas. Bet per paskutinę pasidarė labai bloga. Antrosios pusės, kurią vedė Pupkis, nebeklausiau, išėjau.

Blyninėje pavalgiau. Turbūt iš šalies aš atrodau esąs labai žiaurus.

Irka laukė manęs susirūpinusi. Pavalgius buvo kiek geriau. Ji nebeturi pinigų ir aš jų nebeturiu. Ji pasakė važiuosianti namo, nes iš ten niekada dar negrįžusi be valiutos.

Ji nuėjo namo, o aš pas Talesforą, paėmiau jo raštą ir nuvažiavau į Institutą. Ten dvi valandas dirbau: peržiūrėjau vieną stalčių humoristinių dainų ir radau 10 tinkamų.

Grįžtant namo troleibuse turėjau žvilgsnių karą su viena rusiuke.

Namuose pavalgiau ir, gerokai pasitrainiojęs, išėjau skaityklon. Rašiau gerą porą valandų, peržiūrėjau 1952 m. „Ogonioką“, paskui baigiau skaityti Griciaus „Žmones“. Negaliu atsigėrėti puikiu pasakojimu ir sodria kalba. Juokiausi taip, kad net aplinkiniai žiūrėjo. Irena atėjo iš susirinkimo. Ji atsisėdo šalia, papasakojo keletą susirinkimo nuotykių, paskui ėmėm skaityti. Šviesu, šilta. Gera, jauku. Ji dabar graži ir žavi.

Išėjęs už skaityklos durų, pabučiuoju.

Einant namo, ji sako:

– Pas mane tik rublis. Ryt važiuoju namo. Tu dirbk. Parūpinsiu pinigų, dirbk!

Tai vis dėlto nuostabu.

1960 m. spalio 27 d., ketvirtadienis

Atsikeliu kaskart vėliau, nežinau, kas bus. Du mėnesiai iki sesijos, beveik niekas nedirbta, neruošta. Aš mėginu skaityti, bet laiko tiek maža, kad tiesiog baimė ima. Skaitau iki pirmos. Tada jau atsiginti miego neįmanoma. Gulu. O iš ryto keliu skaudančiomis sausomis akimis ir po pietų imu be perstojo žiovauti.

Pirmoje paskaitoje Irenos nebuvo. Iš antrosios ji taip pat išėjo. Aš tiek įpratau sėdėti su ja, kad, jai nesant, jaučiu auditorijos tuštumą.

Po paskaitų Vytas liko vienas. Aš pašaukiau Ireną ir juos abu su Vytu pasiunčiau namo. Nieko apie tai nekalbėjau, bet abu tai suprato. Vakare Irena man papasakojo, kad jiedu su Vytu ir Alda ėjo kalbėdami ir juokaudami. Kalbėjo apie tai, kad šalta, kad gera būtų išgerti kavos ar konjako. Merginos sutiko, o Vytas pasakė, kad geriau vėliau, nes dabar jis turįs tik 10 rublių. Jie garsiai juokėsi.

Priešais juos ėjo Nijolė su draugėmis. Jos kažkaip nenatūraliai stumdėsi, paskui atsiliko, lakstė. Irena nesuprato. Tik viena mergaitė paskui papasakojo, kad Nilka jei ir neverkusi, tai buvusi netoli ašarų. Tai dėl to, kad Irena ėjo su Vytu.

– Iš geriausios aš virsiu blogiausia, – tarė Irena.

Išleidęs Vytą ir Ireną, nuėjau valgyti. Atėjo Laurinavičius. Davė 3 rublius – paimk ko nors. O kad aš pats teturiu 25 rublius. Juos padavė Irena.

– Imk, Romka, paskui dar duosiu. Dabar daugiau neturiu.

Ji tai pasakė tada, kai mes, pasislėpę nuo Baužytės (beveik 20 žmonių), laukėm už kampo.

Gera ji ir nuoširdi mergaitė. Ji nusprendė važiuoti namo tiktai todėl, kad nebeturiu pinigų aš. Jai mama „davė velnių“ už tai, kad rado lūpų dažus, o ką ji pasakytų, kad Irena, atstūmusi Juozą, važiuoja į namus pinigų, kad aš galėčiau nesirūpinti, galėčiau gyventi. Kai aš pasakiau, kad visiškai nebeturiu pinigų, dėl ko negalim nueiti nei į kiną, nei į teatrą, ji nusijuokė ir tarė:

– Tai man patinka.

Aš nesupratau, kodėl tai jai patinka.

Vakare aš turėjau išeiti į repeticiją. Tą vakarą žadėjo vaikščioti respublikinė švaros komisija. Aš, motyvuodamas tuo, kad mūsų kambarys nėra ypatingai švarus, suorganizavau mūsų vyrukus nedelsiant palikti kambarį, o pats nuėjau pas Ireną ir pasikviečiau ją į kambarį. Buvo jau tamsu, nors dar tik septinta valanda.

Kad ir dažnai abejodamas jos grožiu ir žavumu, aš dabar jutau, kad nieko malonesnio negali būti, kaip šitaip gulėti, nieko nekalbėti ir jausti ją šalia savęs – artimą, savą, mylinčią, atsidavusią.

– Man su tavim taip ramu.

– Kodėl tu manęs neklausai? Kodėl nenuėjai šįryt į poliklinika?

Ji man liepė būtinai pasitikrinti plaučius, bet šįryt aš miegojau iki 10 val., o kitu metu nueiti į polikliniką laiko nebuvo, paskaitos, paskui Institutas, paskui, vakare, ansamblis. Aš, ir pats to norėdamas, nebūčiau galėjęs nueiti.

Kai mudu atsiskyrėme, buvo jau be penkiolikos aštuonios. Aš ėjau ir galvojau apie ją. Mudu gyvename taip, kaip vyras ir žmona. Ir aš su nerimu dažnai pagalvoju, kaip pakryps mūsų tolimesni santykiai. Gerai, jei aš ją mylėsiu taip, kaip dabar. Tada išsiskirti teks po penktojo kurso. Natūraliai. Bet aš abejoju, ar meilė truks tiek ilgai. Ji yra ribota, nors dvasioje nuostabi mergaitė. Jos visas nuostabumas – moteriškoji intuicija, pasireiškianti beatodairišku pasiaukojimu. Bet vien to maža. Aš jaučiu, kad taip gyvena vyras ir žmona, kai meilė dar yra, bet juos riša daugiau kūnai ir bendras materialinis gyvenimas. Dabar man nieko daugiau nereikia, bet ką aš žinau, jei sutiksiu turtingą intelektualinį gyvenimą gyvenančią merginą, ką aš žinau, ar ji neišstums mano tylios, atsidavusios, pasiaukojančios mergaitės? Deja, manau, kad taip ir bus. Aš to labai smarkiai nejausiu, nes tai bus karšta meilė, o čia aš jaučiu tik šilumą. Aš žinau, kad yra visiškai nepanašu į meilę, tai daugiau – čia meilė jau yra praeitis, čia meilė jau virtusi gyvenimu, ir aš nežinau, ar ji galėtų gyvuoti šalia jaunuoliškos, romantiškos meilės.

Sėdėdamas institute, galvojau: kiek daug aš esu skolingas Irenai, kiek daug ramybės ir laimės davė ji man!

Ką ji darys, kai reikės išsiskirti? Jai bus labai sunku, nes ji nenustos mylėjusi. Ar aš neatsakingas už jos gyvenimą?

O ką, jei ji dirbtų čia, Institute, tyrinėtų tautosaką? Aš gyvenčiau savo, ji – savo gyvenimą, bet abu būtume kuo tai bendri. Ir vis tik pats suprantu, kad tai beprasmiška, kad aš negalėsiu gyventi su ja viso gyvenimo, o rankioti trupinius ji nenorės. Pagaliau aš pats nenorėčiau būti tokiu niekšu.

O, nežinau... Nežinau, kuo visa tai baigsis.

Repeticija niūri kaip reta. Vadovas su choru išėjo pasitikti bulgarų kapelos. Vėliau pasakojo, kad tas sutikimas buvęs daugiau nei nevykęs. Jie neturėję gėlių, stovėję kaip numirėliai, paskui ėmę padėti nešti lagaminus, o vadovas slėpėsi už jų nugarų, nes jam buvę gėda. Taip jau visada ir yra.

Orkestro nėra. Nėra daugiau kaip pusės žmonių. Antanas ilgai vaikšto, laukia, paskui sušaukia visus, o pats ilgai sėdi, galvoja. Paskui derina birbynes, paskui derina kankles. Aplinkui triukšmas. Kiekvienas groja, kada nori ir ką nori. Antanas beldžia raktu į suolą, tildo. Dar kurį laiką niekas neklauso, bet paskui nutyla. Tada pagrojame vieną, kitą dalyką. Toks tai ne grojimas. Tą mato Antanas, tą matome mes.

– Nėra grojimo, – sako jis.

– Nėra, – pritariam mes.

– Sugrokit, po velnių, kokią polką, – sako jis.

Mes juokiamės ir grojam „Rugučius“, paskui „Lenciūgėlį“.

Tuo repeticija ir baigta. Antanas dar mėgina įrodinėti, kad niekas nedirba namuose, bet visi iš to tik ir juokiasi. Paskui kalbasi apie specialybę, apie tai, kad kitąmet ekonomistai dirbs, bet lankys repeticijas.

O aš sėdžiu. Galvoju apie tai, kad vis dėlto reikėtų jau išeiti iš ansamblio. Ką davė, tai davė. Man reikėtų pasilikti sau vien tik kūrybinį darbą. Gilintis į ansamblių specifiką, rengti programą, dirbti kūrybinį darbą, o ne taip vegetuoti. Tačiau

vėl – tai dar anksti. Tikram kūrybiniam darbui aš dar nepasirengęs, be to, Bartusevičius jokiu būdu nenorės išleisti, nes nėra kuo pakeisti manęs. Taip ir sėdžiu „tupike“.

Nieko, greitai jau tarsiu savo svarų žodį.

Mažiukė kažką pasakoja Stefai, abi žiūri į mane, juokiasi, kol aš užsiuntu ir surūgstu. Mažytė išsigąsta, mėgina atsiprašyti. Nepavyksta. Supyksta.

Edis murma:

– Visą vakarą sugaišau.

Patašius burbtelėja:

– Reikėjo sakyt, kad neisi namo, būčiau nelaukęs.

Visi suirzę, o aš labiausiai. Tik viena Živilė ne. Aš pasakiau, kad eisiu į bendrabutį, bet nuėjau į R. A. prospektą, pavaikščiojau, paskui Basanavičiaus, Komjaunimo ir Kalinausko gatvėmis grįžau į Taurą. Gatvės purvinos, praeivių reta, mašinų irgi nedaug, aš einu, kaukšiu batais ir, atrodo, su kiekvienu žingsniu ta bjauri nuotaika byra ir byra.

Mes velniškai užsidarę. Operoje vyksta savas gyvenimas, krautuvėlėse savas, butuose vėl savas, o tu eini gatve ir tu visiškai svetimas. Taip bent aš galvojau išėjęs.

Bet sutikau Skurkaitę. Ji mane pasveikino, nes aš jos nepastebėjau.

Paskui sutikau Letą su Danute. Jos atbėgo iš kitos pusės gatvės smagios, šypsodamosi ir paklausė, ar aš nežinąs, kur sugauti Praną. Aš nežinojau, jos papasakojo apie bulgarų sutikimą ir nuėjo.

Paskui praeinant pasisveikino Gintas, pakeldamas ranką.

Visa tai menka, bet kartu kažkaip gera. Tu nesi svetimas, tik nemoki kovoti su tuo tau svetimu gyvenimo sustingimu, kuris ėda tave kas dieną, kas valandą. Tu nesi svetimas, tu mokėk kovoti, mokėk patraukti kitus ir tu būsi dar artimesnis, būsi reikalingas, būtinas.

Norėjau (daugiau iš pareigos) nuvažiuoti į stotį Irenos išleisti. Ji prašė, tiesiog prašė, kai aš važiavau, kad leisčiau mane palydėti. Leidau iki troleibuso. Dabar aš leidau sau visiškai neateiti jos išleisti.

Tačiau nuotaikos tai negadino. Parėjau jau žymiai prasiblaškęs. Gatvė išsiurbė tą mano surūgimą. Pavalgęs tuoj atsiguliau ir skaičiau Egziuperi „Naktinis skrydis“.

1960 m. spalio 28 d., penktadienis

Irena vakar sakė:

– Žiūrėk, nueik į paskaitas, užrašyk. Nebūčiau nuėjęs, jei Rimkus nebūtų patraukęs už kojos. Ir tai tik pusę devintos.

Visas paskaitas garbingai rašiau. Palionio užrašinėjau, politekonomijoj dariau savo gyvenimo užrašus, lietuvių literatūroje rašiau jau skaudančiais pirštais, fiksavau beveik kiekvieną žodį. Rašyta 6 valandas.

Ką čia dar paplepėti? Aha! Užrašysiu smulkesnius įvykėlius.

Kažkaip susiginčijom dėl „pagrindo“.

– Pamatinis... Žinai, kas yra pamatinis... – tariau.

Sigis juokėsi, komentavo, o Vygaudas tarė:

– E, neprasidėk su kalbininkais.

Skurkaitė įdėmiai žiūrėjo.

– Ko žiūri, Danute, – paklausiau jos. – Smerki? Nebijok, aš pats už tai, kad būtų pamatas, o ne pagrindas.

– Kodėl?

– Na. Kiek teko skaityti senų knygų, tai niekur nesutikau pagrindo.

– Kažin ar jų teko tau skaityti, – atsakė Danutė.

– Jeigu iškėliau teiginį, tai manau, kad ne be pamato, – atsakiau aš.

Aš buvau įsižeidęs.

O pamatas tam buvo labai menkas.

Rengiu kurso žurnalą „Gaudeamus igitur“. Medžiagą neša labai nedaug kas – Račkaitis ir Girdenis. Dzūko paprašiau, Norberto paprašiau. Prašiau Česiaus. Jis juokiasi:

– Stanaičio paprašyk! Jaunuoliškos meilės arba sonetų apie jūrą.

Norbertas juokiasi.

– Tu apie svetimus nesirūpink, o būk patriotas ir duok ką nors savo, – tariau aš.

Česys, Norberto žodžiais, atrodo kaip lenkų šlėkta seimelyje.

Su Audra ir Patašium kalbėjom apie tai, kad reikėtų suorganizuoti dailės parodą.

– Kad jūs organizuojat, organizuojat ir vis dar nieko nematyti, – tarė ji.

– O ir tu prisidėk, bus smagiau.

– Kas ten yra?

– Kol kas tik mudu su Algiu garbingai atstovaujam naujajam menui.

Lauras priėmė pasiūlymą su tam tikru susižavėjimu. Vakar jis sakė:

– Reikalai!.. Linksma gyventi... Žinai ką, Romka, organizuojam pinigus. Atidarom masinę paveikslų gamybą ir pardavinėjam Halėj po 20 rublių. Per vakarą galima padaryt keletą paveikslų. A? Genialu! Simetriškai stovi gulbės, teka saulė... Pinigėlių reikia.

Taip ir einam mes per gyvenimą.

Šiandien po lietuvių kalbos paskaitos tikrino. Daugelį dėstytoja pažįsta.

– O, ir tave pažįsta, – tarė Bliuvų Irka.

– O ką tu manai! – atsakiau aš.

– Žinoma, žinoma. Mano mama, paprasta moterėlė, ir ta sako: „Mačiau koncertuojant tavo kurso berniuką.“ Ką darysi – pasaulio garsenybė.

– O ką – juk neblogai...

Ilgai rašęs skaitykloje, nuėjau į Konservatoriją. Pažįstamų yra daug, bet vis dėlto jautiesi svetimas. Ir jei ne tie reti pažįstami, vargu išdrįsčiau užeiti į tą svetimą aplinką. Panašiai jausdavausi, eidamas rašyti reportažų. Bet žinai, kad reikia eiti, aš turiu čia reikalą, todėl ir einu.

Koridoriuje ir rūbinėje daug žmonių, gyva. Aš praeinu koridorių, užlipu laiptais. Ten stovi mano pažįstamas teoretikas. Klausiu, kur rasti Raudonių.

– Arba į jį panašaus plauko, – juokiasi jis.

Čia pat pamatau Daivą, ir koridorius iš karto atgyja. Orkestro repeticija vyksta ten, kur kartą buvau estetikos būrelio susirinkime.

Ten jau derinasi instrumentus, bet užeiti aš nedrįstu. Ir labai patenkintas pasijaučiu tada, kai ateina Pranas ir abu Antanai. Bartusevičiaus dar nėra. Mes susirenkam visi prie lango ir svarstom seksteto klausimus. Dabar, susitikę vienas kitą, mes klausiame: „Kas naujo?“ Tai tapo mūsų pasisveikinimu. Ir dabar kiekvienas taip paklausė. Vakar ar užvakar Bartusevičius kažką kalbėjo apie instrumentus: reikią surašyti instrumentus, padaryti inventorizaciją. Kai kažkas pasiskundė, kad ansamblio kelmas blogas, maestro beveik supykęs pareiškė: „Juk yra naujas kelmas.“ Atseit, seksteto kelmas.

Mes stovim prie lango ir galvojam. Bartusevičius, be abejo, daug ką žino arba bent jau nujaučia. Ir instrumentai jam vienas iš kozirių, kuriais jis tikisi sekstetą nukirsti. Tik ar pavyks? Pranas buvo pas Federavičių. Pasakė Bartusevičiaus pastangas pritraukti instrumentus sau. Jis tuojau paskambino į kažkokias tai įstaigas, ministerijas ir prižadėjo pasirūpinti tuo. Dabar jam, atseit, daug darbo, gastroliuoja bulgarai, o po švenčių jis sukvies mus pasitarimui. Pranas klausęs, ką daryti su darbu, – Jonušas negauna stipendijos, turi dirbti. Federavičius liepęs kentėti ir palaukti. Viskas būsią gerai.

Daiva šokinėja, atseit, ot nusuksim Bartusevičių.

O jis atvažiuoja į orkestrą su „Volga“, išlipa ir pamažu eina namo. Vienas iš didžiausių meno kombinatorių įžengia į patalpą, kurioje svarstomi kovos prieš jį planai.

Laikas į orkestrą. Prie mūsų vyrukų prieina jų „draugai“, 40–50 m. vyrai, o jie kalba su jais „tu“. Iš šalies tai gan keistai atrodo. Su manim sveikinasi Pundys. Jis jau prieš metus patarinėjo man eiti groti į Konservatorijos orkestrą. Aš, žinoma, to labai norėjau, bet tai buvo tik pasiūlymas ir svajonė. Šiandien aš atėjau, bet mes apie tai jau nekalbam. Vėliau sužinau, kad mano atvykimas galbūt jam ne visai malonus: jis sėdi ir kalbasi su pagyvenusiu vyru, kuris irgi nori groti kontrabosu. Gal jis jo pažįstamas? Aš sakau Pranui: „Gal tegul senis groja.“ Pranas numoja ranka: „Sarmata laureatui pasiduoti. O jis groja paviršeliais. Rašykis natas.“ Aš nusirašau koncertą birbynei su orkestru, kurį Raudonius rengia egzaminams. Tai labai nesudėtingas dalykas. Iš viso būsią 4–5 dalykai. Aš padirbėsiąs, persilaušiąs.

Gerai, aš beveik džiūgauju. Bartusevičius kalba su Pundžiu, pataiso orkestrą, paskui ateina pas mus. Mes sėdim trise: Pranas, Antanas ir aš. Iš pradžių kalbasi jie. Paskui aš baigiu persirašyti, imu klausytis ir aš. Kalba, nors netiesiogiai, krypsta į sekstetą. Matosi, kad Bartusevičius žino ir žino, kad mes žinom, jog jis žino, ką mes žinom, bet kalba ir meluoja, nes mato, kad ir mes meluojam, tik ne taip užtikrintai kaip jis. Nors, tiesą sakant, kartais truputį parausta ir nusuka akis į šalį net jis pats.

Pradžioje apie orkestrą, paskui apie Kompozitorių sąjungą, apie estradinę sekciją ir Potašinską, kuris labai vykusiai „maustė“ Švedą („O, čia „Klumpakojo“ intonacijos“ – estradinėje muzikoje),

paskui apie mūsų darbą ir iki seksteto, nors labai užuominom.

Pirmiausia jis paklausė Praną, ar tikrai žadąs išeiti į Pedagoginį. Pranas atsakė kažką labai neaiškaus, kaip visada nusukęs kalbą apie materialinę padėtį. Dabar esą jam reikią pasakyti Švedui, ar likęs jis dirbs ansamblyje. Jis to nenorįs. Todėl jis turįs tuoj pat rasti kokį nors darbą. Kokį, jis nepasakė. Maestro, be abejo, suprato. Jis dabar jau žinojo, kad Pranas veikia. Ir po kiek laiko jis paklausė, ar buvo sekstetas CK. Pranas pasijuto truputį nepatogiai ir sumurmėjo, kad Česnavičius jį kvietęs, bet klausęs tik bendrai, kaip laikosi sekstetas. Maestro linksėjo galva. Paskui kalbėjom apie buvusį Maskvoje koncertą, apie užmokestį, apie įrašus. Dabar mokės tik už minutę, o ne už „stavkę" kaip anksčiau. Čia iškilo klausimas apie mūsų įrašus, kurie yra labai blogi, bet duodami per radiją labai dažnai. „Reikėtų atnaujinti", – sako Pranas. Vadovas sutinka, bet pastebi, kad dabar to daryti neapsimoka, nes mūsų grojimas jau gerokai apsitrynęs, reikią viską atnaujinti. Dabar mes jau ėmėm dejuoti, kad nėra kaip dirbti, nėra bazės, kad galbūt reikėtų galvoti apie Filharmoniją. Bartusevičius pareiškė, kad profesionalais mums dirbti neapsimoka. Mes galime dirbti kokį nors darbą, būti sekstete ir turėti Filharmonijoje koncertų minimumą, kas mums užtikrintų tam tikras pastovias pajamas. Jis paklausė manęs, ar aš norėčiau dirbti laikraštyje. Aš atsakiau, kad nelabai. Ir juokais pridūriau, kad paliksiu ansamblyje programos ruošimui. Vadovas šypsojosi. Paskui Raudonius pastebėjo, kad, nors ir išvykčiau į kaimą, aš nepražūčiau. Po poros metų vis tiek grįžau. „Ir su triukšmu", – pasakiau aš. „Taip, apsiženytum, turėtum bent trejetą vaikų, tai ir būtų tavo triukšmas", – pasakė vadovas. Aš nusijuokiau. „Gal ir tiesa", – sakau. Jis Pranui pasiūlė dirbti kino studijoje muzikos skyriaus redaktoriumi. Pranas nuzyzė, o paskui pasakė man: „Šneka. Juk ta vieta seniai jau užimta."

Atėjo Švedas su Stepuliu. Bartusevičius pasakė, kad apie mano dalyvavimą orkestre jis pakalbėsiąs su jais, o aš tegul laukiąs, pirmadienį aš sužinosiąs. Aš atsisveikinau su visais ir išėjau į susitikimą su Mykolaičiu-Putinu, kurį organizavo Literatūros palikimo būrelis, iš tikro – Zaborskaitė.

Iš susitikimo su Putinu laukiau daugiau. Jis jau senas, balsas dreba. Skaitymas jį aiškiai vargina. Skaitė du dalykus iš „Sukilėlių" II d. Po pirmo skyriaus darė pertrauką. Antras skyrius buvo kiek įdomesnis, o per pirmą aš tik tik neužmigau. Iš viso – stilius man nepatinka. Jis pernelyg aprašomasis. Erudicija labai didelė, bet ji tik ir žavi kaip tokia kategorija. Į klausimus atsakinėjo jau kaip senis, kuriam jau mažai įdomu, kas dedasi aplink jį. Jis gyvena daugiau savyje. Ledas klausė apie literatų būrelių veiklą Kauno universitete. „Užmiršau", – atsakė Putinas. Jo planai antrajam romano tomui man irgi nelabai patiko: Balsys tik truputį beminimas, jo mylimoji beveik visai išnyksta, pabaigoj jis duoda epilogą, kaip Balsys grįžta iš katorgos, kada jau Lietuvoje gyvuoja „Aušra". Tai gal ir gerai. Bet man ypač patiko tas viešas jo pareiškimas, kad baigti sukilimo numalšinimu jis negalįs, nenorįs, nes tai, kaip anksčiau buvo ypač madinga, duotų progos jo veikalą pavadinti pesimistiniu, deorganizuojančiu. Todėl jis ir duosiąs prologą. Vieni prašę paskaityti eilėraščių, kiti klausė apie ateities planus. Eilėraščių jis neatsinešęs, o mintinai nemokąs. Ateities planai? Jis jokių planų neturįs. Kaip vyksta jo vertimo darbas? O, jis norįs pasidalinti su kokiais nors dviem rašytojais, nes mato, kad nebetesėsiąs (Korsakas apgailestavo tai „Pergalėje"). Galų gale kažkas atsiuntė tokį klausimą: „Profesoriau, jūs daug matėte, daug žmonių pažinojote, ar neketinate parašyti atsiminimų knygos?" Jis perskaitė ir gan linksmai nusijuokė: „Ką gi! Dabar visi taip daro. Kai pagyvena. Reikės ir man rašyti." Tačiau specialiai jis nerašysiąs.

Zaborskaitė padėkojo labai ir gal net per daug jausmingai. Visi laukė, kol jis išeis, ir sekė koridoriumi, tik kai jis išėjo į literatūros kabinetą, prasidėjo lenktynės, kas greičiau išeisiąs.

Aš irgi skubėjau, nes visą valandą vėlavau į repeticiją. Vakare mes priėjom išvadą, kad buvo tikėtasi daugiau. Ir priėmimas, anot Rimkaus, buvęs nekoks. Galėję labiau pagerbti. Iš tikro.

Repeticija buvo liūdna – 3 kanklininkės ir Edis. Aš atsiprašiau už pavėlavimą, bet kontraboso neatsinešiau ir negrojau. Buvau pas šokėjus, žiūrėjau repeticiją, rūkiau ir stebėjau, kaip viena naujokė stengiasi pasižymėti mano akyse.

1960 m. spalio 29 d., šeštadienis

Vakar po repeticijos nusirašiau nuo Pupkio karinio planus, bet ne į tą sąsiuvinį, todėl išėjo, kad aš taip pat neparengiau užduoties. Klausinėjo. Rudžionis pyksta: „Jūs kaip apduję." O mes tikrai tokie – nė kiek nesigalvoja. Ant kitų šaukia, ant manęs ne, netgi pasakė viską, kai mato, kad sunkiai klojasi. Per pertraukas rūkom, pasakojam anekdotus apie žydą kare, dūkstam, kol Rosinas, Jarmalai patraukus kėdę, prisitrenkia į sieną. Paskui einam į Kalnų parką užsiiminėti karo muštru. Daugiau siaučiam negu žygiuojam. Bet Rudžionis patenkintas geru oru, tai nepiktas, o juokiasi. Grįžęs pavalgau, paslankioju (nes dar esu piktas dėl susitikimo komjaunimo komitete, kur susiriejau su kažkokia senmerge dėl pakvietimų į Aktų salę sekmadienio vakarui, nueinu į Kroniką, kur rodo dokumentinį filmą „Protas prieš beprotybę". Demaskuoja imperialistus, visų karų kurstytojus, iškelia Chruščiovo vaidmenį tautų kovoje už taiką. Kai išeinu (peržiūrėjęs filmą du kartus, žmonių masės!), nerandu sau vietos. Grįžtu namo. Negaliu būti kambaryje. Pasiskolinu iš Jono 25 rublius ir išvažiuoju į Dzeržinskį. Gatvelėmis kaukšiu pas Ireną. Dieve mano, kokia čia provincija! Purvas, tamsa, uždarytos langinės, kaip saugantis plėšikų antpuolio. Krūtinėje priešingas jausmas. Irenos nerandu namie. Jos šeimininkė, rusė, pasižiūri, nusišypso ir pasako, kad jos jau išėjo. Grįžtu namo. Galvoju dirbti, rašyti, bet kambaryje visi plepa, juokiasi, Rimkus, kaip visada, valgo baisiausiai čepsėdamas, paskui filosofuoja apie studentų gyvenimą. Aš atsigulu, skaitau Egziuperi ir užmiegu.

1960 m. spalio 30 d., sekmadienis

Sekmadienis buvo niūrus – pilkas, lietingas, šaltas. Pusryčiavau blyninėje ir beveik iki penkių dirbau skaitykloje – rašiau apsakymą „O tavo rožės vis dar žydi". Rašiau labai pamažu ir labai sunkiai. Tai ne „apysaka", kurios vardu vadinu dabar savo dienoraštį. Skaitykla dirbo iki penkių ir, kol pavalgiau pirmąkart atidarytoje valgykloje, kol paplepėjau su Jonu, grįžusiu iš žvejybos, vis dar galvojančiu, kaip aplankyti Milę, nesusitikus su Hėle, nes jis galįs ją sumušti ir gauti parų, kol nusiskutau, apsirengiau, buvo jau beveik septynios – laikas eiti į Aktų salę, kur buvo minima 42-osios komjaunimo metinės. Liaudis plūsta – po minėjimo bus šokiai. Eina su pakvietimais, eina su mandatais (dieną buvo IFF komjaunimo konferencija), su svetimais mandatais (aš). Koridoriai ir laiptai apkabinėti lakoniškomis linijomis, vaizduojančiomis studentą vasaros darbų stovykloje. Scenoje – vėliavos, simboliniai 1948 ir 1960 metai. Pakraščiais gėlės. Vėliavos kažkodėl nuvirto. Jas kala. Liaudis juokiasi. Laukiam ilgai. Paskui išeina prezidiumas: dideli ir maži. Ladukas drebančiu balseliu pasako pompastišką kalbą. „Mes dirbam, mes mokomės, mes ruošiamės šturmuoti mokslo tvirtovę." Kodėl ruošiamės, stebisi visi. Paskui kalba miesto komiteto pirmininkas F. Bieliauskas. Garbė sovietų gyvenimui, garbė ir džiaugsmas jo žmonėms, vargas imperialistams, prakeikimas supuvusiai buržuazinei santvarkai, slopinusiai jų talentus. Mes su malonumu plojam, kada jis baigia. Rektorius, vienas iš pirmųjų Universiteto komjaunuolių, „vienas iš dvylikos apaštalų", kalba mažiau, nes mato, kad žmonės turi savo rūpesčių: reikia paflirtuoti, pasibaksnoti, apsižvalgyti. Lazutka degina visus akimis, Aleliūnas sėdi paniuręs, mažieji daigeliai raudonuoja su bereikšme veido išraiška.

Kai baigiasi mitingas, visi atsikvepia ir rąžosi. Aš sėdėjau su Ale ir jos drauge. Man įkyrėjo tie bobiški plepalai. Kai galėjau išeiti, buvau labai patenkintas. Tačiau susitikau su Leta. Ji man pasakoja apie Praną. Matosi, kad mergaitė labai įsimylėjusi. Sako, jis jos laukiąs, kol ji dirbanti skaitykloje. O aš jai pasakoju, kad Pranas labai pasikeitęs – nerūko, net vyno negeria. Sakau – tu kalta. O ji teisinasi, sako, ji nevaržanti jo laisvės.

Arnašius, Paleckis ir Vaineikis žiūri, kaip aš kalbu ir juokauju su Leta, ir juokiasi. Stasys su pasityčiojimu ir pavydu sako, kad aš esąs džentelmenas, buržujus – jam labai krinta į akis mano juodasis kostiumas.

Tą vakarą aš daug šokau. Bet su nepažįstamomis šokti negaliu. Vedu ansamblietes ar gerai žinomas studijų drauges. Bet daugiausia šokau su Gražina. Išvedžiau ją kartą, pašokom, o ji sako:

– Liudka turi sūnų.

– Sūnų? – aš nežinojau, ką sakyti. – Kada?

– Šiandien.

– Šiandien.

Aš kurį laiką šokau tylėdamas. Paskui tariau:

– Pasveikink ją nuo manęs. Pasakyk, kad užaugintų šaunų Gedimino vyrą.

Gražina nusijuokė. Aš turbūt tikrai atrodžiau kiek juokingas.

Paskui mes ėmėm kalbėtis apie tai, kad vis dėlto gerai, jog aš neapsivedžiau. Mes, pasak Gražkos, nebūtume sugyvenę. Aš patvirtinau.

– Liudka nėra pastovi.

– Dabar ji laiminga. Sako, kad taip geriau gyventi negu neištekėjusiai. Ji labai myli savo Samuką.

– Taip, jis puikus vyrukas.

– Ji seniai jį mylėjo, bet jis nekreipė į ją dėmesio. O kai taip – ji dar labiau. Juk ji vaikščiojo su Donatu, bet jo nemylėjo. Ir su Samuku taip lengvai nebūtų pasibaigę, jei jai tai nebūtų atsitikę.

– Duok dieve, kad ji būtų laiminga. Su manim ji nebūtų buvusi laiminga.

– Taip, tu ne toks žmogus. Jis jai neatsiduoda visas.

Mes baigėm šokti. Paskui vėl aš ją išvedžiau ir kalbėjau apie tai, kad mus priima į Filharmoniją, kad grosiu Konservatorijos orkestre.

Ji juokėsi.

– O koks tu atėjai! Ir kuo būtum, jei jūs būtumėte apsivedę!?

– Aš dažnai pagalvoju apie tai. O juk nedaug ir trūko...

Paskui aš papasakojau apie Ireną:

– Turiu mergaitę. Ji paprasta, bet nuostabi. Mes negalvojame apie ateitį. Man dabar gera, ir aš nenoriu galvoti, kas bus toliau. Aš esu laimingas. Mus riša materialiniai santykiai ir kažkokia pagarba. Mes gyvename kaip vyras su žmona.

– Na, na, žiūrėk, ar nebus kaip Liudkai.

– Ne, šito nebus.

– Ką, negi tu kitoks?

– Merginų yra daug, ne ji viena.

Gražina žiūrėjo beveik niekinančiai.

– Nepyk, Gražka. Aš kalbu ciniškai, bet tiesą.

Tą vakarą mes daugiau nešokom. Aš pašokau su Alda Juodąja, žiūrėdamas jai į akis, ir išėjau namo. Ten pasakiau savo įspūdžius apie akademinio choro pasirodymą: nesą viršūnių, labai gadina jaunieji draugai, nesusidainavę, jaučiasi masė, gimdanti garsą, Rimkus buvo patenkintas kritika. Kaip ir visada, tą vakarą daug kalbėjom. Rimkus fantazavo, kad Universitetą galėtų pastatyti kaime, kad jis turėtų būti iš betono ir stiklo, o mes, širdyje pritardami, juokėmės.

1960 m. spalio 31 d., pirmadienis

Atsikėliau aštuntą valandą, nors labai norėjau miego ir buvau miegojęs tik šešias valandas. Paskui, jau pusryčiaudamas, atsiminiau, kad pirmąją užsienio literatūros paskaitą nuėmė. Pykau! Ir vis dėlto išėjo į gera – buvau gavęs Puklevičiaus laišką, atsakiau į jį. Kai nuėjau į paskaitas, Irka jau buvo. Ji sėdėjo suole, buvo labai išbalusi ir atrodė graži. Tačiau kitą akimirką aš pamačiau, koks nuvargęs jos veidas ir kaip jis pabrėžia jos netaisyklingus skruostus, o veido baltumas dar labiau išryškina smulkius rausvus spuogelius kaktoje.

– Kaip kelionė?

– Gerai.

– Tu atrodai labai pavargusi.

– Aš nemiegojau visą naktį.

Aš atsisėdau šalia, ji papasakojo, kad ji negalėjusi miegoti, nes kažkoks tipas vežęsis patefoną ir grojęs. Mes pakalbėjom ir greit kalbėti nebebuvo apie ką.

Kai po pietų aš atėjau pas ją, ji vėl pasakojo apie namus, apie savo mamą, kuri labai nustebusi jai sugrįžus, ir apie senelę, kuri jos iš karto nepastebėjusi, ir apie Paulių, kuris jos ilgai laukė, kvietė eiti į tėvų susirinkimą, ir apie tai, kaip ji miegojusi, skalbusi, valgiusi obuolius, nes jie buvę čia pat, ant žemės, prie jos lovos.

Aš klausiau ir tik klausiau. Ką aš jai galėjau pritarti, jei aš nieko nežinojau apie jos gyvenimą, ką aš galėjau domėtis, jei man tai buvo neįdomu? Visa tai atrodė labai nereikšminga.

O tuo tarpu aplink ėjo labai sudėtingas ir, bent jau man, reikšmingas gyvenimas.

Koridoriuje sutikau Vijolę.

– Kas naujo? – paklausė ji.

– Nieko. O pas tave?

– Yra. Palauk, papasakosiu.

Po kiek laiko aš atsivedžiau ją į savo purviną kambarį.

Ji buvusi Lenino rajono komjaunimo komitete. Kvietęs Aleliūnas. Kalba ėjo apie sekstetą. Aleliūnas rūpinasi, kad sekstetas būtų prijungtas prie Profsąjungų tarybos su koncertų minimumu Filharmonijoje. Mudu su Vijole pasiliksim Vilniuje. Mums bus rastas darbas, kuris nekliudysiąs mūsų koncertinei veiklai ir gastrolėms.

– Tu nori būti profesionalu, Ąžuole?

– Aš pasiryžęs.

– Bet tu atsimink, kad mes esame saviveiklininkai. Nieko negali žinoti, kaip išeis su sekstetu. Jie profesionalai. Bet ką tu žinai, ką gali sugalvoti vienas iš jų. Išeis – ir viskas. Tada ir būsim artistais iš sudegusio teatro. O darbas, nekliudąs koncertams, – nuostabu! Tu gausi vietą redakcijoje, nes esi žinomas kaip žurnalistas. Aš vėl ką nors. Nenoriu būti mokytoja arba pasilikti katedroje, bet dar labiau nenoriu išvažiuoti.

Mes dar kalbėjome apie planus ir galimybes. Kadangi po švenčių Aleliūnas nori sukviesti mus visus, dalyvaujant Bartusevičiui, tai mes turį susitikti anksčiau ir žinoti, kas kur norįs dirbti.

Tuo pokalbis baigėsi.

Po keleto minučių aš išėjau į repeticiją. Lijo lietus. Buvo šalta.

Repetavome nedaug ir skubėdami. Aš nejaučiau jokio pasitenkinimo, girdėjau garsus, bet jie nejaudino. Grojau todėl, kad reikėjo.

Vienos pertraukėlės metu Bartusevičius lyg tarp kitko pareiškė:

– Ąžuolėli, mes su tavim turėsim didelę chaltūrą.

– O, – nustebau aš. – Kokią? Jei ne paslaptis...

– Tokią, kuri tau patinka. Atrodo, kad 1961 m. užplanuotas filmas apie ansamblius. Manau, kad mes padirbėsim, rašysim scenarijų.

– Tai būtų puiku!

– Aš manau, kad Čižauskas jo nepaims... Nepaims! Niekas jam neduos.

Aš žiūrėjau šypsodamasis, paskui tariau:

– Tai grandioziška.

Repeticija vyko toliau. Įbėgdavo, išbėgdavo šokėjai, aš daužydavau stygas, plepėjau su Nilka ir Lilka, žnybteldavau Daliai ir Ingai, bet buvau visai kitos nuotaikos: lyg būčiau ne čia, lyg būčiau aukštesnis. Aš dirbsiu!

Baigiantis repeticijai, atėjo Pranas. Mes jį sutikome džiaugsmingai kaip vadovą.

Ir čia pat, užkulisiuose, sustoję keturiese, šnibždėjomės apie tai, kas ką naujo sužinojo. Aš bijojau, kad Bartusevičius neišgirstų ir nepamatytų visų, ir laikiausi nuošaliau.

– Tyliai, – perspėdinėjau juos.

Mes rezgėme pinkles. Dideles pinkles, kurios turėjo sužlugdyti Bartusevičių arba mus.

Po repeticijos skubiausiai sukrovėm instrumentus ir, palikę maestro, aptariantį su Urbaičiu paskutinius reikalus, išėjome.

Gatvėje lynojo. Mes sudainavome „apie meilę dainos“..., paskui juokaudami, kad artėja mūsų gyvenimo arba žuvimo valanda, nuėjome prie autobuso, lydėdami Daivą ir Antaną. Čia pat įvyko ir mūsų „posėdis“. Autobusas ilgai neatėjo, bet Vijolė pasakojo skubėdama. Ji buvusi pas Aleliūną. Ji nežinanti, ar Aleliūnas veikiąs su Česnulevičiaus žinia, ar be jo. Pranas pasakė, kad Česnavičius padaręs viską, ką galįs, jis turįs begales reikalų, jis negalįs būti mūsų administratoriumi, kad dabar savo žodį turįs tarti Federavičius. O Sederavičius ieškąs lėšų ir žadąs mus sukviesti po Spalio švenčių. Mes nusprendėm, kad mums būtina išsiaiškinti, ką Federavičius gali pasiūlyti dar iki susitinkant su Aleliūnu. Tada žinosim savo vietas. O tai, kad Aleliūnas pasakė, jog duosiąs darbą, netrukdantį koncertams ir gastrolėms, Prano nuomone, esą labai gerai.

Viskas, atrodytų, vyksta kaip reikiant. Antanas su Daiva išvažiuoja.

Mes liekam. Pranas mus lydi. Šaligatvyje atsispindi šviesos. Mes apeinam balutes ir dairydamiesi, kad nepamatytų Bartusevičius, kuris dar gali būti neišėjęs, kalbamės.

Klausimas apie Bartusevičių.

Pranas sako:

– Kas mums jis? Ar jis kuo nors prisideda, rūpinasi, kad sutvarkytų sekstetą? Nė kiek!

Vijolė jau anksčiau pasakė Aleliūnui davusi suprasti, kad Bartusevičius sekstetui nebevadovauja. „Laikykit mus iširusiais. Jeigu kas nors ir bus, tai sekstetas bus sukurtas iš naujo.“ Pranui tai labai patiko. Jis sako, kad Federavičius irgi liepiąs taip sakyti, nes taip bus lengviau prijungti.

Bet aš abejojau tuo – tai tik dėl Bartusevičiaus.

Kai mes liekam vieni, Vijolė sako:

– O vis tiek nemalonu prieš Bartusevičių. Kaip reikės žiūrėti į akis. Jis daug kur negarbingas, bet mes turim būti garbingi. Kaip mes pasakysim, kad jo nebereikia. O jei jis bus vadovu, jei jam atsiras Filharmonijoje vieta, nes už jo pečių stovi ir Banaitis, ir dar daug kitų, tada sekstete negros Pranas. Jis ir taip jau sakė, kad atnešęs Bartusevičiui 2 medalius.

Aš pasakau, kad maestro pasiūlė rašyti su juo scenarijų. Jis niekada neišduodavo savo planų. Ką tai reiškia. Ir orkestras Konservatorijos.

– Aišku, jis nori atitraukti tave. Laikykis, Ąžuole! Laikysies? Žiūrėsiu, kaip tu laikysies!

1960 m. lapkričio 1 d., antradienis

Vakar vakare aš buvau pasakęs savo kambario vyrams, kad mūsų kursas organizuoja sukilimą prieš ukrainiečių literatūros dėstytoją Dlugovskają, kuri skaitysianti paskaitas, kaip pareiškė Sigis, prokalbe. Ji baigė mūsų Universitetą ir neišmoko lietuvių kalbos. Mes šito nepakęsim. Vakar girdėjau daug nepatenkintų balsų. Mano vyrai pritarė tam, palinkėjo sėkmės ir pažadėjo pakelti 8 val., kad aš tikrai suspėčiau nueiti į paskaitą.

Pakėlė mane Rudasis Jonas. Kai aš susitvarkiau ir ėjau pro duris, jis pasakė:

– Sėkmės. Kai grįši, papasakosi.

Aš išėjau. Dabar, kai rašau, nežinau, o gal geriau būtų, kad nebūčiau išėjęs. Žmogus visada susvyruoji, ypač kai pasijunti vienas. Arba vienas iš nedaugelio.

Kai nuėjau į 10 auditoriją, ten jau buvo Česys ir Stanaitis. Česys skaitė Rolano žodžius apie moteris-valdoves, blogio ir gėrio įsikūnijimą.

Vytas pašaukė mane į kitą auditoriją ir be ilgų užuominų pasakė:

– Na, kaip, Romai, kaip tu šitąjį anąjį apie komjaunimą galvoji? Laikas būtų. Žinai, Romuk, iškeltume komjaunuoliškas vestuves!.. Aš pats tau viską suorganizuočiau!

Ir jis ėmė pasakoti, kaip važiuotumėm į „taksą“, kaip visi neštų dovanas, kaip gertume visą savaitę.

Aš pajuokavau, pasakiau neturįs tiek pinigų, bet faktinai nenorėjau apie tai kalbėti ir, pasakęs, kad tuoj turi ateiti dėstytoja, išėjau.

Dėstytoja tikrai atėjo netrukus. Ji ilgai taisė žurnalą, vartė lapus, ir man atrodė, kad ji nesiryžta prabilti. O aš laukiau. Ji prakalbo rusiškai.

– Paskaitas skaitysiu rusiškai.

– Mes nesuprantam, – pareiškė Šmulkštytė, Sigis, Rosinas ir dar keletas.

– Taip visada buvo, – nedrąsiai, bet gan tvirtai pasakė dėstytoja.

– Taip niekada nebuvo, – pasakiau aš.

– Mes nesuprantam. Mūsų tarpe yra užsieniečių. Jie nieko nesupranta.

Dėstytoja patylėjo, paskui tarė:

– Kas nesupranta, gali išeiti.

Visi pritilo. Dėstytoja vėl tarė:

– Kas nesupranta, gali išeiti, prašom.

– Einam, einam, – subruzdo ir susižvalgė vieni į kitus.

Aš atsistojau. Tuoj pakilo Toleina, Irena, Uzdila, Alda. Sigis atsistojo, bet taip ir liko stovėti. Stanaitis nerangiai pajudėjo:

– Vyrai, nereikia. Dėstytoja tokia jauna...

Aš pasiėmiau pirštines, beretę, šaliką, papkę ir, praleidęs prieš save kitus, išėjau paskutinis.

Visi žiūrėjo – to niekada nėra buvę – viešai išeiti iš paskaitos!

Už durų stovėjo Irena su Tole ir juokėsi kaip mergiūkštės, iškrėtusios linksmą išdaigą.

Tik paskui, kai mes visi išėjom, jų veidai ištįso.

– Kur eisim?

– Juk mus gali užlaužti!..

Visi pasijutom kiek nejaukiai. Tikrai, kaip bus įvertintas mūsų žygis?

– Einam pas dekaną. Pasakom jam iš karto, kad negalim klausyti tokių paskaitų. Kam laukti, kol mus muš...

Uzdila čia buvo aktyviausias. Aš pasakiau:

– Eik. Aš neisiu. Nėra ko.

Aš galvojau pasiaiškinti taip: aš nesuprantu rusų kalbos tiek, kad galėčiau rusiškai užsirašinėti arba versti į lietuvių kalbą. Kadangi darbo daug, sėdėti apskaitose, iš kurių neturi jokios naudos, nėra tikslo. O skaityti kitą knygą tos paskaitos metu, kaip daro daugelis, aš nenoriu, tai būtų didesnis dėstytojos negerbimas, negu išeiti iš paskaitos.

Aš atsistojau koridoriuje ir rūkiau. Pro šalį praėjo Irena su Alda ir nepasakė nė žodžio. O kai lipau laiptais, Irena su Alda ėjo iš skaityklos.

– Kur? – paklausiau.

– Į kiną.

Ir nuėjo net nepažiūrėjusi. Jaučiau, kad tarp mūsų kažkas įvyko.

Skaitykloje sėdėjau iki kitos paskaitos. Buvo neramu. Diena niūri. Ant beržo šakų kabo lietaus lašeliai ir virpa nuo vėjo. Dangus pilkas ir išpurtęs.

Kai nuėjau į Meškausko paskaitą, niekas dėmesio neatkreikė. Tačiau aš jaučiau, kad tas dėmesio nekreipimas yra kažkoks primygtinis. Išėjau parūkyti. Kaip ir visada, prie septintosios durų susirinko visi pypkoriai. Girdenis kažką kalbėjo su Stanaičiu. Paskui Vytas nuėjo. Aleksas liko vienas. Jis pastovėjo, paskui pasiryžo:

– Tu be reikalo taip išsišokai.

– Kodėl be reikalo?

– Toks Sigis daug blogiau moka rusų kalbą, o sėdi ir rašo. Aš irgi užsirašinėjau. Verčiau. Ir puikiausiai.

– Ne visi turi tokius sugebėjimus.

– Tau jų užtektų, – numojo ranka Aleksas.

– Neklausyti tu gali, bet demonstratyviai išeiti – ne, – pasakė Rosinas. Jis dabar buvo ketvirtų kursų komjaunimo sekretorius, todėl jautė pareigą pareikšti savo mintis.

– Aš pasielgiau teisingai, – tariau aš.

– E, esi muilas, – tarė Girdenis.

Paskui jis parodė savo užrašus ir tarė:

– Žiūrėk, viskas užrašyta puikiausiai.

– Blogiausiai veikia toks pavyzdys, kada moralizuotojas pavyzdžiu stato save, – tariau aš.

– O tu atsimink, kad ir prie Smetonos studentai klausė paskaitų ir anglų, ir prancūzų, ir vokiečių kalbomis.

– Kas buvo prie Smetonos, man nesvarbu. Dabar yra tarybos, o ne Smetona.

– Gudrus esi. Skambiom frazėm mėgini pridengti esmę. Mums gali užkarti tokį nacionalizmą, kad bus blogai visam kursui.

– Tai kuo tu mane laikai? Revizionistu? Nacionalistu?

– Taip išeina...

– Žinai ką, tu sakei, kad aš muilas. O tu esi grybas.

– Ką gi reiks referuoti dekanatui, kad paskaitų klausyti atsisakot.

– Referuok. Kuo greičiau, tuo geriau.

Mūsų pokalbis baigėsi.

Tačiau kiek vėliau Magistras priėjo ir tarė gan taikingai:

– Lankyk tu tas paskaitas... tas šakojimasis visai be tikslo.

–Galbūt... – tariau aš ir pagalvojau, kad jis mane matys ten tiek, kiek savo ausis.

Visa diena buvo pilna įvykių, nors ir labai niūrių. MPVO paskaitos iki galo neklausiau – pasiprašiau, Žukovas galvojo, kad man kas tai atsitiko, ir tuoj išleido. Aš išbėgau į CR kiemą ir autobusu nuvažiavau iki Konservatorijos. Bartusevičius dar vakar buvo pasakęs, kad į orkestrą aš priimtas. Kai tik atėjau, Godliauskas pasiūlė atsinešti kontrabosą, o pats ėmė nurašinėti man natas. Paskui paėmiau aš pats, o jis rengėsi diriguoti.

Orkestras prasidėjo anksčiau, negu aš spėjau nurašyti partiją. Partitūrą atidaviau ir išėjau su birbynininkais parūkyti. Kanklininkės tuo tarpu grojo.

Aš pasakiau Godliauskui:

– Šį kartą aš negrosiu. Nespėjau nusirašyti, o be to, iš karto nepagrosiu.

– Neskaitot natų?

– Toks mano ir skaitymas. O „Prie ežerėlio“ esu beveik mechaniškai įpratęs groti kitoje tonacijoje.

Jis linktelėjo galva ir tarė:

– Gerai.

Aš visą orkestro laiką prasėdėjau tai skaitydamas laikraščius, tai rašydamas.

Antanas paklausė:

– Apysaka?

– Ta pati, – atsakiau, užversdamas puslapį.

– Nebijok, neskaitysiu, – nusijuokė jis.

Aš čia dar vis svetimas. Sveikinuosi su daug kuo, bet jaučiu, kad mus skiria kažkokia riba.

Koncertas buvo blogas. Labai blogas. Nesijautė tos jėgos, kuri būtų vienijusi visą koncertą, nebuvo nuotaikos.

Dar prieš koncertą aš kalbėjausi su Daiva. Ji tik tik neverkdama papasakojo, kad Irena (Antanas ją pažįstąs) siunčianti jam iš Soči atvirukus, kur pasakoja, kad ten gera, įdomu, tik nesą jo. Daiva radusi tą atviruką portfelyje. Jei jis papasakosiąs apie tai jai, bus gerai. Jei ne – ji nežinanti, ką daryti, juk tai reikštų, kad tarp jų kažkas yra. Vargšė mergaitė.

– Man taip sunku. Palieka drumzlės.

Aš ją raminau, bet mačiau, kad nenuraminau. Akyse žibėjo ašaros.

– Dabar buvo taip nuostabiai gera. Ir jei staiga viskas apvirstų...

Ji žiūrėjo niekuo nematančiu žvilgsniu. Paskui atsistojo ir tarė: „Reikia eiti, tuoj koncertas.“

...Kalbėjau su Halina apie Erenburgo atsiminimų knygą. Pasakiau, kad ji apie mane parašytų viską, ką žinos. Ji juokdamasi pažadėjo.

Atėjo Vlada.

– Kraujas ir pienas, – tariau apie ją.

– Pelenai, – atsakė ji.

Tikrai. Aš žiūrėjau į veidrodį ir galvojau, kad aš tikrai pelenai. Veidas geltonas, net pilkas.

Parėjau labai pavargęs. Ėjau su Vida Januškaite. Ji pasakojo, kokia ji buvusi maža, kad svajojusi būti šokėja. Aš pasakojau apie Paulių.

Pas Ireną buvo didžiulis triukšmas.

– Kas čia? – paklausiau įėjęs.

– Kas? Nieko... – nutęsė Irena. Man tapo bjauru.

– Bugi šoko, – tarė Juodoji Irka.

Aš žiūrėjau, paskui išėjau. Irena išėjo irgi. Ji buvo nustebusi. Nuėjom į mano kambarį.

Aš sėdėjau ant lovos ir šypsojausi. Taip kaip tada, prieš kolūkį, ant stalo fojė.

– Kas yra? – paklausė Irena.

– Nežinau, nemoku išreikšti, – tariau ir ilgai tylėjau.

Grįžo draugai.

– Čia labai karšta. Einam koridoriun.

– Tu labai pavargai, – tarė ji, kai mes atsisėdom. Iki šiol jaustas koktumo jausmas iš karto išnyko. – Tau reikia pailsėti. Eik gulti. Duok sąsiuvinį, aš užrašysiu.

Aš paklausiau. Pabučiavau į skruostą ir nuėjau.

– Ačiū, kad pasėdėjai, – tariau aš.

1960 m. lapkričio 2 d., trečiadienis

Irka nupirko bilietus „Pionieriuje“. Buvo „Romioji“ pagal Dostojevskį.

– Nemėgstu žiūrėti iliustracijų, – sakiau aš.

O kai išėjom, nenorėjom kalbėti. Aš mačiau čia kažką bendro su Irena.

Išsiskyrėm taip pat tylėdami.

1960 m. lapkričio 3 d., ketvirtadienis

Giedrą dangų pajunti dar kambaryje. Aštunta valanda. Kaip ir visada, išgirstu Jono balsą: „Romai.“ Jis visada pabunda aštuntą valandą, o aš dar iš vakaro pasakau, kelintą valandą mane kelti. Pabudęs, dar skaudančiomis sausomis akimis, mieguistas, aš klausiu:

– Kiek valandų?

– Penkios devintos, – sako Jonas.

– Gerai, – atsakau aš ir vėl užsimerkiu, kad nejausčiau to baisaus akių smėlio.

Keltis reikia. Keikdamasis ir gailėdamas savęs lipu iš lovos, įsistoju į senus batus ir einu praustis. Prausiuosi iki pusės. Tada truputį pasimankštinu, apsirengiu ir lekiu į valgyklą.

Šiandien ir valgykloje šviesu. Irena budi prie telefono. Aš nueinu prie telefono pašaukti Taručio, o ji man atneša 10 rub.

Pavalgau ir jaučiuosi visai patenkintas.

Kai einu į paskaitas, Irena mane palydi žvilgsniu, o aš jai pamoju ranka.

Iš Čiurlionio gatvės bendrabučių jau kaukši studentai. Leidžiasi po vieną, po du, būreliais, poromis. Aš irgi įsilieju į tą srovę. Saulė dar tik kyla. Debesys už Kronikos kino teatro raudoni. Saulės kraštas jau išlindęs ir yra visiškai baltas. Gatvė drėgna. Virš miesto lengvas melsvas ūkelis, kuris, kylant saulei, išnyks, ir diena bus skaidri, žydra.

Šaligatvis skamba žingsniais. Aš einu ir galvoju tai, kas pirmiausia pakliūva. Galvoju, ar krisdamas lėktuvas padarytų didelį įspūdį. Ir kažin ar pilotas pamatytų tą visa gatve nutįsusią studentų juostą? Jei pamatytų, tai tas vaizdas turbūt būtų paskutinis, kuris išliktų jo sąmonėje.

Paskui minčių nebėra. Aš tik jaučiu artėjančią giedrą dieną ir su džiaugsmu stebiu jos budimą.

Auditorijoje beveik nekalbu. Sėdžiu prie lango vienas pats. Ta eilė visai neužimta, o gretimoji – iki pat galo, per visą 34-ą auditoriją. Mat priekyje sėdi keli rašantys užrašus, o už jų nugarų sėdi tie, kurie skaito knygas.

Aš užrašinėju paskaitą ir žiūriu pro langą. Pradžioje saulės nėra, gatvelė skendi šešėlyje, bet jauti, kad dangus giedras, kad ir mūrai tuoj nušvis. Po valandos siena jau apšviesta saulės. Namo balkonai, karnizai, pagražinimai pasipuošia šešėliais, gelsvai pilkšva spalva išnyksta, lieka tik grafika, ir namas atrodo atjaunėjęs, pasikeitęs.

Per pertrauką atidarau langą ir iškišu galvą. Oras pilnas kvapų, bet vienas kvapas – drėgno ankstyvo ryto vėsa – užgožia kitus kvapus ir maloniai jaudina. Žiūriu pro saulę. Namai atrodo apkarstyti tūkstančiais voratinklių. Gatve eina žmonės. Jie taip pat apraizgyti voratinkliais. Ir mašinos. Aš matau tuos spindulius, žiūriu į juos, kol įskausta akys, ir su malonumu galvoju, kad tai voratinkliai.

Atsigręžiu pasauliui. Čia jau spindulių-voratinklių nėra. Užtat dega spalvos. Restauruotas namas atrodo ryškiai rudas, galutinis – visiškai baltas, o dangus mėlynas, nors negilus. Gatve eina žmonės ryškių spalvų drabužiais. Atrodo, gatve juda gėlių puokštės. Moterų plaukai atrodo švelnūs ir spindi. Vyrai visi gražūs.

Saulė pakeičia visą pasaulį.

Nieko man taip nereikia, kaip saulės.

Skauda galvą. Po budėjimo ateina Irena ir pažada užrašinėti paskaitą. Man nemalonu, kad ji turi dirbti už mane, bet man taip skauda galvą, kad išeinu. Išeinu pavaikščioti. Pavalgau blyninėje, neužsidedu šaliko, einu atlapa krūtine. Einu Jaunimo sodu iki Katedros, pastoviu prie kiosko, per Gedimino aikštę nueinu iki Gorkio gatvės, patraukiu tolyn, Dailės instituto link, paskui pro Onos bažnyčią, Literatų gatve išeinu į Gorkio gatvę. Sutinku invalidą, kuris ilgai žiūri į mane. Du berniokai prie naujai pastatyto namo sijoja smėlį ir, klaikiai iškraipydami melodiją, dainuoja kažkokią rusišką dainą.

Iš pritemusių gatvelių išeinu į saulėtą gatvę, paeinu ja ir pajuntu, kad dabar jau galiu eiti dirbti. Vaikščioti dar neatsibodo, bet jau pasiekiau tokį laipsnį, kada pailsėjo protas, nuvargo kojos, kada nori sėsti ir dirbti.

Tačiau dirbti neteko. Iki pat vakaro taip prasitrainiojau, kad tokios dienos nesinori net prisiminti.

1960 m. lapkričio 8 d., antradienis

Apie jas daugiau ir nerašysiu.

Darbų begalės. Mano literatūrinis darbas – mano dienoraštis – irgi atsiduria pavojuje. Vėl turbūt reikės pereiti prie kronikinio įvykių fiksavimo; smulkiau aprašysiu tik tas valandas, tuos įvykius, kuriuos jausiu būsiant naudingus mano romanui.

Mes neįpratę kalbėti. Mes nesiginčijame su ja mokslo ar meno klausimais. Nepasakyčiau, kad aš nemėgstu pasiginčyti. Kartą tik tik nesusimušiau su kažkuo, dabar neatsimenu. Bet su Irena mes niekada nesiginčijame. Ji nemėgsta kalbėti. Ji jaučia ir tyli.

Šiandien aš beveik visą dieną praleidau su ja. Atsikėliau vienuoliktą.

Tarp kitko įvyko toks pokalbis:

– Šiandien nuostabiai išsimiegojau, – tariau aš.

– Aš irgi. Kada tu kėlei?

– Vienuoliktą, – atsakiau.

– Aš irgi vienuoliktą. Pabudau devintą, bet pagalvojau pamiegoti iki pusės dešimtos. O kai pabudau, matau – vienuolika be penkių.

– Rimtai? Aš irgi pabudau devintą. Tingiu keltis. Sakau, pagulėsiu, pasnausiu iki pusės dešimtos. O pabudau be penkių vienuoliktą.

Ji žiūrėjo į mane ir veidas švietė laime. Aš norėjau pasakyti, kad ir miegodami atskirai, mes keliamės kartu, bet nepasakiau. Aš žinojau, kad ji galvojo apie tai.

Taigi, toliau.

Mes nuėjome į teatro kasą. „Rigondai“ bilietų nebegavome. Tada nuvažiavome į „Aušrą“ ir, palaukę pusę valandos, gavome bilietus šeštai valandai į „Gervės skrenda“.

Grįžę papietavome ir iki šešių aš skaičiau „Žaną Kristofą“.

Kai atėjau pas ją, ji skaitė. Aldona rašė kursinį darbą. Irena pakėlė galvą.

– Renkis.

– Jau?

– Laikas.

Ji apsirengė ir mes skubiai išėjome. Lauke buvo drėgna ir vėsu. Ji norėjo eiti pėsčia.

– Važiuosim troleibusu.

– Labai anksti.

– Nieko.

Gatvėse buvo daug žmonių, tačiau troleibusas nebuvo perpildytas. Ji nuėjo į priekį ir atsisėdo. Aš nupirkau bilietą ir atsisėdau šalia jos. Ji sėdėjo, žiūrėdama priešais save. Veidas buvo išbalęs ir atrodė nuvargęs. Aš padėjau ranką jai ant peties. Ji pakėlė akis, nusišypsojo ir vėl žiūrėjo prieš save.

– Lipam.

Ji linktelėjo galva. Su puse troleibuso mes išlipome į gatvę.

– Eisim pasėdėti skaitykloje, – tariau aš.

– Mhm, – vėl linktelėjo ji.

Kaip į kiekvieną naujai įeinantį į mus žiūrėjo žmonės. Mes nuėjome per visą laukiamąją salę į skaityklą.

Aš paėmiau „Literatūrą ir meną“, ji pažiūrėjo į laikraščius ir, nieko nepaėmusi, atsisėdo šalia. Aš skaičiau.

– Reikėtų ir man parašyti straipsnį diskusijai apie romaną, – tariau juokaudamas.

Ji džiugiai nusišypsojo ir tarė:

– Parašyk, parašyk.

Paskui aš įsigilinau į Pakalniškio recenziją Pikturnos apsakymams „Šiandien jūra graži“. Aš norėjau pažiūrėti, ką jis mato tuose iš esmės nebloguose apsakymėliuose.

– Tau nenuobodu? – paklausiau jos.

– Ne, ką tu, skaityk.

Mes abu pasižiūrėjome ir nusišypsojome. Aš vėl skaičiau.

Netrukus pasigirdo skambutis.

– Eisim.

– Eisim.

Prieš mane atsisėdo grandioziškas pilietis odiniu paltu ir pliku pakaušiu.

– Po velnių! – tyliai nusikeikiau aš. – Šitas gigantas užstoja visą ekraną.

– Romka, tyliau, – juokėsi ji, užimdama man burną.

– Ką čia tyliau, jei aš nieko nematau.

Užgeso šviesa. Ėjo kino žurnalas.

– Pasilenk prie manęs, – sušnibždėjo ji.

Aš pasilenkiau. Vis tiek nieko nemačiau – trukdė tolimesnės galvos.

Irena juokėsi.

Ilgai muistęsis ir ieškojęs patogesnės padėties, aš pagaliau radau ją. Galvojau – dabar tai gerai. Tačiau kur tau! Plikis priklausė kompanijai, kuri buvo gerokai įgėrusi ir garsiai reiškė savo pastabas.

Aš stengiausi nesiklausyti. Stengiausi įsigilinti į ekrano įvykius.

...Borisas ir Veronika siaučia laiptuose...

– Taip vaikiškai, – sako vienas iš priekyje sėdinčios kompanijos.

Aš sukandau dantis.

...Veronika ateina į subombarduotus namus...

– Baisu, – šnibžda vienas iš kompanijos.

Aš pažiūriu į Ireną. Ji sėdi rami ir žiūri. Veidas baltas baltas.

...Markas neša nugalėtą Veroniką...

– O, žiūrėk, – šnibžda viena moteriškė.

– Viskas, – nusišiepia vyras.

– Užteks, – sušunku aš. Kompanija prityla. Po kiek laiko viena iš moterų pažiūrėjo. Irka paėmė mano ranką.

– Nereikia, nurimk, – tarė ji.

...Kai baigėsi filmas, žmonės pakilo ir puolė prie durų. Aš likau sėdėti iki pat pabaigos.

Užsidegė šviesa. Irena stengėsi nukreipti akis. Vis tik aš pamačiau jas. Ji verkė.

Šaligatviai buvo purvini, gatvės pakraščiais tekėjo drumzlinas vanduo. Lijo lietus.

– Lyja.

– Lyja.

Ji pasikibo man parankėn. Mes ėjome nekalbėdami. Nekalbėdami parvažiavome, nekalbėdami parėjome.

Mes nieko nekalbėjome. Ir man buvo labai malonu.

– Iki rytojaus.

– Iki rytojaus.

Aš rašiau. Parėjo Eugenijus.

– Kaip? – paklausė Jonas.

– Užtikrintas pesimizmas. Pasižiūrėjai ir užsinori mirti.

– Tai kam ten vaikščioti, – tarė Rimkus. Jis gulėjo lovoje ir skaitė anglų kalbos gramatiką.

– Tau tai tikrai nesvarbu, – atsakė Eugenijos.

– Aišku. Skaitau sau anglų ir nėra jokio pesimizmo.

– O man gaila, kad tu skaitai anglų ir nepajunti, kas tai yra pesimizmas.

– Kam man to pesimizmo. Ir dar mokėk pinigus.

– Pagalvok! Pinigai – keturi rubliai.

– O ką tu galvoji – aš už juos suvalgysiu šnicelį ir sriubos.

Jis šnekėjo juokaudamas, bet aš žinojau, kad jis taip ir galvoja.

– Na, žinai, Rimkau, aš nežinau, kaip ir vertinti tavo žodžius, – tariau aš. – Jeigu tu gali šitaip samprotauti – spektaklis ar šnicelis...

– Iš spektaklio sotus nebūsi, – atsakė jis.

Mes su Eugenijum ėmė valgyti.

– Aha! Ir tu vien iš kūrybos nesi sotus, – tarė jis su didžiuliu pasitenkinimu.

Eugenijus nusijuokė:

– Matai, ką jis šneka.

– Jis vis tiek nežino, ką tai reiškia. Aš net supykti negaliu, – atsakiau aš.

– Supykti... Juk ir Leninas sakė: „Duokit mums duonos, o meną mes sukursim patys."

– Bet tu atsimink, kokiu metu jis tai pasakė, – tarė Jonas.

– O aš kaip tik gyvenu tokį laikotarpį, kaip tas, kada kalbėjo Leninas.

– A, tu jam neaiškink, jis vis tiek nesupras.

– Suprantu geriau negu jūs.

– Betgi tu iškraipai Leniną. Tu piktiniesi mūsų gyvenimo neteisybėmis, piktiniesi Lenino teorijų iškraipymu. O pats parodai, kaip galima jį iškraipyti.

– Tu manai, kad aš nekuriu? Kuriu kiekvieną dieną. Kuriu savy. Aš galbūt daugiau esu sukūręs negu Balzakas. Tik tos kūrybos nemato niekas.

– Tavo kūryba kasdien nuteka kanalizacijos vamzdžiais, – tariau aš.

Visi juokėsi. Juokėsi ir Rimkus.

– Aš kaupiu kūrybines jėgas.

– Tu surijai bent du tūkstančius šnicelių, o tos kūrybos dar nematyti.

– Ir du banginius surijęs jis nepasikeis, – tarė Eugenijus.

– Pažiūrė-ė-sim, – sužagsėjo Rimkus.

– O! Jau nebeprakalba, – sušuko Jonas.

– Jo pilvas kaklą surijo.

Mes vėl juokėmės.

– Jeigu manęs nebūtų, jūs negalėtumėt nė pasilinksmint, – tarė Rimkus.

– Stebiuosi, kaip tu ir iškenti, – tariau aš.

– O ar aš nuo to suliesėsiu!

– Jis vėl savo...

– O vis tik aš vieną kartą kūriau.

– Ką?

– Filme „Julius Janonis“. Aš buvau caro kareivis, kuris visą laiką valgė.

Mes leipom juoku.

– Juokitės, juokitės, o man reikėjo praeiti didelį konkursą. Vienas senis manęs tik tik neapvalgė, bet aš nugalėjau.

– Gaila, kad ne tu vaidinai Bulovną. Būtum sukūręs šedevrą.

Rimkus buvo mums virtęs ėdrumo simboliu. Net draugai, ateiną pas mus, sako:

– O, tas berniukas vėl valgo.

O Rimkus patenkintas kerta, čepsi ir šypsosi. Mano santykiai su juo labai pablogėjo. Irena irgi jo nenori matyti.

Pereitą savaitę buvo daug įvykių. Bet aš nenoriu apie juos rašyti – jie labai jau nereikšmingi. Buvau demonstracijoje. Nieko įdomaus, net baisiai nuobodu. Kiek įdomiau buvo, kai mudu su vadovu ėjom ieškoti gražių merginų, kurias galėtume pasiimti į ansamblį. Ėjom ir dairėmės, o visos mergaitės lyg tyčia žiūrėjo į mus.

– Nėra gražių.

– Nėra, bet aš netikiu, kad negalima rasti.

Ėjom gatve. Dainavom, dūkom, Živilei įteikėm dovanų už tai, kad atėjo pirmoji į demonstraciją. Tai nutarėm padaryti tradicija. (Čia galima duoti apybraižą apie tradicijų gimimą.)

Vakare gėrėm su Stanaičiu. Buvo Nilka ir Irena. Nerašysiu įvykių. Duosiu dialogus.

– Kodėl tu verkei?

– Nieko, taip sau...

– Taip sau neverkiama.

– Verkiau.

– Kodėl?

Irena tylėjo nuleidusi galvą. Paskui prisiglaudė ir tyliai sukūkčiojo:

– Tu nežinai, ką apie mus šneka kurse.

– O ką?

– Negaliu.

– Tada nepasakok! – tariau aš.

– Sako, kad aš laukiu vaiko.

– Kas?

Ji neatsakė. Man pasidarė linksma. Aš prisiglaudžiau ją ir nusikvatojau. Paskui aš užsiutau.

– Kas taip sakė?

– Gražina.

– Tai štai. Kitąkart pasakyk tai senmergei, kad tai bus ne jos vaikas. Pasakyk, ji labai norėtų, bet neturės.

Ji prisiglaudė dar stipriau ir virpėjo.

– Žinok, Iručiuk, – tariau jai tyliai, – tegul šneka ką nori ir kas nori. Jei bus, bus ne jų, o mūsų – mano ir tavo.

Ji verkė.

– Aš tavęs nekaltinu. Niekuo niekada nekaltinsiu. Kas atsitiktų, kaltinsiu tik save.

– Tau nereikės nieko kaltinti. Supranti?

– Tu tiki manim?

– Tikiu.

– Aš dažnai pagalvoju apie mus. Aš nepažįstu savęs. Aš galvodavau, kad aš nesu toks pastovus.

– Žinai, Romka, ir aš netikėjau. Galvojau, kad greitai tau nusibosiu. Bet man buvo gera. Aš negalvodavau, kas bus.

– O dabar?

– Ir dabar...

– Visiškai nieko negalvoji?

– Galvoju.

– Ką?

– Kad esu laiminga. Tu nežinai, apie mus visi kalba. Tave įsimylėjusios pusė universiteto mergų. Visokios rusės, žydės...

– Irena! Kaip tu mane žemini!

– Aš kalbu tiesą. Tu nežinai, o aš žinau. Kai pamato mane, stebisi, ką tu manyje randi.

– Na, užteks, man neįdomu, ką jos šneka.

Jos veidas baltų pagalvių fone atrodė tamsus. Ji žiūrėjo, šypsojosi, ir net blankioje gatvės žibintų šviesoje aš galėjau pamatyti jame spindintį džiaugsmą.

Rytą, po demonstracijos, aš vėl užėjau pas ją. Ji jau buvo grįžusi ir gulėjo lovoje.

Aš mačiau jos nuogus pečius ir apatinius marškinius. Ji žiūrėjo į mane, šypsojosi ir nesistengė pasislėpti po antklode, kaip tai būdavo anksčiau.

Aldona pažiūrėjo į ją, paskui į mane ir nusisuko. Ji žinojo, kad Irenos naktį nebuvo kambaryje.

Aš kalbėjausi apie tai, kur mes eisim, ką darysim. Žiūrėjau į jos pečių odą, pašiurpusią dideliais žąsies spuogeliais, ir galvojau, kad naktį jų nesimato ir nesijaučia.

Aš išėjau. Vakare mes buvom kine. Žiūrėjom „Amžininką“. Gal filmas, o gal visi paskutinio laiko įvykiai paveikė, nežinau, kas buvo kaltas, bet aš jaučiau, kad myliu ją taip, kaip dar niekada nebuvau mylėjęs.

O miesto padangė degė iliuminacijų ugnimi. Gatvėmis šlitinėjo girti žmonės. Girdėjosi šūkavimai ir dainos.

Man buvo gera. Pirmą kartą Spalio šventė man buvo šventė.

1960 m. lapkričio 9 d., trečiadienis

Vakar su Irena kalbėjom apie tai, ką veiksim šiandien.

– Eisi į akademiją, – švelniai priminė ji.

– Tavo tiesa.

Šiandien rytą aš neabejojau, ką turėsiu daryti. Pavalgiau su Stanaičiu (jis buvo atėjęs, kol aš dar miegojau, bet aš pasistengiau nepabusti) ir, nors lijo lietus, išėjau.

Pinigų neturėjau. Suradau kapeikų, bet grįžimui nebūtų užtekę.

– Rimkau, duok penkiolika kapeikų.

Rimkus davė.

Tačiau lygiai 40 kapeikų neturėjau. Padaviau 50. Konduktorė supylė jas į mašiną ir padavė bilietą. Aš nuėjau atsisėsti.

Štai tau ir grįžti! O dar skolinausi...

Pusiaukelėje į mūsų troleibusą stuktelėjo mašina. Troleibuse pervirto moteris. Mes iššokome. Mašinai nudaužtas sparnas, troleibusui apžlegnotas užpakalis. Šoferėlis jaunas, kakta parskelta, moteriai turbūt išmušti dantys; mes vaikščiojome aplink. Vienas senis tarė:

– Dievas pakorojo.

Šoferis mėgino užvesti motorą.

– Nejudink, kol ateis milicija.

Atvažiavo kitas troleibusas. Žmonės puolė prie jo, nes lijo lietus.

– Atiduok pinigus, – ėmė reikalauti kažkoks senis. Konduktorė nuvedė jį prie kito troleibuso.

Aš paabejojau, bet apsisukau ir nuėjau.

Institute buvo darbo diena.

Aš sėdėjau iki pusės penkių. Peržiūrėjau visas likusias humoristines dainas.

Grįžau pėsčias. Lijo lietus, viena koja peršlapo, bet aš bėgau, ėjau, šokinėjau per balas ir buvau labai patenkintas, kad pagaliau darbo dalis baigta.

Nuėjau pas Ireną. Ji gulėjo ir skaitė. Aš papasakojau negausius šios dienos įvykius.

Ji apsikabino mane ir prisiglaudė.

– Eisiu valgyti.

– Tu dar nevalgei?

– Ne.

– Eisiu ir aš. Tu turbūt neturi pinigų? Kiek tau duoti?

– Mažiausią sumą, – nusišypsojau aš.

Mes papietavome. Aš pažadėjau ateiti, kai sugalvosiu, ką daryti, ir nuėjau skaityti „Žaną Kristofą“.

Skaičiau daugiau kaip šešias valandas. Pavargau. Nuolat keičiau padėtis, bet sunku buvo gerai susikaupti.

Galvojau apie savo romaną. Tik tik nepradėjau rašyti pradžios. Buvo labai liūdna. Pro langą girdėjosi kareivių daina apie kelius; lijo lietus; aš buvau visiškai vienas.

Žinojau, kad šalia manęs Irena, jaučiau dieną praleidęs ne veltui, bet buvo labai liūdna. Nežinau kodėl. Iš viso, liūdesio atėjimo nenumatysi. Tik pajunti, kad jis jau įslinko širdin ir ėda.

Niūru tada. Ir vis dėlto tas liūdesys sveikas, vedąs į priekį: dirbant jis praeina, o paskui, stengdamasis pasiteisinti prieš save dėl to trumpalaikio silpnumo, dirbi, dirbi, dirbi.

Buvau nuėjęs į kambarį pas Ireną. Alda rašė kursinį darbą. Aš stengiausi ją užkalbinti, pareikšdamas, kad ta jų kambario darbo nuotaika mane varo iš proto.

Ji nieko neatsakė.

Kai su Irena išėjom į fojė, aš paklausiau:

– Kas yra Aldai?

– Nežinau. Nuo ano vakaro nesako man nė žodžio. Kai kas ateina, kalba, nenorėdama parodyti, bet kai išeina, vėl netaria nė žodžio.

– Aš daugiau ten nenužeisiu.

– Kodėl? Juk tu ne pas ją eini.

– To įrodinėti neteks. Bet neužeisiu. Nenoriu.

Paskui aš galvojau. Alda, be abejo, piktinasi tuo, kad Irena nemiegojo namie. Ji, ko gero, paskleis gandus. Kurse kils triukšmas.

Man pasidarė pikta. Paskui linksma. Grojo rumbą. Aš sušokau porą taktų, smogiau pagalve į sieną ir nuėjau kepti kiaušinienės.

Jonas su Rimkum pasižiūrėjo ir nusijuokė.

